การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์

AN ANALYTICAL STUDY OF THE MAHĀVAṂSA

นายสุเทพ พรมเลิศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์

นายสุเทพ พรมเลิศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF THE MAHĀVAṂSA

Mr. Suthep Promlert

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ .....(ประธานกรรมการ)

(พระเมธีรัตนดิลก, ดร.)

.....กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ

(ผศ.รท.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ)

.....กรรมการ

(ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานกรรมการ

ผศ.ร.ท.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะบุพพการีและผู้มีเมตตานุเคราะห์หลายท่าน โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้ให้ทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร (ผศ. ดร., ป.ธ. ๙) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้บังคับบัญชาผู้มีพระคุณยิ่งของผู้วิจัย ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้เข้าศึกษาในระดับปริญญาเอก และได้เมตตานุเคราะห์เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ให้คำชี้แนะอันทรงค่า ขอกราบขอบพระคุณ ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้เมตตาให้คำแนะนำอันทรงค่าในการทำวิทยานิพนธ์ จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระเมธีรัตนดิลก ที่ได้เมตตานุเคราะห์มาเป็นประธานคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย ผศ.ดร. สุรพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป ผศ. ดร. โกนิฏฐ์ ศรีทอง ผศ.ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร ดร. ประพันธ์ ศุภษร ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ ดร. โกวิท พุ่มพวง อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำในการทำสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ตลอดมา ผู้บริหารและคณาจารย์คณะพุทธศาสตร์ที่ช่วยให้กำลังใจและคำชี้แนะในเชิงวิชาการแก่ผู้วิจัย

ขอบกราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสนั่น ทยรกฺโข คุณอุดม จันทิมา คุณสังวร อ่อนสนิท พระมหาสมเกียติ กิตฺตญาโณ ที่ช่วยแนะนำข้อมูลและตรวจรูปแบบทั้งสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย คณาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่อำนวยความสะดวกด้านเอกสารและข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิดและเป็นบุรพาจารย์คนแรกของผู้วิจัย ขอขอบคุณนางอรวรรณ อริยะมงคลการ ภรรยาผู้ประเสริฐของผู้วิจัยที่ช่วยทำหน้าที่ดูแลบุตรธิดาและให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยโปรดดลบันดาลประทานพรให้ทุกท่านดังกล่าวมาจงประสบแต่ความสุขสถาพรตลอดกาลเทอญ

นายสุเทพ พรมเลิศ
วันที่ ๑๕ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์
ชื่อ : นายสุเทพ พรมเลิศ
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร., ปธ.๙., MA., Ph.D.
: ผศ., รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙, พธ.บ., อ.ม., Ph.D.
สาขาวิชา : พระพุทธศาสนา
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ มีนาคม ๒๕๔๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์ คุณค่าของคัมภีร์และอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ ผลการศึกษาพบว่า

คัมภีร์มหาวงศ์ได้รวบรวมเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ตำนานและเรื่องที่เล่าสืบกันมา เช่น คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์เดิม และพงศาวดารลังกา เป็นต้น มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบปัชชะคือร้อยกรอง โดยมีคาถาประเภทปัฐยาวัตรมากที่สุด มีรูปแบบในการแต่งโดยใช้คาถาจำนวน ๑๙ ชนิด คือ ปัฐยาวัตร วสันตดิลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ โอปัจฉันทสกะ อุปชาติ(กิตติ มาลา อัททา ภัททา รามา อิทธิ และพุทธิ) มาลินี โตฏกะ มันทักกันตา มัตตมยูระ ปหัสสิณี รุจิรา เวสสเทวี สัททูลวิกกีฬิตะ โทธกะ อปรวัตตะ ลักษณะทางไวยากรณ์พบว่าตอนต้นที่แต่งโดยพระมหานามมีลักษณะการใช้ไวยากรณ์บาลีแบบเคร่งครัด แต่เนื้อหาส่วนที่แต่งเติมในภายหลังโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ อาจได้รับอิทธิพลจากไวยากรณ์สันสกฤตบ้าง คัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยอลังการทั้งสัททาลังการและอัตถาลังการตามที่มีความนิยมในยุคสมัยสอดคล้องกับคัมภีร์สุโพธาลังการที่แต่งขึ้นในยุคสมัยใกล้เคียงกัน และมีการใช้และการบัญญัติศัพท์ใหม่ที่เกี่ยวกับชื่อของบุคคลและสถานที่เป็นภาษาบาลีโดยเลียนเสียงเดิมบ้าง ใช้ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลจากความหมายของคำเดิมบ้าง ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลีบ้าง

คัมภีร์มหาวงศ์ให้คุณค่าทั้งด้านวรรณคดี คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา

คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทยหลายคัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป สำหรับอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทยได้แก่

การมีอิทธิพลต่อประเพณีวันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ประเพณีการสวดมนต์พระปริตรและการสวดพระอภิธรรม ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วนอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวัฒนธรรมไทยนั้นพบว่า ด้านสถาปัตยกรรมไทย คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อการสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด วัดช้างล้อม วัดมเหยงค์ วัดมหาธาตุ ด้านประติมากรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องการสร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ และด้านจิตรกรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติ โดยเฉพาะการวางองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนัง

Thematic Paper Title : An Analytical Study of The Mahāvaṃsa

Researcher : Mr. Suthep Promlert

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic Paper Supervisor

: Asst. Prof. Dr. Phra Suthīthammānuwat,
Pāli IX, M.A., Ph.D.
Asst. Prof. Lt. Dr. Banjob Bannaruji
Pāli IX, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Completion : 3/28/2011

ABSTRACT

The aim of this thesis is to analytically study the Mahavaṃsa, its value and influence.

From the study, It is found that The Mahavaṃsa has collected the details from the Buddhist Scriptures, The texts and the stories such as the Dīpavaṃsa and Sri Lanka geneology etc. Most of the verses are of Paṭhyāvatta. The form of composition is of 19 kinds :- namely, *Paṭhyāvatta,Vasantatilaka, Saddharā*, *Indaravajira*, *Upenadaravajira, Indaravaṃsa, Vaṃsaṭṭha, Opacchandasaka, Upajāti (Kitti, Mālā, Addā, Bhaddā, Rāmā, Iddhi, and Buddhi), Mālinī, Toṭaka, Mandakkantā, Mattamayūra, pahassinī, Rujirā, vessadevī, saddūlavikkīḷita, dodhaka, aparavatta*. Then, from the Grammartical appearance, it is found that the first part composed by Venerable Mahānāma use Pali Grammartical rules strictly, but the later parts especially in King Parakkamapāhu I's period might recieve the influence from Sanskrit Grammar. The Mahāvaṃsa consists of the embellishment (alaṅkāra) and the substance embellishments according to the favor at the age which corresponded to the Subhodhālaṅkāra which composed in nearby period. In which there was the way of using and laying down the new words about the name of person and place that in Pāli by copying the old sound or using Pāli word built by the translation from the meaning of old words, together with the Pali words, other words written in Pali language.

The Mahāvaṃsa is valuable in the matter of literature, society, history, politics, administration, mindfulness and wisdom. Moreover the Mahāvaṃsa is influential to many Pali Literary Scriptures written in Thailand such as the Jinakālamālīpakaraṇa, the Cakkavāḷadīpanī, the Maṅgalatthadīpanī, the Saṅgītiyavaṃsa, and the Paṭhamasambodhi. The most influential parts are propagations of Buddhism in Sri Lanka. The influence of the Mahāvaṃsa to the Thai tradition is the influential to Visākhapūjā and Ãsāḷhapūjā Day, Paritta and Abhidhamma chanting festival, the ceremony of worshipping the stupa and worshipping the Buddha's footprint. Regarding the influence of the Mahāvaṃsa to Thai tradition, it is found that it has influence to many temple in Thai architecture such as Wat Pothārām or Wat Jetyod, Wat Changlom, Wat Maheyong, and Wat Mahāthat. Then, the Thai sculpture gets the influence from creating the Buddha Image especially in the Buddhist century 16-20. Regarding the Thai painting, there is the influence of planting about the Buddha's biography, especially the establishment of the wall painting.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฆ
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	**๑**
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย	๕
๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๙
บทที่ ๒ ประวัติ ความเป็นมา และเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์	๒๐
๒.๑ ความหมายของคัมภีร์มหางศ์	๒๐
๒.๒ ภูมิหลังของคัมภีร์มหาวงศ์	๒๑
๒.๓ คัมภีร์มหาวงศ์กับวรรณคดีบาลีที่เกี่ยวข้อง	๓๗
๒.๔ เนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงศ์	๔๔
บทที่ ๓ วิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์และคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์	๑๐๓
๓.๑ ลักษณะการประพันธ์	๑๐๓
๓.๑.๑ รูปแบบการประพันธ์	๑๐๓
๓.๑.๒ ลักษณะทางไวยากรณ์	๑๒๓
๓.๑.๓ อลังการในคัมภีร์มหาวงศ์	๑๒๓
๓.๑.๔ การใช้ศัพท์และการบัญญัติศัพท์ใหม่	๑๒๖

๓.๒ คุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์ ๑๒๘
๓.๒.๑ คุณค่าด้านวรรณคดี ๑๒๙
๓.๒.๒ คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม ๑๔๔
๓.๒.๓ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ๑๔๙
๓.๒.๔ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง ๑๕๖
๓.๒.๕ คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา ๑๕๘
บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ **๑๖๒**
๔.๑ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวรรณคดีบาลีในประเทศไทย ๑๖๓
๔.๑.๑ อิทธิพลต่อคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ๑๖๓
๔.๑.๒ อิทธิพลต่อคัมภีร์จักกวาฬทีปนี ๑๖๔
๔.๑.๓ อิทธิพลต่อคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ๑๖๖
๔.๑.๔ อิทธิพลต่อคัมภีร์สังคีติยวงศ์ ๑๗๐
๔.๑.๕ อิทธิพลต่อคัมภีร์ปฐมสมโพธิ ๑๘๐
๔.๒ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทย ๑๘๔
๔.๒.๑ ประเพณีวันสำคัญของพุทธศาสนา ๑๘๔
๔.๒.๒ ประเพณีการสวดมนต์ ๑๙๐
๔.๒.๓ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ๑๙๑
๔.๒.๔ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ๑๙๒
๔.๓ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย ๑๙๕
๔.๓.๑ อิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทย ๑๙๕
๔.๓.๒ อิทธิพลต่อประติมากรรมไทย ๑๙๗
๔.๓.๓ อิทธิพลต่อจิตรกรรมไทย ๑๙๙
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ **๒๐๒**
๕.๑ บทสรุป ๒๐๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๒๐๕
บรรณานุกรม **๒๐๖**
ประวัติผู้วิจัย **๒๑๙**

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. ใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ (ไทย) เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น

ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓ หมายถึง พระไตรปิฎกภาษาไทย ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๒๐๖ หน้า ๑๕๓

รายละเอียดอักษรย่อที่ใช้ในสารนิพนธ์นี้มีดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ภิกขุนี. (ไทย) = พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภงค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
องฺ. จตุกฺก. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ย. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ยมก (ภาษาบาลี)

คัมภีร์พิเศษ

วิสุทธิ. (บาลี) = วิสุทฺธิมคฺค (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา ได้ถือกำเนิดขึ้นเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว นับแต่เจ้าชายสิทธัตถะ โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา กษัตริย์แคว้นสักกะ ได้เสด็จออกผนวช หลังจากที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยายาวนานถึง ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนวิสาขะ เป็นพระพุทธเจ้าปฐมรัตนะในพระพุทธศาสนา หลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปในที่ต่าง ๆ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพียงไม่กี่วันหลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน สุภัททภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ ศิษย์ของพระมหากัสสปเถระได้กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย เป็นเหตุให้ท่านพระมหากัสสปเถระทำสังคายนาครั้งแรกขึ้น เมื่อพุทธปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๓ เดือน จากนั้นประมาณ พ.ศ. ๑๐๐ ได้เกิดกรณีวิวาททางพระวินัยขึ้นโดยภิกษุวัชชีบุตรก่อให้เกิดการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ และถัดมาพวกเดียรถีย์ได้ปลอมบวชในพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้เกิดสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้น โดยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน ภายใต้พระบรมราชูปภัมภ์แห่งพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ หลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ พระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกได้เป็นพระธรรมทูตนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ที่ลังกา การประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีปครั้งนี้ ไทยนับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๔ ถัดจากนั้น ในรัชกาลแห่งพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย พ.ศ. ๔๕๐ ได้มีการทำสังคายนาจารึกพระไตรปิฎกที่ได้ท่องจำสืบมาช้านานนั้นเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในโลก อันมีอิทธิพลต่อการแต่งตำราอรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ในยุคต่อมา

คัมภีร์มหาวงศ์เป็นพงศาวดารของชนชาติศรีลังกาที่ได้รับการอ้างอิงมาก เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงชนชาติศรีลังกา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าวิชัย พ.ศ. ๑ เป็นต้นมา จนถึงการสูญสิ้นราชวงศ์ของกษัตริย์ศรีลังกาใน พ.ศ. ๒๓๕๘ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าสิริวิกกมะหรือศรีวิกรม คัมภีร์มหาวงศ์ที่บันทึกพงศาวดารลังกานี้ ถือว่าเป็นงานที่สมบูรณ์ คือ เริ่มและจบอย่างสมบูรณ์ ยากที่จะมีประเทศใดมีหลักฐานเกี่ยวกับราชวงศ์ครบถ้วนแต่ต้นจนจบราชวงศ์อย่างคัมภีร์มหาวงศ์เล่มนี้

คัมภีร์มหาวงศ์มีประเด็นที่ควรศึกษาคือ ด้านประวัติผู้แต่ง พบว่าแต่งโดยพระมหานามเถระ พระเถระชาวลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าโมคคัลลานะ กล่าวถึงการ

ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป แสดงเรื่องพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายผู้มีคุณยิ่งใหญ่ และพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ ตั้งแต่พระเจ้ามหาสมมติแห่งชมพูทวีป พระเจ้าวิชัย ปฐมบรมกษัตริย์แห่งเกาะลังกาจนถึงพระเจ้าสิริวิกกมะหรือศรีวิกรมกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งลังกา และแสดงเรื่องพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในนานาประเทศ อย่างไรก็ตาม พระมหานามเถระได้แต่งปริจเฉทที่ ๑-๓๗ เท่านั้น ปริจเฉทถัดมาได้มีการแต่งเพิ่มเติมขึ้นอีก และผ่านระยะเวลายาวนาน ใครแต่ง แต่งเมื่อไร ยังไม่ปรากฏชัดเจนเพราะยังไม่ได้มีการศึกษา การแบ่งปริจเฉทและการกำหนดชื่อก็ยังเป็นปัญหา เช่น ศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์ (Wilheim Geiger) ผู้ตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลีอักษรโรมัน ได้แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาค ๑ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ จนถึงปริจเฉทที่ ๓๗ คาถาที่ ๑ – คาถาที่ ๕๐ เรียกว่า มหาวงศ์ ส่วนภาค ๒ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถาที่ ๕๑ เป็นต้นไปจนจบ เรียกว่า จูฬวงศ์ ส่วนท่านพุทธทัตตเถระผู้ตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี อักษรสิงหฬ (ฉบับที่ใช้เป็นต้นฉบับปริวรรต จัดพิมพ์เป็นคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่เห็นด้วยกับการแบ่งเป็นมหาวงศ์และจูฬวงศ์ ข้อนี้เป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

ด้านลักษณะการประพันธ์ โดยมากรูปแบบการประพันธ์ใช้คาถาแต่มีประเด็นปัญหาที่ควรศึกษาคือท่านใช้ฉันทลักษณ์แบบใดบ้าง คาถาในคัมภีร์มหาวงศ์ใช้คาถาอะไรบ้างในการประพันธ์ ลักษณะทางไวยากรณ์เป็นอย่างไร การใช้สำนวนภาษาเป็นอย่างไร การใช้และการบัญญัติศัพท์ใหม่ทำอย่างไร เพราะจากการศึกษาเนื้อหาพบว่าคัมภีร์มหาวงศ์ตอนท้ายปรากฏศัพท์สมัยใหม่จำนวนมาก เช่น อิงฺคิรีสิ (English) ชนชาติอังกฤษ, ตติยชาชสฺส, ตติยโชอา พระเจ้าชาร์ที่ ๓, โอลนฺท ประเทศฮอลันดา, โทนชุวาน ดองยวง (Don Juan), กิตฺตุสมย กิตฺตุธมฺม กิตฺตุลทฺธิ คริสต์ศาสนา (Christ), เฑนมาก ประเทศเดนมาร์ก (Denmark), รกฺขงฺค ประเทศมอญอารกัน, ลิสฺพน กรุงลิสบอน (Lisbon) เมืองหลวงของโปรตุเกส, อตลนฺติก มหาสมุทรแอตแลนติก (Atlantic), ปิลิป พระเจ้าฟิลิป, อิสฺปาญฺญ ประเทศสเปน, โทนปิลิป ดอนฟิลิป (Don philip), มุสฺลิม ชาวมุสลิม, อโยชฺฌปุร กรุงศรีอยุธยา ปัญหาในประเด็นนี้คือท่านมีวิธีการบัญญัติศัพท์ใหม่อย่างไรบ้างการศึกษาคัมภีร์มหาวงศ์จะทำให้ทราบวิธีการบัญญัติศัพท์ภาษาบาลีขึ้นใหม่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการประพันธ์วรรณคดีภาษาบาลี

ด้านคุณค่าทางวรรณคดี คัมภีร์มหาวงศ์เป็นวรรณคดีสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งอาจพิจารณาคุณค่าของคัมภีร์ได้ทั้งคุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าคัมภีร์มหาวงศ์มีคุณค่าต่อสังคมในฐานะเป็นรากฐานแห่งความเชื่อของสังคม และก่อให้เกิดคุณูประการ ทำให้สังคมเป็นปกติสุข รักความสงบและยึดมั่นในคุณธรรม คัมภีร์มหาวงศ์มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ทั้งประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยที่

ผ่านกาลเวลายาวนานกว่า ๒,๐๐๐ ปี เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกาอย่างละเอียดจึงถือเป็นตำราประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเป็นวงศ์ของพระสงฆ์ทั้งหมดในประเทศไทย คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากประเทศไทยไปยังลังกาทำให้เกิดพระสงฆ์นิกายสยามวงศ์ขึ้นในลังกา คัมภีร์มหาวงศ์จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพระสงฆ์ทั้งลังกาวงศ์และสยามวงศ์ ปัญหาที่ควรศึกษาคือคุณค่าด้านวรรณคดีเป็นอย่างไร คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านประทืองสติปัญญามีอย่างไรบ้าง การศึกษาคัมภีร์มหาวงศ์จึงก่อให้เกิดคุณค่าด้านประเทืองปัญญา เช่น การก่อสร้างพระสถูปเจดีย์ วิธีการสร้างพระพุทธปฏิมา

ด้านอิทธิพลอันมีต่อวรรณคดีบาลีคัมภีร์อื่น จากการศึกษาข้อมูลพบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ได้มีอิทธิพลต่อวรรณคดีภาษาบาลีจำนวนมากที่ประพันธ์ในประเทศไทย ที่เด่น ๆ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ คัมภีร์เหล่านี้ได้คัดลอกและอ้างอิงเนื้อหาจากคัมภีร์มหาวงศ์หลายแห่งโดยใช้คำว่า “เตน วุตฺตำ มหาวำเส” บ้าง ใช้คำว่า “เตนาหุ โปราณา” บ้างการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวรรณคดีบาลีอื่นจะทำให้เห็นความสำคัญของการถ่ายทอดความรู้ของพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัย

ด้านอิทธิพลต่อประเพณีไทย ในเบื้องต้นพบว่า ประเพณีวันสำคัญของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยน่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์เป็นส่วนมาก ประเพณีการสวดมนต์ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาทเป็นต้นก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์เกือบทั้งหมด

ด้านอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย คัมภีร์มหาวงศ์น่าจะมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยอย่างยิ่งทั้งด้านสถาปัตยกรรมไทย ปฏิมากรรมไทย และจิตรกรรมไทย โดยเฉพาะการสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และการสร้างจิตรกรรมภาพฝาผนังในพระอุโบสถและวิหาร เป็นต้น

คัมภีร์มหาวงศ์เป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดคัมภีร์หนึ่ง ได้รับการอ้างอิงจากนักปราชญ์ของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากในประเทศไทย คัมภีร์สำคัญที่ยึดถือเป็นหลักฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ คัมภีร์ปฐมสมโพธิเป็นต้น ล้วนแต่อ้างอิงหลักฐานจากคัมภีร์มหาวงศ์ทั้งสิ้น แต่คัมภีร์ดังกล่าวนี้ยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ จึงควรศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์อันเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์ในด้านลักษณะการประพันธ์คัมภีร์ และคุณค่าของคัมภีร์

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลี อื่น ๆ ในประเทศไทย และอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ จะศึกษาเฉพาะประวัติความเป็นมาและเนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงศ์ ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์ วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์เฉพาะคุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา และศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลีไทย ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์หรือสังคีติวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทย ได้แก่ ประเพณีวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ประเพณีการสวดมนต์ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท และอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย ได้แก่ ด้านสถาปัตยกรรมไทย ศึกษาเฉพาะการสร้างวัด ประติกรรมไทยศึกษาเฉพาะการสร้างพระพุทธรูป และจิตรกรรมไทย ศึกษาเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงพุทธประวัติ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ คัมภีร์มหาวงศ์มีประวัติและความเป็นมาอย่างไร

๑.๔.๒ ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์ มีรูปแบบการประพันธ์อย่างไร มีลักษณะทางไวยากรณ์อย่างไร ใช้สำนวนภาษาอย่างไร มีการใช้และการบัญญัติศัพท์ใหม่อย่างไรบ้าง มีคุณค่าทางวรรณคดีทั้งด้านสังคม ด้านประวัติศาสตร์ และด้านประเทืองสติปัญญาอย่างไรบ้าง

๑.๔.๓ คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณคดีบาลีในประเทศไทยอย่างไรบ้าง

๑.๔.๔ คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยอะไรบ้าง

จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงจัดกรอบแนวคิด (Conceptual Framwork) ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

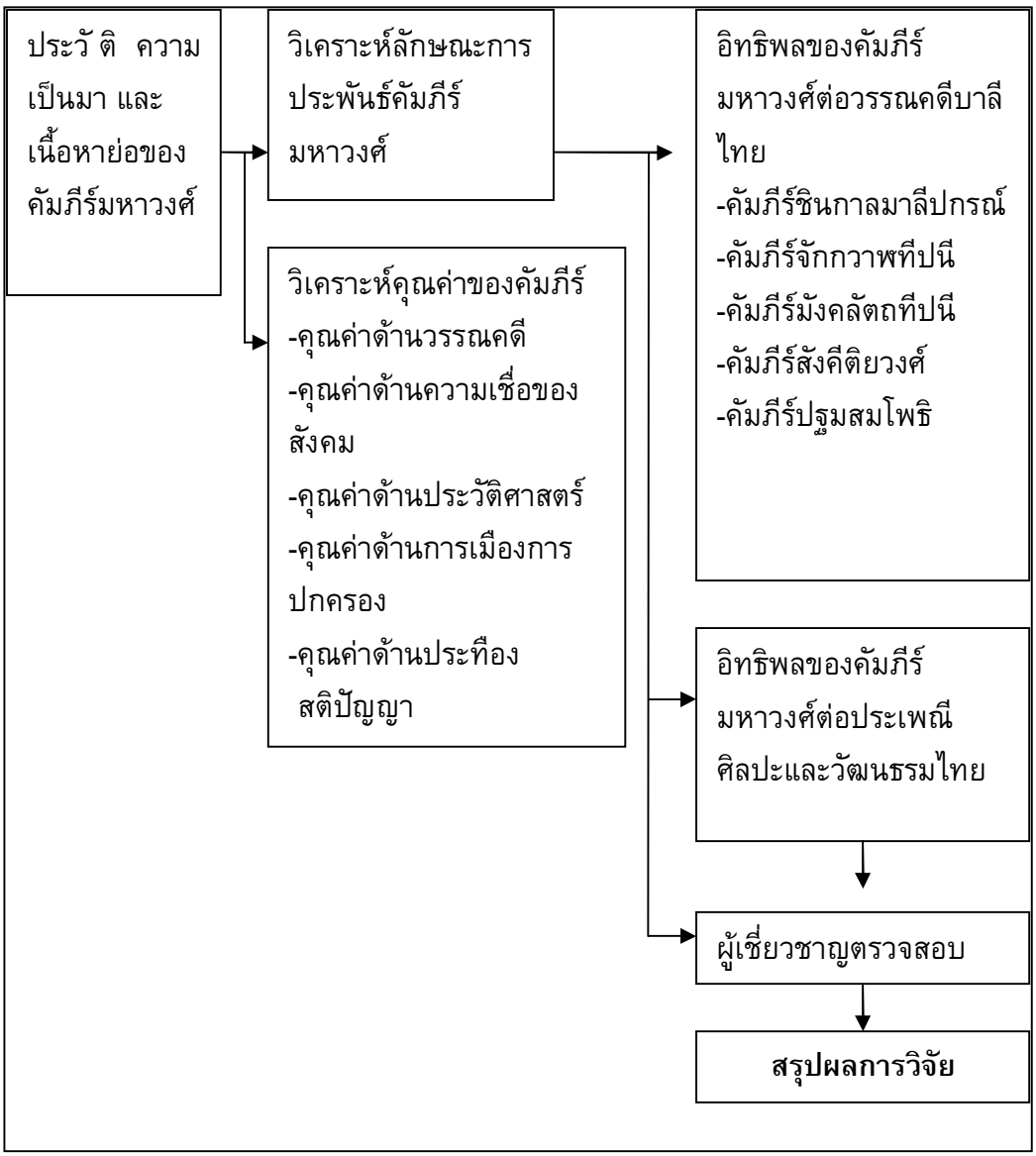

๑.๕ แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย

กรอบแนวคิดทฤษฎี (theoretical framework) ที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ด้านเนื้อหาประกอบด้วยเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ลักษณะการประพันธ์ประกอบด้วยคัมภีร์สุโพธาลังการ คัมภีร์วุตโตทัย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประพันธ์ การวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์จะใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการวิจัย การศึกษาอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีไทยซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์เด่น ๆ คือ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์หรือสังคีติวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ จะใช้เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเป็นกรอบในการวิจัย การศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยจะใช้เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการวิจัย

๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์มหาวงศ์ ลักษณะการประพันธ์ คุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง คุณค่าด้านประเทืองปัญญา และอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลีของไทย รวมทั้งอิทธิพลที่มีต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย

คัมภีร์มหาวงศ์ หมายถึง คัมภีร์ที่ว่าด้วยวงศ์ แบบแผน ประเพณีของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ต้นฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เป็นภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งภาค ๑ และภาค ๒ มีชื่อว่า สีหลทีเป มหานามเถราทีหิ นานา กาลิเกหิ ปณฺฑิเตหิ กโต **มหาวโส ปฐโม ภาโค** : ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิโต, อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๔๐ และ สีหลทีเป มหานามเถราทีหิ นานา กาลิเกหิ ปณฺฑิเตหิ กโต **มหาวโส ทุติโย ภาโค** : ไทย - รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราช วิทฺยาลเยน ปกาสิโต, อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๔๑

อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ หมายถึง การที่คัมภีร์มหาวงศ์ได้รับการอ้างอิงในวรรณคดีบาลีในประเทศไทย คือ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ รวมทั้งการที่คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย

ประเพณี หมายถึง ประเพณีไทยที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ ได้แก่ ประเพณีวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีการสวดมนต์ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ และประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท

ศิลปะและวัฒนธรรม หมายถึง ฝีมือทางการช่าง เช่น วิจิตรศิลป์ และสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา ในที่นี้หมายถึง ศิลปะและวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ เฉพาะด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรม ในเชิงพุทธศิลป์ เช่น การสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระเจดีย์ จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถและวิหาร การสร้างพระพุทธรูป

สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาเกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ

ปฏิมากรรม หมายถึง งานสร้างพระปฏิมาอันเป็นรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า คือ พระพุทธรูป พระพุทธปฏิมา หรือพุทธปฏิมากร

จิตรกรรม หมายถึง ศิลปะประเภทหนึ่งในทัศนศิลป์เกี่ยวกับการเขียนภาพวาดภาพ เป็นรูปภาพที่เขียนหรือวาดขึ้น ในที่นี้ หมายถึง จิตรกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงพุทธประวัติ

วรรณคดีบาลีไทย หมายถึง วรรณคดีบาลีที่ประพันธ์ขึ้นในบริเวณประเทศไทยปัจจุบัน ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์หรือสังคีติวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ

๑.๗ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยจะทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยศึกษาเอกสารเกี่ยวกับคัมภีร์ทีปวงศ์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบของคัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์ที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ เอกสารงานวิจัย และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๗.๑ พระคัมภีร์ทีปวงศ์[๑] เป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาที่เก่าที่สุด หากไม่นับพระไตรปิฎก เป็นแหล่งอ้างอิงของพระพุทธโฆสาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์นวอรรถกถา คัมภีร์ทีปวงศ์มีทั้งหมด ๒๒ ปริจเฉท แสดงประวัติพระพุทธศาสนานับตั้งแต่เรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ การนำพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียไปประดิษฐานที่ประเทศศรีลังกาโดยพระมหินทเถระ เรื่องราวพระราชวงศ์ที่ปกครองประเทศศรีลังกา และแสดงเรื่องการที่พระสงฆ์แตกแยกออกเป็นนิกาย และสิ้นสุดลงที่พระราชประวัติของพระเจ้ามหาเสนะ เชื่อกันว่า คัมภีร์ทีปวงศ์นี้เป็นคัมภีร์เดิมที่ได้รับการชำระปรับปรุงเป็นคัมภีร์มหาวงศ์

๑.๗.๒ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลว่า ระเบียบกาลเวลาของพระชินเจ้า ต้นฉบับเป็นภาษามคธ แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ ชาวล้านนาไทย เชียงใหม่ โดยได้แต่งไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๐–๒๐๗๑ ว่าด้วยตำนานพระพุทธศาสนาตั้งแต่กาลก่อนพระพุทธศากยโคดมเสด็จอุบัติขึ้นในโลก แล้วตั้งศาสนาในชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วแผ่ศาสนามาในลังกาทวีปและเข้ามาประเทศไทย เผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้าไปในแคว้นลานนาไทยเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปถึงไหน ก็กล่าวถึงตำนานและความเป็นไปของบ้านเมืองและบุคคลสำคัญในท้องที่นั้น ๆ ไว้ด้วย โดยเฉพาะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในอาณาจักรภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสน และลำพูน เป็นต้น นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเป็นประโยชน์แก่การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของบ้านเมืองเป็นอย่างดี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

---

[๑] ไม่ปรากฏผู้แต่ง, **พระคัมภีร์ทีปวงศ์**,แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูธรรโมภาษผดุงกิจ, (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๖).

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิต ๕ ท่าน คือ พระยาพจนาพิมล พระวิเชียรปรีชา หลวงอุดมจินดา หลวงราชาภิรมย์ และหลวงธรรมาภิมณฑ์ ร่วมกันแปลเป็นภาษาไทย เรียกชื่อว่า ชินกาลมาลินี ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๗ กรมศิลปากรได้มอบให้ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปลจากต้นฉบับภาษาบาลีฉบับเดียวกับครั้งแรกเป็นภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นครั้งที่ ๒ โดยเรียกชื่อตามต้นฉบับภาษาบาลีว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ และกรมศิลปากรได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ และได้มีการแปลออกเป็นภาษาต่าง ๆ หลายภาษา เช่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ เป็นต้น[๒] คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์อ้างอิงเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์จำนวนมากอาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีบาลีที่เกิดในประเทศไทยโดยได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์โดยตรง

๑.๗.๓ คัมภีร์จกฺกวาฬทีปนี หรือจักกวาฬทีปนี ว่าด้วยการแสดงจักรวาฬ เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญเรื่องหนึ่ง พระสิริมังคลาจารย์ พระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาได้แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี ณ เมืองเชียงใหม่ เมื่อปีมะโรง โทศก จุลศักราช ๘๘๒ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๖๓ เนื้อหาเป็นเรื่องในหมวดโลกศาสตร์ กล่าวถึงภูมิศาสตร์และคติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโลกตามแนวทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ที่ ๑ แสดงสรุปจักรวาฬเป็นต้น กัณฑ์ที่ ๒ แสดงเรื่องภูเขา คือ ภูเขาสิเนรุ ยุคนธร หิมวันต์ และจักกวาฬบรรพต กัณฑ์ที่ ๓ แสดงแหล่งน้ำ คือ มหาสมุทร แม่น้ำ สระน้ำ สระโบกขรณี กัณฑ์ที่ ๔ แสดงทวีป คือ มหาทวีป ๔ ชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป ปริตตทวีปหรือทวีปน้อย กัณฑ์ที่ ๕ แสดงภูมิ คือ อบายภูมิ มีนรกเป็นต้น และเทวภูมิ มีสวรรค์ชั้นกามาวจรเป็นต้น กัณฑ์ที่ ๖ แสดงเรื่องเบ็ดเตล็ด คืออายุของมนุษย์ เทวดา สัตว์นรก อาหาร การนับภูมิ ต้นไม้ โลก โลกธาตุ และเรื่องอนันตะ[๓]

๑.๗.๔ คัมภีร์มังคลัตถทีปนี ว่าด้วยการอธิบายเนื้อความของมงคลสูตร เป็นผลงานเล่มสุดท้ายของพระสิริมังคลาจารย์ ตอนท้ายของคัมภีร์ระบุว่าท่านแต่งที่สุญญาคาร (หรือวัดเวฬุวนาราม) จังหวัดเชียงใหม่ สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เนื้อหาสาระประกอบด้วยกถาต่าง ๆ คือ อุปฺปตฺติกถา ว่าด้วยเรื่องเหตุเกิดมงคล พาลปณฺฑิตเสวนาเสวนกถา ว่าด้วยการไม่คบคนพาลและการคบบัณฑิต ปูชา จ ปูชนียานำกถา ว่าด้วยการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ปุพเพกตปุญญตากถา ว่าด้วยความเป็นผู้มีบุญอันกระทำไว้ในกาลก่อน อตฺตสมฺมาปณิธิกถา ว่าด้วยการตั้งตนไว้ชอบ พาหุสจฺจกถา ว่าด้วยความเป็นผู้ศึกษามาก สิปฺปกถา ว่าด้วยเรื่อง

---

[๒] ศิลปากร, กรม. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า (๗)-(๑๐).

[๓] พระสิริมังคลาจารย์, **จกฺกวาฬทีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘).

ศิลปะ วินโย สุสิกฺขติกถา ว่าด้วยเรื่องวินัยที่ศึกษาดีแล้ว สุภาสิตา วาจากถา ว่าด้วยวาจาเป็นสุภาษิต มาตาปิตุอุปฏฺฐานกถา ว่าด้วยการบำรุงบิดามารดา ปุตฺต ทารสงฺคหกถา ว่าด้วยการสงเคราะห์บุตรและภรรยา อนากุลา กมฺมนฺตากถา ว่าด้วยการงานที่ไม่อากูล ทานกถา ว่าด้วยเรื่องการให้ ญาตกสงฺคหกถา ว่าด้วยการสงเคราะห์ญาติ อนวชฺชกมฺมกถา ว่าด้วยการกระทำที่ไม่มีโทษ ปาปวิรติกถา ว่าด้วยการงดเว้นจากบาป มชฺชปานสัยมกถา ว่าด้วยการสำรวมจากการดื่มน้ำเมา อปฺปมาทกถา ว่าด้วยความไม่ประมาท คารวกถา ว่าด้วยความเคารพ นิวาตกถา ว่าด้วยความถ่อมตน สนฺตุฏฺฐิกถา ว่าด้วยความสันโดษ กตญฺญุตากถา ว่าด้วยความกตัญญู ธมฺมสฺสวนกถา ว่าด้วยการฟังธรรม ขนฺตกถา ว่าด้วยความอดทน โสวจสฺสตากถา ว่าด้วยความเป็นผู้ว่าง่าย สมณทสฺสนกถา ว่าด้วยการเห็นสมณะ ธมฺมสากจฺฉากถา ว่าด้วยการสนทนาธรรม ตปกถา ว่าด้วยตบะ พรหมจริยกถา ว่าด้วยเรื่องพรหมจรรย์ อริยสจฺจทสฺสนกถา ว่าด้วยการเห็นอริยสัจ นิพฺพานสจฺฉิกิริยากถา ว่าด้วยการทำพระนิพพานให้แจ้ง อกมฺปิตจิตฺตกถา ว่าด้วยจิตที่ไม่หวั่นไหวเพราะโลกธรรม อโสกจิตฺตกถา ว่าด้วยจิตไม่โศก วิรชจิตฺตกถา ว่าด้วยจิตปราศจากกิเลส และเขมจิตฺตกถา ว่าด้วยจิตเกษม เนื้อความบางแห่งของคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ได้อ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น “มหาวํเส อฏฺฐวีสติมปริจฺเฉเท ทุฏฺฐคามณราชวตฺถุ”[๔]

๑.๗.๕ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ หรือสังคีติวงศ์ ว่าด้วยวงศ์แห่งการสังคายนา สมเด็จพระพนรัตนวัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ (องค์ที่เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส) แต่งขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้นฉบับแต่งเป็นภาษามคธ บอกเวลาในการแต่งว่า แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ เนื้อหาว่าด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัย เริ่มแต่ปฐมสังคายนา สังคายนาครั้งที่ ๒-๓ จนถึงพระพุทธศาสนาได้มาจากลังกาประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศไทย และมีเรื่องพระราชพงศาวดารที่ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในล้านนาไทยและในสยามประเทศตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นหนังสือแนวพุทธศาสนประวัติกับพงศาวดารบ้านเมืองประกอบกัน มีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาหลายแห่งอ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ ส่วนมากเป็นการนำเนื้อความที่เป็นคาถามาเรียบเรียงเป็นสำนวนร้อยแก้วแล้วยกคาถาบางแห่งขึ้นมาอ้างอิง เช่น กล่าวว่า “เตน วุตฺตํ มหาวํเส....” แปลว่า “เหตุนั้น พระโบราณาจารย์เจ้าจึงได้กล่าวคาถาไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์”[๕]

---

[๔] พระสิริมังคลาจารย์, **มงฺคลตฺถทีปนี ปฐโม ภาโค - ทุติโย ภาโค,** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

[๕] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑., สมเด็จพระวันรัตน. **สังคีติยวงศ์**

๑.๗.๖ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ หรือปฐมสมโพธิกถา คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา[๖] เป็นหนังสือแสดงประวัติพระพุทธเจ้าโดยละเอียด พระปฐมสมโพธิกถา มี ๒ สำนวน คือ สำนวนที่ ๑ มี ๒๒ ปริจเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สถานที่แต่ง และเวลาที่แต่ง เป็นสำนวนเก่า สำนวนที่ ๒ มี ๒๙ ปริจเฉท แต่ผู้แต่งบอกไว้ท้ายเรื่องว่ามี ๓๐ ปริจเฉท ในฉบับอักษรไทยไม่ได้แบ่งเป็นภาคจึงลดเหลือ ๒๙ ปริจเฉท สำนวนที่ ๒ นี้ สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์โดยอาศัยปฐมสมโพธิภาษาบาลีเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นแนว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ ทรงพระนิพนธ์ตามคำอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิชิต แต่ครั้งยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และสำเร็จบริบูรณ์ในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘[๗] การลำดับเนื้อหาของเรื่องเริ่มแต่การวิวาหะของกษัตริย์ศากยวงศ์ พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต การประสูติจากพระครรภ์ การทำนายพระลักษณะ การได้รับราชาภิเษก การเสด็จออกบรรพชา การบำเพ็ญทุกกรกิริยา นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส การผจญมาร การตรัสรู้ เป็นต้น จนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานและการอันตรธานของพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถามีเนื้อหาหลายตอนที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์โดยเฉพาะการลำดับเรื่องในแต่ละปริจเฉทมีลักษณะคล้ายกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ ปริจเฉทที่ ๓๐ ตอนสร้างห้องพระบรมสารีริกธาตุ มีลักษณะคล้ายกับการลำดับเรื่องในการสร้างห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในสมัยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

๑.๗.๗ พระคัมภีร์ถูปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์[๘] คัมภีร์นี้รจนาเป็นภาษาบาลีโดยพระวาจิสสรเถระชาวศรีลังกา เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๗๙ – ๑๘๑๔ หรือ พ.ศ. ๑๗๗๓ – ๑๘๐๓ รัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ เนื้อหาในคัมภีร์เป็นตำนานการสร้างพระสถูปเจดีย์ทั้งในอินเดียและลังกา โดยท่านผู้รจนาได้เลือกคัดเรื่องราวที่เป็นสาระจากนิทานในอรรถกถาชาดกจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกา และเนื้อเรื่องหลายตอนคัดมาจากคัมภีร์

พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๒๑), หน้า ๒๓–๒๙.

[๖] สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, ๒๕๒๕).

[๗] สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๑.

[๘] พระวาจิสสรเถระ, **พระคัมภีร์ถูปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์**, แปลโดยนายปุ้ย แสงฉาย, พิมพ์ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพนางอนุ ทองไข่มุกต์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดนนทชัย, ๒๕๑๑).

มหาวงศ์และคัมภีร์ฎีกามหาวงศ์แล้วเรียบเรียงขึ้นเป็นคัมภีร์ถูปวงศ์ เช่น ตอนกล่าวถึงนายทหารทั้ง ๑๐ ของพระเจ้ากากวรรณติสสะ คัมภีร์ถูปวงศ์ใช้คำว่า “เตสํ อุปฺปตฺติกถา มหาวํสโต คเหตพฺพา” แปลว่า “ประวัตินายทหารเหล่านั้นมีอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์”[๙]

๑.๗.๘ คัมภีร์สุโพธาลังการ ว่าด้วยอลังการแห่งความรู้อันงดงาม รจนาโดยพระสังฆรักขิตมหาสามิ ประเทศศรีลังกา รจนาเป็นภาษาบาลีเป็นคาถาล้วน ในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ต่อมา มีพระเถระชาวลังกาซึ่งเป็นศิษย์ของท่านได้แต่งฎีกาอธิบายความคัมภีร์สุโพธาลังการ[๑๐] คัมภีร์สุโพธาลังการได้แนะวิธีแต่งหนังสือภาษาบาลีไว้อย่างละเอียดละออ ทั้งโทษของการแต่ง วิธีหลีกเลี่ยงโทษ คุณ อัตถาลังการ ภาวะและรสของวรรณคดี คัมภีร์สุโพธาลังการสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์มหาวงศ์

๑.๗.๙ คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ เป็นตำราว่าด้วยเรื่องราวของฉันท์และคาถา แสดงระเบียบการในการประพันธ์คาถาด้วยภาษามคธ รจนาโดยพระเถระชาวลังกา นามว่า สังฆรักขิตมหาสามิเถระ ในรัชสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุ กษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกแห่งพระพุทธศาสนาของประเทศลังกาในยุคนั้น มี ๖ ปริจเฉท[๑๑]

๑.๗.๑๐ คัมภีร์สาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา พระปัญญาสามี ภิกษุชาวพม่าแต่งเป็นภาษามคธโดยสอบทานกับคัมภีร์ที่ท่านโบราณาจารย์แต่งไว้เป็นภาษาพม่า เป็นเรื่องที่กล่าวถึงพุทธประวัติ ตั้งแต่ตอนประสูติจนถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปในต่างประเทศ เช่น เกาะสีหล (ลังกา) แคว้นสุวรรณภูมิ แคว้นโยนก แคว้นวนวาสี แคว้นอปรันตะ แคว้นกัสมีรคันธาระ แคว้นมหิงสกะ แคว้นมหารัฐ และแคว้นจีน พระปัญญาสามีได้แจ้งไว้ท้ายเล่มว่าทำเสร็จเมื่อวันเพ็ญเดือนอ้าย จุลศักราช ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๐๕) คัมภีร์นี้อ้างถึงคัมภีร์มหาวงศ์หลายแห่ง เช่น สังคายนาธรรมขึ้นสู่ใบลาน[๑๒] การแปลพระสูตรเป็นภาษาสีหฬ ใน พ.ศ. ๘๙๐ สมัยพระเจ้าพุทธทาส[๑๓] ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาภายใต้อิทธิพลของลังกาวงศ์

---

[๙] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๖๘, ๑๘๓.

[๑๐] พระสังฆรักขิตมหาสามิ, **คัมภีร์สุโพธาลังการ**, แปลโดย นาวาเอก แย้ม ประภัศร์ทอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ก.

[๑๑] พระสังฆรักขิตมหาสามิ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, แปลโดย คนฺธสารภิกฺขุ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), คำนำ

[๑๒] พระปัญญาสามีเถระ, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, แปลโดย แสง มนวิทูร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๐๖), หน้า ๓๓

[๑๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐

๑.๗.๑๑ ตำนานมูลศาสนา[๑๔] เป็นประวัติพระพุทธศาสนาและการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแหลมสุวรรณภูมิ ฉบับเดิมเป็นภาษาไทยล้านนา อักษรธรรมล้านนา มีความยาว ๑๐ ผูกใบลาน กรมศิลปากรดำเนินการแปลโดยมอบหมายให้นายสุด ศรีสมวงศ์ และนายพรหม ขมาลา เปรียญ ข้าราชการในกองวรรณคดีเป็นผู้แปล ตำนานมูลศาสนามีความสำคัญในด้านศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และมีลักษณะการแต่งวรรณคดีทางศาสนาและบรรยายถึงสถานที่ต่าง ๆ คล้ายกับการประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์ เนื้อความบางตอนได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น ตอนที่กล่าวถึงพระยามหาสมมติ[๑๕] มีเนื้อหาตรงกับคัมภีร์มหาวงศ์[๑๖] และบางตอนกล่าวถึงการรับเอาพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาเผยแผ่ในแหลมสุวรรณภูมิ ดังมีเนื้อหาบรรยายพระสงฆ์ลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาความว่า ชาวเจ้าทั้งหลายฝูงอันมาแต่ลังกาทวีปนั้นเอาลูกมหาโพธิ์มาถวายแก่พระยา ๆ ก็ให้ปลูกไว้ในเมืองหริภุญไชยภายใต้มหาฉัตรธาตุเจ้า แล้วให้สร้างพระพุทธรูปองค์ ๑ กับบรรณศาลาหลัง ๑ สำหรับไว้พระพุทธรูปนั้น ครั้นเสร็จแล้วก็ให้ฉลองนั้นแล[๑๗]

๑.๗.๑๒ สยามูปทสัมปทา[๑๘] จดหมายเหตุเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป แต่งเป็นภาษาสิงหล เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ โดยพระเถระชื่อสิทธารถพุทธรักขิต สถิตวัด บุปผารามวิหาร (ที่พระอุบาลีจากกรุงศรีอยุธยาได้ไปพำนักอยู่) เมืองศิริวัฒนวิหาริกบุรี หรือศิริวัฒนบุรี หรือที่เรียกในปัจจุบันว่าเมืองแคนดี พระเถระรูปนี้เป็นสัทธิวิหาริกของพระสังฆราชสรณังกรซึ่งได้รับอุปสมบทจากพระอุบาลี ท่านได้บันทึกเรื่องราวการประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป โดยเริ่มกล่าวถึงประวัติของศาสนวงศ์ในลังกาตั้งแต่ต้นจนถึงเสื่อมทรามลงและในที่สุดได้สูญสิ้นสมณวงศ์ กษัตริย์ลังกาจึงได้ส่งสมณทูตมาขอพระสงฆ์

---

[๑๔] กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม., (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๘)

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑ – ๔๔.

[๑๖] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ปริจฺเฉโท**, (กรุงเทพมหานคร: วิญญาณ, ๒๕๔๐), หน้า ๙ – ๑๑.

[๑๗] กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, หน้า ๑๘๒.

[๑๘]พระสิทธารถพุทธรักขิต, **สยามูปทสัมปทา**, แปลและเรียบเรียงโดย นันทา สุตกุล, พิมพ์ครั้งที่สอง ในงานหล่อพระประธานและงานทำบุญอายุ ๖ รอบ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปุณฺณโก ธีร์ ป.ธ. ๙), (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวกร, ๒๕๑๑).

สยามวงศ์ออกไปให้การอุปสมบท ประดิษฐานสังฆมณฑลให้เกิดขึ้นในลังกาทวีปดังเดิม เนื้อหาของหนังสือนี้มีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์โดยตรง

๑.๗.๑๓ พงศาวดารโยนก เป็นเรื่องพงศาวดารไทยฝ่ายเหนือซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเรื่องต้นพระราชพงศาวดารสยาม เรียบเรียงโดยพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค)เนื้อหาบางส่วนว่าด้วยศาสนาลังกาวงศ์ไปถึงเชียงใหม่ ในแผ่นดินพระเจ้ากือนาเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาทางรามัญประเทศ ได้ไปประดิษฐานยังนครพิงค์เชียงใหม่ มีพระมหาสุมนเถรผู้ไปแต่นครสุโขทัยเป็นต้น[๑๙]

๑.๗.๑๔ รามัญสมณวงศ์[๒๐] พระมหาวิชาธรรม (เรือง เปรียญ) แปลจาก จาฤกสิลากัลยาณี ซึ่งจารึกหลักนี้เป็นจารึกอักษรรามัญ ภาษามคธ มีเนื้อหาเป็นประกาศการที่พระเจ้าหงสาวดีผู้ทรงนามว่าพระเจ้ารามาธิบดีได้ทรงชำระสมณะวงศ์และได้ผูกพัทธสีมากัลยาณี เมื่อพระพุทธศาสนากาลล่วงแล้วได้ ๒๐๑๙ พรรษา ปีวอก จุลศักราช ๘๓๘ มีความสำคัญด้านประวัติพระพุทธศาสนาในพม่าที่มีความเชื่อมโยงกับคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ในศรีลังกาและประเทศไทย

๑.๗.๑๕ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ พระคัมภีร์มหาวงศ์ เป็นเอกสารแปลคัมภีร์มหาวงศ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลคัมภีร์มหาวงศ์ขึ้น เมื่อจุลศักราช ๑๑๕๘ พุทธศักราช ๒๓๓๙ แปลโดยพระยาธรรมปโรหิตหรือต่อมาคือพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) มีจำนวน ๓๖ ปริจเฉท และได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรก เมื่อ รศ. ๑๒๙ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นหนังสือ ๒ เล่ม มีชื่อหนังสือว่า “มหาวงษ์ พงษาวดารลังกาทวีป” ถือเป็นฉบับหลวง ในหอพระสมุดวชิรญาณ คัมภีร์เล่มนี้ได้รับการปรับปรุงและแปลเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓๗ จนถึงปริจเฉทที่ ๖๔ รวม ๒๘ ปริจเฉท และได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (คุณดิลก) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์เป็นวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ โดยพิมพ์รวมเป็น ๑ เล่ม มีทั้งหมด ๖๔ ปริจเฉท ในจำนวนนี้ ไม่มีปริจเฉทที่ ๓๓ ปริจเฉทที่ ๔๐ และปริจเฉทที่ ๔๓ (ไม่มีมาแต่เดิม) ขณะที่พบว่าปริจเฉทที่ ๓๗ และปริจเฉทที่ ๓๘ ซ้ำกัน ๒ ครั้ง แต่เรียกชื่อต่างกันและเนื้อหาเชื่อมต่อกัน จึงน่าจะเป็นการลำดับหัวข้อผิดตั้งแต่ฉบับจารในใบลาน

---

[๑๙] พระยาประกิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค), **พงศาวดารโยนก**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บุรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๙๒.

[๒๐] มปต. **รามัญสมณะวงศ์.** แปลโดยพระมหาวิชาธรรม (เรือง เปรียญ), (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, มปป.).

๑.๗.๑๖ พระราชพิธีสิบสองเดือน[๒๑] พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเนื้อหาว่าด้วยพระราชพิธีสิบสองเดือนอย่างละเอียด ในงานวิจัยนี้จะใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์เกี่ยวกับประเพณีไทย

๑.๗.๑๗ ประเพณีเบ็ดเตล็ด งานประพันธ์ของเสฐียรโกเศศ กล่าวถึงประเพณีไทย โดยเฉพาะเรื่องพระปริตร ซึ่งเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากชาวลังกาซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา ปรารถนาให้เกิดมงคลและมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์ และเทศกาลไหว้รอยพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี เอกสารนี้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีไทย

๑.๗.๑๘ ตำนานพระพุทธเจดีย์ พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายตำนานพระพุทธเจดีย์เริ่มแต่มูลเหตุที่เกิดพุทธเจดีย์ ประวัติพุทธเจดีย์ สมัยแรกพระพุทธศาสนาเป็นประธานของประเทศอินเดียในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช มูลเหตุที่เกิดสร้างพระพุทธรูป พุทธเจดีย์สมัยคุปตะ พุทธเจดีย์ของพวกมหายาน พุทธเจดีย์ในนานาประเทศ พระพุทธศาสนาในประเทศสยาม และพุทธเจดีย์ในสยามประเทศ[๒๒] เอกสารเรื่องนี้สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประวัติการสร้างพระสถูปเจดีย์

๑.๗.๑๙ ศิลปะในประเทศไทย[๒๓] มีเนื้อหาอธิบายศิลปะในประเทศไทย วัตถุรุ่นเก่าที่พบในประเทศไทย ศิลปะทวารวดี เทวรูปรุ่นเก่า ศิลปะศรีวิชัย ศิลปะลพบุรีหรือศิลปะขอมในประเทศไทย ศิลปะเชียงแสนหรือล้านนา ศิลปะสุโขทัย ศิลปะอู่ทอง ศิลปะอยุธยา และศิลปะรัตนโกสินทร์ เอกสารวิชาการเรื่องนี้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อสถาปัตยกรรมไทยและประติมากรรมไทย

๑.๗.๒๐ พระมหาจรรยา วาสนาพิตรานนท์ ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง A Critical Study of The Jinakālamālī ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นคัมภีร์บาลีบันทึกเหตุการณ์สำคัญของประวัติพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย แสดงข้อเท็จจริงเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในอินเดีย ศรีลังกา และบ้านเมืองชาวเอเชียใต้ รวมทั้งลัทธิลังกาวงศ์ในล้านนาไทย ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นคัมภีร์ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างมาก และมีความสำคัญต่อการศึกษา

---

[๒๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑ - ๓**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๕๐).

[๒๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๕).

[๒๓] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., **ศิลปะในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐.

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและการเมืองของล้านนาไทยและประเทศรอบข้าง[๒๔] งานวิจัยนี้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์เพราะเนื้อหาของคัมภีร์ชินกาลมาลีมีการอ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์หลายแห่ง

๑.๗.๒๑ วุฒินันท์ กันทะเตียน ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชนีติ โดยตั้งวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์ราชนีติที่สัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นในด้านการปกครองการบริหารประเทศ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคำสอนของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ในคัมภีร์ราชนีติในด้านการปกครองการบริหารประเทศ และการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชนีติสำหรับนักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาคำสอนในคัมภีร์ราชนีติมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นในด้านการปกครองการบริหารประเทศ ๒ ด้าน คือด้านหลักการเป็นกษัตริย์ที่ดีและด้านหลักการปกครองของกษัตริย์ โดยมีเนื้อหาบางส่วนที่สัมพันธ์กับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณวิเสส มีเนื้อหาบางส่วนสัมพันธ์กับคัมภีร์อรรถศาสตร์ มานวธรรมศาสตร์ คัมภีร์ชุดนีติคดี และวรรณกรรมอื่นซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะเดียวกัน สำหรับคำสอนในด้านหลักการเป็นกษัตริย์และหลักการปกครองในภาวะปกติ มีปฏิสัมพันธ์กันในทางสนับสนุนกัน แต่ในภาวะสงคราม พบว่า กษัตริย์ทรงใช้อุบายวิธีในการทำลายข้าศึกใช้คำสอนในลักษณะผูกเวรกัน ซึ่งเป็นการขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ไม่สนับสนุนการผูกเวรกัน ซึ่งพบว่าเป็นปฏิบัติพระราชานุกิจที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพราหมณ์ คำสอนในคัมภีร์ราชนีติมีอิทธิพลต่อแนวคิดการปกครองของไทยสมัยโบราณตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแปลตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนวัตถุประสงค์ด้านการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชนีติสำหรับนักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ใช้หลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุธรรม การมีความรู้ความสามารถ มาเป็นหลักปฏิบัติ ในภาวะสงครามก็อาจนำหลักธรรมในคัมภีร์มาประยุกต์เป็นหลักการบริหารความเปลี่ยนแปลงหรือภาวะวิกฤตได้ โดยใช้ปัญญาแทนการทำสงคราม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าวิธีเอาชนะกันด้วยสงครามนั้นมนุษย์ในปัจจุบันไม่ควรนำมาใช้อีกต่อไป[๒๕]

งานวิจัยของวุฒินันท์ กันทะเตียน สะท้อนถึงวิธีการปกครองของกษัตริย์ผู้นับถือพระพุทธศาสนาและการนำหลักธรรมด้านการปกครองไปประยุกต์ใช้ในการปกครองประเทศ

---

[๒๔] Phramaha Chanya Wadsanapitranont, “A Critical Study Of The Jinakãlamãli”, **Thesis submitted to the university of Delhi for the degree of Doctor of philosophy**, 1985

[๒๕] วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชนีติ”., **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,** (สาขาพระพุทธศาสนา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๑), หน้า ก.

ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เหมือนการปกครองของกษัตริย์ลังกาที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ เมื่อได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการถ่ายโอนประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นรากฐานของประเพณีวัฒนธรรมไทยหลายประการ

๑.๗.๒๒ คมกฤษณ์ ศิริวงษ์ ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ได้รวบรวมเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำนาน และเรื่องที่เล่าสืบกันมา เช่น คัมภีร์มหาวงศ์ และตำนานมูลศาสนา เป็นต้น มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ที่เรียกว่า วิมิสสะ มีการใช้ชื่อของบุคคลและสถานที่ในลานนาไทยเป็นภาษาบาลีโดยเลียนเสียงเดิมบ้าง หรือการแปลส่วนประกอบของชื่อเหล่านั้นเป็นภาษาบาลีบ้างเป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้กวีผู้รจนาได้พยายามดำเนินตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในด้านอลังการศาสตร์ตามแนวที่เป็นที่นับถือกันอยู่ในวงการภาษาบาลีโดยเฉพาะคัมภีร์สุโพธาลังการเป็นหลักมีความงามในด้านคุณและพยายามเลี่ยงข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นโทษเท่าที่จะทำได้ อาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์เล่มนี้แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ตาม กวีผู้รจนาคัมภีร์ได้รจนาให้เกิดรสวรรณคดีมีความไพเราะและความสวยงามตามสมควร นอกจากนี้ยังให้ความรู้ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของล้านนาไทยทางด้านศาสนา การเมือง และความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ในสมัยนั้นอีกด้วย[๒๖]

๑.๗.๒๓ พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) เสนองานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบทยมกวรรค – ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถา เล่ม ๑ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์พระคาถาธรรมบทตามหลักฉันทลักษณ์ วิเคราะห์สำนวนตามหลักอุปจาระและนยะ วิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์บาลี และวิเคราะห์ตามหลักอลังการ[๒๗] การศึกษาวิเคราะห์บางประเด็นสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์

๑.๗.๒๔ สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้ศึกษาประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา โดยได้จัดวรรณคดีบาลีไว้เป็นประเภทต่าง ๆ คือ พระไตรปิฎก ปกรณ์พิเศษ วรรณคดีประเภทอรรถกถา วรรณคดีประเภทฎีกา วรรณคดีประเภทสังคหะ วรรณคดีประเภทวงศ์ และตำราสัตถศาสตร์ และได้จัดคัมภีร์มหาวงศ์ไว้ในวรรณคดีประเภทวงศ์

---

[๒๖] คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์”. **วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

[๒๗] พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบทยมกวรรค – ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕).

(วังสปกรณ์) หมายถึง วรรณคดีที่มักลงท้ายชื่อเรื่องด้วยคำว่า “วงส์” ซึ่งนักวิชาการด้านวรรณคดีส่วนใหญ่เรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่าวรรณคดีบาลีประเภทพงศาวดาร[๒๘]

๑.๗.๒๔ กุสุมา รักษมณี ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต[๒๙] งานวิจัยนี้ให้ความรู้เรื่องวรรณคดีศึกษาตามทฤษฎีสันสกฤต ความเป็นมาของทฤษฎีอลังการในวรรณคดีไทย รสในวรรณคดีสันสกฤต การวิเคราะห์รสในวรรณคดีไทย งานวิจัยนี้อาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาคุณค่าด้านการประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์

๑.๗.๒๕ บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ และคณะ เสนอในรายงานผลการวิจัยเรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ผลการวิจัยพบว่า ดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดีพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาได้เผยแผ่เข้ามาแล้ว ดังปรากฏหลักฐานประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษร และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หลักฐานดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปตามอิริยาบถ และคติการบูชารอยพระพุทธบาทจากลังกาทวีปที่ได้แพร่เข้ามายังดินแดนประเทศไทย หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับศรีลังกาได้แก่ จารึก ๕ หลัก หลักแรกจารึกถ้ำนารายณ์ จังหวัดสระบุรี แสดงให้เห็นว่าผู้คนในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดีมีการติดต่อสัมพันธ์กับศรีลังกา และรู้จักเมืองอนุราธปุระของศรีลังกาเป็นอย่างดีดังเห็นได้จากชื่อ “อนุราธปุระ” นอกจากนี้ยังพบจารึกเตลกฏาหคาถา ซึ่งแต่งในศรีลังกา พบข้อความในจารึกบางตอนอยู่ในคัมภีร์สารัตถสมุจจัยและในปฐมสมโพธิกถา ซึ่งคัมภีร์ทั้งสองนี้สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับลังกาทวีป เป็นร่องรอยสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปและพระพุทธศาสนาในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรพบว่าประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดีได้รับอิทธิประติมากรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปแสดงท่าวิตรรกมุทราสองพระหัตถ์ซึ่งมีลักษณะทางประติมานวิทยาคล้ายคลึงกับศิลปะแบบอนุราธปุระของศรีลังกามีอายุราวพุทธศตวรรษ ๙-๑๖ คติการสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็นคติเดียวกับการสร้างพระพุทธไสยาสน์เพื่อแสดงอิริยาบถในลังกาทวีป และคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทพบว่ามีการ

---

[๒๘] ดู สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพ มหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙๕ – ๔๐๒.

[๒๙] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๙).

สร้างรอยพระพุทธบาทคู่ที่โบราณสถานสระมรกต จังหวัดปราจีนบุรีซึ่งมีการประดับลวดลายมงคลในลักษณะเดียวกันกับศิลปะศรีลังกาแบบอนุราธปุระและศิลปะอินเดียแบบอมราวดี[๓๐]

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นพบว่าคัมภีร์มหาวงศ์ไม่ใช่คัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่เป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงและเรียบเรียงมาจากคัมภีร์ทีปวงศ์แล้วจึงมีการแต่งเพิ่มเติมอีกหลายครั้งจนเป็นคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์เองว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าธาตุเสนะโปรดให้แสดงคัมภีร์ทีปวงศ์[๓๑] จากการศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์หรือสังคีติวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ พบว่ามีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาของคัมภีร์ถูปวงศ์พบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์ถูปวงศ์ด้วยซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ การศึกษาของสุภาพรรณ ณ บางช้าง ซึ่งได้จัดคัมภีร์มหาวงศ์ไว้ในประเภทวังสปกรณ์ จะช่วยให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของผู้แต่งได้ดียิ่งขึ้น และจะทำให้สามารถศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ด้านวรรณคดีการศึกษาตำนานมูลศาสนาและเอกสารเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนาจะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงในเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ที่เข้ามามอิทธิพลในแหลมสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในสมัยล้านนาไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๐ การศึกษาเรื่องสยามูปทสัมปทาซึ่งเป็นจดหมายเหตุเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกา ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ จะทำให้เห็นร่องรอยของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศสยามและประเทศศรีลังกาในสมัยอยุธยา การศึกษาเอกสารงานวิจัยและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลจัดทำได้อย่างเป็นระบบ เนื่องจากคัมภีร์มหาวงศ์มีเนื้อหามากและมีระยะเวลาการแต่งที่ไม่แน่นอน เนื้อหาบางส่วนยังเป็นภาษาบาลีและยังไม่มีการแปลเป็นภาษาอื่น จึงไม่มีผู้สนใจศึกษา การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์จะทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ทำให้ทราบคุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา การศึกษาคัมภีร์มหาวงศ์เชื่อมโยงกับคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้เห็นเส้นทางการ

---

[๓๐] สรุปความจาก บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ และคณะ, **รายงานผลการวิจัยเรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

[๓๑] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ, พระนคร ศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗๙.

เผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มายังประเทศไทย และการที่คัมภีร์มหาวงศ์เป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีของไทย การวิจัยนี้จะทำให้เข้าใจประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยหลายอย่างที่ยังไม่ทราบเหตุผลหรือประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน เช่น ประเพณีวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ประเพณีการสวดมนต์ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ตลอดทั้งความเข้าใจเรื่องสถาปัตยกรรมไทย ประติมากรรมไทย และจิตรกรรมไทย ทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสิ่งที่สืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑.๘.๑ ศึกษาข้อมูลเอกสาร คือ คัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๑ และคัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๒

๑.๘.๒ รวบรวมข้อมูล ได้แก่ งานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง งานเขียนของนักวิชาการร่วมสมัย และเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

๑.๘.๓ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณคดีโดยอาศัยคัมภีร์สุโพธาลังการ คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ วิเคราะห์คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา โดยอาศัยเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์อิทธิพลที่มีต่อวรรณคดีบาลีของไทย อิทธิพลที่มีต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๘.๔ สรุปข้อมูลเพื่อนำเสนอผลการวิจัยต่อไป

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ได้ทราบประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงศ์ ประวัติผู้แต่งคัมภีร์

๑.๙.๒ ได้เข้าใจเนื้อหาและลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์มหาวงศ์ มีลักษณะฉันท์ โทษ คุณ รส และอลังการเป็นต้น และตระหนักถึงคุณค่าแห่งวรรณคดีของพระพุทธศาสนา

๑.๙.๓ ได้ทราบอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลีของไทย และอิทธิพลที่มีต่อประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย

บทที่ ๒

ประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์มีความหมาย ภูมิหลังของคัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์กับคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่เกี่ยวข้อง และเนื้อหาย่อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของคัมภีร์มหาวงศ์

คำว่า “มหาวงศ์” เป็นชื่อคัมภีร์ตามที่พระมหานามเถระผู้แต่งคัมภีร์ได้ยกขึ้นกล่าวไว้ในปณามคาถาว่า

“นมสฺสิตฺวาน สมฺพุทฺธํ สุสุทฺธํ สุทฺธวํสชํ
มหาวํสํ ปวกฺขามิ นานานูนาธิการิกํ”[๑]
“ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์
ผู้ประสูติในวงศ์ที่บริสุทธิ์ จะรจนามหาวงศ์ให้บริบูรณ์มิให้บกพร่อง”

ท่านพระมหานามเถระได้อธิบายความหมายแห่งคำว่า “มหาวงศ์” ไว้ในคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี ฏีกามหาวงศ์ หรือปทฺยปโทรุวํสวณฺณนา มหาวํสฏีกา หรือปชฺชปโทรุวํสวณฺณนา มหาวํสฏีกา ที่ท่านแต่งอธิบายความแห่งคัมภีร์มหาวงศ์ว่า ที่ชื่อว่า มหาวํส คือ วงศ์ แบบแผน ประเพณีของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย แล้วได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “ที่ชื่อว่ามหาวงศ์ เพราะแสดงประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลายผู้มีคุณยิ่งใหญ่ แสดงถึงประเพณีแห่งพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายมีพระเจ้ามหาสมมตเป็นต้น เพราะมีเรื่องสำคัญมากมีเรื่องการเสด็จมาลังกาของพระพุทธเจ้าเป็นต้น[๒]

ในกถาสดุดีตอนท้ายคัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งพระโสมานันทเถระผู้ปริวรรตคัมภีร์มหาวงศ์อักษรสิงหลเป็นอักษรสยามได้แต่งสดุดีไว้ ได้ให้ความหมายคัมภีร์มหาวงศ์ไว้ ๕ ประการ คือ (๑) คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ด้วยวิชชาและจรณะ (๒) คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์ของพระอริยเจ้าทั้งหลายที่เหลือ (๓) คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์ของผู้มีตนยิ่งใหญ่(มหาตมะ) ด้วยคุณต่างๆ (๔)

---

[๑] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

[๒] พระมหานามเถระ, **วังสตฺถปฺปกาสินี มหาวังสฏีกา**, (เอกสารอัดสำเนา), ข้อ ๑ หน้า ๒๔, ๒๗.

คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์ของพระราชาผู้ยิ่งใหญ่มีพระเจ้ามหาสมมตราชเป็นต้น (๕) คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์ที่ชาวโลกรู้จักด้วยอำนาจการสืบทอดกันมา

จากหลักฐานเหล่านี้สรุปได้ว่า คัมภีร์มหาวงศ์ หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยวงศ์หรือเชื้อสายของชนผู้ยิ่งใหญ่ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายอริยวงศ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นและฝ่ายขัตติยวงศ์ มีพระเจ้ามหาสมมติและพระเจ้าวิชัยปฐมกษัตริย์ลังกาเป็นต้นจนถึงการสูญสิ้นราชวงศ์ลังกา

๒.๒ ภูมิหลังของคัมภีร์มหาวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์มีผู้แต่ง ระยะเวลาที่แต่ง ต้นฉบับ หนังสือ และเอกสารคัมภีร์มหาวงศ์ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ ผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์และระยะเวลาที่แต่ง

คัมภีร์มหาวงศ์เป็นคัมภีร์ที่ผู้แต่งคนแรกแต่งไม่จบ มีการแต่งเพิ่มเติมต่อมาภายหลัง พบว่ามีผู้แต่งหลายคน แต่เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ผู้แต่งปริจเฉทที่ ๑ - ๓๗ (คาถาที่ ๑ – คาถาที่ ๕๐) คือ พระมหานามเถระ และมีการแต่งต่อมาโดยผู้แต่งที่ปรากฏนามบ้าง ไม่ปรากฏนามบ้าง เฉพาะพระมหานามเถระนั้นยังไม่มีข้อสันนิษฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับชีวประวัติและระยะเวลาในการแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ของท่าน เกี่ยวกับผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์และระยะเวลาที่แต่งมีนักวิชาการเสนอทรรศนะไว้หลายท่านดังนี้

๑) พระนันทปัญญาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์จูฬคันถวงศ์ ชาวพม่า ราว พ.ศ. ๒๐๑๐ ได้ระบุชื่อพระมหานามว่าเป็นชาวลังกาและเป็นผู้แต่งอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคอันมีชื่อว่า สัทธัมมัปปกาสินี แต่ไม่ได้ระบุว่าเป็นผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์

๒) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงทรรศนะเกี่ยวกับผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ไว้ในคำนำหนังสือมหาวงศ์แปลว่า

> หนังสือมหาวงศ์ ฉบับภาษาบาลีแต่งเป็นคาถา แบ่งเรื่องเป็น ๑๐๑ ปริจเฉท แต่ไม่ปรากฏหัวต่อปริจเฉทที่ ๔๐ กับปริจเฉทที่ ๔๓ ว่าอยู่ตรงไหน ถ้านับจำนวนปริจเฉทขาดอยู่ ๒ ปริจเฉท แต่ว่าเรื่องติดต่อกันดีไม่บกพร่องจึงเห็นว่าเป็นแต่ตกหัวต่อ เห็นจะเป็นด้วยแต่งกันหลายยุคหลายคราว แลผู้แต่งมากด้วยกัน เพราะหนังสือมหาวงศ์แต่งเป็นตอน ๆ มาดังนี้ คือ ตอนที่ ๑ พระมหานามแต่งตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ จนจบปริจเฉทที่ ๓๘ กล่าวเรื่องพงศาวดารตั้งแต่มนุษย์แรกไปแย่งยักษ์อยู่เมืองลังกา และกล่าวถึงประวัติพระศาสนาตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน พระสงฆ์สาวกทำสังคายนา ๓ ครั้ง แล้วพระมหินทเถระไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เมื่อครั้งพระเจ้าเทวานัมปิยดิสเป็นต้นมา

จนถึงแผ่นดินพระเจ้ามหาเสนเมื่อ พ.ศ. ๘๐๔ หนังสือมหาวงศ์ตอนพระมหานามแต่งจบเพียงนี้ มีผู้อื่น แต่งฎีกามหาวงศ์ตอนนี้ไว้ด้วยอีกคัมภีร์ ๑ หนังสือมหาวงศ์ที่แปลเป็นภาษาไทยในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๓๙ ก็แปลเพียงตอนที่ ๑ ที่กล่าวมานี้ ตอนที่ ๒ พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช ซึ่งเสวยราชย์ในลังกาทวีปในระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๙ จน พ.ศ. ๑๗๒๙ มีรับสั่งให้แต่งต่ออีกปริจเฉท ๑ เฉพาะปริจเฉทที่ ๓๙ ปริจเฉทเดียว ผู้ใดแต่งหาปรากฏชื่อไม่ ปริจเฉทนี้พิมพ์อยู่ข้างต้นในสมุดเล่มนี้ ตอนที่ ๓ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๔๐ จนถึงปริจเฉทที่ ๔๒ รวม ๓ ปริจเฉท ว่าแต่งกันหลายคน ใครแต่งและแต่งเมื่อครั้งไหนหาปรากฏไม่ ได้พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้เหมือนกัน ตอนที่ ๔ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๔๓ จนถึงปริจเฉทที่ ๔๖ รวม ๔ ปริจเฉท ว่าพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์ซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๙๐ จน พ.ศ. ๒๓๒๔ คือพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ให้มาขอพระสงฆ์สยามมีพระอุบาลีเป็นต้นไปให้อุปสมบทตั้งศาสนวงศ์ให้กลับฟื้นฟูในลังกาทวีป เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์นั้น มีรับสั่งให้แต่ง ผู้ที่แต่งเห็นจะเป็นพระสรณังกร ซึ่งเป็นที่พระสังฆราช ตอนนี้ก็พิมพ์อยู่ในสมุดเล่มนี้เหมือนกัน ตอนที่ ๕ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๔๗ จนถึงปริจเฉทที่ ๙๘ รวม ๕๑ ปริจเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งเป็นของแต่งในชั้นหลัง พิมพ์อยู่ในสมุดเล่มนี้จนปริจเฉทที่ ๖๔ ตอนที่ ๖ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๙๙ จนถึงปริจเฉทที่ ๑๐๑ รวม ๓ ปริจเฉท ทราบว่า พระเถระชื่อศรีสุมังคละ นายกวิทโยบริเวณแต่ง มาจบเรื่องเพียงสิ้นราชวงศ์กษัตริย์สิงหฬเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ เมื่อลังกาทวีปตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ หมดเรื่องมหาวงศ์เพียงเท่านั้น”[๓]

ข้อควรสังเกตคือข้อสันนิษฐานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า “มีผู้อื่นแต่งฎีกามหาวงศ์ตอนนี้ไว้ด้วยอีกคัมภีร์ ๑” นั้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบกับคัมภีร์วังสัตถัป ปกาสินี มหาวังสฎีกา ซึ่งเป็นฎีกาของคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าข้อสันนิษฐานดังกล่าวแตกต่างจากคำลงท้ายของคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกา ที่ระบุว่าผู้แต่งคือพระมหานามผู้พำนักอยู่ที่ทีฆสันทเสนาบดีวิหาร[๔] ข้อสันนิษฐานนี้ผู้รู้จึงควรพิจารณา

๓) พระพุทธทัตตเถระได้แสดงทรรศนะวิจารณ์ไว้ในหนังสือเถรวาทีความว่า ตอนที่พระมหานามะรจนาคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินีนั้น ท่านน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๙๕ ปี ส่วนในคัมภีร์มหาวงศ์ไม่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่งไว้เลย แต่ที่ทราบว่าใครคือผู้แต่งก็เพราะมีกล่าวไว้ในคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี ฎีกาของ

---

[๓] ศิลปากร, กรม, กองวรรรคดีและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ คัมภีร์มหาวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), คำนำ หน้า (๑๘ - ๑๙)

[๔] มหานามเถระ, **วังสตฺถปฺปกาสินี มหาวังสฎีกา**, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๔๕๐

มหาวงศ์เองว่า มหาวงศ์นี้รจนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยพระมหานามเถระ ผู้พำนักอยู่ที่วัดมหาปริเวณะ อันเป็นวัดที่สร้างโดยท่านเสนาบดีทีฆสันทะ โดยข้อมูลนี้ได้รับการยืนยันจากมหาวงศ์ภาค ๒ ที่แต่งขึ้นภายหลังที่พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙ หรือ ค.ศ. ๑๑๕๓-๑๑๘๖) สิ้นพระชนม์แล้ว[๕]

๔) สุภาพรรณ ณ บางช้าง สันนิษฐานว่า พระมหานามน่าจะแต่งคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี[๖] อรรถกถาของปฏิสัมภิทามรรคหลังรัชสมัยของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๒ ดังที่สุภาพรรณกล่าวว่า

> พระเจ้าโมคคัลลานะที่พระมหานามกล่าวถึงน่าจะเป็นพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๒ เพราะตามหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า หลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ในปี ค.ศ. ๕๕๖ พระเจ้าสิริเมฆะก็ขึ้นเสวยราชย์ได้เพียงไม่กี่เดือนสวรรคต ในปีเดียวกันนั้น พระเจ้ามหานาคก็ครองราชย์สมบัติต่อมาได้ ๓ ปี ในปี ค.ศ. ๕๕๙ ก็เสียอำนาจให้แก่ผู้นำฝ่ายทมิฬชื่อลมนิสิงคานาดังนั้นปีที่พระมหานามเขียนสัทธัมมัป-ปกาสินีเสร็จจึงอาจเป็นปี ค.ศ. ๕๕๙ ในช่วงที่กษัตริย์ทมิฬขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ เหตุนั้นท่านจึงไม่ประสงค์จะกล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ทมิฬ แต่ได้กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ซึ่งครองราชย์มาเป็นเวลานานและเป็นช่วงเดียวกับที่ท่านได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของท่านในเวลานั้น[๗]

๕) โสมปาละ ชยวารธนะได้กล่าววิจารณ์ถึงผู้รจนาคัมภีร์มหาวงศ์ไว้ว่า มหาวงศ์ ภาคที่ ๑ แต่งโดยท่านมหานามเถระ ผู้พำนักที่วัดมหาบริเวณ ซึ่งสร้างโดยท่านเสนาบดีทีฆสันทะ โดยอาศัยการแปลรวบรวมจากอรรถกถาภาษาสิงหฬเป็นข้อมูล ท่านมหานามผู้พำนักอยู่ที่วัดทีฆสันทปริเวณ เป็นน้องชายของพระมารดาพระเจ้าธาตุเสนะ และยังเคยบวชให้พระเจ้าธาตุเสนะด้วย และยังได้รับบริจาควัดปัพพตวิหารที่สีหคีรี โดยพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ (พ.ศ. ๑๐๓๘-๑๐๕๖ หรือ ค.ศ. ๔๙๕-๕๑๓) คัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี (อรรถกถาของปฏิสัมภิทามรรค) ซึ่งรจนาโดยท่านมหานามะเหมือนกัน ปรากฏว่ารจนาภายหลังจากที่พระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ สิ้นพระชนม์แล้ว ๓ ปี นั่นคือ พ.ศ. ๑๐๕๙

---

[๕] พุทธทัตตเถระ, อ้างใน มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐), หน้า [๒๖]

[๖] พระนันทปัญญาจารย์, **จูฬคันถวงศ์ ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

[๗] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๓๐๑

หรือ ค.ศ. ๕๑๖ ซึ่งเป็นยุคเดียวกับยุคของคัมภีร์มหาวงศ์ จึงอาจเป็นไปได้ว่า ทั้งคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินีนั้น รจนาโดยท่านมหานามะองค์เดียวกัน โดยรจนาคัมภีร์มหาวงศ์ก่อน ซึ่งจะก่อนมากน้อยเพียงใดนั้นไม่เป็นที่ทราบชัด แต่คัมภีร์มหาวงศ์นี้จะต้องรจนาภายหลังจากที่พระเจ้าธาตุเสนะสิ้นพระชนม์แล้ว (๑๐๐๐-๑๐๒๐ หรือ ค.ศ. ๔๕๗-๔๗๗) ดังจะเห็นได้ว่าในคัมภีร์มหาวงศ์ภาคที่ ๑ นี้ไม่ปรากฏพระนามของพระเจ้าธาตุเสนะอยู่เลย[๙]

นอกจากนี้ โสมปาละ ชยวารธนะได้วิจารณ์ถึงผู้แต่งเนื้อหาส่วนอื่นนอกจากภาคที่ ๑ ไว้ดังนี้

> ภาคที่ ๒ เชื่อกันว่าแต่งในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙ หรือ ค.ศ. ๑๑๕๓-๑๑๘๖) โดยท่านธัมมกิตติ ศิษย์ของท่านสารีบุตร ผู้รจนาคัมภีร์สารัตถทีปนีฎีกา แต่ถึงกระนั้น ก็ยังเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ยังหาหลักฐานยืนยันไม่ได้ ในคัมภีร์ทาฐาวงศ์ระบุว่า ผู้รจนาคัมภีร์ทาฐาวงศ์ ก็คือพระธัมมกิตติ โดยได้รับการอาราธนาจากท่านเสนาบดีปรักกมะ ผู้ช่วยกู้บัลลังก์แก่พระนางลีลาวดี เป็นครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๑๗๕๔ (ค.ศ. ๑๒๑๑) ภาคที่ ๓ ไม่ปรากฏปีและนามผู้แต่ง แต่ถึงกระนั้นก็พึงทราบว่าภาคที่ ๓ นี้ แต่งเสร็จก่อนรัชสมัยของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์ (พ.ศ. ๒๒๙๐-๒๓๔๑ หรือ ค.ศ. ๑๗๔๗-๑๗๙๘) ผู้ทรงให้การอุปถัมภ์ในการรจนามหาวงศ์ภาคที่ ๔, ภาคที่ ๔ รจนาโดยท่านติพโพฏวาเว พุทธรักขิตเถระ โดยการอาราธนาของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์ ภาคที่ ๕ รจนาโดยท่านฮิกกทุเว ศรีสุมังคลเถระ และบัณฑิตพตุวันตุทเว ปี พ.ศ. ๒๔๒๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๗๗[๑๐]

จากทรรศนะหลากหลายของนักวิชาการเกี่ยวกับผู้แต่งและระยะเวลาในการแต่ง พอจะประมวลประวัติผู้แต่งและระยะเวลาในการแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ได้ดังนี้

ก. พระมหานามเถระ

พระมหานามหรือพระมหานามเถระเป็นพระอรรถกถาจารย์รูปหนึ่ง ประวัติของท่านไม่มีรายละเอียดมากนักทราบเพียงว่าท่านแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ ตามเนื้อความที่ปรากฏในคำนิคมของคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกา และคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ไม่ได้ระบุนามผู้แต่งไว้ การกล่าวว่าพระมหานามเป็น

---

[๙] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, (คำนำ) หน้า (๒๔)

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒๕)

ผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ตั้งแต่บทที่ ๑ จนถึงบทที่ ๓๗ คาถาที่ ๕๐ เนื้อหาสิ้นสุดที่รัชสมัยของพระเจ้ามหาเสน (พ.ศ. ๘๑๙)[๑๐] จึงเป็นแต่เพียงการสันนิษฐาน

ผู้วิจัยพิจารณาจากเนื้อความที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่า เนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๙ ระบุว่า ในรัชกาลของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ มิคารเสนาบดีได้ถวายบรรพตวิหารแก่พระมหานามเถระผู้พำนักอยู่ในทีฆสันทวิหาร[๑๑] พระมหานามเถระรูปนี้จึงมีชีวิตอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ พำนักที่ทีฆสันทเสนาบดีวิหาร เมื่อตรวจสอบกับคำนิคมของคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินีมหาวังสฎีกาพบเนื้อความว่าที่ระบุผู้แต่งว่า “ข้าพเจ้าคือพระเถระผู้มีนามที่ครูทั้งหลายเรียกว่า มหานาม แห่งสำนักมหาวิหารที่ทีฆสันทเสนาบดีให้สร้างไว้ เป็นผู้ฉลาดในอรรถและอนุสารแห่งมหาวงศ์.....การพรรณนาเนื้อความแห่งปัชชปโทรุวงศ์(ฎีกามหาวงศ์) สำเร็จโดยปราศจากอันตราย แม้ในกาลกลียุคอันประกอบด้วยวิเทสิสสริยภัย(ภัยจากพระราชาต่างแดน) ทุพพัฏฐิภัย (ภัยฝนแล้ง) โรคพยาธิ และอันตรายอีกหลายอย่าง”[๑๒] จากหลักฐานทั้งสองแห่งนี้ทำให้ทราบว่าเป็นพระมหานามเถระรูปเดียวกัน

ประเด็นที่ควรพิจารณาต่อมาคือ ท่านแต่งคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกาเมื่อไร ในคำนิคมของคัมภีร์นี้พบว่า ท่านแต่งในช่วงที่เกิดภัยจากกษัตริย์ต่างแดน ซึ่งสอดคล้องกับคำนิคมของคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินีซึ่งเป็นผลงานของผู้แต่งคนเดียวกัน แสดงว่าคัมภีร์ทั้งสองนี้แต่งในช่วงที่มีเหตุการณ์ที่ไม่สงบของบ้านเมืองเกิดขึ้น

ปัญหาต่อมาคือช่วงที่มีเหตุการณ์ไม่สงบนี้จะเป็นช่วงไหนของชีวิตท่าน สุภาพรรณกล่าวว่าน่าจะเป็นช่วงหลังรัชสมัยของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๒ ในสมัยที่ทมิฬชื่อลมนิสิงคานาปกครองลังกา แต่ผู้วิจัยเห็นว่าเหตุการณ์ไม่สงบครั้งนี้ไม่น่าจะหมายถึงสมัยหลังพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๒ แต่น่าจะหมายถึงเหตุการณ์ในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะ เพราะหากพระมหานามเถระผู้พำนักอยู่ที่วัดทีฆสันทปริเวณ เป็นน้องชายของพระมารดาพระเจ้าธาตุเสนะ และยังเคยบวชให้พระเจ้าธาตุเสนะตามทรรศนะของโสมปาละ ชยวารธนะ แสดงว่าท่านต้องมีอายุมากถึง ๓๐ ปี จึงจะมีพรรษา ๑๐ พอจะบวชให้กุลบุตรได้ รัชกาลพระเจ้าธาตุเสนสิ้นสุด พ.ศ. ๑๐๒๑ ท่านน่าจะมีอายุประมาณ ๕๑ ปี การที่ท่านจะมีอายุจนถึงสมัยของผู้นำทมิฬชื่อลมนิสิงคานา(พ.ศ. ๑๑๐๒) ตามข้อสันนิษฐานของสุภาพรรณนั้นท่านจะต้องมีอายุถึง ๑๕๓ ปี ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ อนึ่ง เหตุการณ์ความวุ่นวายของบ้านเมืองจากพวกทมิฬเกิดขึ้นก่อนรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะและมีกบฏตลอดรัชกาล

---

[๑๐] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๗.

[๑๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๕

[๑๒] มหานามเถร, **วํสตฺถปฺปกาสินี มหาวํสฏีกา**, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๔๕๐

เหตุการณ์ที่ระบุในท้ายคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินีจึงอาจหมายถึงการปราบกบฏทมิฬในรัชสมัยของพระเจ้าธาตุเสนะก็ได้ และในช่วงนี้ พระมหานามเถระยังหนุ่มแน่นและมีศักดิ์เป็นลุงของพระเจ้าธาตุเสนซึ่งบวชเป็นสามเณรในทีฆสันทกตาวาส(วัดที่พระมหานามพำนัก) ท่านได้พาสามเณรหนีภัยกษัตริย์ทมิฬหลายครั้ง จนสามเณรธาตุเสนะมีโอกาสได้เป็นพระราชาและในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะนี้ พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมมาก ตอนที่พระเจ้าธาตุเสนะผนวชเป็นสามเณรนั้นก็ได้รับการเย้ยหยันจากนักบวชนอกศาสนา ดังนั้น ครั้นพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วจึงโปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกดุจพระเจ้าอโศกมหาราช[๑๓] ซึ่งเป็นงานสำคัญด้านการทำนุบำรุงศาสนาตามธรรมเนียมราชประเพณีของกษัตริย์พุทธมามกะทั้งหลาย จึงเป็นไปได้ที่ท่านจะแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารของลังกาและวังสัตถัปปกาสินีมหาวังสฎีกาของท่านในคราวสังคายนาหรือระยะใกล้เคียงนี้ ส่วนคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคนั้นท่านแต่งหลังการสวรรคตของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ แล้ว ๓ ปี ซึ่งเป็นผลงานในวัยชราของท่าน สอดคล้องกับทรรศนะของพระพุทธทัตตเถระที่สันนิษฐานว่า ตอนที่พระมหานามะรจนาคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินีนั้น ท่านน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๙๕ ปี

จากหลักฐานเหล่านี้จึงสรุปได้ว่า พระมหานามผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ภาคแรกพักอยู่ที่ทีฆสันทเสนาบดีวิหาร และคงมีบทบาทสำคัญในการสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชสมัยของพระเจ้าธาตุเสนะ (๑๐๐๔ - ๑๐๒๑) สันนิษฐานว่าท่านแต่งคัมภีร์มหาวงศ์และ วังสัตถัป
ปกาสินี มหาวังสฎีกาในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะ ท่านมีชีวิตอยู่จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ และรับบรรพตวิหารจากมิคารเสนาบดีในรัชกาลนี้ แต่งคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินีจบในเวลาหลังสิ้นรัชกาลพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ แล้ว ๓ ปี ตรงกับปีที่ ๓ ในรัชกาลของพระเจ้ากุมารธาตุเสนะ ท่านจึงน่าจะมีอายุยืนมาถึงรัชกาลของพระเจ้ากุมารธาตุเสนะ

ข. พระธัมมกิตติ

พระธัมมกิตติ เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ผู้รจนาคัมภีร์สารัตถทีปนีฎีกา เชื่อกันว่าท่านแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙ หรือ ค.ศ. ๑๑๕๓-๑๑๘๖) ซึ่งโสมปาละ ชยวารธนะ สันนิษฐานว่าเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ยังหาหลักฐานยืนยันไม่ได้ และได้แสดงทรรศนะเพิ่มเติมว่า ในคัมภีร์ทาฐาวงศ์(ทาฐวัสหรือทาฐาธาตุวัส)ระบุว่า ผู้รจนาคัมภีร์ทาฐาวงศ์ ก็คือ พระธัมมกิตติ โดยได้รับการอาราธนาจากท่านเสนาบดีปรักกมะ ผู้ช่วยกู้บัลลังก์แก่พระนางลีลาวดี เป็นครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๑๗๕๔ (ค.ศ. ๑๒๑๑) ไม่ปรากฏว่าแต่งกี่บท

---

[๑๓] มหานามาทิ, **มหาวัโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๙๕.

ค. พระสรณังกร เป็นชาวลังกาและเป็นศิษย์ของพระอุบาลีเถระ แห่งกรุงศรีอยุธยา ประเทศไทย พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์ซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๙๐ จน พ.ศ. ๒๓๒๔ คือพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ให้มาขอพระสงฆ์สยามมีพระอุบาลีเป็นต้นไปให้อุปสมบทตั้งศาสนวงศ์ให้กลับมีในลังกาทวีป ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ มีรับสั่งให้แต่ง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าพระสรณังกรแต่ง ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๔๓ จนถึงปริจเฉทที่ ๔๖ รวม ๔ ปริจเฉท[๑๔] ประวัติของพระสรณังกรมีอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๙๕ ข้อ ๔๙

ง. ท่านติพโพฏวาเว พุทธรักขิตเถระ

ท่านติพโพฏวาเว พุทธรักขิตเถระ แต่งคัมภีร์มหาวงศ์โดยการอาราธนาของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์หรือกิตติสิริราชสีหะ (พ.ศ. ๒๒๘๙) ไม่ปรากฏว่าท่านแต่งกี่บท

จ. พระเถระชื่อศรีสุมังคละ

พระเถระชื่อศรีสุมังคละ นายกวิทโยบริเวณแต่งตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๙๙ จนถึงปริจเฉทที่ ๑๐๑ รวม ๓ ปริจเฉท และแต่งจบเรื่องเพียงสิ้นราชวงศ์กษัตริย์สิงหพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ เมื่อลังกาทวีปตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ข้อนี้เป็นคำสันนิษฐานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ส่วนโสมปาละ ชยวารธนะกล่าวว่า ท่านฮิกกทุเวศรีสุมังคลเถระ และบัณฑิตพตุวันตุทเว แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ภาคที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๗๗

๒.๒.๒. วัตถุประสงค์ของการแต่ง

คัมภีร์มหาวงศ์ตอนที่พระมหานามแต่งได้มีการระบุวัตถุประสงค์ของการแต่งไว้ ๓ ประการ ได้แก่

๑) เพื่อปรับปรุงคัมภีร์มหาวงศ์เดิมให้ดีขึ้น เพราะคัมภีร์มหาวงศ์เดิมนั้นพิศดารเกินไปบ้าง ย่อเกินไปบ้าง กล่าวซ้ำกันหลายแห่งบ้าง การรจนาคัมภีร์มหาวงศ์ใหม่จะทำให้ง่ายต่อการจดจำ เพราะท่านประพันธ์ด้วยฉันท์ทั้งหมด ยกเว้นแห่งเดียวคือตอนที่ยกพระพุทธพจน์ในพระอภิธรรมปิฎกขึ้นมาอ้างอิง

๒) เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในบทที่ควรเลื่อมใส

๓) เพื่อให้สลดใจในบทที่ควรสลดใจ[๑๕]

---

[๑๔] ศิลปากร, กรม, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑**, หน้า (๑๙).

[๑๕] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑.

คัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีการะบุถึงประโยชน์ของการแต่งคัมภีร์นี้ไว้ว่า คัมภีร์นี้มีประโยชน์คือเป็นที่ตั้งแห่งการบรรลุธรรมของนักปราชญ์ผู้ประกอบความเพียรจะได้รู้ความเปลี่ยนแปลงตามกาลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคต่าง ๆ เพราะคัมภีร์นี้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสและสังเวคมยญาณได้[๑๖]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายวัตถุประสงค์ของการรจนาคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

> พระมหานามชี้แจงในเหตุที่จะแต่งหนังสือเรื่องนี้ว่า เดิมเรื่องพงศาวดารลังกาทวีปที่มีอยู่เป็นภาษาสิงหฬหลายเรื่อง ท่านรวบรวมมาแต่งเป็นภาษาบาลี ความประสงค์ของพระมหานามที่แต่งหนังสือมหาวงศ์นี้ เพื่อจะเรียบเรียงตำนานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปเป็นสำคัญ หนังสือมหาวงศ์จึงมีทั้งเรื่องพงศาวดารบ้านเมืองและเรื่องประวัติพระพุทธศาสนาประกอบกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่อเป็นหนังสือเก่า จึงเป็นที่นับถือกันทั้งในทางพงศาวดารบ้านเมืองแลในทางพระศาสนา โดยถือว่าเป็นหนังสือสืบอายุพระศาสนา พระสงฆ์ซึ่งศึกษาคติตามลัทธิลังกาวงศ์ในชั้นหลังมา จึงพยายามเอาอย่างพระมหานามมาแต่งเรื่องพงศาวดารและตำนานพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ เป็นภาษาบาฬี ว่าเฉพาะประเทศนี้ เช่น เรื่องชินกาลมาลินี ซึ่งพระรัตนปัญญาแต่งที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ นั้น เป็นต้น ก็คือเอาอย่างมาจากหนังสือมหาวงศ์นี้เอง[๑๗]

ผู้วิจัยเห็นว่า วัตถุประสงค์ของการรจนาคัมภีร์มหาวงศ์อาจแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านคดีโลกมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียบเรียงตำนานพระราชพงศาวดารกษัตริย์ลังกา และ ๒) ด้านคดีธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อแต่งประวัติพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปจรรโลงใจให้ผู้ศึกษาเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเกิดความสลดสังเวชใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ของบ้านเมืองจะได้รู้เท่าทันเหตุการณ์และไม่ดำรงอยู่ในความประมาท

๒.๒.๓ คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับต่าง ๆ

๑) คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี

คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี ต้นฉบับเดิมเป็นของลังกา ท่านพุทธทัตตเถระได้กล่าวไว้โดยละเอียดในการจัดทำต้นฉบับคัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี อักษรสิงหล ซึ่งนำมาจัดทำเป็นคัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย[๑๘] ดังที่ท่านกล่าวว่า

---

[๑๖] **มหาวังสฎีกา**, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๙.

[๑๗] ศิลปากร, กรม, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ ภาค ๑ คัมภีร์มหาวงศ์**, หน้า (๑๙).

[๑๘] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค,** (กรุงเทพมหาคร: วิญญาณ, ๒๕๔๐).

คัมภีร์มหาวงศ์ ภาคแรก มิสเตอร์ ยอร์จ เทอเนอร์ (George Turner) ข้าราชการประเทศศรีลังกา ตรวจชำระ และแปลเป็นภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ (ค.ศ. ๑๘๓๗) ต่อมา มิสเตอร์ แอล.ซี. วิเชสิงหะ (L.C. Wijesingha) ได้ตรวจชำระแก้ไขใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับพิมพ์ภาคแรก ภาษาบาลีอักษรสิงหลนั้น รัฐบาลศรีลังกาได้อาราธนาท่าน ฮิกกทุเว ศรีสุมังคลนายกเถระ (Hikkaduwe Sri Sumangala) และบัณฑิต พตุวันตุทเว (Batuwantudawe) ชำระเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ต่อมา ภาคที่ ๒ ก็ออกตามมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) ต่อมา ภายหลัง ศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์(Wilhelm Geiger) ได้รวบรวมคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับตัวเขียนหลายฉบับ มี ฉบับที่เขียนด้วยอักษรพม่า ฉบับที่เขียนด้วยอักษรขอม และฉบับที่เขียนด้วยอักษรสิงหพ แล้วทำการตรวจชำระใหม่ ได้จัดทำเชิงอรรถ ปาฐะที่ต่างกันของแต่ละฉบับไว้ สมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.) จัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันโดยทุนของรัฐบาลศรีลังกา ภาคแรกจัดพิมพ์เสร็จเรียบร้อย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) ภาค ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) คัมภีร์มหาวงศ์นี้ได้มีการเรียกชื่อภาคแรกว่า มหาวงศ์ เรียกชื่อภาคสอง (บทที่ ๓๘-๑๐๑) ว่า จูฬวงศ์ ข้าพเจ้าใช้คำว่า “ภาคแรก และ ภาคสอง” กำกับไว้ เพราะข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับการแบ่งเป็น มหาวงศ์ และ จูฬวงศ์ นานมาแล้ว ในศรีลังกายังไม่มีการดำเนินการตรวจชำระแก้ไขคัมภีร์มหาวงศ์ ฉบับที่จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) แม้คัมภีร์มหาวงศ์จะได้พิมพ์ซ้ำหลายครั้งหลายหน (ถึงกระนั้น) คัมภีร์มหาวงศ์ก็ขาดคราวมานานแล้ว อนึ่ง ท่านโมรคัลเล ญาโณภาสติสสเถระ (Moragalle Nanobhasatissa) ซึ่งมีความประสงค์จะจัดพิมพ์ภาคสุดท้ายรวมกับภาคเดิมให้บริบูรณ์ จึงได้อาราธนา ท่าน เอช.สุมังคลเถระ (H. Sumangala) แห่งสำนักไสลพิมพาราม (Sailabimbarama) โททันทุวะ (Dodanduwa) รับไปแต่ง (และ) รวบรวมมหาวงศ์ภาคสุดท้าย ท่านสุมังคลเถระรับไปดำเนินการงาน แต่ยังไม่ทันเสร็จ ท่านก็มรณภาพเสียก่อน ในขณะเดียวกัน ท่านโมรคัลเล ญาโณภาสติสสเถระ ก็ได้นิมนต์ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ตรวจชำระมหาวงศ์ภาคแรกนี้ เมื่อ ๑๕ ปีก่อน ข้าพเจ้าได้เริ่มงานและได้สอบทานกับฉบับของท่านศาสตราจารย์ไกเกอร์ และฉบับตัวเขียนอีก ๒ ฉบับซึ่งได้มาจากสำนักไสลพิมพาราม (Sailabimbarama) และจากสำนักอัมพรุกการาม (Ambarukkarama) เมืองเวลิตระ (Welitara) กับคัมภีร์ฎีกาของคัมภีร์มหาวงศ์พิมพ์ที่ศรีลังกา และที่สมาคมบาลีปกรณ์ประเทศอังกฤษจัดพิมพ์

และกับมหาวงศ์ฉบับเพิ่มเติมที่ ดร.จี.พี. มาลาเสเกรา (Dr. G.P. Malalasekera) ตรวจชำระไว้[๑๙]

ประวัติคัมภีร์มหาวงศ์ที่กล่าวมานี้เป็นประวัติที่ปรากฏในประเทศศรีลังกา และที่สมาคมบาลีปกรณ์นำไปจัดพิมพ์ อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มหาวงศ์น่าจะได้รับการเผยแผ่มายังประเทศไทยพร้อมกับพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากประเทศศรีลังกา ดังนั้น ในประเทศไทยจึงรู้จักคัมภีร์มหาวงศ์มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และได้รับการอ้างอิงในวรรณคดีบาลีไทยหลายเรื่อง ในจดหมายเหตุการส่งสมณทูตไปยังลังกาในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ จากการตรวจสอบรายชื่อคัมภีร์พระธรรม ๙๗ คัมภีร์ที่ประเทศสยามส่งไปยังลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกษฐ ในปีจุลศักราช ๑๑๑๘ พ.ศ. ๒๒๙๙ นั้น พบว่ามีคัมภีร์มหาวงศ์รวมอยู่ด้วย เรียกชื่อว่า มหาวังสปกรณ์ มีจำนวน ๑ คัมภีร์ แต่มีข้อที่น่าสังเกตคือไม่ปรากฏชื่อคัมภีร์จูฬวงศ์ในรายชื่อคัมภีร์ที่ส่งไปยังลังกา[๒๐] อย่างไรก็ตาม ชื่อของคัมภีร์จูฬวงศ์ก็ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์ภาคที่ ๒

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติมีหลายฉบับ ดังต่อไปนี้

๑.๑) มหาวํส. พระมหานามะ. นามสับพระมหาวงษ์. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี – ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๗๐๗๔/๓-๒๐.

๑.๒) มหาวํส. พระมหานามะ. พระบาลีมหาวงฺส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๔๑/๑-๑๔.

๑.๓) มหาวํส. พระมหานามะ. พระบาลีมหาวงฺสปฺปกาสิณีพิสดาร. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๒๔/๑-๑๔.

๑.๔) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวงฺส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๔/๑-๑๓.

๑.๕) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๖/๑-๒, ๕-๘ : ๘ก., ๙ : ๙ก.,๑๐-๑๓.

---

[๑๙] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า [๓๘ - ๓๙]

[๒๐] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา, **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป ฉบับมติชน**, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๑

๑.๖) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๐๔/๑-๑๓.

๑.๗) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๘๗/๑-๑๓.

๑.๘) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๒/๑-๑๓.

๑.๙) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๔๖/๑-๑๓.

๑.๑๐) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๐/๑-๑๓.

๑.๑๑) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๔/๑-๑๔.

๑.๑๒) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. มีฉลากหนังบอกชื่อคัมภีร์ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๒๐๖๕/๑-๑๓.

๑.๑๓) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. หอสมุดแห่งชาติมีผูก ๑ – ๑๓ รวมอยู่กับเลขที่ ๑๑๙๙๐ มูลปัณณาสกปาลิ. พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๙๙๓/๑๐-๑๓.

๑.๑๔) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด. ม.ป.ส., ม.ป.ป. มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๗๖๗/๑-๑๓.

๑.๑๕) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส.,

ม.ป.ป. มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๘๘๐/๑-๑๓.

๑.๑๖) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาน้ำมัน. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๔๙/๑-๑๔.

๑.๑๗) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๓/๑-๑๕.

๑.๑๘) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๗/๑-๓, ๑ก – ๓ก, ๕ – ๙, ๑๓: ๑๓ก, ๑๔,๒๒.

๑.๑๙) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม่มีไม้ประกับ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๘/๑ - ๕, ๗ - ๘: ๘ก, ๙ – ๑๐, ๑๓: ๑๓ก, ๑๔: ๑๔ก, -๑๔ ช, ๑๕.

๑.๒๐) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๗ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี – ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๔๒/๑, ๒-๓: ๒ ก –๓ก, ๔-๖: ๖ก, ๗-๑๐, ๑๓, ๑๕- ๑๗.

๑.๒๑) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๗/๑-๓:๑ก – ๓ก, ๕ – ๙, ๑๓:๑๓ก, ๑๔, ๒๒.

๑.๒๒) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับรดน้ำดำ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๔๘/๑ – ๑๗, ๒๐.

๑.๒๓) มหาวำส. ม.ป.ต. พระมหาวงส์. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องรัก ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๔/๑-๑๔. รวมอยู่กับเลขที่ ๘๘๓๗/ก สารสงฺคห.

๑.๒๔) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส (แปลยกศัพท์). หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ท่านยายอิงสร้าง, ม.ป.ป. มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๘๘๗/๑-๑๓.

๑.๒๕) มหาวำส. ม.ป.ต. พระมหาวำส (เผด็จ). หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๑๑๕๐๑/ฌ/๒. หอมี ๒ ผูกรวมอยู่กับเลขที่ ๑๑๕๐๑/ก ปญฺจพลิกถา.

๑.๒๖) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส (เผด็จ). หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., พ.ศ. ๒๔๒๕. มีฉลากถุงผ้าข้างในใส่ใบลาน บอกชื่อคัมภีร์ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕.เลขที่ ๑๒๑๗๑/๑-๔, ๖ – ๒๗.

๑.๒๗) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส (เผด็จ). หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๐ ผูก. อักษรขอม. ภาษาไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๔/๒ – ๓, ๗ – ๑๒, ๑๔, ๑๙.

๑.๒๘) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เจ้าอธิการคลิ้ง ธมฺมรกฺขิโต วัดสุวรรณคีรี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มอบให้ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘. เลขที่ ๑๓๑๔๗/๑ – ๒, ๕ – ๖: ๖ก, ๗ – ๘, ๑๐ – ๑๑, ๑๓, ๑๗ – ๒๒.

๑.๒๙) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส (เผด็จ). หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เจ้าอธิการคลิ้ง ธมฺมรกฺขิโต วัดสุวรรณคีรี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มอบให้ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘. เลขที่ ๑๓๑๕๑/๙ – ๑๒, ๑๔ – ๒๒, ๒๕ – ๒๖.

๑.๓๐) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๗๒๓๔/๑ – ๑๓.

๑.๓๑) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๒๓/๑-๑๓.

๑.๓๒) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๐.

๑.๓๓) มหาวำส. พระมหานามะ. พระมหาวำส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๔๓.

๑.๓๔) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. พระมหาบุญจันทร์สร้าง พ.ศ. ๒๓๒๘. เลขที่ ๒๒๘๐/ ๑ – ๑๓

๑.๓๕) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. อุบาสิกาแหวน, ปาน สร้าง พ.ศ. ๒๓๓๔. เลขที่ ๒๔๑๒/ ๑ – ๑๓.

๑.๓๖) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. พระยาพิศาลสุภผลสร้าง พ.ศ. ๒๔๑๑. เลขที่ ๒๔๒๘/ ๑ – ๑๔.

๑.๓๗) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. เลขที่ ๒๔๒๙/ ๑ – ๑๔.

๑.๓๘) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํสปกรณ . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาดเขียนลายทอง. พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) สร้าง พ.ศ. ๒๓๕๖.(ร. ๒) เลขที่ ๒๓๕๒/ ๑ – ๑๕.

๑.๓๙) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวํส . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส. , ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๐๒/ ๑ – ๑๖.

๑.๔๐) มหาวํส. พระมหานามะ. พระมหาวงฺส (เผด็จ) . หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ประสกเกิด สีกาน้วน, ตาแก้ว ยายแก้ว, อุบาสกเสิก – สีกาเมน และอุบาสิกาโจ่สร้าง. ม.ป.ป. เลขที่ ๔๓๕๗/ ๑ – ๒๓.

๒) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปล

คัมภีร์มหาวงศ์ได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ หลายภาษา การแปลคัมภีร์มหาวงศ์เป็นภาษาไทยมีหลายครั้ง คัมภีร์ฉบับแปลภาษาไทยที่ปรากฏหลักฐานชัดเจน มีดังนี้

๒.๑) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลคัมภีร์มหาวงศ์ขึ้น เมื่อจุลศักราช ๑๑๕๘ พุทธศักราช ๒๓๓๙ ดังมีความปรากฏในบานแผนกว่า

วัน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ จุลศักราช ๑๑๕๘ ปีมะโรงอัฐศก สมเด็จพระบรมธรรมฤกมหาราชาธิราชเจ้า พระองค์เป็นสาสนูปถัมภกยกพระพุทธศาสนาเสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หมู่มุขมนตรีกระวีราชปโรหิตาจารย์เฝ้าพระบาทบงกชมาศ จึงมีพระราชบริหารดำรัสสั่งขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ให้ชำระเรื่องพระมหาวงศ์ที่ราชบัณฑิตย์แต่งทูลเกล้า ฯ ถวายให้ถูกต้องตามวาระพระบาพี พระธรรมปโรหิตแต่ง ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ชำระแล้ว ดำรัสสั่งให้เชิญไป ผเดียงปฤกษาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ เห็นพร้อมกัน[๒๑]

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยซึ่งพระยาธรรมปโรหิตหรือต่อมาคือพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นผู้แปลนั้น มีจำนวน ๓๖ ปริจเฉท และได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรก เมื่อ รศ. ๑๒๙ ตรงกับ ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นหนังสือ ๒ เล่ม มีชื่อหนังสือว่า “มหาวงษ์ พงษาวดารลังกาทวีป” ถือเป็นฉบับหลวง ในหอพระสมุดวชิรญาณ

๒.๒) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้แปลเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์บางบทจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนพิมลมังคลาราม ในวิหารพระไสยาสน์ ที่ผนังบนหน้าต่าง โดยแบ่งเป็นห้อง ๆ มีทั้งหมด ๓๒ ห้อง โดยเริ่มตั้งแต่ห้องที่ ๑ ซึ่งมีความว่า

ห้องนี้ต้นเรื่องมหาวงศ์ ตั้งแต่พระเจ้าวังคราชได้ราชธิดาพระเจ้ากลิงคราชมาเป็นมเหษี มีพระราชบุตรีพระองค์ ๑ ให้นามชื่อนางสุปราชบุตรี แล้วพระราชบิดาให้ประชุมเนมิตกาจารย์ดูพระลักษณะพระราชธิดา ราชปโรหิตทั้งปวงทำนายว่า พระราชบุตรีจะได้เป็นภรรยาพระยาราชสีห์ ครั้นนางเจริญขึ้นมีสิริรูปงามยิ่งนัก แต่สันดานนั้นลามก พระราชบิดาขับเสียจากเมือง นางก็เที่ยวทำอนาจารด้วยบุรุษชาวชนบทหลายแห่ง วันหนึ่งนางเดิรทางไปกับพวกพ่อค้าหาบ พบราชสีห์ที่กลางป่าพาณิชทั้งปวงกลัวหนีไปสิ้น นางเดิรเข้าหาราชสีห์ ๆ ก็ยังนางขึ้นสู่หลังแห่งตนพาไปร่วมสังวาสกิจยังถ้ำอันเป็นที่อยู่

ห้องที่ ๑ นี้ มีเนื้อเรื่องตรงกับคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๖ คาถาที่ ๑-๘

จารึกห้องสุดท้าย คือ ห้องที่ ๓๒ จบลงในตอนที่ว่า

ห้องนี้พระเจ้าอภัยทุฐได้เมืองมเหรนครแล้วยกไปตีเมืองอนุราธ ตั้งมั่นอยู่เชิงเขากาพบรรพต ส่งข่าวสารสงครามไปแจ้งแก่พระเจ้าเอพารราช ๆ ก็แต่งทีฆชันตุโยธาเป็นทัพหน้า พระองค์ก็ทรงช้างพลายมหาบรรพตยกพลออกมาจะทำสงคราม ฝ่ายพระมารดาก็แต่งเลิศอุบายให้พระเจ้าอภัยทุฐราชบุตรจัดทัพเป็น ๓๑ กอง ผูกรูปหุ่นเป็นกษัตริย์ขี่ช้างเป็นนายทัพทุกกองออกมาตั้งรับ ฝ่ายทีฆชันตุถือดาบเข็นโจนขึ้นสูง ๑๘ ศอก ฟันรูปหุ่นกับคอช้างขาดถึง ๓๑ ทัพ แล้วก็ไล่ฆ่าพลม้าถึงหน้า

---

[๒๑] **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ พระคัมภีร์มหาวงศ์**, หน้า ๑

ช้างพระที่นั่ง จึงโจนขึ้นเพื่อจะฟันสุรนิมิลอันยืนขวางทางอยู่ สุรนิมิลเบี่ยงเข็นรับทีฆชันตุพลาดตกลงมานอนคว่ำอยู่ สุรนิมิลก็แทงด้วยหอก ทีฆชันตุขาดใจตาย พระเจ้าอภัยทุฐก็ขับพระยากุณฑลหัตถีไล่ติดตาม ครั้นทันเข้าที่หน้าพระตำหนักนอกเมือง กษัตริย์ทั้ง ๒ ก็ทำสงครามกัน พลทั้ง ๒ ฝ่ายก็รบพุ่งกันเป็นสามารถ ฝ่ายพลายบรรพตกุญชรเสียทีให้หลังแก่ข้าศึก พระเจ้าอภัยทุฐก็พุ่งพระแสงโตมรถูกปฤษฎางค์พระเจ้าเอพารราชตลอดถึงหลังช้างที่นั่งล้มลงถึงแก่อสัญกรรมพร้อมกัน พระเจ้าอภัยทุฐก็ทำการบูชาเป็นอันมาก พระองค์ก็ได้กรุงอนุราธและเมืองทมิฬถึง ๓๒ เมืองด้วยประการฉะนี้

ห้องนี้มีเนื้อเรื่องตรงกับบทที่ ๒๕ คาถาที่ ๔๘-๗๕ ของคัมภีร์มหาวงศ์

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์มหาวงศ์มีการแปลต่อกันมาเป็นระยะ และได้รับการจารึกไว้ที่ผนังวิหารในวัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับให้คนมาศึกษาหาความรู้ การจารึกคำแปลคัมภีร์มหาวงศ์ไว้เช่นนี้เป็นการเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาของวรรณคดีประเภทพงศาวดาร เปรียบเหมือนเป็นห้องสมุดของมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ข้อนี้แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์มหาวงศ์ได้เป็นอย่างดี

๒.๓) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพรับสั่งให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แปลคัมภีร์มหาวงศ์เพิ่มเติมต่อจากฉบับหลวง ๒ เล่ม คือตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓๗ จนถึงปริจเฉทที่ ๖๔ รวม ๒๘ ปริจเฉท และได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (คุณดิลก) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับนี้ ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์เป็นวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ โดยพิมพ์รวมเป็น ๑ เล่ม มีทั้งหมด ๖๔ ปริจเฉท ในจำนวนนี้ ไม่มีปริจเฉทที่ ๓๓ ปริจเฉทที่ ๔๐ และปริจเฉทที่ ๔๓ (ไม่มีมาแต่เดิม) ขณะที่พบว่าปริจเฉทที่ ๓๗ และปริจเฉทที่ ๓๘ ซ้ำกัน ๒ ครั้ง แต่เรียกชื่อต่างกันและเนื้อหาเชื่อมต่อกัน จึงน่าจะเป็นการลำดับหัวข้อผิดตั้งแต่ฉบับจารในใบลาน

๒.๔) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับนี้ เป็นฉบับที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดำเนินการแปลโดยมอบหมายให้ผู้วิจัยเป็นผู้แปลทั้งภาค ๑ และภาค ๒ คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลภาษาไทย[๒๒]นี้จึงถือเป็นฉบับแปลจบบริบูรณ์เป็นครั้งแรก

คัมภีร์มหาวงศ์แปลฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้ต้นฉบับคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ปริวรรตจากต้นฉบับของศรีลังกาฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ที่ดำเนินการตรวจชำระโดยท่านพุทธทัตตเถระ โดยได้ต้นฉบับบาลีอักษรสิงหพจากพระอาจารย์มหาแสวง โชติปาโล ผู้อำนวยการอภิธรรมโชติกวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดศรีประวัติ จังหวัดนนทบุรี พร้อมกับต้นฉบับที่ปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทย โดยพระโสมานันทะภิกษุชาวศรีลังกา นิกายสยามวงศ์ ซึ่งเป็นฉบับพิมพ์ดีดจำนวน ๓๐๐ หน้ากระดาษฟุลสแก๊ป ต้นฉบับของศรีลังกานั้น มีความยาว ๙๙ บท รวมภาคผนวก นับจำนวนคาถาได้ ๑๐,๐๑๐ คาถา (หนึ่งหมื่นสิบคาถา) มีความหนา ๗๒๘ หน้ากระดาษ แต่เมื่อปริวรรตจัดพิมพ์เป็นบาลีอักษรไทย จัดรูปเล่มแล้ว มีความหนาประมาณ ๙๐๐ หน้ากระดาษ เมื่อรวมคำอนุโมทนา บทนำ ดรรชนี และอื่น ๆ ก็ตกประมาณ ๑,๐๐๐ หน้ากระดาษ จึงแบ่งจัดพิมพ์เป็น ๒ ภาค (๒ เล่มหนังสือ) คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับมหาจุฬาฯ จึงแบ่งเป็น ๒ เล่ม

๒.๓ คัมภีร์มหาวงศ์กับวรรณคดีบาลีที่เกี่ยวข้อง

วรรณคดีบาลีมีหลายประเภท เฉพาะประเภทที่เกี่ยวกับพงศาวดารก็มีหลายคัมภีร์ คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดคือคัมภีร์พุทธวงศ์ ว่าด้วยวงศ์แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ มีพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๓ คัมภีร์ที่เก่าแก่เป็นลำดับถัดมาคือทีปวงศ์ แต่งก่อนคัมภีร์มหาวงศ์ สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้ศึกษาประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกาแล้วกล่าวถึงวรรณคดีประเภทวงศ์ไว้ ๘ คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์จูพวงศ์ คัมภีร์มหาโพธิวงศ์ คัมภีร์ถูปวงศ์ คัมภีร์หัตถวนคัลลวิหารวงศ์ คัมภีร์ทาฐาวงศ์หรือคัมภีร์ทันตวงศ์ (ทาฐาธาตุวงศ์) และคัมภีร์อนาคตวงศ์[๒๓] คัมภีร์บางเรื่องแม้จะจัดเข้าในวรรณคดีประเภทวงศ์เหมือนกันแต่อาจไม่มีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์ ผู้วิจัยจะไม่นำมาพิจารณาในงานวิจัยนี้เพราะอยู่นอกขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยจะศึกษาวรรณคดีบาลีที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์ในฐานะเป็นต้นแบบหรือเป็นแหล่งข้อมูลในการแต่งคัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์ที่พบ

---

[๒๒] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ, พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

[๒๓] ดูรายละเอียดใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙๕.

รายชื่อปรากฏอ้างอิงอยู่ในเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์เท่านั้น ได้แก่ คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์จูพวงศ์ คัมภีร์ทาฐาธาตุวงศ์หรือทันตวงศ์ คัมภีร์เกสธาตุวงศ์[๒๔] คัมภีร์โพธิวงศ์หรือมหาโพธิวงศ์ คัมภีร์ถูปวงศ์ คัมภีร์หัตถวนคัลลวิหารวงศ์ คัมภีร์อนาคตวงศ์ วรรณคดีบาลีเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ คัมภีร์ทีปวงศ์

คัมภีร์ทีปวงศ์ เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดแสดงเรื่องราวการสังคายนา ๓ ครั้ง และเรื่องราวพระราชวงศ์ที่ปกครองประเทศศรีลังกา แสดงเรื่องราวที่พระสงฆ์แตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ และเชื่อกันว่า คัมภีร์ทีปวงศ์นี้เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการชำระปรับปรุงเป็นคัมภีร์มหาวงศ์ เพราะเนื้อหาของคัมภีร์ทีปวงศ์และเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ตรงกันโดยมาก ในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๘ ได้กล่าวถึงคัมภีร์มหาวงศ์ดังเนื้อความว่า

ทตฺวา สหสฺสํ ทีเปตุ ทีปวํสํ สมาทิสิ[๒๕]

คำแปล (พระเจ้าธาตุเสน) พระราชทานทรัพย์ ๑,๐๐๐ ทรงชักชวนให้แสดงคัมภีร์ทีปวงศ์

๒.๓.๒ คัมภีร์จูฬวงศ์

คัมภีร์จูพวงศ์หรือจุลลวงศ์ ปรากฏชื่อในคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งเป็นต้นฉบับที่ใช้ในการวิจัยนี้ดังข้อความว่า

อิจฺเจวํ นิจฺฉยํ กตฺวา จินฺเตนฺโต มนุชาธิโป
มหาวํสมฺหิ ราชูนํ จูลวํเส จ ราชุนำ[๒๖]

คำแปล....พระราชาทรงพระราชดำริถึงพระราชประวัติของพระราชา (ที่ระบุ) ในคัมภีร์มหาวงศ์และในคัมภีร์จูลวงศ์

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวถึงคัมภีร์จูลวงศ์ว่าเป็นผลงานที่ต่อเนื่องจากคัมภีร์มหาวงศ์ แต่มิใช่ผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน(พระมหานาม) แต่เป็นงานที่กระทำติดต่อกันเป็นเวลานาน ดังที่สุภาพรรณกล่าวว่า

> ผู้เขียนที่เริ่มงานต่อจากมหาวงศ์ คือ พระธัมมกิตติ ตามประวัติกล่าวว่า ท่านเดินทางมาจากพม่าในสมัยพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมัยที่เริ่มต้นการเขียนจูพวงศ์ พระธัมมกิตติคงจะได้เขียนประวัติของกษัตริย์ลังกาต่อจากมหาวงศ์มาจบที่สมัยของพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ซึ่งท่านมีชีวิตอยู่ ต่อจากนั้นเป็นงานของกวีท่านอื่น จูพวงศ์เป็นผลงานที่ต่อจาก

---

[๒๔] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๐๖

[๒๕] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๙๖.

[๒๖] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๔๕.

มหาวงศ์ผู้รจนาได้เริ่มต้นงานจากปริจเฉทหรือบทที่ ๓๘ เป็นต้นไป ตั้งแต่บทที่ ๓๘ ถึงบทที่ ๗๙ เป็นเรื่องของกษัตริย์ทั้งหมด ๗๘ พระองค์ ตั้งแต่สมัยของพระเจ้าสิริเมฆวัณณะถึงพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๑ กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงและมีพระราชกรณียกิจมากที่สุดคือ พระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๑ พระองค์ทรงสามารถยุติความแตกแยกของคณะสงฆ์ในลังกาซึ่งแตกแยกเป็นฝ่ายมหาวิหาร อภัยคิริวิหารและเชตะวันวิหารได้ เป็นเหตุให้พุทธศาสนาในลังการุ่งเรือง มีพระภิกษุจากที่อื่นเดินทางเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยกับพระสงฆ์ในลังกามาก บทที่ ๗๓ ถึง ๗๙ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าปรักกรมพาหุโดยเฉพาะ บทที่ ๘๐ เป็นเรื่องของกษัตริย์ ๑๖ พระองค์ กล่าวอย่างสั้นและรวบรัด บทที่ ๘๑ เป็นเรื่องของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๒ บทที่ ๘๒ ถึง ๘๖ เป็นเรื่องของพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ตั้งแต่บทที่ ๘๗ ถึงบทที่ ๑๐๐ เป็นเรื่องระหว่างสมัยของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๓ จนถึงสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ บทสุดท้าย บทที่ ๑๐๑ กล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดิน ๒ องค์ คือ พระเจ้าสิริราชาธิราชสีหะ และพระเจ้าสิริวิกกราชสีหะ ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกทรงมีความสนใจศาสนาเป็นพิเศษ อาศัยหลักเมตตาธรรมเป็นหลักของการปกครอง แต่กษัตริย์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าสิริวิกกราชสีหะเป็นผู้ประพฤติตัวไม่เหมาะสมได้ค้าขายของเถื่อนและเข้าเล่นการเมือง อาศัยพระราชอำนาจฉ้อโกงประชาชนเป็นเหตุให้ประเทศลังกาเกิดความวุ่นวาย จนที่สุดประเทศลังกาก็ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ พงศาวดารอันยิ่งใหญ่ของลังกาก็จบลงอย่างน่าเศร้า คือ จบลงด้วยการสิ้นสูญของราชวงศ์กษัตริย์แห่งลังกาซึ่งสืบต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานตั้งแต่ พ.ศ. ๑ คือ สมัยของพระเจ้าวิชัย ในอีกแง่หนึ่งก็ต้องถือว่า พงศาวดารทั้งมหาวงศ์และจูฬวงศ์เป็นงานที่สมบูรณ์ คือ เริ่มและจบอย่างบริบูรณ์ คงหายากที่จะมีประเทศใดมีหลักฐานที่เกี่ยวกับพระราชวงศ์ครบถ้วนแต่ต้นจนจบราชวงศ์อย่างพงศาวดารของลังกา ในการแต่งคัมภีร์จูฬวงศ์มีเรื่องประเภทอลังการคือเรื่องเหลือเชื่อแบบมหาวงศ์น้อยซึ่งมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์มาก[๒๗]

๒.๓.๓ คัมภีร์ทาฐาวงศ์หรือคัมภีร์ทันตวงศ์ (ทาฐาธาตุวงศ์)

คัมภีร์ทาฐาวงศ์ ว่าด้วยประวัติพระทันตธาตุหรือพระธาตุเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้า พรรณนาความสำคัญของพระทันตธาตุที่มีต่อความศรัทธาของชาวลังกา ผู้แต่งคือพระมหาเถรธัมมกิตติ แห่งเมืองปุลัตติ ศิษย์ของพระสารีบุตร ผลงานเล่มอื่นของท่านคือสารัตถทีปนีฎีกา สารัตถมัญชูสาฎีกา รัตนปัญจิกฎีกา ท่านแตกฉานทั้งภาษาสันสกฤตและบาลีในด้านไวยากรณ์และวิธีการประพันธ์ มีความรู้ในวิชาตรรกศาสตร์ มีความรู้ด้านศาสนาเป็น

---

[๒๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๘

เยี่ยม และได้รับการยกย่องว่าเป็นราชครูในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๒ เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ทาฐาวงศ์แบ่งเป็น ๕ ปริจเฉท คือ

ปริจเฉทที่ ๑ กล่าวถึงเรื่องของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเกิดเป็นสุเมธดาบส ในสมัยพระพุทธเจ้าทีปังกร จนถึงการประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ การออกบวช การตรัสรู้ เป็นการเล่าตามธรรมเนียมการแต่งคัมภีร์ประเภทวังสะหรือวงศ์

ปริจเฉทที่ ๒ หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเสด็จมาลังกา ๓ ครั้ง หลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพาน โทณพราหมณ์ได้แบ่งพระสารีริกธาตุ และส่วนหนึ่งที่ได้รับคือพระทันตธาตุ เขาได้มอบให้พระเจ้าพรหมทัตตะผู้ครองเมืองกลิงครัฐ พระเจ้าพรหมทัตตะได้สร้างเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุนั้น และได้รักษาสืบต่อกันมาอย่างดีจนถึงสมัยของพระเจ้าคุหะสีวะ มหาอำมาตย์ท่านหนึ่งของพระองค์ได้นับถือบูชาพระทันตธาตุมากเป็นเหตุให้นักบวชในศาสนาพราหมณ์ไม่พอใจกล่าวหาพระเจ้าคุหะสีวะต่อพระเจ้าปัณฑุว่านับถือสิ่งอื่นนอกจากพระพรหม พระศิวะ ขอให้ลงโทษพระเจ้าคุหะสีวะผู้อยู่ใต้การปกครองของแคว้นปัณฑุ พระเจ้าปัณฑุทรงส่งจิตตยานะไปจับกุมพระเจ้าคุหะสีวะ แต่จิตตยานะกลับเลื่อมใสในคุณวิเศษของพระทันตธาตุ ปริจเฉทที่ ๓ พระเจ้าคุหะสีวะนำพระทันตธาตุไปเข้าเฝ้าพระเจ้าปัณฑุ พระเจ้าปัณฑุสั่งให้ทำลายแต่ไม่สำเร็จจึงเกิดเลื่อมใสในปาฏิหาริย์ของพระทันตธาตุ ปริจเฉทที่ ๔ เจ้าชายทันตกุมาร พระโอรสของกษัตริย์แห่งกรุงอุชเชนีได้เดินทางมานมัสการพระทันตธาตุที่กลิงคะ ได้อภิเษกกับพระธิดาของพระเจ้าคุหะสีวะต่อมามีศัตรูยกทัพมาทำสงคราม พระเจ้าคุหะสีวะจึงรับสั่งให้เจ้าชายทันตกุมารกับพระธิดานำพระทันตธาตุหนีภัยสงครามไปลังกา เพื่อมอบแก่พระสหายคือพระเจ้ามหาเสนะ ปริจเฉทที่ ๕ ทั้งสองคนมาถึงลังกาเมื่อพระเจ้ามหาเสนะสิ้นพระชนม์พอดี จึงเข้าเฝ้าพระเจ้ากิตติสิริเมฆ ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามหาเสนะและได้เป็นกษัตริย์ลังกาในเวลานั้น ครั้นพระเจ้ากิตติสิริเมฆได้เห็นปาฏิหาริย์ของพระทันตธาตุแล้วทรงเกิดความเลื่อมใสจึงให้แห่พระทันตธาตุให้ประชาชนได้ชมโดยทั่วกันและโปรดให้ประกาศเป็นประเพณีทุกปี[๒๘]

เนื้อความของคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวความตอนหนึ่งอ้างอิงทาฐาธาตุวงศ์ว่า “ในปีที่ ๙ แห่งรัชสมัยของพระเจ้าสิริเมฆวรรณ นางพราหมณีคนหนึ่ง นำพระธาตุเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าจากแคว้นกาลิงคะมาไว้ที่ลังกาทวีป พระเจ้าแผ่นดินทรงรับพระธาตุเขี้ยวแก้วตามวิธีที่ท่านบรรยายไว้ในทาฐาธาตุวงศ์ ข้อความนี้แสดงว่า คัมภีร์มหาวงศ์เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ทาฐาธาตุวงศ์ในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลแหล่งหนึ่ง แต่เนื้อความที่อ้างถึงคัมภีร์ทาฐาธาตุวงศ์นี้เป็นตอนที่สันนิษฐานว่าแต่งโดยพระธัมมกิตติ ในสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ ไม่ใช่ตอนที่แต่งโดยพระมหานาม

---

[๒๘] ดู สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๔๑๕ - ๔๑๖

๒.๓.๔ คัมภีร์เกสธาตุวงศ์

คัมภีร์เกสธาตุวงศ์เป็นคัมภีร์หนึ่งที่คัมภีร์มหาวงศ์ได้อ้างถึง แต่ยังไม่มีต้นฉบับในการตรวจสอบ คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า ในรัชกาลพระเจ้ากัสสปะที่ ๑ สิลากาฬได้หนีราชภัยไปอินเดียพร้อมกับพระเจ้าโมคคัลลานะ เขาบวชเป็นสามเณรพำนักอยู่ที่โพธิมัณฑวิหาร คอยถวายการดูแลพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงเรียกชื่อว่า อัมพสามเณร ต่อมา สามเณรได้พระเกสธาตุตามวิธีที่ท่านบรรยายไว้ในเกสธาตุวงศ์[๒๙] นำมาที่เกาะลังกาในรัชสมัยพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ พระองค์ทรงสร้างเรือนพระปฏิมาบรรจุพระเกศธาตุไว้ในผอบทรงสักการะบูชาอย่างยิ่ง[๓๐] การที่คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงคัมภีร์เกสธาตุวงศ์แสดงว่าได้ใช้คัมภีร์นี้เป็นข้อมูลในการแต่งคัมภีร์มหาวงศ์

๒.๓.๕ คัมภีร์มหาโพธิวงศ์

คัมภีร์มหาโพธิวงศ์ ว่าด้วยประวัติของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งในวันตรัสรู้ เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่การบำเพ็ญบารมีในสมัยของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ คล้ายเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ การประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ การตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ การปลูกต้นโพธิ์ในเขตเชตวันโดยพระอานนท์ การเล่าเรื่องกาลิงคชาดกแก่พระอานนท์ การปรินิพพานของพระพุทธเจ้า การสังคายนา ๓ ครั้งในอินเดีย การนำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในลังกาทวีปโดยพระมหินทเถระ พระนางสังฆมิตตานำหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากอินเดียมาลังกา การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เมืองอนุราธปุระ พิธีโพธิบูชา

ในคัมภีร์มหาโพธิวงศ์ไม่ได้กล่าวถึงผู้แต่งไว้ แต่คัมภีร์ยุคหลัง คือ เอลุโพธิวงศ์ หนังสือแปลมหาโพธิวงศ์เป็นภาษาสิงหลโดยพระสรณังกร หนังสือโพธิวงส์ปริกกาหรือธรรมปทีปิกา และหนังสือสาสนวงศ์กล่าวไว้ตรงกันว่าแต่งโดยพระอุปติสสะ

สุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวว่า “เนื้อหาหลายตอนในคัมภีร์ (มหาโพธิวงศ์) นี้ โดยเฉพาะตอนที่กล่าวถึงการสังคายนาในอินเดียเป็นต้นจนมาถึงการที่พระมหินทเถระนำพุทธศาสนามาเผยแพร่ในลังกานั้น ได้คัดข้อความมาจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาของพระพุทธโฆสะ และบทประพันธ์ร้อยกรองคาถาก็คัดมาจากคัมภีร์มหาวงศ์”[๓๑]

จากการตรวจสอบเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ ผู้วิจัยพบว่าคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงคัมภีร์มหาโพธิวงศ์ดังความว่า “เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม พระเจ้าสิริวีรปรักกมนรินทสีหะ (พ.ศ.๒๒๔๘ หรือ ๒๒๕๐ - ๒๒๘๐)โอรสของพระเจ้าวิมลธัมมสูริยะจึงทรงนิมนต์สามเณรสรณังกรผู้รอบรู้ผู้ประสงค์สัมโพธิญาณอันสะอาดหมดจด ให้รจนาคัมภีร์

---

[๒๙] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๗๘

[๓๐] ดู มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๐๖

[๓๑] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๔๐๘

พระธรรมชื่อสารัตถสังคหะประดับด้วยบท(คันถะ) ๑๑,๐๐๐ บท รับสั่งให้รจนาอรรถกถาอธิบายความคัมภีร์มหาโพธิวงศ์เป็นภาษาลังกา"[๓๒] จากข้อความนี้แสดงว่าคัมภีร์มหาโพธิวงศ์แต่งขึ้นก่อนรัชกาลนี้

๒.๓.๖ คัมภีร์ถูปวงศ์

คัมภีร์ถูปวงศ์เป็นตำนานแสดงประวัติการสร้างพระสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มี ๑๖ ปริจเฉท มีเนื้อหาโดยสรุป คือ

ตอนที่ ๑ เป็นคาถาร้อยกรองนำเรื่อง อธิบายสาเหตุของการแต่งคัมภีร์ถูปวงศ์ว่าคัมภีร์นี้มีอยู่แล้วแต่เป็นภาษาสิงหลและภาษามคธ แต่ยังมีข้อบกพร่องจึงแต่งขึ้นใหม่ สันนิษฐานว่าฉบับภาษามคธที่กล่าวถึงคือคัมภีร์เจติยวงศ์อรรถกถาซึ่งมีกล่าวถึงในมหาวังสฎีกา[๓๓]

ตอนที่ ๒ อธิบายความหมายของคำว่า "ถูป" ที่แปลว่าสถูป คือเป็นที่บรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ เล่าถึงเรื่องการสร้างพระสถูปบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์

ตอนที่ ๓ แสดงพุทธประวัติตั้งแต่การเสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ การตรัสรู้ การประกาศธรรม จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน โทณพราหมณ์แบ่งพระมสารีริกธาตุ การสร้างพระสถูปเก็บรักษาพระสารีริกธาตุ และพระสารีริกธาตุที่รามคามถูกอัญเชิญไปลังกา

ตอนที่ ๔ กล่างถึงพระเจ้าอโศกทรงสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ เพื่อกระจายพระสารีริกธาตุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปลังกาโดยพระมหินทะเถระ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงสร้างพระสถูปแห่งแรกในลังกา การสร้างพระสถูปในสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณี

ตอนที่ ๕ สรุปเรื่องและบอกประวัติผู้แต่งว่าคือพระวาจิสสระ เป็นญาติกับพระเจ้าปรักกรมพาหุ เป็นที่ปรึกษาประจำธรรมาคารของพระเจ้าปรักกรมพาหุ และบอกผลงานการประพันธ์ของท่านคือ ลีนัตถัปปกาสินี อรรถกถาแห่งปฏิสัมภิทามรรค[๓๔] อัตถทีปนา

---

[๓๒] มหานามาทิ, **มหาว์โส ทุติโย ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒๘.

[๓๓] G.P. Malalasekera, **Pali Literature in Ceylon**, Londom : 1928, p. 217, อ้างถึงใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๔๑๐.

[๓๔] คัมภีร์ลีนัตถัปปกาสินี เป็นคัมภีร์อธิบายเนื้อหาลี้ลับของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ส่วนอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคนั้น ได้แก่ คัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี ผลงานของพระมหานามเถระผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์.

อธิบายสัจจสังเขป อัตถัปปกาสนาอธิบายวิสุทธิมรรค ผลงานเหล่านี้ทำให้ทราบว่าท่านเป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ในสมัยของพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๑

สุภาพรรณ ณ บางช้าง แสดงทรรศนะว่า คัมภีร์ถูปวงศ์เป็นเรื่องที่ผสมผสานความเชื่อบางอย่างของชาวพุทธ เช่น เรื่องพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติกับประวัติการสร้างสถูปซึ่งมีเค้าความจริงทางประวัติศาสตร์[๓๕]

๒.๓.๗ คัมภีร์หัตถวนคัลลวิหารวงศ์

คัมภีร์หัตถวนคัลลวิหารวงศ์ เล่าเรื่องประวัติการสร้างวิหารชื่อหัตถวนคัลละ ณ มลัยประเทศ มุ่งแสดงการเสียสละของพระเจ้าสิริสังฆโพธิ ยกย่องพระเจ้าสิริสังฆโพธิว่าเป็นพระโพธิสัตว์ มีเนื้อหาทั้งหมด ๑๑ ปริจเฉท เริ่มจากการเกิดของสังฆโพธิ สังฆโพธิเลื่อมใสในพุทธศาสนา สังฆโพธิกับสหาย ๒ คน คือ สังฆติสสะและโคฐาภยะ การบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการขอสังฆโพธิ การปกครองประเทศ โคฐาภัยชิงราชสมบัติ พระเจ้าสังฆโพธิบรรลุอรหัตผล พระเจ้าสังฆโพธิตัดเศียรให้คนยากจนคนหนึ่งนำไปรับรางวัลจากพระเจ้าโคฐาภัย พระเจ้าโคฐาภัยสร้างหัตถวนคัลลวิหาร เทิดพระเกียรติพระเจ้าสังฆโพธิ กล่าวถึงพระเจ้าอุปติสสะทรงสร้างปราสาทใกล้วิหาร การทำนุบำรุงหัตถวนคัลลวิหารในสมัยพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๓ พระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๓ ทรงสร้างเจดีย์ในบริเวณหัตถวนคัลลวิหาร คัมภีร์หัตถวนคัลลวิหารวงศ์มีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์ บทที่ ๘๑ – ๘๓ สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผู้แต่งคัมภีร์นี้ว่า คัมภีร์นี้มิได้กล่าวถึงชื่อของผู้แต่ง แต่น่าจะมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๒ และแต่งในโอกาสที่พระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ทรงสร้างพระเจดีย์ที่วัดนั้น[๓๖] ผู้วิจัยเห็นว่า คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๒ และกล่าวถึงพระเถระที่มีชื่อเสียงนามว่า ธัมมกิตติ จึงเป็นไปได้ที่ผู้แต่งคัมภีร์นี้จะเป็นพระธัมมกิตติ

๒.๓.๘ คัมภีร์อนาคตวงศ์

คัมภีร์อนาคตวงศ์ว่าด้วยประวัติของพระศรีอริยเมตไตรย ผู้จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่งเป็นคาถาทั้งหมด ๑๔๒ คาถา ผู้แต่งยกเนื้อความให้เป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้า เริ่มเรื่องว่าพระสารีบุตรทูลถามถึงพระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงประวัติของพระศรีอริยเมตไตรยว่า พระศรีอริยเมตไตรยจะมาบังเกิดในอินเดียที่เมืองเกตุมดี ในตระกูลพราหมณ์นามว่า อชิตะ จะเสวยโลกียสุขนาน ๘,๐๐๐ ปี แล้วละทิ้งโลกียสุขแสวงหาโมกขธรรมจนตรัสรู้แล้วทรงสั่งสอนพระศาสนา เกี่ยวกับผู้แต่ง คัมภีร์คันธ

---

[๓๕] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๔๑๑.

[๓๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๔,

วงศ์หรือจูฬคันถวงศ์ของพระภิกษุชาวพม่ากล่าวว่า พระกัสสปะเป็นผู้แต่งอนาคตวงศ์ แต่ไม่ได้บอกรายละเอียดของผู้แต่ง คัมภีร์อนาคตวงศ์เป็นคัมภีร์หนึ่งที่ปรากฏในบานแผนกของคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง[๓๗] คัมภีร์นี้ไม่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหาวงศ์โดยตรง แต่เป็นคัมภีร์ธรรมเล่มหนึ่งที่ได้นำไปลังกาพร้อมกับคัมภีร์มหาวงศ์ ใน พ.ศ. ๒๒๙๙ สมัยพระเจ้าบรมโกษฐ

การศึกษาคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องนี้ทำให้ทราบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ช่วงที่แต่งโดยพระมหานามบทที่ ๑ – ๓๗ นั้น ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ที่เก่าแก่มาก ๒ เล่ม คือคัมภีร์ทีปวงศ์ และคัมภีร์มหาวงศ์เดิมที่ท่านกล่าวไว้ในตอนต้นคาถาปรารภว่า ท่านเรียบเรียงขึ้นโดยการตัดต่อปรับปรุงคัมภีร์มหาวงศ์เดิม แต่เนื่องจากคัมภีร์มหาวงศ์บทอื่น ๆ ต่อจากนั้น มีการแต่งเพิ่มเติมหลายครั้ง โดยผู้แต่งหลายคนและมีระยะเวลานานจึงได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อื่น ๆ อีกหลายคัมภีร์ดังที่กล่าวมา แม้คัมภีร์มหาวงศ์จะเป็นคัมภีร์ที่แต่งจบโดยสมบูรณ์ แต่ความหลากหลายของแหล่งข้อมูลและระยะเวลาที่ยาวนานย่อมสะท้อนคุณค่าที่แตกต่างตามยุคสมัย

๒.๔ เนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงส์

คัมภีร์มหาวงศ์มีเนื้อหามาก ในเบื้องต้นจึงควรทราบการแบ่งเนื้อหาคัมภีร์มหาวงศ์เพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระ แต่การแบ่งเนื้อหาของคัมภีร์พบว่า ทรรศนะของนักวิชาการมีความแตกต่างกันในการแบ่งเนื้อหา กล่าวคือ

โสมปาละ ชยวารธนะ (Somapala Jayawardana) ชาวศรีลังกา ผู้แต่งหนังสือคู่มือวรรณคดีบาลี (Handbook of Pali Literature) ได้แบ่งมหาวงศ์ออกเป็น ๕ ภาค เพื่อสะดวกแก่การอ้างอิง โดยแบ่งเป็น

ภาค ๑ บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๓๗ (คาถาที่ ๕๒ บางฉบับเป็นคาถาที่ ๕๐)
ภาค ๒ บทที่ ๓๗ (คาถาที่ ๕๓) ถึงบทที่ ๗๙
ภาค ๓ บทที่ ๘๐ ถึงบทที่ ๙๐ (คาถาที่ ๑๐๔)
ภาค ๔ บทที่ ๙๐ (คาถาที่ ๑๐๕) ถึงบทที่ ๑๐๐
ภาค ๕ บทที่ ๑๐๑

---

[๓๗] ดู เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๗ – ๔๒๓, และดู พระนันทปัญญาจารย์, **จูฬคันถวงศ์ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแบ่งเป็น ๖ ตอน ตามยุคสมัยของผู้แต่ง คือ

ตอนที่ ๑ บทที่ ๑-๓๘ พระมหานามเถระแต่ง

ตอนที่ ๒ บทที่ ๓๙ พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช มีรับสั่งให้แต่ง แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

ตอนที่ ๓ บทที่ ๔๐-๔๒ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และเวลาในการแต่ง

ตอนที่ ๔ บทที่ ๔๓-๔๖ พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์หรือกิตติสิริราชสีหะมีรับสั่งให้พระสรณังกร พระสังฆราชแต่ง

ตอนที่ ๕ บทที่ ๔๗-๙๘ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและเวลาในการแต่ง

ตอนที่ ๖ บทที่ ๙๙-๑๐๑ พระศิริสุมังคลเถระแต่ง

ศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) ผู้ตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี อักษรโรมัน ได้แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาค ๑ (บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๓๗ คาถาที่ ๕๐) เรียกว่า มหาวงศ์ ภาค ๒ (บทที่ ๓๗ ตั้งแต่คาถาที่ ๕๑) จนจบ เรียกว่า จูฬวงศ์

ในประเด็นการจัดแบ่งเป็นภาคของศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) นี้ โสมปาละ ชยวารธนะได้แสดงทัศนะแย้งไว้ในหนังสือคู่มือวรรณคดีของท่านว่า

> ชื่อของคัมภีร์นี้มีปรากฏในคาถาแรกของคัมภีร์มหาวงศ์ว่า มหาวंส ปวกฺขามิ – ข้าพเจ้าจะรจนามหาวงศ์ และมีปรากฏในข้อความตอนท้ายของแต่ละปริจเฉทด้วย ดังนั้น เราจึงเรียกคัมภีร์นี้ว่า มหาวงศ์ ส่วนท่านวิลเลี่ยม ไกเกอร์ ผู้ตราวจชำระและแปลคัมภีร์มหาวงศ์ มีความเห็นแตกต่างออกไปโดยเรียกมหาวงศ์ส่วนหน้า ๓๗ ปริจเฉทว่า มหาวงศ์ ส่วนที่เหลือเรียกว่า จูฬวงศ์ ดูเหมือนท่านไกเกอร์จะลืมนึกไปว่า คำว่า จูฬวงศ์ นั้นไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์เลย”[๓๙]

ท่านพุทธทัตตเถระผู้ตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์มหาวงศ์ภาษาบาลี อักษรสิงหฬ ฉบับที่ใช้เป็นต้นฉบับปริวรรต จัดพิมพ์เป็นคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นี้ ไม่เห็นด้วยกับการแบ่งเป็นมหาวงศ์และจูฬวงศ์ตามทรรศนะของศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์เช่นกัน ดังนั้น คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับที่ท่านตรวจสอบชำระท่านจึงใช้คำว่า “มหาวงศ์” ทั้งเล่ม

ผู้วิจัยพบว่า ในคัมภีร์มหาวงศ์ปรากฏคำว่า มหาวงศ์และจูลวงศ์(จูฬวงศ์) อยู่ด้วย ดังข้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๒ บทที่ ๙๗ ข้อ ๗๖ ว่า

“อิจฺเจวं นิจฺฉยं กตฺวา จินฺเตนฺโต มนุชาธิโป

---

[๓๙] มหานามาทิ, **มหาวंโส ปฐโม ภาโค**, หน้า [๒๒]

มหาวंสมฺหิ ราชูนं จูลวंเส จ ราชุนं ฯลฯ"[๓๙]

เนื้อความบาลีนี้แปลความได้ว่า "พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะทรงพระราชดำริถึงพระราชา (ที่ระบุ) ในคัมภีร์มหาวงศ์และในคัมภีร์จูลวงศ์ ทรงตรวจสอบคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีในลังกาทวีปซึ่งมีผู้แต่งเรื่องราวโบราณรจนาไว้เป็นคาถามาแต่ยุคก่อนตั้งแต่เรื่องพระเจ้ามหาสมมุติจนถึงเรื่องเมืองหัตถิเสลบุรี ทรงเทียบกับตำนานราชวงศ์ของพระราชาลังกาที่นำมาจากแดนสามินทะ(ประเทศสยาม) ครั้นทรงทราบว่าคัมภีร์ทั้ง ๒ บกพร่องบางตอน จึงรับสั่งให้เขียน (ชำระ) พระประวัติของพระเจ้าปรักกมพาหุเป็นต้นที่ไม่มีปรากฏตอนหนึ่ง ประกาศสดุดีราชวงศ์ให้ปรากฏมาจนทุกวันนี้"

จากหลักฐานนี้ ทรรศนะของโสมปาละ ชยวารธนะและพระพุทธทัตตะ จึงไม่ถูกต้อง เพราะเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ระบุไว้ชัดเจนว่ามีชื่อคัมภีร์จูพวงศ์อยู่ด้วย และเป็นที่รู้จักในรัชสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ (พ.ศ. ๒๒๙๐) แต่เนื่องจากข้อความตอนจบท้ายบทระบุคำว่า มหาวงศ์ไว้ในบทที่ ๙๗ จนถึงบทที่ ๙๙ ซึ่งเป็นบทสุดท้าย จึงเป็นไปได้ว่ามีการผนวกคัมภีร์จูพวงศ์รวมเข้ากับคัมภีร์มหาวงศ์ ทำให้โสมปาละ ชยวารธนะและพระพุทธทัตตะมีความเห็นดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งน่าจะเป็นการเข้าใจผิด

คัมภีร์จูพคันธวงศ์หรือจูพคันถวงศ์ได้รวบรวมคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๐ ก็ได้ระบุชื่อคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์จูพวงศ์ไว้แยกกัน[๔๐] นอกจากนี้เมื่อตรวจสอบรายชื่อคัมภีร์ ๙๗ คัมภีร์ที่ประเทศสยามส่งไปยังลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกษฐ ในปีจุลศักราช ๑๑๑๘ พ.ศ. ๒๒๙๙ นั้น พบว่ามีคัมภีร์มหาวงศ์รวมอยู่ด้วย เรียกชื่อว่า มหาวังสปกรณ์ (๑ คัมภีร์) แต่ไม่มีชื่อของคัมภีร์จูพวงส์ แม้จะไม่ปรากฏชื่อคัมภีร์จูพวงศ์ก็ตาม เมื่อตรวจสอบดูเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์พบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๒ บทที่ ๙๗ ข้อ ๗๖ หน้า ๓๔๕ ระบุว่าพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะโปรดให้ชำระคัมภีร์มหาวงศ์และจูพวงศ์แล้วให้เขียนพระราชพงศาวดารขึ้นใหม่ ดังกล่าวมาแล้ว

ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาของคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินีมหาวังสฎีการะบุไว้ชัดเจนว่า "คัมภีร์มหาวงศ์นี้ เมื่อว่าโดยปริจเฉทมี ๓๘ ปริจเฉท มีมหิยังคณาคมนปริจเฉทเป็นต้น"[๔๑] แสดงว่าตามทรรศนะของพระมหานามผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์นี้กำหนดปริจเฉทไว้ ๓๘ ปริจเฉท จึงเป็นที่ชัดเจนว่าเนื้อหาคัมภีร์มหาวงศ์มี ๓๘ ปริจเฉท ในจำนวน ๓๘ ปริจเฉทนี้อาจมีการจัดลำดับปริจเฉทผิดพลาดได้เพราะมีการคัดลอกสืบต่อกันมา ซึ่งตรงกับข้อ

---

[๓๙] มหานามาทิ, **มหาว์โส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๓๔๕.

[๔๐] พระนันทปัญญาจารย์, **จูฬคันถวงศ์ ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๐

[๔๑] "ปริจฺเฉทโตปิ มหิยงฺคณาคมนปริจฺเฉทาทิวเสน อฏฺฐตึสปริจฺเฉทโก" (ว่าโดยบท คัมภีร์มหาวงศ์มี ๓๘ บท มีบทว่าด้วยการมาสู่มหิยังคณะเป็นบทแรก) ดู วंสตฺถปฺปกาสินี มหาวंสฏีกา, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๙.

สันนิษฐานของสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่าเนื้อหาติดต่อกันดีไม่บกพร่องเป็นแต่เพียงการจัดหัวข้อตกหล่นไปเท่านั้น[๔๒] ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นด้วยกับศาสตราจารย์วิลเลี่ยม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) ว่า คัมภีร์มหาวงศ์ควรนับเฉพาะผลงานของพระมหานาม คือ ตั้งแต่บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๓๗ คาถาที่ ๕๐ เท่านั้น เพราะเป็นการสันนิษฐานตามคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกาซึ่งพบว่ามีการอธิบายเนื้อหาสิ้นสุดลงที่ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถาที่ ๕๐ เนื้อความภาคที่ ๑ นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรนับปริจเฉทใหม่ตามนัยมหาวังสฎีกา คือ ปริจเฉทแรกที่มีชื่อว่า ตถาคตาภิคมนะ ซึ่งมี ๓ ตอน ควรแบ่งตอนใหม่แล้วตั้งชื่อปริจเฉทแรกเป็น มหิยังคณาคมนปริจเฉท เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อความในคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกา

เนื้อความที่มีการแต่งเพิ่มเติมภายหลังควรเรียกว่า จูฬวงศ์ เพราะคำว่า จูฬวงศ์ ก็เป็นชื่อที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๒ ด้วย และเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในประเทศพม่าตามที่ระบุในคัมภีร์จูฬคันถวงศ์และรู้จักกันดีในรัชสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ แห่งลังกา อย่างไรก็ตาม การรวมคัมภีร์มหาวงศ์และจูฬวงศ์ทั้ง ๒ เข้าด้วยกันในปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่ควรยอมรับได้เพราะได้มีการตรวจชำระและรวบรวมคัมภีร์ทั้ง ๒ เล่มเข้าด้วยกันมาตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ (๒๒๘๙) แล้ว จึงพบคำว่า “มหาวำเส” ในตอนจบแต่ละบท (ยกเว้นบทที่เนื้อความชำรุดขาดหายไป และบทภาคผนวก)

การจัดแบ่งที่กล่าวมานั้นเป็นการจัดแบ่งโดยรวม เมื่อจัดแบ่งโดยละเอียดคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้มีการจัดแบ่งเนื้อหาดังนี้

มหาวงศ์ เล่ม ๑ เริ่มตั้งแต่บทที่ ๑ ถึง บทที่ ๖๐ มี ๔,๙๕๔ คาถา มหาวงศ์ เล่ม ๒ เริ่มตั้งแต่บทที่ ๖๑ ถึงบทที่ ๙๙ รวม ๓๙ บท นับจำนวนคาถาได้ ๕,๐๕๕ คาถา รวมคาถาทั้งหมด ๑๐,๐๐๙ คาถา (ถ้ารวมกับพุทธพจน์บทหนึ่งที่เป็นร้อยแก้ว จะได้จำนวน ๑๐,๐๑๐) โดยแต่ละบทมีคาถามากน้อย ดังนี้

บทที่ ๑	มี	๘๕	คาถา	บทที่ ๒	มี	๓๓	คาถา
บทที่ ๓	มี	๔๒	คาถา	บทที่ ๔	มี	๖๖	คาถา
บทที่ ๕	มี	๒๘๒	คาถา	บทที่ ๖	มี	๔๗	คาถา
บทที่ ๗	มี	๗๔	คาถา	บทที่ ๘	มี	๒๘	คาถา
บทที่ ๙	มี	๒๙	คาถา	บทที่ ๑๐	มี	๑๐๖	คาถา
บทที่ ๑๑	มี	๔๒	คาถา	บทที่ ๑๒	มี	๕๕	คาถา
บทที่ ๑๓	มี	๒๑	คาถา	บทที่ ๑๔	มี	๖๕	คาถา

---

[๔๒] ศิลปากร, กรม, กองวรรณคดีและวัติศาสตร์, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑**, หน้า (๑๘).

บทที่	๑๕	มี	๒๓๔	คาถา	บทที่	๑๖	มี	๑๘ คาถา
บทที่	๑๗	มี	๖๕	คาถา	บทที่	๑๘	มี	๖๘ คาถา
บทที่	๑๙	มี	๘๕	คาถา	บทที่	๒๐	มี	๕๙ คาถา
บทที่	๒๑	มี	๓๔	คาถา	บทที่	๒๒	มี	๘๘ คาถา
บทที่	๒๓	มี	๑๐๒	คาถา	บทที่	๒๔	มี	๕๙ คาถา
บทที่	๒๕	มี	๑๑๖	คาถา	บทที่	๒๖	มี	๒๖ คาถา
บทที่	๒๗	มี	๔๘	คาถา	บทที่	๒๘	มี	๔๔ คาถา
บทที่	๒๙	มี	๗๐	คาถา	บทที่	๓๐	มี	๑๐๐ คาถา
บทที่	๓๑	มี	๑๒๖	คาถา	บทที่	๓๒	มี	๘๔ คาถา
บทที่	๓๓	มี	๑๐๕	คาถา	บทที่	๓๔	มี	๙๔ คาถา
บทที่	๓๕	มี	๑๒๗	คาถา	บทที่	๓๖	มี	๑๓๓ คาถา
บทที่	๓๗	มี	๒๔๘	คาถา	บทที่	๓๘	มี	๑๑๕ คาถา
บทที่	๓๙	มี	๕๙	คาถา	บทที่	๔๐	มี	๑๐๓ คาถา
บทที่	๔๑	มี	๖๙	คาถา	บทที่	๔๒	มี	๑๕๕ คาถา
บทที่	๔๓	มี	๘๒	คาถา	บทที่	๔๔	มี	๔๗ คาถา
บทที่	๔๕	มี	๖๖	คาถา	บทที่	๔๖	มี	๑๖๐ คาถา
บทที่	๔๗	มี	๙๔	คาถา	บทที่	๔๘	มี	๘๗ คาถา
บทที่	๔๙	มี	๑๓๖	คาถา	บทที่	๕๐	มี	๘๒ คาถา
บทที่	๕๑	มี	๕๒	คาถา	บทที่	๕๒	มี	๗๓ คาถา
บทที่	๕๓	มี	๓๔	คาถา	บทที่	๕๔	มี	๑๗ คาถา
บทที่	๕๕	มี	๗๖	คาถา	บทที่	๕๖	มี	๕๙ คาถา
บทที่	๕๗	มี	๕๑	คาถา	บทที่	๕๘	มี	๙๑ คาถา
บทที่	๕๙	มี	๗๓	คาถา	บทที่	๖๐	มี	๖๗ คาถา
บทที่	๖๑	มี	๕๓	คาถา[๔๓]	บทที่	๖๒	มี	๖๔ คาถา
บทที่	๖๓	มี	๔๔	คาถา	บทที่	๖๔	มี	๑๕๘ คาถา
บทที่	๖๕	มี	๙๖	คาถา	บทที่	๖๖	มี	๕๙ คาถา
บทที่	๖๗	มี	๓๘	คาถา	บทที่	๖๘	มี	๓๓๖ คาถา
บทที่	๖๙	มี	๓๒	คาถา	บทที่	๗๐	มี	๓๓๐ คาถา
บทที่	๗๑	มี	๑๖๔	คาถา	บทที่	๗๒	มี	๒๔๘ คาถา
บทที่	๗๓	มี	๒๐๔	คาถา	บทที่	๗๔	มี	๓๓๖ คาถา

[๔๓] ตั้งแต่บทนี้ไป จัดเป็นคัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒

บทที่	๗๕	มี	๑๐๘ คาถา	บทที่	๗๖	มี	๑๐๙ คาถา
บทที่	๗๗	มี	๘๖ คาถา	บทที่	๗๘	มี	๘๐ คาถา
บทที่	๗๙	มี	๘๐ คาถา	บทที่	๘๐	มี	๕๓ คาถา
บทที่	๘๑	มี	๕๒ คาถา	บทที่	๘๒	มี	๔๔ คาถา
บทที่	๘๓	มี	๑๒๒ คาถา	บทที่	๘๔	มี	๕๘ คาถา
บทที่	๘๕	มี	๗๔ คาถา	บทที่	๘๖	มี	๑๒๑ คาถา
บทที่	๘๗	มี	๗๑ คาถา	บทที่	๘๘	มี	๑๑๐ คาถา
บทที่	๘๙	มี	๓๖ คาถา	บทที่	๙๐	มี	๓๓ คาถา
บทที่	๙๑	มี	๑๗ คาถา	บทที่	๙๒	มี	๒๔ คาถา
บทที่	๙๓	มี	๒๗ คาถา	บทที่	๙๔	มี	๔๒ คาถา
บทที่	๙๕	มี	๖๔ คาถา	บทที่	๙๖	มี	๙๘ คาถา
บทที่	๙๗	มี	๑๘๕ คาถา	บทที่	๙๘	มี	๓๐๕ คาถา
บทที่	๙๙	มี	๓๙ คาถา	ภาคผนวก		มี	๘๕๕ คาถา

ในภาคผนวกนั้นแบ่งออกเป็นภาคผนวกของบทที่ ๙๒ และภาคผนวกบทที่ ๙๓ เมื่อรวมกันจึงเป็น ๑๐๑ บท

คัมภีร์มหาวงศ์ทั้ง ๒ ภาค แต่ละบทมีเนื้อหาสาระโดยย่อ[๔๔] ดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ ตถาคตาภิคมนะ : การเสด็จมา (เกาะลังกา) ของพระตถาคต กล่าวถึงพระชินเจ้า(พระโพธิสัตว์) ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ได้บำเพ็ญบารมีทั้งปวงแล้วบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศพระศาสนา แล้วเสด็จมาเกาะลังกา ๓ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่มหิยังคณเจดีย์ หลังจากตรัสรู้แล้ว ๙ เดือน ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๒ (ผุสสมาส) เพื่อทรงชำระเกาะลังกาให้ปราศจากเหล่ายักษ์ผู้ประจำอยู่ในเกาะลังกาสำหรับเป็นที่อยู่ของมนุษย์ต่อไป ครั้งที่ ๒ หลังจากตรัสรู้แล้ว ๕ ปี เสด็จไปยังนาคทวีปในเกาะลังกาเพื่อทรงห้ามสงครามชิงบัลลังก์แก้วมณีระหว่างพระมโหทรนาคราชผู้เป็นลุงกับพระจูโพทรนาคราชผู้เป็นหลาน ตรงกับวันอุโบสถ กาฬปักษ์ เดือน ๕ (จิตตมาส) ครั้งที่ ๓ หลังจากตรัสรู้แล้ว ๘ ปี เสด็จสู่แม่น้ำกัลยาณีในเกาะลังกาเพื่อโปรดพระยานาคชื่อมณิอักขะ ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ครั้งที่ ๓ นี้ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ที่ยอดภูเขาสุมนกูฏ (Adam's Peak) ด้วย

บทที่ ๒ มหาสมมตวังสะ : วงศ์ของพระเจ้ามหาสมมต พระพุทธเจ้าทรงสืบเชื้อสายมาจากวงศ์ของพระเจ้ามหาสมมตที่เป็นพระราชาพระองค์แรกในยุคต้นกัป นับแต่

---

[๔๔] สรุปย่อจาก พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า (๔๑) – (๙๕)

ต้นกัปเป็นต้นมาพระมหาสมมตทรงมีพระโอรส พระราชนัดดา พระราชปนัดดาครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ตลอดมาจนถึงราชวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราช พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา พระนางมายาพระพุทธมารดา พระสิทธัตถราชกุมาร(พระพุทธเจ้า) พระนางภัททกัจจานาพระมเหสี และพระราหุลพระโอรส พระเจ้าพิมพิสารกับเจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นพระสหายกัน พระสิทธัตถราชกุมารมีพระชนมายุแก่กว่าพระเจ้าพิมพิสาร ๕ พรรษา ทรงออกผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ ปี จึงทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารขณะที่พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระชนมายุ ๓๐ พรรษา พระเจ้าพิมพิสารทรงครองราชย์ ๕๒ ปี คือ ก่อนทรงพบพระพุทธเจ้า ๑๕ ปี หลังจากทรงพบพระพุทธเจ้าแล้ว ๓๗ ปี พระเจ้าอชาตศัตรูพระโอรสทรงปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้วครองราชย์ได้ ๓๗ ปี ในปีที่ ๘ แห่งรัชกาลของพระเจ้าอชาตศัตรู พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน (การที่ผู้แต่งกล่าวถึงวงศ์ของพระเจ้าสมมตราชเชื่อมโยงกับพุทธประวัติถือเป็นธรรมเนียมในการกำหนดศักราชสำหรับการแต่งพงศาวดารอันเป็นเอกสารเชิงประวัติศาสตร์)

บทที่ ๓ ปฐมสังคีติ : สังคายนาครั้งที่ ๑ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขมาส) มีการประชุมกันของพระสงฆ์จำนวนมาก เฉพาะภิกษุระดับหัวหน้ามีจำนวนถึง ๗๐๐,๐๐๐ รูป โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นพระสังฆเถระท่านได้คำนึงถึงความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนาและระลึกถึงถ้อยคำจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่ จึงคัดเลือกพระอรหันตขีณาสพจำนวน ๕๐๐ รูป ทำปฐมสังคีติ คือสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่บริเวณใกล้ประตูถ้ำสัตตบรรณ ข้างภูเขาเวภาระ กรุงราชคฤห์ ใช้เวลา ๗ เดือนจึงแล้วเสร็จ ทั้งนี้เพื่อให้พระพุทธศาสนามีอายุถึง ๕,๐๐๐ ปี สังคายนาครั้งนี้ท่านเรียกว่า เถริยปรัมปรา (ลำดับสายพระเถระ) เพราะเป็นสังคายนาที่พระเถระทั้งหลายทำไว้เป็นแบบอย่าง

บทที่ ๔ ทุติยสังคีติ : สังคายนาครั้งที่ ๒ พระเจ้าอุทยภัททะทรงปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรูพระราชบิดาแล้วเสวยราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี พระเจ้าอนุรุทธะพระโอรสทรงปลงพระชนม์พระเจ้าอุทยภัททะ พระเจ้ามุณฑะพระโอรสทรงปลงพระชนม์พระเจ้าอนุรุทธะ ทั้ง ๒ พระองค์เสวยราชสมบติรวม ๘ ปี พระเจ้านาคทาสกะพระโอรสทรงปลงพระชนม์พระเจ้ามุณฑะเสวยราชสมบัติได้ ๒๔ ปี ชาวเมืองเห็นว่าพระราชวงศ์นี้เป็นวงศ์ปิตุฆาต(ฆ่าพ่อ) จึงทำรัฐประหารยึดราชสมบัติจากพระเจ้านาคทาสกะ(ขับไล่)แล้วอภิเษกสุสุนาคอำมาตย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าสุสูนาคเสวยราชสมบัติได้ ๑๘ ปี พระเจ้ากาลาโศกพระราชโอรสของพระองค์เสวยราชสมบัติสืบต่อมาอีก ๒๘ ปี รัชกาลของพระเจ้ากาลาโศกล่วงไปได้ ๑๐ ปี ตรงกับ พ.ศ. ๑๐๐ คราวนั้นพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีได้แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ พระยสกากัณฑกบุตรทราบเรื่องจึงรวบรวม

ภิกษุได้ประมาณ ๙๐,๐๐๐ รูปในระยะแรก และในตอนทำสังคายนามีภิกษุประชุมกันถึง ๑,๒๐๐,๐๐๐ รูป พระเรวตเถระทำหน้าที่ประธานสงฆ์ ท่านคัดเลือกพระอรหันต์ผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๗๐๐ รูป มีพระเจ้ากาลาโศกราชทรงเป็นองค์อุปถัมภก ทำทุติยสังคีติคือสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่วาลุการาม สำเร็จโดยเวลา ๘ เดือน

บทที่ ๕ ตติยธัมมสังคีติ : สังคายนาครั้งที่ ๓ บทนี้แบ่งออกเป็นหลายตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ กถาว่าด้วยลัทธิฝ่ายอาจริยวาท กล่าวถึงการแตกนิกายของพระพุทธศาสนา ๑๘ นิกาย ตลอดระยะเวลานับแต่การปรินิพพานของพระพุทธเจ้ามาจนถึง ๑๐๐ ปีนั้นได้มีเถรวาทนิกายเดียวเท่านั้น ส่วนอาจริยวาทอื่น ๆ ได้เกิดถัดจากนั้น พวกภิกษุ ๑๐,๐๐๐ รูปที่ถูกพระเถระผู้ทำทุติยสังคายนาลงนิคคหะ(การข่มตามหลักพระธรรมวินัย) ได้ตั้งนิกายอาจริยวาทขึ้นแล้วทำสังคายนาใหม่ให้ชื่อว่า มหาสังคีติ จึงเกิดนิกายมหาสังฆิกะขึ้น จากนั้นจึงแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ทั้งที่แตกจากฝ่ายเถรวาทและอาจริยวาทรวม ๑๗ นิกาย คือ (๑) นิกายมหาสังฆิกะแตกออกจากเถรวาทเป็นนิกายแรก (๒) นิกายโคกุลิกะ (๓) นิกายเอกัพโพหาริกะ (๔) นิกายปัณณัตติวาท (๕) นิกายพาหุลิกะ (๖) นิกายเจติยวาท (๗) นิกายมหิสาสกะ (๘) นิกายวัชชีปุตตกะ (๙) นิกายธัมมุตตริยะ (๑๐) นิกายภัทรยานิกะ (๑๑) นิกายฉันนาคระ (๑๒) นิกายสัมมิตียะ (๑๓) นิกายสัพพัตถิวาท (๑๔) นิกายธัมมคุตติยะ (๑๕) นิกายกัสสปิยะ (๑๖) นิกายสังกันติกะ (๑๗) นิกายสุตตวาท ทั้ง ๑๗ นิกายนี้ถือเป็นนิกายอาจริยวาทที่เกิดในพุทธศตวรรษที่ ๒ ภายหลังจากนั้นยังมีนิกายอาจริยวาทเกิดขึ้นอีก ๘ นิกาย คือ (๑) นิกายเหมวตะ (๒) นิกายราชคิริยะ (๓) นิกายสิทธัตถิกะ (๔) นิกายปุพพเสลิยะ (๕) นิกายอปรเสลิยะ (๖) นิกายวาชิริยะ นิกายทั้ง ๖ นิกายนี้แตกแยกกันในชมพูทวีป (๗) นิกายธัมมรุจิ (๘) นิกายสาคลิยะ นิกายทั้ง ๒ นี้แตกแยกกันในลังกาทวีป

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยการอภิเษกพระเจ้าอโศก ราชวงศ์ของพระเจ้ากาลาโศกเสวยราชสมบัติสืบต่อกันมาอีก ๒๒ ปี หลังจากนั้น ราชวงศ์นันทะเสวยราชสมบัติ ๒๒ ปีเท่ากัน ต่อมา จานักกพราหมณ์อำมาตย์ปลงพระชนม์พระเจ้าธนนันทะกษัตริย์พระองค์ที่ ๙ แห่งราชวงศ์นันทะแล้วอภิเษกพระเจ้าจันทคุตตะ (จันทรคุปต์) ผู้สืบราชวงศ์มาจากกษัตริย์โมริยะให้ครองราชสมบัติ พระเจ้าจันทคุตตะเสวยราชสมบัติได้ ๒๔ ปี พระโอรสทรงพระนามว่าพินทุสารเสวยราชสมบัติได้ ๒๘ ปี พระโอรสของพระเจ้าพินทุสารมี ๑๐๑ พระองค์ พระอโศกกุมารได้ทรงประหารพระพี่น้อง ๙๙ พระองค์แล้วครองราชสมบัติในชมพูทวีป ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๘ ครองราชย์ได้ ๔ ปีจึงทรงมีพิธีราชาภิเษก

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยพระเจ้าอโศกพบนิโครธสามเณร ในพระราชวังของพระเจ้าอโศกทรงเลี้ยงพราหมณ์วันละ ๖๐,๐๐๐ คน ต่อมา ทรงพบกับนิโครธสามเณรผู้ทรงเป็น

พระโอรสของเจ้าชายสุมนะพระโอรสพระองค์โตของพระเจ้าพินทุสาร หลังจากได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาจากสามเณรทรงหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยพระพุทธศาสนาแผ่เข้าสู่ราชสำนักของพระเจ้าอโศก หลังจากทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว พระเจ้าอโศกทรงนิมนต์ภิกษุจำนวน ๖๐,๐๐๐ รูปมาฉันในพระราชวังแทนที่พวกพราหมณ์ ทรงสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ เท่าจำนวนพระธรรมขันธ์ สละพระราชทรัพย์ ๙๖ โกฏิ และรับสั่งให้พระเจ้าแผ่นดินในนคร ๘๔,๐๐๐ นครทั่วชมพูทวีปสร้างพระวิหารให้ครบ ๘๔,๐๐๐ แห่ง ส่วนพระองค์ทรงสร้างวัดอโสการามและทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยการอุบัติขึ้นของพระโมคคลีบุตรติสสเถระ พระโมคคลีบุตรติสสเถระ เป็นบุตรของโมคคลีพราหมณ์ อายุ ๑๖ ปีก็เรียนจบไตรเพท ภายหลังได้โต้วาทะเกี่ยวกับจิตตยมกกับพระสิคควะเถระจึงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาออกบวชเป็นสามเณร ท่านเรียนพระสูตรและพระอภิธรรมในสำนักของพระจัณฑวัชชีเถระ ต่อมาได้เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงมาก

ในตอนท้ายของบทนี้กล่าวถึงการสร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง ของพระเจ้าอโศก โดยใช้เวลา ๓ ปี พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก แต่ก่อน พระองค์ได้ถูกประชาชนกล่าวขานว่า จัณฑาโศก (พระเจ้าอโศกผู้ดุร้าย) ภายหลังถูกกล่าวขานว่า ธรรมาโศก (พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม) เมื่อทรงทำนุบำรุงพระศาสนามากจึงมีผู้ปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแสดงสัทธรรมปฏิรูป พระองค์จึงทรงอาราธนาพระโมคลีบุตรติสสเถระกำจัดเดียรถีย์ที่ปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาและโปรดให้ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระเถระได้คัดเลือกภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๑,๐๐๐ รูปทำสังคายนาที่วัดอโสการาม ใช้เวลาทำสังคายนา ๙ เดือนจึงสำเร็จ ตรงกับปีที่ ๑๗ แห่งรัชกาลของพระเจ้าอโศก ขณะที่พระเถระมีอายุ ๗๒ ปี และการทำสังคายนาครั้งนี้ ท่านได้แสดงกถาวัตถุปกรณ์สำหรับปราบลัทธิอื่นด้วย ส่วนพระเจ้าธรรมาโศกราชนั้นได้มีพระบรมราชานุญาตให้พระมหินทเถระพระโอรสและพระนางสังฆมิตตาพระราชธิดาผนวชสืบอายุพระพุทธศาสนา

บทที่ ๖ วิชยาคมนะ : การเสด็จมาของพระเจ้าวิชัย พระเจ้าวังคะทรงมีพระมเหสีเป็นพระราชธิดากษัตริย์กาลิงคะ ต่อมาทรงมีพระธิดา ๑ พระองค์ พระธิดานั้นได้สมสู่กับพญาราชสีห์ประสูติพระโอรสแฝด เป็นพระโอรส ๑ องค์ พระธิดา ๑ องค์ พระโอรสมีพระหัตถ์และพระบาทเหมือนราชสีห์จึงขนานนามว่า สีหพาหุ ส่วนพระธิดาเรียกว่า สีหสีวลี พระโอรสนั้นมีกำลังมากสงสารพระมารดาที่มีสวามีเป็นพญาราชสีห์จึงพาพระมารดาหนี พญาราชสีห์นั้นเสียใจและโกรธแค้นเที่ยวตามหาบุตรและภรรยาอาละวาดไล่กัดผู้คน พระราชาทรงมีพระราชโองการให้หาคนฆ่าพญาราชสีห์ ต่อมา สีหพาหุกุมารนั้นได้อาสาฆ่าพญาราชสีห์ผู้บิดา ภายหลังได้รับราชสมบัติแห่งวังคะ แต่ทรงถวายแก่พระสวามีของพระมารดา แล้วเสด็จไปสร้างเมืองใหม่ ณ ลาพรัฐ เรียกว่า สีหบุรี ทรงแต่งตั้งพระนาง

สีหสีวลีเป็นพระมเหสี ต่อมา พระเจ้าสีหพาหุนั้นทรงมีพระโอรสแฝดถึง ๑๖ คู่ พระโอรสองค์โตทรงพระนามว่าวิชัย ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระอุปราช แต่เนื่องด้วยพระวิชัยกุมารทรงประพฤติไม่เหมาะสมหลายประการจึงถูกพระราชบิดาเนรเทศออกจากลาพรัฐ (บริเวณแคว้นเบงกอล) พระองค์เสด็จไปขึ้นเกาะลังกาพร้อมด้วยข้าราชบริพาร ๗๐๐ คน พร้อมทั้งภรรยา และบุตรของบริวารเหล่านั้น บุรุษและสตรีเหล่านั้นไปขึ้นเกาะต่าง ๆ ทำให้เกิดชื่อเกาะต่าง ๆ คือ เกาะที่เด็กขึ้นไปเรียกว่า นัคคทวีป เกาะที่สตรีขึ้นไปเรียกว่ามหินทะ ส่วนพระวิชัยกุมารทรงเสด็จขึ้นที่ท่าเรือสุปปารกะในอินเดีย แต่พระองค์ทรงเกรงว่าเหล่าข้าราชบริพารจะประพฤติไม่ดีในที่นั้นอีกจึงเสด็จไปยังเกาะลังกา วันที่เสด็จขึ้นเกาะนั้นตรงกับวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

บทที่ ๗ วิชยาภิเสกะ : การอภิเษกพระเจ้าวิชัย เมื่อพระวิชัยกุมารเสด็จขึ้นเกาะลังกาแล้ว ทรงอยู่ร่วมกับนางกุเวณียักษิณี และทรงปราบพวกยักษ์ในเกาะลังกา จากนั้นทรงสร้างพระนครตัมพปัณณิ แปลว่า นครของคนที่มีฝ่ามือแดง เพราะตอนที่ขึ้นจากเรือพากันเหน็ดเหนื่อยจนต้องเอามือค้ำยันพื้นดินที่มีสีแดง ฝุ่นดินหรือทรายสีแดงติดมือ จึงเรียกคนเหล่านั้นว่าผู้มีฝ่ามือแดง เมื่อได้ปกครองเกาะ จึงพลอยเรียกชื่อเกาะว่า เกาะของคนที่มีฝ่ามือแดง และเนื่องจากพระวิชัยกุมารนั้นทรงสืบเชื้อสายของพระเจ้าสีหพ จึงเรียกว่า ชาวสีหพ ด้วย ต่อมา พระวิชัยกุมารได้ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงพระราชธิดาของพระเจ้าปัณฑุแห่งอินเดียใต้ พระเจ้าวิชัยเสวยราชสมบัติอยู่ ๓๘ ปี จึงสวรรคต ก่อนสวรรคต เนื่องจากพระองค์ไม่มีพระราชโอรสผู้จะสืบราชสันตติวงศ์จึงทรงส่งพระราชสาส์นไปอัญเชิญพระเจ้าสุมิตตะพระกนิษฐาในชมพูทวีปให้เสด็จมาปกครองลังกา แต่พระเจ้าสุมิตตะได้ทรงเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์สีหบุรีสืบต่อจากพระราชบิดาแล้วจึงทรงส่งพระปัณฑุวาสุเทพเสด็จมาที่เกาะลังกาแทนพระองค์

บทที่ ๘ ปัณฑุวาสุเทวาภิเสกะ : การอภิเษกของพระเจ้าปัณฑุวาสุเทพ พระเจ้าปัณฑุวาสุเทพ ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ ๓ ของพระเจ้าสุมิตตะผู้ครองเมืองสีหบุรี ทรงเป็นพระนัดดาของพระเจ้าวิชัยเสด็จมาจากลาพรัฐสู่ลังกาทวีป ได้ทรงครองราชย์สมบัติลังกาสืบต่อจากพระเจ้าวิชัย ต่อมา ได้ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงสุภัททกัจจานา พระราชธิดาของพระเจ้าปัณฑุศากยะ ซึ่งเล่าว่าพระนางทรงสืบเชื้อสายมาจากศากยวงศ์

บทที่ ๙ อภยาภิเสก : การอภิเษกพระเจ้าอภัย พระมเหสีของพระเจ้าวาสุเทพทรงมีพระโอรส ๑๐ พระองค์ พระเชษฐโอรสทรงพระนามว่า อภัย ส่วนพระราชธิดาพระองค์เล็กทรงพระนามว่าจิตรา และได้รับการพยากรณ์ว่าพระโอรสของพระนางจะประหารพระมาตุลาชิงราชสมบัติ จึงถูกขังไว้ในพระราชมณเฑียร เนื่องจากทรงมีพระรูปโฉมงดงามนัก ทุกคนที่ได้พบเห็นพระนางจะเกิดความหลงไหลในพระรูปโฉมจนแทบจะเป็นบ้า พระนางจึงทรงมีสร้อยพระนามว่า อุมมาทจิตตา ต่อมา พระราชวงศ์ของพระเจ้าปัณฑุศากยะได้เสด็จมาทรงสร้างบ้านเมืองในเกาะลังกาหลายพระองค์ พระเจ้าวาสุเทพทรงอภิเษกพระอภัย

กุมารให้ทรงดำรงตำแหน่งพระอุปราช ต่อมา พระทีฆคามณีราชกุมารทรงลักลอบได้เสียกับพระนางอุมมาจิตตาประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่งขนานพระนามว่า ปัณฑุกาภัย โดยรวมพระนามของพระอัยยิกา (ปัณฑุ) กับพระนามของพระมาตุลา (อภัย) เข้าด้วยกัน ตลอดเวลานั้น พระราชวงศ์หลายพระองค์ต้องการฆ่าพระโอรสของพระนางเพราะกลัวภัยตามคำทำนาย ฝ่ายพระเจ้าปัณฑุวาสเทพเสวยราชสมบัติได้ ๓๐ ปีจึงสวรรคต พระเจ้าอภัยพระเชษฐโอรส ได้ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติลังกา

บทที่ ๑๐ ปัณฑุกาภยาภิเสกะ : การอภิเษกพระเจ้าปัณฑุกาภัย ต่อมาพระปัณฑุกาภัยกุมารที่ทรงหลบหนีราชภัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งทรงเจริญพระชันษาขึ้น ทรงศึกษาศิลปะในสำนักของปัณฑุลพราหมณ์ ต่อมา ทรงซ่องสุมทหารและได้อภิเษกกับพระนางปาลีพระราชธิดาของพระเจ้ากิริกัณฑสิวะเจ้าผู้ครองประเทศราช ทำให้มีกองทัพใหญ่ขึ้น ภายหลังทรงรบกับพระมาตุลาทั้งหลายปลงพระชนม์พระมาตุลาถึง ๘ พระองค์ แล้วทรงสร้างพระนครอนุราธปุระ ที่เรียกชื่อเมืองว่า อนุราธปุระ เพราะเป็นสถานที่ประทับของพระอัยกาทรงพระนามว่าอนุราธะและได้ชื่อตามอนุราธฤกษ์ เมื่อได้ครองราชย์แล้วทรงยกเว้นโทษประหารพระเจ้าอภัยเพราะทรงมีพระอุปการะต่อพระมารดา ทรงครองราชย์เฉพาะกลางวัน ส่วนกลางคืนทรงถวายราชสมบัติแด่พระเจ้าอภัยพระมาตุลา (เป็นการปกครองร่วมกันของพระมหากษัตริย์ ๒ พระองค์) ส่วนพระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นคนคุ้มครองพระนคร ตั้งแต่นั้นมาจึงเกิดมีคนคุ้มครองพระนคร(ตำรวจวัง)ขึ้นเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงสร้างหมู่บ้าน ปรับปรุงพระนครจนเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ส่วนพระราชกรณียกิจด้านการพระศาสนาทรงทำนุบำรุงทุกศาสนาทั้งสมณะ พราหมณ์ ดาบส นิครนถ์ อาชีวก พระองค์ครองราชย์เมื่อพระชนมายุ ๓๗ เสวยราชสมบัติ ๗๐ ปีบริบูรณ์จึงสวรรคต หลังรัชกาลของพระองค์ว่างกษัตริย์ ๑๗ ปี

บทที่ ๑๑ เทวานัมปิยติสสาภิเสกะ : การอภิเษกพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ หลังจากพระเจ้าปัณฑุกาภัยสวรรคต พระโอรสทรงพระนามว่ามุฏสีวะได้เสวยราชสมบัติ ทรงสร้างพระราชอุทยานมหาเมฆวัน เพราะในวันจับจองสถานที่เกิดมหาเมฆตกผิดฤดูกาล จึงตั้งชื่อตามนั้น เสวยราชสมบัติอยู่ ๖๐ ปี ทรงมีพระโอรส ๑๐ พระองค์ พระธิดา ๒ พระองค์ พระโอรสพระองค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่าเทวานัมปิยติสสะ เมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้เสวยราชสมบัติ ในรัชกาลนี้เกิดขุมทรัพย์ขึ้นมากมาย เช่น มีขุมทรัพย์และแก้วแหวนเงินทองผุดขึ้นจากพื้นดิน รัตนะในเรือที่จมลงในทะเลถูกคลื่นซัดมาอยู่บนบก เกิดลำไผ่ใหญ่เท่าดุมล้อรถ ๓ ลำ ชื่อลตายัฏฐิ กุสุมยัฏฐิ และสกุณยัฏฐิ เกิดแก้วมุกดาหรือไข่มุกธรรมชาติ ๘ ชนิดเป็นรูปม้า ช้าง รถ มะขามป้อม รูปทรงกำไล รูปแหวน รูปผลกุ่ม และมุกดาทั่วไป มีการค้นพบแหล่งแก้วมรกต ไพฑูรย์ ทับทิม พระองค์ทรงส่งสิ่งของเหล่านี้เป็นเครื่องราชบรรณาการไปถวายแด่พระเจ้าธรรมาโศกราชที่ชมพูทวีป(ประเทศอินเดีย) เพราะทรงเป็นพระสหาย และได้รับการถวายเครื่องราช

บรรณาการตอบแทนคือเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากพระเจ้าธรรมาโศกราช พร้อมกันนี้ พระเจ้าธรรมาโศกราชด้ทรงส่งสัทธรรมบรรณาการคือการทูลให้นับถือพระรัตนตรัยมาพร้อมกับทูตลังกาด้วย พวกทูตเดินทางจากกรุงปาตลีบุตรในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ โดยสารเรือที่ท่าตามลิตติยะ ขึ้นเรือที่ท่าชัมพุโกละ ขึ้น ๑๒ ค่ำก็มาถึงราชสำนักลังกา ในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ (มิคสิระ) ทรงอภิเษกเป็นครั้งที่ ๒ ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะทรงได้รับการขนานสร้อยพระนามว่า เทวานัมปิยะ (ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ) มีการจัดพระราชพิธีราชาภิเษกอย่างยิ่งใหญ่

บทที่ ๑๒ นานาเทสปสาทะ : ความเลื่อมใสของนานาประเทศ เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ ในชมพูทวีปสิ้นสุดลง พระโมคลีบุตรติสสเถระได้ส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ ๙ สาย คือ (๑) พระมัชฌันติกเถระไปยังแคว้นกัศมีระและคันธาระ (๒) พระมหาเทวเถระไปยังมหิสมณฑล (๓) พระรักขิตเถระไปยังวนวาสี (๔) พระโยนธัมมรักขิตเถระไปยังอปรันตกประเทศ (๕) พระมหาธัมรักขิตเถระไปยังมหารัฐ (๖) พระมหารักขิตเถระไปยังแคว้นโยนกะ (๗) พระมัชฌิมเถระไปยังหิมวันตประเทศ (๘) พระเถระ ๒ รูปคือพระโสณะกับพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิ และ (๙) ได้ส่งพระเถระที่เป็นศิษย์มาที่ลังกา ๕ รูป คือ (๑) พระมหาหินทเถระ (๒) พระอิฏฐิยเถระ (๓) พระอุตติยเถระ (๔) พระสัมพลเถระ (๕) พระภัททสาลเถระ ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ไปในประเทศต่าง ๆ จนเกิดความเลื่อมใสในนานาประเทศ

บทที่ ๑๓ มหินทาคมนะ : การมาของพระมหินทเถระ เมื่อพระมหินทเถระบวชได้ ๑๒ พรรษาได้รับคำสั่งพระเถระให้ไปประกาศพระศาสนาที่ลังกา ท่านพิจารณาเห็นว่าพระเจ้ามุฏสีวะทรงพระชราภาพจึงรอคอยเวลาให้พระโอรส (เทวานัมปิยติสสะ)ขึ้นครองราชย์ จึงพร้อมด้วยพระเถระ ๔ รูป สุมนสามเณรผู้เป็นโอรสของพระนางสังฆมิตตา แล้วเดินทางไปยังเวทิสคีรีนครเพื่อเยี่ยมพระนางเวทิสเทวีพระมารดาของท่าน[๔๕] ได้แสดงธรรมโปรดพระมารดา ทำให้ภัณฑุกะพระโอรสของพระภคินีแห่งพระมารดาบรรลุอนาคามี ท่านพักอยู่ที่เวทิส ๑ เดือน ครั้นได้เวลาเหมาะสมแล้วจึงเหาะไปลังกา ลงที่มิสสบรรพตในวันอุโบสถเดือน ๗ (เชษฐะ) พร้อมด้วยพระเถระ ๔ รูป สุมนสามเณร และภัณฑุกะผู้เป็นคฤหัสถ์

บทที่ ๑๔ นครัปปเวสนะ : การเข้าไปสู่พระนคร (ของพระมหินทะ) ขณะนั้นพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จไปประพาสล่าเนื้อพร้อมด้วยบริวาร ณ มิสสกบรรพต ทรงติดตามละมั่งซึ่งเป็นเทวดาจำแลงจนถึงมิสสบรรพตและได้ทรงพบพระเถระ ณ ที่นั้น พระ

---

[๔๕] พระนางเวทิสเทวี เป็นธิดาของเศรษฐีที่เวทิสนคร นางได้พบกับพระเจ้าอโศก ขณะยังเป็นพระราชกุมารเสด็จผ่านเวทิสนครเพื่อไปครองกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี นางได้โดยเสด็จพระอโศกกุมารไปประสูติพระมหินทะที่กรุงอุชเชนี จากนั้น ๒ ปีก็ประสูติพระธิดาทรงพระนามว่าสังฆมิตตา.

เถระได้แสดงจูฬหัตถิปโทปมสูตรถวายพระเจ้าแผ่นดิน ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระองค์พร้อมด้วยบริวาร ๔๐,๐๐๐ ได้บรรลุโสดาปัตติผล พระราชาทรงอาราธนาพระเถระให้เข้าไปแสดงธรรมในพระนคร พระเถระได้แสดงสมจิตตสูตรแก่เทวดา และเมื่อเข้าไปสู่พระนครแล้วท่านได้แสดงเปตวัตถุ วิมานวัตถุ และสัจจสังยุตแก่สตรีชาวพระนคร ๕๐๐ นางมีพระนางอนุฬาเป็นหัวหน้าทำให้สตรีเหล่านั้นบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ต่อมา แสดงเทวทูตสูตรทำให้ชาวพระนครบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ๑,๐๐๐ คน พระมหินทเถระนั้นมีบทบาทเช่นเดียวกับพระศาสดา ชาวลังกานับถือว่าท่านเป็นประทีปของเกาะลังกาใน ๒ สถานะ คือ เป็นผู้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเกาะลังกา และเป็นผู้แสดงธรรมด้วยภาษาของชาวเกาะ(ชาวพื้นเมือง) คือภาษาสีหลทำให้พระสัทธรรมหยั่งรากลึกลงในเกาะลังกา

บทที่ ๑๕ มหาวิหารปฏิคคหณะ : การรับมหาวิหาร ในระยะแรก พระเถระแสดงธรรมในพระราชวังแล้วขยายออกมาแสดงที่โรงพระมงคลหัตถีเพราะมีผู้เข้าฟังธรรมมาก จากนั้น พระราชาจึงอาราธนาให้ไปแสดงธรรมในสวนนันทนวันที่ร่มรื่น เมื่อท่านแสดงพาลปัณฑิสูตรแก่สตรีสูงศักดิ์ในพระนคร ได้มีสตรีบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ๑,๐๐๐ คน พระราชาทรงอาราธนาให้พระเถระและคณะไปพำนักที่มหาเมฆวัน ต่อมาพระเถระได้บรรยายการสร้างพระเวฬุวันถวายพระราชา พระองค์ก็ทรงยินดี ฝ่ายพระนางอนุฬาเทวีกับข้าราชบริพาร ๕๐๐ นาง ได้ฟังพระธรรมเทศนาอีกก็บรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามีจึงทูลขอพระบรมราชานุญาตออกผนวช พระเถระจึงให้ไปทูลขอพระนางสังฆมิตตาภิกษุณีพร้อมกับกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้านทิศทักษิณมาจากชมพูทวีป ฝ่ายพระราชาทรงถวายมหาเมฆวันเป็นวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนาในลังกา พระเถระได้กำหนดสถานที่สำหรับการสร้างพระเจดีย์ พระวิหาร และเสนาสนะต่าง ๆ เป็นสถานที่สำคัญ ๘ แห่ง และได้ทำนายถึงเหตุการณ์ในอนาคต พระราชาจึงโปรดให้จารึกสถานที่สำหรับสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้สำหรับอนาคตตามคำทำนายของพระเถระ มหาเมฆวันนั้นพระเถระให้ชื่อว่าติสสาราม พระเถระได้แสดงอัคคิกขันโธปมสูตร อาสีวิโสปมสูตร และพระสูตรอื่น ๆ อีก มีผู้บรรลุธรรมจำนวนมาก และได้ร่วมกับพระราชาสร้างมหาวิหารเป็นวิหารแห่งแรกในลังกาและสร้างสถานที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอีกจำนวนมาก ส่วนข้าราชบริพารก็ได้ร่วมสร้างโดยเสด็จพระราชกุศล เช่น เสนาบดีของพระองค์สร้างทีฆสันทกะ สร้างจูลปราสาทด้วยเสาใหญ่ ๘ ต้นถวายพระเถระ ทีฆสันทกะนั้นประชาชนเรียกกันว่าทีฆสันทกเสนาบดีบริเวณ ภายหลังได้เป็นบ่อเกิดพระเถระองค์สำคัญของลังกาหลายรูป

บทที่ ๑๖ เจติยปัพพตวิหารปฏิคคหณะ : การรับเจติยบรรพตวิหาร หลังจากพระมหินทเถระพำนักอยู่ที่มหาเมฆวันแล้ว ๒๖ วัน ครั้นถึงวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ พระเถระจึงเริ่มสร้างเจติยบรรพตวิหารโดยพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ให้การอุปสมบทแก่มหาอริฏฐอำมาตย์พระภาคิไนยของพระราชาพร้อมด้วยพระพี่น้อง ๕๕

พระองค์ พระราชาโปรดให้เริ่มการก่อสร้างถ้ำ ๖๘ แห่งที่กัตตกเจดีย์สถาน ทรงถวายวิหารถ้ำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ และในวันเดียวกันนี้พระสงฆ์ได้ผูกสีมาของโรง ๓๒ โรงที่เจติยบรรพตวิหารนั้น

บทที่ ๑๗ ธาตุอาคมนะ : การเสด็จมาแห่งพระธาตุ หลังจากออกพรรษาแล้วในวันเพ็ญเดือน ๑๒ (กัตติกมาส) พระเถระจึงถวายพระพรพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะว่าท่านไม่ได้เฝ้าพระศาสดามานานแล้วอยากจะเข้าเฝ้าพระศาสดา แต่ที่ลังกาไม่มีสิ่งเคารพบูชาและถวายพระพรว่า การได้เข้าเฝ้าพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นการเข้าเฝ้าพระศาสดา พระราชาจึงทรงถวายการอุปถัมภ์การสร้างพระสถูป ส่วนภาระหน้าที่ในการหาพระธาตุนั้นพระเถระมอบแก่สุมนสามเณรและสั่งให้ไปทูลขอพระบรมสารีริกธาตุและบาตรของพระพุทธเจ้าจากพระเจ้าธรรมาโศกราชและให้ไปทูลขอพระธาตุรากขวัญกับพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สุมนสามเณรได้ไปนำพระธาตุมาตามคำสั่งของพระเถระ พระเถระได้ประดิษฐานพระบรมธาตุทั้งหมดไว้ที่มิสสกบรรพต ตั้งแต่นั้นมา มิสสกบรรพตจึงได้ชื่อใหม่ว่า เจติยบรรพต ในวันแห่พระบรมธาตุเพื่อนำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์นั้น พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ลอยขึ้นไปในอากาศสูง ๗ ชั่วลำตาลแล้วลงมาประดิษฐานเหนือพระเศียรของพระราชา พระองค์โปรดให้ประดิษฐานพระธาตุไว้ที่พระเจดีย์นั้น เมื่อสร้างพระสถูปเสร็จได้มีพิธีสมโภชและนับแต่นั้นมา เจติยบรรพตวิหารนั้นจึงได้ชื่อว่าถูปาราม

บทที่ ๑๘ มหาโพธิคหณะ : การรับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในช่วงภายในพรรษานั้น พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงส่งอริฏฐอำมาตย์ไปชมพูทวีปเพื่อกราบถวายบังคมทูลขอต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพระเจ้าธรรมาโศกราช อริฏฐะอำมาตย์เดินทางไปชมพูทวีปในวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ (อัสสยุชมาส) ขึ้นเรือที่ท่าชัมพุโกละเพียงวันเดียวก็ถึงกรุงปาฏลีบุตรเพราะแรงอธิษฐานของพระเถระ ส่วนที่ลังกาพระนางอนุฬาเทวีพร้อมข้าราชบริพาร ๕๐๐ ทรงนุ่งห่มจีวรสมาทานศีล ๑๐ รอคอยพระอุปัชฌายินีอยู่ที่อุบาสิกาวิหาร (เป็นสำนักภิกษุณีแห่งแรกของลังกา) ครั้นพระเจ้าอโศกได้รับพระราชสาส์นของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแล้ว เนื่องจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ไม่สมควรตัดเพราะทรงเคารพบูชามาก พระองค์จึงทรงปรึกษากับมหาเทวะอำมาตย์และพระโมคคลีบุตรติสสเถระแล้วจึงทรงอธิษฐานขอกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ กิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้แสดงปาฏิหาริย์มากมาย คือเพียงเขียนรอยขีดไว้ก็ขาดออกมาเองมีลำต้นมีรากงอกแตกหน่อแผ่กิ่งก้านสาขาออกมาเองจำนวนมาก พระเจ้าแผ่นดินทรงรับเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้วทรงอัญเชิญไปไว้ที่กรุงปาฏลีบุตรทรงอภิเษกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ในราชสมบัติ

บทที่ ๑๙ โพธิอาคมนะ : การมา (เกาะลังกา) ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระเจ้าธรรมาโศกราชทรงประทานต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตระกูลเทพ[๔๖] ตระกูลพราหมณ์เป็นต้น

---

[๔๖] บางฉบับเป็นพระราชา ๗ พระองค์บ้าง พระราชา ๕ พระองค์บ้าง

พระสังฆมิตตามหาเถรีกับภิกษุณีอีก ๑๑ รูป พระองค์เสด็จไปส่งราชทูตลังกาถึงท่าตามลิตตี ทรงลุยน้ำไปถึงพระศอประคองอัญชลีหลั่งน้ำพระเนตรจนต้นพระศรีมหาโพธิ์ลับไปจากสายพระเนตรจึงเสด็จกลับกรุงปาฏลีบุตร ฝ่ายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงรอคอยอยู่ที่ท่าชัมพุโกละทรงลุยน้ำไปถึงพระศอเพื่อทรงต้อนรับการมาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงบูชาและอัญเชิญกลับไปยังพระนครอนุราธบุรี ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้แสดงปาฏิหาริย์ และได้มีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ในที่ต่าง ๆ พระสังฆมิตตาเถรีได้ให้อุปสมบทแก่พระนางอนุฬาและข้าราชบริพาร ได้สร้างอาคาร ๑๒ หลัง และใช้อาคาร ๓ หลังสำหรับเก็บกระโดงเรือ ใบพาย และหางเสือของเรืออัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์ และได้สร้างหัตถาฬหกวิหารโดยพระบรมราชูปถัมภ์เป็นสำนักภิกษุณีแห่งที่ ๒ ของลังกา

บทที่ ๒๐ เถรปรินิพพานะ : การปรินิพพานของพระเถระ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก คือ ทรงสร้างมหาวิหาร เจติยบรรพต ถูปาราม ทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปรับปรุงทัศนียภาพรอบพระสถูปประดับเสาหิน ทรงสร้างอิสรสมณวิหาร ติสสวาปีวิหาร ปฐมสถูปหรือปฐมเจดีย์ เวสสคิรีวิหาร สำนักภิกษุณี ๒ แห่งคืออุบาสิกาวิหารและหัตถาฬหกวิหาร โรงฉันภัตตาหารชื่อมหาปาฬี ชัมพุโกฬวิหาร ติสสมหาวิหาร ปาจีนาราม เสวยราชสมบัติได้ ๔๐ ปีจึงสวรรคต เพราะพระองค์ไม่มีพระโอรส พระเจ้าอุตติยะพระกนิษฐภาดาจึงได้เสวยราชสมบัติสืบต่อมา ในปีที่ ๘ แห่งรัชกาลของพระองค์ พระมหินทเถระมีอายุ ๖๐ พรรษา ขณะพำนักที่เจติยบรรพต ท่านได้นิพพานในวันขึ้น ๘ ค่ำ (อัฏฐมี) เดือน ๑๑ (อัสสยุชมาส) ชาวลังกาได้เรียกวันที่ท่านนิพพานนั้นว่าวันอัฏฐมี พระเจ้าอุตติยะโปรดให้จัดพิธีประชุมเพลิงสรีระของพระเถระ สถานที่ประชุมเพลิงนั้นเรียกว่า อิสิภูมังคณเจดีย์ และกลายเป็นที่ประชุมพระเพลิงพระอริยะองค์อื่น ๆ ในปีถัดมาคือปีที่ ๙ แห่งรัชกาลของพระเจ้าอุตติยะ พระสังฆมิตตาเถรีมีอายุได้ ๕๙ ปี นิพพานในปีนั้น

บทที่ ๒๑ ปัญจราชกะ : พระราชา ๕ พระองค์ เมื่อพระเจ้าอุตติยะสวรรคต พระกนิษฐภาดาทรงพระนามว่ามหาสีวะได้เสวยราชสมบัติ ๑๐ ปี ทรงสร้างนครังคณวิหารถวายพระภัททสาลเถระ เมื่อพระองค์สวรรคต พระเจ้าสูรติสสะพระกนิษฐภาดาได้เสวยราชสมบัติ ๑๐ ปี ทรงสร้างวิหารถึง ๕๐๐ แห่ง จากนั้น ทมิฬ ๒ คน คือ เสนะกับคุตตะ ได้จับพระเจ้าสูรติสสะ แล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติพร้อมกัน ๒๐ ปี พระเจ้าเสละโอรสของพระเจ้ามุฏสีวะจับทมิฬแล้วเสวยราชสมบัติ ๑๐ ปี จากนั้น เอฬารทมิฬยกทัพมาจากแคว้นโจฬะชิงราชสมบัติของพระเจ้าเสละเสวยราชสมบัติอยู่ ๔๔ ปี พระเจ้าเอฬาระนี้ทรงเป็นคนซื่อตรงโปรดให้ตั้งระฆังไว้เหนือพระเศียรให้ผูกสายโยงไว้สำหรับให้ประชาชนตีร้องทุกข์ กล่าวกันว่า พระราชโอรสทรงขับรถไปทับลูกโคตาย แม่โคไปตีระฆังร้องทุกข์ พระองค์โปรดให้ประหารพระโอรสด้วยล้อรถคันนั้น งูไปกินลูกนกบนต้นตาล แม่นกไปตีระฆังร้องทุกข์ โปรดให้เสียบงูไว้บนยอดต้นตาล พระองค์ทรง

พลาดทำให้ส่วนของพระเจดีย์ที่เจติยบรรพตแตกทรงรับสั่งให้เหล่าอำมาตย์นำราชรถคันนั้นมาทับพระศอของพระองค์ แต่เหล่าอำมาตย์กราบทูลว่า พระศาสดาไม่ทรงเบียดเบียนผู้อื่น พระองค์จึงโปรดให้สร้างสถานที่ชดใช้แทน หญิงชราตากข้าวให้แห้ง ฝนตกผิดฤดูกาล พระองค์ทรงอดพระกระยาหารเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลจนเทวดาต้องคอยบันดาลฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

บทที่ ๒๒ คามณีกุมารสูติ : การประสูติของพระคามณีกุมาร พระเจ้าทุฏฐคามณีทรงปลงพระชนม์พระเจ้าเอพาระแล้วได้เป็นกษัตริย์ลังกาพระองค์ทรงสืบเชื้อสายจากพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะมาตามลำดับ คือ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้ามหานาคเป็นพระอนุชาพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ปกครองอยู่ที่โรหณรัฐ พระโอรสของพระเจ้ามหานาคนั้นทรงพระนามว่ายัฏฐาลยติสสะ ๆ มีพระโอรสทรงพระนามว่าโคฐาภัย ๆ มีพระโอรสทรงพระนามว่ากากวัณณติสสะ ๆ ทรงมีพระโอรสคือพระคามณีอภัย ๆ ทรงมีพระมารดาทรงพระนามว่าวิหารเทวีเป็นพระราชธิดากษัตริย์ผู้ครองแคว้นกัลยาณี คำว่าคามณีอภัยมาจากคำว่า คามณี ซึ่งหมายถึงเป็นใหญ่ในมหาคาม และคำว่า อภัย ซึ่งเป็นพระปรมาภิไธยของพระอัยยกา ทรงมีพระกนิษฐาร่วมพระมารดา ๑ พระองค์ทรงพระนามว่า ติสสะ เมื่อพระเจ้าคามณีอภัยทรงเจริญวัยทรงกอปรด้วยพระบุญญาธิการ พระยศ พระปรีชา พระเดช พระกำลัง และพระวิริยะ

บทที่ ๒๓ โยธลาภะ : การได้ทหาร พระคามณีอภัยราชกุมารนั้นทรงมีทหารเอก ๑๐ ท่าน คือ (๑) นันทิมิตตะ (๒) สุรนิมิละ (๓) มหาโสณะ (๔) โคฐยิมพระ (๕) เถรปุตตาภัย (๖) ภรณะ (๗) เวพุสุมนะ (๘) ขัญชเทวะ (๙) ผุสสเทวะ และ (๑๐) ลภิยยวสภะ พระราชา(กากวัณณติสสะ) มีพระราชบัญชาให้ทหารเอกทั้ง ๑๐ ท่านนี้คัดเลือกทหารมาคนละ ๑๐ คน ได้ ๑๐๐ คน มีพระราชบัญชาให้ทหารเหล่านั้นคัดเลือกทหารมาอีกได้ ๑,๐๐๐ คน และมีพระราชบัญชาอีกโดยทำนองเดียวกัน พระคามณีอภัยราชกุมารจึงได้ทหารรวมทั้งหมด ๑๑,๑๑๐ คน

บทที่ ๒๔ เทวภาติกยุทธะ : การรบระหว่างกษัตริย์ ๒ พี่น้อง พระเจ้ากากวัณณติสสะโปรดให้พระคามณีกุมารประทับอยู่ที่มหาคามกับพระองค์ ส่วนพระติสสราชกุมารโปรดให้ไปประทับที่ทีฆวาปีเพื่อป้องกันปัจจันตชนบท ต่อมาพระคามณีอภัยราชกุมารได้กราบทูลขอพระบรมราชานุญาตกับพระบิดาเพื่อยกทัพไปรบกับพวกทมิฬแต่ไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต จึงทรงส่งเครื่องประดับสตรีไปถวายพระราชบิดา พระราชบิดากริ้ว พระกุมารจึงเสด็จหนีไปยังมลัยประเทศ เพราะพระองค์ทรงประทุษร้ายพระราชบิดามหาชนจึงเรียกพระองค์ว่าทุฏฐคามณีอภัย เมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระติสสราชกุมารได้ทรงจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพเป็นการลับแล้วอัญเชิญพระมารดาและพระยาช้างกัณฑุละ (ช้างประจำรัชกาล) ไปยังทีฆวาปี เมื่อพระทุฏฐคามณีอภัยทรงทราบจึงเสด็จมายึดมหาคามไว้แล้วอภิเษกในราชสมบัติ ต่อมา ทรงส่งพระราชสาส์นไปทูลอัญเชิญพระมารดาเสด็จนิวัติ

พระนครเมื่อไม่ได้ถึง ๓ ครั้งจึงทรงกรีฑาทัพไปรบกับพระติสสราชกุมาร ครั้งแรกทรงพ่ายแพ้ ครั้งที่ ๒ ทรงรบชนะ แต่ทรงพระราชทานอภัยโทษแก่พระติสสราชกุมารและโปรดให้ไปประทับที่ทีฆวาปีเช่นเดิม

บทที่ ๒๕ ทุฏฐคามณิวิชยะ : ชัยชนะของพระเจ้าทุฏฐคามณี พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงสงเคราะห์ประชาชน โปรดให้อัญเชิญพระธาตุมาบรรจุที่พระแสงหอก แล้วเสด็จสู่ติสสมหารามเพื่อขอพระสงฆ์ได้พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป (สำหรับโปรดญาติโยมในสนามรบ) จากนั้นทรงยกพยุหยาตราไปรบกับพระเจ้าเอฬารทมิฬ ทรงประหารพวกทมิฬที่ตั้งอยู่ตามรายทางจำนวนมากรุกเข้าไปจนถึงกรุงอนุราธบุรีโดยลำดับ ทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระเจ้าเอฬารทมิฬได้รับชัยชนะ ทรงครองราชสมบัติลังกาทวีปทั้งสิ้นภายใต้เอกเศวตฉัตร แต่พระองค์ไม่ทรงสบายพระทัยเพราะทรงรำลึกถึงการฆ่าคนตายนับไม่ถ้วน เมื่อทรงสดับพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ใจความว่า “การฆ่าเพื่อทำนุบำรุงศาสนาไม่ห้ามสวรรค์ การฆ่าคนทุศีล ๑ คน เป็นบาปเท่ากับการฆ่าคนครึ่งคน เพราะคนที่ไม่นับถือไตรสรณคมน์หรือคนไม่มีศีล ๕ ขาดมนุษยธรรมมีความเป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์ตายไปก็เหมือนสัตว์เดรัจฉาน” จึงทรงคลายบาปที่ประทับอยู่ในพระทัย เนื่องจากพระองค์จะทรงถวายทานแก่พระสงฆ์ก่อนเสวยพระกระยาหารทุกครั้ง ต่อมา ทรงคำนึงว่า ในคราวเสวยพระกระยาหารครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงขาดพระสติสัมปชัญญะลืมถวายพริกแก่พระสงฆ์ก่อนเสวยพระกระยาหาร จึงทรงมีพระราชดำริเพื่อจะไถ่บาปด้วยการสร้างพระวิหาร

บทที่ ๒๖ มริจวัฏฏิวิหารมหะ : งานฉลองมริจวัฏฏิวิหาร ครั้นเสร็จสิ้นการสงครามแล้ว พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยโปรดให้สร้างมริจวัฏฏิวิหารและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสร้างสถานที่และสิ่งที่มีค่าไว้ในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เฉพาะพระราชทรัพย์ที่ทรงสละเพื่อสร้างพระวิหารจนถึงงานฉลองพระวิหารมีจำนวนถึง ๑๙ โกฏิ

บทที่ ๒๗ โลหปาสาทมหะ : งานฉลองโลหปราสาท ทรงศึกษาตำนานเก่า (ประวัติศาสตร์)จึงโปรดให้ค้นหาในพระราชวัง ทรงพบแผ่นจารึกทองคำซึ่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะโปรดให้จารึกไว้ในหีบที่เก็บไว้ในพระราชวังมีข้อความว่า “ในอนาคตล่วงไปได้ ๑๔๐ ปี พระเจ้าทุฏฐคามณีพระโอรสของพระเจ้ากากวัณณติสสะจักให้สร้างสิ่งนี้ ๆ ไว้” จึงมีพระราชประสงค์จะให้สร้างโลหปราสาทจึงทรงอาราธนาให้พระสงฆ์จำลองทิพยวิมานจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วโปรดให้สร้างโลหปราสาท ๙ ชั้นขึ้นตามแบบร่างนั้น ในการสร้างโลหปราสาทนั้นตรัสว่า “ประชาชนต้องไม่ทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง” และโปรดให้มีพิธีสมโภชอย่างยิ่งใหญ่ทรงสิ้นพระราชทรัพย์ ๓๐ โกฏิ

บทที่ ๒๘ มหาถูปสาธนลาภะ : การได้วัตถุปัจจัยที่ทำให้สร้างพระมหาสถูปสำเร็จ พระองค์ทรงอนุสรณ์ถึงตำนานเก่าจึงทรงริเริ่มการก่อสร้างพระมหาสถูป และมีการค้นพบแหล่งอิฐ แหล่งทองคำ แหล่งทองแดงเป็นต้นจำนวนมากทำให้พระองค์ทรงได้วัตถุปัจจัยที่ทำให้สร้างพระมหาสถูปสำเร็จ

บทที่ ๒๙ ถูปารัมภะ : การเริ่มก่อสร้างพระสถูป เมื่อได้วัตถุสำหรับก่อสร้างแล้ว พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงเริ่มสร้างพระมหาสถูปตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ทรงก่อสร้างพระสถูปตามวิธีโบราณ ขณะดำเนินการก่อสร้างนั้นได้มีภิกษุเดินทางมาจากที่ต่าง ๆ ทั้งจากอินเดียและลังกาที่กำหนดจำนวนไว้มี ๑,๔๓๖,๐๐๐ รูป ที่ไม่ระบุจำนวนไว้ประมาณได้ ๙๖ โกฏิ มีพิธีบูชาอย่างยิ่งใหญ่ มีผู้บรรลุธรรมจำนวนมาก

บทที่ ๓๐ ธาตุคัพภรจนะ : การสร้างห้องพระบรมสารีริกธาตุ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยรับสั่งให้คัดเลือกนายช่างแล้วโปรดให้สร้างห้องพระบรมสารีริกธาตุ ในขณะที่กำลังก่อสร้างนั้น ฐานพระสถูปทรุดลงไปถึง ๙ ครั้ง เพราะภิกษุผู้มีฤทธิ์บันดาลเพื่อให้ฐานพระสถูปมั่นคง ส่วนห้องพระบรมสารีริกธาตุนั้นสร้างเป็นห้องสี่เหลี่ยมปิดด้วยแผ่นหินสีขาวเหมือนก้อนเมฆ (หินอ่อน) ทุกด้าน ให้ประดับตกแต่งอย่างสวยงามมีพระพุทธปฏิมาประดิษฐาน มีภาพจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตั้งแต่พรหมอาราธนาจนถึงถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ภาพชาดก พรหม เทพ ยักษ์เป็นต้นวิจิตรงดงามมาก พระอินทคุตตเถระเป็นผู้ดูแลการก่อสร้างกระทั่งห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสำเร็จ

บทที่ ๓๑ ธาตุนิธานะ : การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อถึงคราวบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระสงฆ์ได้สั่งให้โสณุตตรสามเณรไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากนาคภพ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยโปรดให้มีพิธีสมโภชเป็นการใหญ่ และพระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ เมื่อบรรจุพระธาตุเสร็จ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะโปรดให้ก่อพระสถูปปิดไว้

บทที่ ๓๒ ตุสิตปุรคมนะ : การเสด็จสู่ดุสิต เมื่อการสร้างพระเจดีย์ยังไม่ทันเสร็จ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงพระประชวรหนัก จึงโปรดให้พระติสสราชกุมารรับภาระงานสร้างพระเจดีย์ พระติสสราชกุมารโปรดให้เอาผ้าขาวคลุมองค์พระเจดีย์และให้เขียนรูปไพทีและจิตรกรรมอันงดงามเพื่อให้พระเชษฐาได้ทอดพระเนตรก่อนสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแผ่นดินทรงบรรทมบนพระสิวิกา(ที่พวกเจ้าพนักงานหามมา)ทรงกระทำประทักษิณและไหว้พระเจดีย์ พระองค์ทรงทอดพระเนตรพระมหาสถูปและโลหปราสาทแล้วทรงพระโสมนัส ครั้งนั้นมีภิกษุมาประชุมกันประมาณ ๙๖ โกฏิ ภิกษุทั้งหลายได้สวดสาธยายเป็นคณะ ๆ พระเถรปุตตาภัยอดีตขุนศึกของพระองค์ได้เข้าเฝ้าปลอบพระทัยพระราชา พระองค์โปรดให้เจ้าหนักงานจารึกพระราชประวัติของพระองค์ไว้ ขณะที่พระสงฆ์กำลังสวดสาธยายนั้นเทวดาจากสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ได้นำราชรถมาทูลอัญเชิญให้พระองค์เสด็จไปเกิดในสวรรค์ชั้นของตน พระราชาทรงเลือกเสด็จสู่สวรรค์ชั้นดุสิตเพราะเป็นสวรรค์ชั้นที่มีพระโพธิสัตว์ไปบังเกิดมาก ครั้งนั้นได้เกิดสถานที่สำคัญ คือ มกุฏมุตตสาลา ราววัฏฏิสาลา ราชมาฬกะ เชื่อกันว่าในอนาคตพระองค์จักเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าศรีอริยเมตไตรย พระติสสราชกุมารผู้พระกนิษฐาจักเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย

บทที่ ๓๓ ทสราชกะ : พระราชา ๑๐ พระองค์ เมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสวรรคตแล้ว พระติสสราชกุมารพระกนิษฐาได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๑๘ ของลังกาได้รับการขนานพระนามว่าสัทธาติสสะ พระองค์โปรดให้สร้างโลหปราสาท ๗ ชั้น และวิหารอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ทรงพระธรรมขันธ์ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระเจ้าสัทธาติสสะทรงมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ เจ้าชายลัชชิติสสะ กับเจ้าชายถุลลัตถนะ เมื่อพระองค์สวรรคต พวกอำมาตย์กับพระสงฆ์ได้อภิเษกเจ้าชายถุลลัตถนะในราชสมบัติ เจ้าชายลัชชิติสสะทรงจับพระเจ้าถุลลัตถนะแล้วสำเร็จราชการเอง แต่ก็โปรดให้พระเจ้าถุลลัตถนะได้ครองราชย์ ๑ เดือนบ้าง ๑๐ วันบ้าง ระยะ ๓ ปีแรก พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยพระสงฆ์เพราะทรงกริ้วว่าพระสงฆ์ไม่รู้จักเชิดชูบุคคลตามวุฒิภาวะ ภายหลังทรงเลื่อมใสทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก เสวยราชสมบติลังกาอยู่ ๙ ปี กับครึ่งเดือน จากนั้นพระกนิษฐาของพระองค์เสวยราชสมบัติ ๖ ปี ทรงพระนามว่าขัลลาฏนาคะ เสนาบดีชื่อกัมมหารัตตกะจับพระเจ้าขัลลาฏนาคะแล้วขังไว้ในพระนคร พระกนิษฐาของพระเจ้าขัลลาฏนาคะทรงพระนามว่าวัฏฏคามณีทรงประหารเสนาบดีแล้วครองราชสมบัติ ทรงแต่งตั้งพระโอรสของพระเจ้าขัลลาฏนาคะเป็นพระราชบุตรบุญธรรม พระเจ้าคามณีทรงอภิเษกได้เพียง ๕ เดือน ทมิฬทั้ง ๗ ได้ชิงราชสมบัติ พระเจ้าวัฏฏคามณีทรงหลบหนีไปทางติตถารามที่พระเจ้าปัณฑุกาภัยโปรดให้สร้างไว้ คิรินิครนถ์เห็นพระองค์ได้ร้องด่าว่า “เจ้ามหากาพสีหลกำลังหนีไป” พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าถ้าได้ครองราชสมบัติสำเร็จอีกครั้งจะทรงสร้างพระวิหารไว้ที่นั้น แล้วเสด็จหนีไป และทรงได้รับการอนุเคราะห์บิณฑบาตจากพระมหาติสสเถระ ต่อมาเสด็จไปอาศัยตนสีวะอยู่ ๑๔ ปี ภายหลังเสด็จไปยึดกรุงอนุราธบุรีประหารเจ้าทาฐิกทมิฬ พระองค์โปรดให้สร้างทวาทสปริเวณวิหารทับติตถาราม นับแต่การสร้างมหาวิหารได้ ๒๑๗ ปี ๑๐ เดือน ๑๐ วัน ทรงสร้างอภัยคิรีวิหารและนิมนต์พระมหาติสสะกับพระติสสะผู้พหูสูตมาพำนัก ต่อมาเกิดการแตกแยกคณะสงฆ์ออกเป็นฝ่ายมหาวิหารกับฝ่ายอภัยคีรีวิหาร ในรัชกาลนี้ได้มีการเขียนพระไตรปิฎกลงในคัมภีร์เพื่อให้พระสัทธรรมตั้งมั่น พระเจ้าวัฏฏคามณีทรงเสวยราชสมบัติ ๑๒ ปี ๕ เดือน (รวมกับการครองราชย์ตอนต้น)

บทที่ ๓๔ เอกาทสราชทีปนะ : แสดงเรื่องพระราชา ๑๑ พระองค์ เมื่อพระเจ้าวัฏฏคามณีสวรรคตแล้วได้มีพระราชาครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าวัฏฏคามณี ๑๑ พระองค์ ได้แก่ พระเจ้ามหาจูฬมหาติสสะ ครองราชย์ ๑๔ ปี ทรงมีพระราชจริยวัตรเช่น ทรงปลอมพระองค์ เสด็จไปทำนาเพื่อนำข้าวมาถวายทาน และทรงรับจ้างหีบอ้อย ๓ ปี เพื่อนำค่าจ้างมาบำเพ็ญบุญ ในรัชกาลนี้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก ปรากฏมีจำนวนพระภิกษุเกือบ ๑๐๐,๐๐๐ รูป และ ภิกษุณี ๖๐,๐๐๐ รูป

พระเจ้าจูฬนาค ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าวัฏฏคามณี ทรงแค้นเคือง พระสงฆ์ที่ไม่ให้การพักพิงขณะที่ทรงเป็นโจรเร่ร่อนไปในวิหารต่าง ๆ เมื่อได้ครองราชย์ แล้วจึงให้

ทำลายมหาวิหาร ๑๘ แห่ง ทรงครองราชย์อยู่ ๑๒ ปี ก็ถูกพระนางอนุพา ผู้เป็นพระชายาวางยาพิษสิ้นพระชนม์

พระเจ้าติสสะ ทรงเป็นโอรสของพระเจ้ามหาจูฬมหาติสสะครองราชย์ ๓ ปี ถูกพระนางอนุพา ผู้เป็นพระชายาลอบวางยาพิษสวรรคตอีก

พระเจ้าสีวะ เดิมเป็นหัวหน้านายประตู พระนางอนุพายกขึ้นเป็นพระสวามี และได้เป็นกษัตริย์ ครองราชย์อยู่ ๑ ปี ๒ เดือน ก็ถูกพระนางอนุพาวางยาพิษสวรรคต

พระเจ้าวฏุกะ เดิมเป็นทมิฬและเป็นช่างไม้ในวัง พระนางอนุพายกขึ้นเป็นพระสวามีจึงได้เป็นกษัตริย์ ครองราชย์อยู่ ๑ ปี ๒ เดือน ก็ถูกพระนางอนุพา วางยาพิษสวรรคตอีก

พระเจ้าทารุภติกติสสะ พระนางอนุพายกขึ้นเป็นกษัตริย์ ครองราชย์ อยู่ ๑ ปี ๑ เดือนก็ถูกพระนาง อนุพาเทวีวางยาพิษปลงพระชนม์

พระเจ้านีลิยะ เป็นทมิฬและเป็นพราหมณ์ปุโรหิต ครองราชย์อยู่ ๖ เดือนก็ถูกพระนางอนุพาปลงพระชนม์ด้วยยาพิษ

พระนางอนุพา หลังจากปลงพระชนม์กษัตริย์ถึง ๖ พระองค์แล้ว จึงได้ ขึ้นเป็นนางขัตติยานีเสียเอง ครองราชย์อยู่ ๔ เดือน ก็ถูกปลงพระชนม์

พระเจ้ากูฏกัณณติสสะ ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้ามหาจูฬมหาติสสะกลัวพระนางอนุพาจึงหนีไปบวช ภายหลังแอบซ่องสุมผู้คนได้มากแล้วยกมา ฆ่าพระนางอนุพาเทวีผู้มีจิตใจโหดร้ายนั้น พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นอันมาก ทรงสร้างโบสถ์วิหาร ปลูกต้นโพธิ์ และสร้างวิหารถวาย พระมารดาที่ทรงผนวชเป็น ภิกษุณีใกล้กับพระราชมณเฑียร พระราชกรณียกิจฝ่าย บ้านเมือง เช่น ทรงก่อกำแพงเมืองสูง ๗ ศอก และให้ขุดคูเมืองเป็นต้น เสวยราชสมบัติ ๒๒ ปี

พระเจ้าภาติกาภัยหรือภาติกราช เป็นพระโอรสของพระเจ้ากูฏกัณณติสสะ ทรงเป็นพระธรรมิกราช ทรงปฏิสังขรณ์อารามเก่า สร้างโรงพระอุโบสถ และพระสถูป เป็นต้น ทรงให้สร้างคบเพลิงไว้ในบึงให้แสงไฟพุ่งจากบึงส่องพระสถูป และตกแต่ง พระสถูปด้วยเครื่องตกแต่งจำนวนมาก ทรงให้พระสงฆ์สวดสาธยายเป็นคณะ ทรงอด พระกระยาหารเพื่อที่จะได้ทอดพระเนตรพระสารีริกธาตุ ในรัชกาลนี้มีพิธีที่สำคัญ เช่น พิธีสุธามงคล(เจิมปูนขาว)แก่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พิธีบูชาสรงน้ำพระศรีมหาโพธิ์ และ มีการจัดพิธีวิสาขบูชา ๒๘ ครั้ง ถือเป็นพิธีสำคัญที่ทำต่อเนื่องกันทุก ๆ ปีนอกจากนี้ยังมีการบูชาอื่น ๆ อีกราว ๘๔,๐๐๐ ครั้ง ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นอันมาก พระองค์ทรงครองราชย์อยู่ ๒๘ ปี

พระเจ้ามหาทาฐิมหานาคะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าภาติกราช ทรงดำเนินตามพระราชปฏิปทาของพระเชษฐา ทรงทำนุบำรุงทั้งภิกษุสงฆ์และ ภิกษุณีสงฆ์ ทรงถวายพระองค์ พระเทวี พระโอรส พระมงคลหัตถีและม้ามงคลแก่สงฆ์ แล้วนำพระราช

ทรัพย์มาไถ่พระองค์เป็นต้นคืนจากพระสงฆ์ (คงจะกลายมาเป็นธรรมเนียม ในการไถ่ชีวิตสัตว์ในปัจจุบัน) เสวยราชสมบัติ ๑๒ ปี

บทที่ ๓๕ ทวาทสราชกะ : พระราชา ๑๒ พระองค์ หลังจากพระเจ้ามหาทาฐิกะสวรรคต ได้มีกษัตริย์ครองราชย์สืบต่อกันมาอีก ๑๒ พระองค์ คือ พระเจ้าอามัณฑคามณีอภัย โอรสของพระเจ้ามหาทาฐิกะครองราชย์อยู่ ๙ ปี ๘ เดือน ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาด้วยการสร้างโบสถ์ วิหาร เป็นต้น ทรงประกาศห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทั่วทวีป ต่อมาถูกพระกนิษฐาปลงพระชนม์ พระเจ้ากณีรชาณุติสสะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าอามัณฑคามณีอภัย ปลงพระชนม์พระเชษฐาแล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปี ในรัชกาลนี้ มีพระภิกษุเข้าไปพัวพันกับการวางแผนลอบปลงพระชนม์จึงรับสั่งให้ลงโทษ พระภิกษุ ๖๐ รูป ที่ร่วมก่อการด้วยการให้โยนลงเหว พระเจ้าจูฬาภัย ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าอามัณฑคามณีอภัย ครองราชย์ ๑ ปี พระนางสีวลี ทรงเป็นพระธิดาของพระเจ้าอามัณฑคามณีอภัย พระกนิษฐา ของพระเจ้าจูฬาภัย ครองราชย์ ๔ เดือน พระเจ้าอิฬนาค ทรงเป็นพระภาคิไนย(หลาน)ของพระเจ้าอามัณฑคามณีอภัย กำจัดพระนางสีวลีแล้วครองราชสมบัติ พระองค์ทรงลงโทษชาวลัมพกรรณ พวกลัมพกรรณจึงก่อการกบฏขึ้น จับพระเจ้าอิฬนาคขังไว้แล้วสำเร็จราชการอยู่ช่วงหนึ่ง พระเจ้าอิฬนาคได้รับการช่วยเหลือจากพระยามงคลหัตถีจึงเสด็จหนีไปอยู่ที่อินเดีย ๓ ปี แล้วทรงนำทัพมายังโรหณชนบทซ่องสุมกำลังได้มากแล้วยกเข้าตีชาวลัมพกรรณ ทรงตัด ศีรษะพวกลัมพกรรณกองไว้สูงเท่าดุมล้อรถแล้วเข้ายึดพระนครอนุราธปุระได้สำเร็จ ครั้งนี้ทรงครองราชย์อยู่ ๖ ปี พระเจ้าจันทมุขสีวะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าอิฬนาค ครองราชย์อยู่ ๘ ปี กับอีก ๗ เดือน ก็ถูกปลงพระชนม์ พระเจ้ายสพาลกติสสะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าจันทมุขสีวะ สำเร็จโทษพระเชษฐาขณะทรงเล่นกีฬาทางชลมารคที่ติสสวาปีแล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติลังกาอยู่ ๗ ปี ๘ เดือน

พระเจ้าสุภราช เดิมเป็นนายประตูพระราชวังของพระเจ้ายสพาลกติสสะ พระเจ้ายสพาลกติสสะทรงให้แต่งปลอมเป็นพระองค์ ส่วนพระองค์ปลอมเป็นนายประตู วันหนึ่งเมื่อได้โอกาส พระราชาปลอมจึงให้ปลงพระชนม์พระเจ้ายสพาลกติสสะ แล้วขึ้นครองราชย์อยู่ ๖ ปี พระเจ้าวสภะ ทรงเป็นบุตรของชาวลัมพกรรณอยู่ทางทิศเหนือ มีลุงเป็นเสนาบดี ทรงใช้วิธีแบบกินขนมเบื้องในการยึดกรุงอนุราธบุรี คือตั้งตนเป็นโจร ซ่องสุมผู้คนได้มากแล้วบุกเข้าปล้นยึดเมืองในชนบท เพียง ๒ ปี ก็ยกทัพรุกเข้าไป ถึงกรุงอนุราธบุรี ทรงปลงพระชนม์พระเจ้าสุภราชในสนามรบแล้วปราบดาภิเษกเป็น กษัตริย์ พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ครั้งหนึ่งทรงทราบจากโหรว่าจะทรงมี พระชนม์ต่อไปอีกเพียง ๑๒ ปี พระองค์จึงได้ตรัสถามถึงวิธีทำให้อายุยืนกับพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้ทูลแนะนำให้ถวายทานเป็นนิตย์ ให้ปฏิสังขรณ์วัดเก่า ให้สมาทานศีล ๕ และเข้าอยู่จำพระอุโบสถ พระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยัง ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้าง

วิหาร โรงพระอุโบสถ และพระพุทธรูป เป็นต้นจำนวนมาก เพราะการบำเพ็ญบุญด้วยวิธีต่าง ๆทำให้พระองค์ทรงมีพระชนมายุยืน ทรงครองราชย์อยู่ ๒๔ ปี และได้ทรงจัดพิธีวิสาขบูชา ๒๔ ครั้ง เท่ากับจำนวนปี ที่ได้ทรงครองราชย์นั่นเอง พระเจ้าวังกนาสิกติสสะ ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าวสภะ ได้พระธิดาของ พระเจ้าสุภะมาเป็นพระมเหสี เสวยราชสมบัติ ๓ ปี พระเจ้าคชพาหุคามณี เป็นโอรสของพระเจ้าวังกนาสิกติสสะ เสวยราชสมบัติ ๒๒ ปี ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก พระเจ้ามหัลลนาค ทรงเป็นเสนาบดีและเป็นพระสสุระ(พ่อตา)ของพระเจ้า คชพาหุคามณี ทรงสร้างวิหาร ๗ แห่ง เสวยราชสมบัติ ๖ ปี

บทที่ ๓๖ ตโยทสราชกะ : พระราชา ๑๓ พระองค์ ถัดจากนั้น ได้มีพระราชาครองราชสมบัติลังกา ๑๓ พระองค์ ได้แก่

พระเจ้าภาติกติสสะ เป็นโอรสของพระเจ้ามหัลลนาค เสวยราชสมบัติ ๒๔ ปี

พระเจ้ากนิฏฐติสสะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าภาติกติสสะ เสวยราชสมบัติ ๒๘ ปีบริบูรณ์

พระเจ้าจูฬนาค ทรงเป็นโอรสของพระเจ้ากนิฏฐติสสะ เสวยราชสมบัติได้เพียง ๒ ปี ก็ถูกปลงพระชนม์

พระเจ้ากุฑฑนาค ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าจูฬนาคฆ่าพระเจ้าพี่แล้ว เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปี ก็ถูกกำจัด

พระเจ้าสิรินาค ทรงเป็นเสนาบดีและเป็นพี่ชายพระมเหสีของพระเจ้า กุฑฑนาค เป็นโจรปล้นราชบัลลังก์ รบชนะพระเจ้ากุฑฑนาคขับไล่ให้หนีไปแล้วเสวย ราชสมบัติ ๑๙ ปี

พระเจ้าโวหารติสสะ ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าสิรินาคทรงเชี่ยวชาญด้านกฎหมาย เสวยราชสมบัติ ๒๒ ปี ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากในรัชกาลนี้ได้เริ่มมีการถวายนิตยภัตรเป็นรายเดือนแก่มหาวิหาร และมีการปราบนิกายเวตุลลวาทหรือไวตุลยนิกาย

พระเจ้าอภัยนาค ทรงเป็นพระอนุชา ทรงละเมิดพระเทวีจึงหนีไปอินเดีย ภายหลังกลับมาชิงราชบัลลังก์ลังกาและประหารพระเจ้าโวหารติสสะ เสวยราชสมบัติอยู่ ๘ ปี

พระเจ้าสิรินาค ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าโวหารติสสะ เสวยราชสมบัติ ๒ ปี

พระเจ้าวิชัย ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสิรินาค เสวยราชสมบัติ ๑ ปี

พระเจ้าสังฆติสสะ เป็นชาวลัมพกรรณ เข้ามารับใช้ใกล้ชิดพระเจ้าวิชัยจนได้เป็นเสนาบดีแล้วร่วมกับสหายคือสังฆโพธิกับโคฐกาภัยปลงพระชนม์พระเจ้าวิชัยยึดราชสมบัติ เสวยราชสมบัติ ๔ ปี ถูกประชาชนถวายยาพิษสิ้นพระชนม์

พระเจ้าสิริสังฆโพธิ ทรงเป็นชาวลัมพกรรณ เป็นเสนาบดีของพระเจ้าสังฆติสสะ ได้รับราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสังฆติสสะ เสวยราชสมบัติ ๒ ปี ในรัชกาลนี้มียักษ์ตาแดงเที่ยวหลอกหลอนประชาชนและเกิดธรรมเนียมการเซ่นพลียักษ์ขึ้น และเชื่อว่าพระเจ้าสิริสังฆโพธิเป็นพระโพธิสัตว์

พระเจ้าเมฆวรรณาภัย(พระนามเดิมคือโคฐกาภัย) ทรงเป็นชาวลัมพกรรณเป็นอำมาตย์และพระสหายของพระเจ้าสิริสังฆโพธิ ได้ก่อการกบฏชิงราชบัลลังก์สำเร็จ ในรัชกาลนี้มีการจับภิกษุนิกายเวตุลละในอภัยคีรีวิหารจำนวน ๖๐ รูป ทำให้ศิษย์ที่อินเดียใต้ชื่อสังฆมิตรโกรธภิกษุมหาวิหารเข้ามาลังกาประจบราชตระกูลได้เป็นพระอาจารย์ของพระโอรสของพระเจ้าเมฆวรรณาภัย

พระเจ้าเชฏฐติสสะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าเมฆวรรณาภัย พระองค์ทรงอาฆาตพระสังฆมิตรที่สงเคราะห์พระกนิษฐาพระนามว่ามหาเสนะมากกว่าพระองค์ ทำให้พระสังฆมิตรต้องหลบหนีไปอินเดีย พระองค์ทรงประหารพวกอำมาตย์ที่ประพฤติกระด้างกระเดื่องในวันถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาตายจำนวนมากจึงได้ถูกเรียกขานว่ากักขพะ แต่ทรงนบถือพระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก เสวยราชสมบัติ ๑๐ ปี

บทที่ ๓๗ ฉราชกะ : พระราชา ๖ พระองค์ เมื่อพระเจ้าเชฏฐติสสะสวรรคตได้มีกษัตริย์ครองราชสมบัติลังกาอีก ๔ พระองค์[๔๗] คือ

๑. พระเจ้ามหาเสนะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าเชฏฐติสสะ เสวยราชสมบัติ ๒๗ ปี ในรัชกาลนี้ พระสังฆมิตรได้กลับมาลังกาและยุยงพระเจ้าแผ่นดินให้ทำลายมหาวิหาร ทำให้มหาวิหารร้างพระสงฆ์ ๙ ปี มีการรื้อปราสาทที่มหาวิหารไปสร้างอภัยคิรีวิหารจนอภัยคีรีวิหารเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก อำมาตย์ของพระเจ้ามหาเสนะนามว่าเมฆวรรณาภัยจึงก่อการกบฏ แต่ภายหลังตกลงยินยอมกันได้ พระมเหสีของพระราชาทรงพระนามว่าเลขกธีติการับสั่งให้ช่างไม้ฆ่าพระสังฆมิตร รัชกาลนี้ได้มีการสร้างวิหารและขุดสระจำนวนมาก

๒. พระเจ้าสิริเมฆวรรณ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหาเสนะ ทรงฟื้นฟูมหาวิหารเพื่อไถ่โทษพระราชบิดา ทรงหล่อรูปพระมหินทเถระและจัดพิธีบูชา ในปีที่ ๙ แห่งรัชกาล มีนางพราหมณีคนหนึ่งนำพระธาตุพระเขี้ยวแก้วมาจากกาลิงครัฐสู่เกาะลังกา พระองค์โปรดให้มีพิธีบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้วเป็นประจำทุกปี ทรงมีพระราชจริยาวัตรเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิ์มันธาตุราช เสวยราชสมบัติ ๒๘ ปี จึงสวรรคต

---

[๔๗] บางฉบับเป็นพระราชา ๗ พระองค์บ้าง พระราชา ๕ พระองค์บ้าง

๓. พระเจ้าเชษฐติสสะที่ ๒ ทรงเป็นพระกนิษฐภาดาของพระเจ้าสิริเมฆวรรณ ทรงเชี่ยวชาญศิลปะเกี่ยวกับการสลักงาและโปรดให้ประชาชนเรียนศิลปะ เสวยราชสมบัติ ๙ ปี

๔. พระเจ้าพุทธทาส ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสิริเมฆวรรณ ทรงกอปรด้วยทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุธรรม มีพระราชจริยวัตรดุจพระโพธิสัตว์ ทรงเชี่ยวชาญในการแพทย์ เล่าว่า ทรงผ่าท้องพระยานาครักษาโรคได้ นำงูน้ำออกจากท้องของชายที่เกิดโรคปวดท้อง ทรงรักษาโรคลมของภิกษุ ทรงผ่าตัดศีรษะของชายที่เป็นโรคปวดหัว โปรดให้เขียนตำราเวชศาสตร์ สร้างโรงพยาบาลไว้จำนวนมาก ทรงทำให้คนที่เคยจองเวรในอดีตชาติกลับต้องรักพระองค์จนตายตามพระองค์ ทรงปล่อยนักโทษประหาร(ด้วยการเผาทั้งเป็น)แล้วนำศพในป่าช้ามาเผาแทน กล่าวกันว่า ตลอดรัชกาลทรงบริหารเวลามิให้เปล่าประโยชน์ไปแม้เพียงชั่วขณะ เสวยราชสมบัติ ๔๒ ปี พระเทวีผู้เป็นที่รักของพระองค์รับสั่งให้พระมหานามะพระกนิษฐาของพระองค์ปลงพระชนม์พระเจ้าพี่

๕. พระเจ้าอุปติสสะที่ ๒ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าพุทธทาส ทรงเป็นพุทธมามกะผู้เคร่งครัดทรงรักษาศีล ทรงละเว้นสิ่งที่ไม่เป็นบุญกิริยาวัตถุสมาทานเฉพาะบุญกิริยาวัตถุ ทรงทศพิธราชธรรมและทศบารมี ทรงสร้างโรงทาน ขุดสระจำนวนมาก พระองค์เสด็จรอนแรมไปในที่ต่าง ๆ แม้ฝนจะตกก็ไม่ทรงหลบฝนด้วยทรงมีพระราชดำริว่า “ฝนคือหยาดเหงื่อของประชาชน” เมื่อเกิดฝนแล้งพระองค์โปรดให้สร้างพระพุทธรูปทองคำและนำบาตรของพระพุทธเจ้าบรรจุน้ำให้เต็มแล้วให้แห่ไปรอบพระนคร ให้พระสงฆ์สวดรตนสูตรเที่ยวประพรมน้ำพระพุทธมนต์ทั่วพระนคร และโปรดให้ทำเป็นประเพณีในการขอฝน ทรงสมาทานพระอุโบสถศีลทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ และวันปาฏิหาริยปักษ์ ทรงเสวยพระกระยาหารที่มหาปาพีศาลาจนตลอดพระชนมชีพ พระราชวังของพระองค์ได้เป็นสถานที่เลี้ยงกระแต ทรงปล่อยโจรที่เป็นนักโทษประหารพร้อมประทานทรัพย์เลี้ยงชีพ เสวยราชสมบัติ ๔๒ ปี

๖. พระเจ้ามหานามะ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าอุปติสสะ ทรงผนวชภายหลังร่วมกับพระราชินีปลงพระชนม์พระเจ้าอุปติสสะแล้วเสวยราชสมบัติ ๒๒ ปี ในรัชกาลนี้เองที่พระพุทธโฆสาจารย์ได้เดินทางจากอินเดียมาลังกาเพื่อปริวรรตอรรถกถาภาษาสีหฬเป็นภาษามคธ

บทที่ ๓๘ ทสราชกะ : พระราชา ๑๐ พระองค์ มีกษัตริย์ปกครองลังกาสืบต่อมาอีก ๑๐ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าโสตถิเสนะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหานามะ ครองราชย์ได้เพียง ๑ วันก็ถูกพระนางสังฆาพระกนิษฐภคินีปลงพระชนม์

๒. พระเจ้าฉัตตคาหกะ เดิมมีตำแหน่งเป็นฉัตตคาหกะ (ผู้ถือฉัตร) ทรงเป็นพระสวามีพระนางสังฆา พระนางสังฆายกขึ้นเป็นกษัตริย์ สวรรคตในปีที่ครองราชย์

๓. พระเจ้ามิตตเสนะ เป็นอำมาตย์ผู้สำเร็จราชการยกวีหิโจรขึ้นเป็นพระราชาหุ่นเชิด มิตตเสนะอำมาตย์นั้นสำเร็จราชกิจทั้งปวงและได้สร้างกำแพงช้างล้อมรอบพระเจดีย์ ๓ ชั้น สำเร็จราชกิจ ๑ ปี ก็ถูกปลงพระชนม์

๔. พระเจ้าปัณฑุทมิฬ ยกมาจากแคว้นปัณฑุ อินเดียภาคใต้ ฆ่าพระเจ้ามิตตเสนะแล้วเสวยราชสมบัติ ๕ ปี

๕. พระเจ้าปารินททมิฬ เป็นโอรสของพระเจ้าปัณฑุทมิฬ ครองราชย์แล้วสวรรคต

๖. พระเจ้าขุททปารินททมิฬ เป็นพระกนิษฐภาดาพระองค์ที่ ๓ ของพระเจ้าปารินทะเสวยราชสมบัติ ๑๖ ปี

๗. พระเจ้าติรีตรทมิฬ ครองราชย์ได้เพียง ๒ เดือนก็ถูกพระเจ้าธาตุเสนะปลงพระชนม์

๘. พระเจ้าทาฐิยทมิฬ เสวยราชสมบัติได้ ๓ ปี ถูกพระเจ้าธาตุเสนะปลงพระชนม์

๙. พระเจ้าปีฐิยทมิฬ ครองราชย์ได้ ๗ เดือน ถูกพระเจ้าธาตุเสนะปลงพระชนม์ในการรบ ราชวงศ์ทมิฬจึงล่มสลาย

๑๐. พระเจ้าธาตุเสนะ เดิมเป็นบุตรของทาฐากุฎุมพี เกิดที่นันทิวาปีคาม ในรัชกาลพระเจ้าปัณฑุทมิฬ เป็นผู้มีบุญมากได้บวชเป็นสามเณรและถูกพระเจ้าปัณฑุทมิฬมีพระบัญชาให้จับแต่ได้หนีไปซ่องสุมผู้คนได้มากแล้ว ภายหลังได้ยกทัพมารบกับพระเจ้าขุททปารินททมิฬ ปลงพระชนม์พระเจ้าติรีตรทมิฬ พระเจ้าทาฐิยทมิฬ และพระเจ้าปีฐิยทมิฬจนราชวงศ์ทมิฬในลังกาล่มสลาย พระองค์ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ทรงยึดหมู่บ้านและตระกูลของผู้ที่เข้าร่วมกับทมิฬ เพราะทรงเห็นว่าไม่รักษาพระองค์และพระพุทธศาสนา ทรงสังคายนาพระไตรปิฎกเหมือนพระเจ้าธรรมาโศกราช ทรงสร้างวิหาร ๑๘ แห่งถวายภิกษุเถรวาท ขุดลอกบึง ๑๘ แห่ง สร้างวิหารเล็ก ๑๘ แห่ง ขุดบ่อ ๑๘ แห่ง สร้างปราสาทสูง ๒๑ ศอก สร้างเรือโลหะ ๑๖ ลำลอยบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ และทรงบำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีกจำนวนมากสุดคณานับ เสวยราชสมบัติได้ ๑๘ ปี พระเจ้ากัสสปะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าธาตุเสนะ ทรงร่วมกับพระราชบุตรเขยชิงพระราชบัลลังก์จับพระราชบิดาจองจำไว้ ภายหลังพระราชบุตรเขยได้ฝังพระเจ้าธาตุเสนะทั้งเป็นเพราะอาฆาตแค้นที่พระเจ้าธาตุเสนะเคยเผามารดาของตนทั้งเป็น การกระทำของพระราชบุตรเขยนี้เป็นไปตามพระราชบัญชา เพราะได้มิตรชั่วพระเจ้ากัสสปะจึงทรงกระทำปิตุฆาต

บทที่ ๓๙ ราชทวยทีปนะ : การแสดงเรื่องพระราชา ๒ พระองค์ พระเจ้ากัสสปะพยามยามลอบปลงพระชนม์พระภาดาคือพระเจ้าโมคคัลลานะแต่ไม่สำเร็จ ทรงหวาดระแวงจึงเสด็จไปสร้างพระนครที่สีหคีรี ตั้งแต่นั้นมาภูเขานั้นจึงได้ชื่อว่าสีหคีรีนคร พระองค์ทรงกลัวบาปกรรมที่ได้กระทำไว้จึงทรงสร้างวิหารหลายแห่ง ทรงถวายวิหารแก่

ภิกษุเถรวาท เมื่อภิกษุเถรวาทไม่รับเพราะกลัวจะถูกครหาว่าเห็นด้วยกับการกระทำปิตุฆาต พระองค์จึงทรงถวายแก่พระพุทธรูปแทน ซึ่งภิกษุเถรวาทก็จำต้องยอมรับโดยถือว่าเป็นโภคสมบัติของพระศาสดาของตน พระองค์ทรงอธิษฐานอุโบสถ เจริญอัปปมัญญาภาวนา สมาทานธุดงค์ และโปรดให้เขียนพระคัมภีร์ โปรดให้สร้างพระปฏิมาและโรงทานเป็นต้นมากมาย ในปีที่ ๑๘ แห่งรัชกาล พระโมคคัลลานะราชกุมารและสหาย ๑๒ คน โดยการสนับสนุนของพวกนิครนถ์ ยกทัพมาทำศึกกับพระเจ้ากัสสปะได้รับชัยชนะ พระเจ้ากัสสปะปลงพระชนม์พระองค์เองในสนามรบ เมื่อพระเจ้าโมคคัลลานะได้เสวยราชสมบัติแล้วทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในรัชกาลนี้ สิลากาฬสามเณรได้นำพระเกศธาตุมาจากอินเดีย ภายหลังสิลากาฬสามเณรนั้นลาสิกขาได้รับแต่งตั้งเป็นอสิคคาหะ (ผู้ถือดาบ) คอยติดตามอารักขาพระองค์ พระเจ้าโมคคัลลานะเสวยราชสมบัติได้ ๑๘ ปีจึงสวรรคต

บทที่ ๔๐ อัฏฐราชกะ : พระราชา ๘ พระองค์ ในบทนี้กล่าวถึงพระราชา ๘ พระองค์ (เนื้อหามี ๙ พระองค์) คือ

๑. พระเจ้ากุมารธาตุเสนะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าโมคคัลลานะ พระองค์โปรดให้ซ่อมแซมวิหาร และโปรดให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยชำระพระศาสนา เสวยราชสมบัติ ๙ ปี

๒. พระเจ้ากิตติเสนะ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้ากุมารธาตุเสนะ เสวยราชสมบัติ ๙ เดือน ถูกปลงพระชนม์

๓. พระเจ้าสีวะ ทรงเป็นพระมาตุลาของพระเจ้ากิตติเสนะปลงพระชนม์พระเจ้ากิตติเสนะแล้วครองราชย์ ๒๕ วัน ถูกปลงพระชนม์

๔. พระเจ้าอุปติสสะ ที่ ๒ เป็นเสนาบดีของพระเจ้าสีวะ และเป็นพระสวามีของพระภคินีของพระเจ้าโมคคัลลานะ ปลงพระชนม์พระเจ้าสีวะแล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ พระเจ้าอุปติสสะที่ ๒ ทรงตั้งสิลากาฬะเป็นพระราชบุตรเขย ทรงมีพระโอรสทรงพระนามว่ากัสสปะ

๕. พระเจ้าสิลากาฬะ สิลากาฬะพระราชบุตรเขยก่อการกบฏ พระกัสสปะราชกุมารรบพุ่งกับสิลากาฬะพ่ายแพ้จึงปลงพระชนม์พระองค์เองในสนามรบ พระเจ้าอุปติสสะทรงทราบข่าวทรงตรอมพระทัยจนสวรรคต พระเจ้าสิลากาฬะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย พระองค์ทรงมีพระราชโอรส ๓ พระองค์ คือ พระโมคคัลลานะราชกุมาร พระทาฐาปภูติราชกุมาร และพระติสสะราชกุมาร ในรัชกาลนี้ มีพ่อค้านำพระธรรมธาตุคือคัมภีร์พระธรรมจากอินเดียมาสู่ลังกา พระเจ้าสศิลากาฬะเสวยราชสมบติ ๑๓ ปี

๖. พระเจ้าทาฐาปภูติ หลังจากพระเจ้าสิลากาฬะสิ้นพระชนม์ พระทาฐาปภูติราชกุมารทรงยึดราชสมบัติ ประหารพระอุปติสสราชกุมารผู้พระกนิฏฐภาดา และทรงทำสงครามกับพระโมคคัลลานะราชกุมาร ทรงปราชัยจึงทรงปลงพระชนม์พระองค์เองในสนามรบ ครองราชย์ ๖ เดือน

๗. พระเจ้าโมคคัลลานะ พระโมคคัลลานะราชกุมารได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๒ ทรงนับถือพระพุทธศาสนาบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอันมาก ทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่า กิตติสิริเมฆ ในรัชกาลนี้มีการก่อกบฏขึ้นโดยโจรชื่อมหานาค พระเจ้าโมคคัลลานะเสวยราชย์ได้ ๒๐ ปี ถูกพระมเหสีวางยาพิษสิ้นพระชนม์

๘. พระเจ้ากิตติสิริเมฆ เป็นพระยุพราช ถูกปลงพระชนม์

๙. พระเจ้ามหานาค เมื่อโจรมหานาคซ่องสุมไพร่พลได้มากแล้วได้บุกเข้ายึดพระนครปลงพระชนม์พระเจ้ากิตติสิริเมฆแล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้ามหานาค พระองค์ทรงบำเพ็ญบุญเป็นอันมาก

บทที่ ๔๑ ทวิราชกะ : พระราชา ๒ พระองค์ พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๑ ทรงมีพระราชอัธยาศัยกอปรด้วยพุทธิปัญญาอย่างยอดเยี่ยม ประชาชนแซ่ซร้องสรรเสริญว่าทรงมีพระเดชดุจดวงพระอาทิตย์ อ่อนโยนดุจพระจันทร์ทรงกลด มั่นคงดุจขุนเขา ล้ำลึกดั่งห้วงมหาสมุทร หนักแน่นดุจแผ่นดิน เรียบง่ายดุจสายลม ทรงความรู้ดุจเทพเจ้าแห่งมนตร์บริสุทธิ์ดุจท้องฟ้าในสารทฤดู (ฤดูใบไม้ร่วง) เสวยสุขดุจจอมเทพ บำเพ็ญประโยชน์ดุจเจ้าแห่งทรัพย์ ทรงธรรมดุจฤาษีผู้บริสุทธิ์ มีความบากบั่นดุจพญาเนื้อ ทรงปกครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรมดุจพระเจ้าจักรพรรดิ ถวายทานดุจพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญพระบุญาธิการมากมาย กวีได้ประพันธ์กาพย์จำนวนมาก มีพระเถระนามว่าทาฐาสิวะเป็นพระอาจารย์ ในรัชกาลนี้ พระโชติปาลมหาเถระได้โต้วาทะชนะภิกษุเวตุลลนิกาย พระทาฐาปภูติเป็นพระอาทิบาท(นับถือเวตุลลนิกาย)ทรงอับอายเอื้อพระหัตถ์จะทุบตีท่านเกิดเป็นโรคฝีขึ้น พระราชาทรงเลื่อมใสพระโชติปาลมหาเถระทรงอาราธนาให้ไปพำนักในพระวิหาร(ถูปาราม) พระองค์เสวยราชสมบัติได้ ๓๔ ปี พระภาคิไนยทรงพระนามว่าอัคคโพธิที่ ๒ ได้ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ชาวพระนครเรียกพระนามพระองค์ว่า ขุททกัคคโพธิ ในรัชกาลนี้ พระเจ้ากาลิงคะทำสงครามเห็นประชาชนล้มตายมากเกิดความสังเวชพระทัยเสด็จหนีมาที่เกาะลังกาผนวชในสำนักพระโชติปาลมหาเถระได้เป็นที่ปรึกษาของพระราชา พระมเหสีและเหล่าอำมาตย์ของพระเจ้ากาลิงคะนั้นก็ได้หนีมาบวชเช่นกัน ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักอย่างดี พระราชาเสวยราชสมบัติได้ ๑๐ ปีจึงสวรรคต

บทที่ ๔๒ ฉราชกะ : พระราชา ๖ พระองค์ พระราชาที่ปกครองราชสมบัติลังกาสืบต่อมาอีก ๖ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าสังฆติสสะ เดิมเป็นอสิคคาหะ(ผู้ถือดาบ) ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองจนเจริญก้าวหน้า

๒. พระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๓ เดิมเป็นแม่ทัพของพระเจ้าขุททกัคคโพธิ ร่วมกับเสนาบดีของพระราชาก่อการกบฏชิงราชบัลลังก์สำเร็จ ทรงกวาดล้างเชื้อสายพระราชวงศ์เดิม แม้กระทั่งพระราชกุมารพระองค์เล็กไร้เดียงสาก็รับสั่งให้ตัดมือตัดเท้าทั้งที่พระกุมารนั้น

ร้องวิงวอนว่า “ถ้าท่านทั้งหลายตัดมือข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะเอาอะไรหยิบขนมกิน” แม้จะเป็นเรื่องกระเทือนใจจนเพชฌฆาตต้องหลั่งน้ำตาแต่ก็จำต้องกระทำตามพระราชอาชญา พระโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้าสังฆติสสะทรงพระนามว่าเชฏฐติสสะได้หนีภัยไปยังมลัยประเทศ ภายหลังพระราชาทรงจับพระเจ้าสังฆติสสะ พระราชโอรส และอำมาตย์คู่พระทัยที่หนีไปได้ รับสั่งให้ประหารชีวิตทั้ง ๓ คน ด้านพระศาสนาพระองค์ทรงรักษาประเพณีดั้งเดิมไว้ทุกประการ จัดพิธีสมโภชพระสถูปทั่วลังกา อาราธนาพระสงฆ์สาธยายพระไตรปิฎก เป็นต้น ภายหลังถูกปลงพระชนม์ในสนามรบ

๓. พระเจ้าสิลาเมฆวรรณ เป็นบุตรของเสนาบดีที่ร่วมมือกับพระเจ้าโมคคัลลานะชิงราชบัลลังก์ ภายหลังทรงวิวาทกับพระเจ้ากัสสปะ เสด็จหนีไปมลัยประเทศร่วมมือกับพระเชฏฐติสสะโอรสของพระเจ้าสังฆติสสะนั้นซ่องสุมผู้คนได้มากแล้วยกมารบกับพระเจ้ากัสสปะ ปลงพระชนม์พระเจ้ากัสสปะในสนามรบแล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระเจ้าสิรินาคผู้เป็นลุงของพระเชฏฐติสสะยกทัพจากอินเดียใต้มารบแต่ปราชัยถูกฆ่าในสนามรบ ในรัชกาลนี้ มีการประหารภิกษุผู้ร่วมวางแผนปลงพระชนม์และขับไล่ภิกษุทุศีลไปชมพูทวีป และทรงขัดแย้งกับภิกษุเถรวาท พระองค์เสวยราชสมบัติ ๙ ปี

๔. พระเจ้าสิริสังฆโพธิ (อัคคโพธิที่ ๓) ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสิลาเมฆวรรณ ในรัชกาลนี้ พระเชฏฐติสสะก่อการกบฏยกทัพมาตีทัพพระเจ้าสิริสังฆโพธิแตก พระเจ้าสิริสังฆโพธิต้องเสด็จหนีไปชมพูทวีป ครองราชย์ครั้งแรกได้ ๖ เดือน และรวมกับการครองราชย์ครั้งหลัง ๆ ได้ ๑๖ ปี

๕. พระเจ้าเชฏฐติสสะที่ ๒ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสังฆติสสะดังกล่าวมาแล้วครองราชย์สมบัติได้ ๕ เดือน ปลงพระชนม์พระองค์ในสนามรบ ช่วงนี้ พระเจ้าสิริสังฆโพธิ (อัคคโพธิที่ ๓) ยกมาจากชมพูทวีปรบชนะพระเจ้าเชฏฐติสสะ และได้ครองราชย์เป็นครั้งที่ ๒ ฝ่ายพระทาฐาสิวะเป็นเชื้อพระวงศ์ยกมาจากอินเดียใต้ก่อการกบฏหลายครั้งตลอด ๑๒ ปีทำให้บ้านเมืองเสียหายมาก พระเจ้าสิริสังฆโพธิต้องเสด็จหนีไปยังชมพูทวีป

๖. พระเจ้าทาฐาสิวะ หรือทาโฐปติสสะที่ ๑ ทรงรบขับไล่พระเจ้าสิริสังฆโพธิแล้วขึ้นครองราชย์ ตลอดรัชกาล ทำสงครามกับพระเจ้าสิริสังฆโพธิอยู่เสมอ ทั้ง ๒ พระองค์ผลัดกันแพ้ชนะอยู่อย่างนี้ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมาก พระเจ้าทาโฐปติสสะทรงทำลายวัดวาอารามยึดเอาทองคำในอาราม เพราะสงครามทำให้มีการทำลายพระวิหารทั่วลังกา รัชกาลของพระเจ้าทาโฐปติสสะนับได้ ๑๒ ปี

๘. พระเจ้ากัสสปะที่ ๒ เป็นโอรสของพระเจ้าสิริสังฆโพธิ ได้รบทำสงครามกับพระเจ้าทาโฐปติสสะหลายครั้ง ในที่สุดทรงปลงพระชนม์พระเจ้าทาโฐปติสสะในสนามรบ

บทที่ ๔๓ จตุราชกะ : พระราชา ๔ พระองค์ เมื่อพระเจ้ากัสสปะได้เสวยราชสมบัติดังกล่าวมาแล้ว พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเพื่อชดเชยความผิดที่ได้กระทำในภาวะสงคราม ด้านกิจการพระศาสนานอกจากการสร้างพระวิหารและอาราม เป็นต้นแล้วทรงให้พระธรรมกถึกบรรยายพระอภิธรรม จารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์สังคหะ เสวยราชสมบัติ ๙ ปีก่อนสวรรคตได้มอบพระราชอาณาจักรและพระโอรสแก่พระมาณะ พระมาณะถวายราชสมบัติแก่พระบิดา คือพระเจ้าทัปปุละที่ ๑ ได้อัญเชิญมาครองราชย์ แต่พวกทมิฬได้ก่อการกบฏทูลเชิญพระเจ้าทาโฐปติสสะให้ยกทัพมา พระองค์จึงเสด็จกลับไปประทับที่โรหณะ ทรงครองราชย์อยู่ที่อนุราธปุระเพียง ๗ วัน ครองราชย์ที่แคว้นโรหณะ ๓ ปี ในรัชกาลนั้น พระเจ้าทาโฐปติสสะที่ ๒ พระนามเดิมหัตถทาฐะเป็นพระภาคิไนยของพระเจ้าทาโฐปติสสะที่ ๑ หนีไปยังชมพูทวีปในรัชกาลของพระเจ้ากัสสปะที่ ๒ ยกมาจากชมพูทวีปยึดได้อนุราธบุรี ทำนุบำรุงพระศาสนา แต่พระสงฆ์เถรวาทคว่ำบาตรพระองค์ที่โปรดให้สร้างวิหารมีสีมาคาบเกี่ยวกัน ไม่ทรงขอขมาพระสงฆ์จนสิ้นพระชนม์ เสวยราชสมบัติ ได้ ๙ ปี ตอนท้ายบทกล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้าทัปปุละที่ ๑ และการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระองค์ในแคว้นโรหณะ

บทที่ ๔๔ ติราชกะ : พระราชา ๓ พระองค์ ถัดจากรัชกาลพระเจ้าหัตถทาฐะ(ทาโฐปติสสะที่ ๒) มีพระราชาปกครองลังกาสืบต่อมาอีก ๓ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าสิริสังฆโพธิ หรืออัคคโพธิที่ ๔ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าหัตถทาฐะ ทรงเป็นพระธรรมิกราช ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในรัชกาลนี้ มีการสร้างวัดวาอารามและพระวิหารจำนวนมาก ถือเป็นยุคแห่งการทำบุญ ประชาชนก็ประพฤติตามพระองค์สร้างวัดวาอารามกันมาก เกิดคติสอนใจว่า “ผู้นำทำสิ่งใดไม่ว่าดีหรือชั่ว คนทั่วไปก็จะพากันทำตามนั้นเช่นกัน” เมื่อพระองค์สวรรคตนั้น ประชาชนเศร้าโศกอย่างมาก และได้นำเอาพระอังคารที่เหลือจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพไปทำเป็นยารักษาตัว เพราะความเคารพเทิดทูนพระองค์มาก พระองค์เสวยราชสมบัติได้ ๑๖ ปี

๒. พระเจ้าทัตตะ เป็นพระราชาหุ่นเชิดของโปตถกุฏฐทมิฬ (ผู้สำเร็จราชการเมื่อพระเจ้าสิริสังฆโพธิสวรรคต) เสวยราชย์ได้ ๒ ปี

๓. พระเจ้าหัตถทาฐะ ทรงสมภพที่อุณหนคร เป็นพระราชาหุ่นเชิดของโปตถกุฏฐทมิฬเช่นกัน เสวยราชย์ได้ ๖ เดือน

บทที่ ๔๕ มาณวัมมราชะ : พระเจ้ามาณวัมมะ พระราชประวัติของพระเจ้ามาณวัมมะ พระองค์เสด็จไปชมพูทวีป ถวายการรับใช้พระเจ้านรสีหะจนได้เป็นพระสหาย ทรงช่วยพระเจ้านรสีหะรบกับพระเจ้าวัลลภจนได้รับชัยชนะ ภายหลังได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้านรสีหะได้ยกทัพไปตีลังกาในรัชสมัยพระเจ้าหัตถทาฐะกับโปตถกุฏฐทมิฬ ครั้งแรกทรงปราชัย ครั้งที่ ๒ ได้รับชัยชนะ พระเจ้าหัตถทาฐะกำลังเสด็จหนีไปถูกประชาชน

ปลงพระชนม์ ส่วนโปฏฐกุฏฐทมิฬหนีไปพึ่งพระสหายที่เป็นนายบ้านเสวยขนมสิ้นพระชนม์พร้อมกับพระสหาย พระเจ้ามาณวัมมะจึงได้ครองราชสมบัติไร้เสี้ยนหนาม

บทที่ ๔๖ ฉราชกะ : พระราชา ๖ พระองค์ คือ ๑. พระเจ้ามาณวัมมะ ได้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านพระศาสนาอีกจำนวนมาก พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีทำให้ประชาชนทำบุญกุศลโดยเสด็จพระราชกุศลจำนวนมาก ทำให้เกิดคำว่า “ผู้นำทำเช่นใด ประชนชนทั่วไปก็ทำเช่นนั้น ผู้นำคนเดียวมีวินัย ประชาชนทั้งหมดก็มีวินัย”

๒. พระเจ้ากัสสปะที่ ๓ ทรงเป็นพระอนุชาของพระเจ้ามาณวัมมะ ทรงปกครองเหมือนบิดาปกครองบุตร ทรงส่งเสริมให้คฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติตามหน้าที่ของตน โปรดให้ทำมาฆาต คือห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอันมาก

๓. พระเจ้ามหินทะที่ ๑ ทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้ากัสสปะที่ ๓ ทรงดำรงตำแหน่งพระอาทิบาทปกครองประเทศโดยไม่มีพิธีราชาภิเษก เพราะทรงระลึกถึงพระสหายรักที่สิ้นชีพไป กล่าวกันว่าถ้าไม่ประทานอาหารแก่ยาจกแล้วพระองค์จะไม่เสวยอะไรเลย เสวยราชสมบัติ ๓ ปี

๔. พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๖ (สิลาเมฆ) เป็นโอรสของพระเจ้ากัสสปะที่ ๓ ทรงวิวาทกับพระอัคคโพธิราชกุมารโอรสของพระเจ้ามหินทะที่ ๑ ผู้มีพระนามเหมือนพระองค์ ทรงถูกยุยงจึงทรงวิวาทและทำสงครามกัน ต่อมาทรงไกล่เกลี่ยกันได้และประทานพระธิดาพระนามว่าสังฆาให้เป็นพระชายา ต่อมา พระอัคคโพธิพระราชวงศ์อีกพระองค์หนึ่ง ผู้เป็นบุตรของพระเจ้าลุงของพระนางสังฆาชิงพระนางสังฆาไป พระองค์จึงทรงยกทัพไปปราบและทำสันพันธไมตรีกัน พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระศาสนามากมาย เสวยราชสมบัติ ๔๐ ปี

๕. พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๗ ทรงเป็นพระโอรสของพระมหินทะที่ ๑ และดำรงตำแหน่งพระอุปราชในรัชกาลก่อน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย เสวยราชสมบัติได้ ๖ ปี

๖. พระเจ้ามหินทะที่ ๒ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าอัคคโพธิที่ ๖ (สิลาเมฆ) ทรงชนะศึก ๓ ครั้ง กับพระเจ้าทัปปุละ พระภาคิไนยของพระเจ้าอัคคโพธิที่ ๖ (สิลาเมฆ) ต่อมา ทรงอภิเษกกับพระราชินีของพระราชาพระองค์ก่อน และได้พระโอรสที่ต่อมาได้เป็นพระอุปราช ทรงเชื่อมสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าทัปปุละเพื่อยุติสงคราม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการเลี้ยงโคนม เมื่อพระโอรสผู้เป็นพระอุปราชสวรรคต ทรงแต่งตั้งพระกุมารที่ประสูติกับพระราชินีของพระราชาพระองค์ก่อนเป็นพระอุปราช เสวยราชสมบัติ ๒๐ ปี

บทที่ ๔๗ ปัญจราชกะ : พระราชา ๕ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าอุทยะที่ ๑ เป็นพระโอรสพระมหินทะที่ ๒ และเป็นพระอุปราช ทรงปราบการจลาจล ทรงอภิเษกพระธิดาทรงพระนามว่าเทวากับพระมหินทะแห่งแคว้น

โรหณะ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่สำคัญคือโปรดให้เขียนกฎหมายไว้ในพระราชมณเฑียร และทรงสนับสนุนเหล่าข้าราชบริพารให้ทำบุญ เสวยราชสมบัติได้ ๕ ปี

๒. พระเจ้ามหินทะที่ ๓ (ธรรมิกสิลาเมฆ) ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าอุทยะที่ ๑ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเหมือนพระบุรพกษัตริย์ เสวยราชสมบัติ ๔ ปี

๓. พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๘ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าอุทยะที่ ๑ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจและทำนุบำรุงพระศาสนาอย่างดี ทรงเป็นพระราชาผู้ทรงกตัญญูต่อพระมารดามาก คือทรงเข้าเฝ้าพระมารดาแต่เช้าตรู่ ทาพระเกศาด้วยน้ำมันขัดสีพระวรกาย ชำระพระนขา ให้พระมารดาสรงสนาน ทรงผลัดเปลี่ยนพระภูษาแล้วให้สวมใส่พระภูษาอันอ่อนนุ่ม ทรงซักพระภูษาของพระมารดาด้วยพระองค์เองแล้วนำน้ำนั้นมารดพระเศียรและพระมงกุฎของพระองค์ เสวยพระกระยาหารที่เหลือจากพระมารดา ในวเลาจะบรรทมทรงปูที่บรรทมถวายพระมารดา ทรงนวดเฟ้นจนกว่าพระมารดาจะบรรทมหลับ เวลาจะเสด็จกลับทรงกระทำประทักษิณ ๓ ครั้งแล้วเสด็จถอยกลับไม่ผินพระปฤษฎางค์แก่พระมารดา ทรงปฏิบัติเช่นนี้ตลอดพระชนมชีพ ทรงมีพระลักษณะพิเศษคือความอ่อนน้อมถ่อมตน ครั้งหนึ่งทรงเผลอพระสติตรัสเรียกมหาดเล็กว่า “เจ้าทาส” พระองค์รับสั่งให้มหาดเล็กคนนั้นเรียกพระองค์ด้วยคำเดียวกันเพื่อเป็นการไถ่โทษ เสวยราชสมบัติ ๑๑ ปี

๔. พระเจ้าทัปปุละที่ ๒ เป็นพระอนุชาของพระเจ้าอัคคโพธิที่ ๘ ทรงสนับสนุนพระกิตติคคโพธิให้ได้รับราชสมบัติแควันโรหณะ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลร่วมกับวชิรเสนาบดี เสวยราชสมบัติ ๑๖ ปี

๕. พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๙ อยู่โรหณะประเทศเสด็จมายึดราชสมบัติ พระมหินทะผู้ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหินทะที่ ๓ ทรงเป็นผู้สมควรได้สืบทอดราชสมบัติโดยชอบธรรม เมื่อไม่ได้ขึ้นครองราชบัลลังก์จึงเสด็จหนีไปยังชมพูทวีป พระเจ้าอัคคโพธิที่ ๙ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย เสวยราชสมบัติ ๓ ปี

บทที่ ๔๘ เอกราชะ : เอกราช พระเจ้าเสนะที่ ๑ (สิลาเมฆ) ทรงเป็นพระอนุชาของพระเจ้าอัคคโพธิที่ ๙ ทรงปกครองประชาชนเหมือนบิดาปกครองบุตร ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งแก่ภิกษุ ภิกษุณี พระประยูรญาติ ชาวเกาะลังกา มัจฉาชาติ มฤคชาติ และปักษีชาติทั้งหลาย ทรงส่งคนไปสังหารพระมหินทะในชมพูทวีป พระอุทยะผู้เป็นพระอนุชาและพระอาทิบาทก่อการกำเริบ พระองค์ทรงไกล่เกลี่ยจนสำเร็จ ในรัชกาลนี้พระเจ้าปัณฑุทรงรุกรานลังกา ทรงรบชนะยึดภาคเหนือของลังกาไว้ พระเจ้าเสนะเสด็จหนีไปยังมลัยประเทศ พระมหินทะพระยุพราชทรงรบกับทัพของพระเจ้าปัณฑุทรงเสียทีจึงปลงพระชนม์พระองค์ในสนามรบ ส่วนพระกัสสปะพระอนุชาทรงชนะทรงหลบไปซ่องสุมไพร่พลพระนครจึงถูกกองทัพของพระเจ้าปัณฑุยึดได้ ทัพปัณฑุได้เข้ายึดสิ่งของมีค่าในพระราชวังวัดวาอารามทั้งหมด ฝ่ายประชาชนชาวทมิฬในลังกาได้เข้าร่วมสนับสนุนทัพของพระเจ้าปัณฑุรุมปล้นประชาชน สงครามครั้งนี้ลังกาถูกทำลายเรียกได้ว่าสูญสิ้นสิ่งที่มีค่าไป

ทั้งหมด หลังจากทำสัญญาสงบศึกกับพระเจ้าเสนะแล้ว พระเจ้าปัณฑุทรงยกทัพกลับพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติมากมายที่ยึดได้ ฝ่ายพระเจ้าเสนะเสด็จกลับพระนครและทรงเริ่มการปฏิสังขรณ์พระราชอาณาจักร ในรัชกาลของพระองค์เกิดการทะเลาะวิวาทกันของเหล่าพระราชโอรสในแคว้นโรหณะและได้มีการจัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระประยูรญาติในราชวงศ์ทั้ง ๒ มีการบำเพ็ญพระราชกุศลของราชวงศ์และเหล่าอำมาตย์ข้าราชบริพาร

บทที่ ๔๙ ราชทวยทีปนะ : แสดงเรื่องพระราชา ๒ พระองค์ หลังจากพระเจ้าเสนะสวรรคตแล้ว ได้มีพระมหากษัตริย์ลังกาครองราชย์สืบต่อมาอีก ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าเสนะ ที่ ๒ กับพระเจ้าอุทยะที่ ๑ พระเจ้าเสนะที่ ๒ ทรงเป็นพระภาคิไนยของพระเจ้าเสนะ ทรงทำหน้าที่เป็นประธานในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าเสนะที่ ๑ เมื่อทรงจัดงานพระราชพิธีถวายพระเลิงเสร็จทรงยกทัพเข้าไปยึดพระนครแล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งราชอาณาจักรและศาสนจักรมากมาย ด้านอาณาจักร ทรงยกทัพไปตีกรุงมธุราแคว้นปัณฑุยึดทรัพย์สมบัติมีค่าที่พระเจ้าปัณฑุยึดไปจากประเทศลังกากลับคืนมา ด้านศาสนจักร ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนามากมาย เช่น ทรงสร้างเวชยันต์โลหปราสาท พระพุทธรูปทองคำ บูรณะพระวิหารและสิ่งที่ชำรุดในพระพุทธศาสนา สร้างรูปพระโพธิสัตว์เงิน แนวกั้นรอบพระศรีมหาโพธิ์ ให้เขียนรัตนสูตรลงแผ่นทองคำพร้อมจัดพิธีสมโภช ให้บรรยายพระอภิธรรม ให้รักษารูปพระอานนท์ไว้ในพระนคร ให้พระสงฆ์สวดพระปริตรแล้วให้ประชาชนรดน้ำพระพุทธมนตร์เพื่อกำจัดโรคภัย จัดพิธีวิสาขบูชา และสร้างพระจุฬามณีถวายพระพุทธรูปศิลาในปีที่ ๒๐ พระภิกษุคณะปังสุกูลิกะ(ผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)แยกออกจากมหาวิหาร ในปีที่ ๓๓ พระมหินทะพระยุพราชทรงบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนามากมายและสวรรคตพระราชากับเหล่าอำมาตย์ข้าราชบริพารทรงบำเพ็ญบุญมากมาย พระองค์สวรรคตในปีที่ ๓๕ แห่งรัชกาล ส่วนพระเจ้าอุทยะที่ ๒ ทรงเป็นพระอนุชาของพระเจ้าเสนะที่ ๒ ทรงจัดการอภิเษกในระหว่างพระราชวงศ์ พระกิตตัคคโพธิก่อการกำเริบและยึดโรหณะ พระราชาทรงส่งพระราชวงศ์คือพระกัสสปะกับพระมหินทะไปปราบจนราบคาบ ทรงลงโทษผู้ก่อการกบฏ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย เสวยราชสมบัติ ๑๑ ปี

บทที่ ๕๐ ทวิราชกะ : พระราชา ๒ พระองค์ พระเจ้ากัสสปะที่ ๔ และพระราชวงศ์ พระมหินทะที่แคว้นโรหณะก่อการกำเริบ ทรงจัดอภิเษกระหว่างพระราชวงศ์ ทรงชำระสะสางพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพร้อมด้วยเหล่าข้าราชบริพาร เสวยราชสมบัติ ๑๗ ปี พระเจ้ากัสสปะที่ ๕ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย ทรงมีพระราชปฏิปทาคล้ายกับพระเจ้าอัคคโพธิที่ ๑ ทรงเป็นดุจพระเมตไตรยโพธิสัตว์เสด็จมาโปรดชาวโลกทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระราชวังด้วยพระองค์เอง โปรดให้เขียนคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกลงในแผ่นทอง ทรงสร้างคัมภีร์พระธรรมสังคณีประดิษฐานไว้ในหอพระไตรปิฎกในพระราชวังแต่งตั้งเสนาบดีให้รักษาไว้ ให้แห่พระธรรมคัมภีร์รอบพระนคร

ทรงสร้างโรงเรียนพระปริยัติ (คันถากรบริเวณ) และได้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระราชวงศ์ และทรงสนับสนุนพระเจ้าปัณฑุให้ทำสงครามต่อต้านพระเจ้าโจฬะ แต่กองทัพของพระองค์จำต้องยกทัพกลับเพราะเกิดโรคระบาดขึ้น เสวยราชสมบัติ ๑๐ ปีจึงสวรรคต

บทที่ ๕๑ ปัญจราชกะ : พระราชา ๕ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าทัปปุละที่ ๓ ครองราชย์เพียง ๗ เดือนก็สวรรคต

๒. พระเจ้าทัปปุละที่ ๔ เป็นพระอุปราชของรัชกาลก่อน ในรัชกาลนี้ได้รับพระเจ้าปัณฑุที่ทรงกลัววพระเจ้าโจฬะแล้วหนีภัยมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลร่วมกับเสนาบดีมากมาย เสวยราชสมบัติ ๑๒ ปี

๓. พระเจ้าอุทยะที่ ๓ เป็นพระยุพราชในรัชกาลก่อน ตั้งพระเสนะเป็นพระอุปราช พระอุปราชเสนะข่มเหงภิกษุในสำนักตโปวัน ภิกษุหนีภัยไปยังแคว้นโรหณะ ประชาชนก่อการจลาจลขับไล่อุปราชพร้อมกับเพื่อน พระเจ้าอุทยะที่ ๓ และพระอุปราชหนีไปโรหณะขอให้พระสงฆ์ขมาโทษและกลับสู่พระนคร เสวยราชสมบัติ ๓ ปี

๔. พระเจ้าเสนะที่ ๓ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย เสวยราชสมบัติ ๙ ปี

๕. พระเจ้าอุทยะที่ ๔ ทรงชอบเสวยน้ำจัณฑ์จนเมามายบรรทมหลับไม่ได้พระสติ พระเจ้าโจฬะทรงทราบจึงบุกโจมตีเกาะลังกาและบุกติดตามพระเจ้าอุทยะจนไปถึงแคว้นโรหณะ แต่กองทัพโจฬะต้องถอนทัพกลับเพราะไม่สามารถเข้าไปถึงแคว้นโรหณะได้ เสนาบดีของพระราชานามว่าวิทุรัคคะอาสาโจมตีแคว้นโจฬะบีบบังคับให้คืนสิ่งของมีค่าที่ยึดไปจากปุรัตถิปุระ พระเจ้าอุทยะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลหลายประการ เสวยราชสมบัติ ได้ ๘ ปี

บทที่ ๕๒ ติราชกะ : พระราชา ๓ พระองค์ คือ ๑. พระเจ้าเสนะที่ ๔ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมาย ที่สำคัญคือ ทรงเป็นกวี ทรงนิมนต์พระสงฆ์ให้บรรยายพระสุตตันตปิฎก ทรงสร้างผอบพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว เสวยราชสมบัติได้ ๓ ปี

๒. พระเจ้ามหินทะที่ ๔ ทรงอภิเษกกับพระราชธิดาพระราชวงศ์กาลิงคะ ทรงทำสัญญาสนธิไมตรียุติสงครามกับแคว้นโจฬะ ทรงยกย่องพระเถระผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรและผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรทรงแสดงความเคารพอย่างมาก ให้คนอนาถากล่าวพรรณนาไตรสรณคมน์และพระพุทธคุณ ๙ แล้วพระราชทานรางวัล อาราธนาพระสงฆ์ให้บรรยายพระวินัยปิฎก และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ร่วมกับพระนางกิตติพระราชินี พระโอรสและสักกเสนาบดี เสวยราชสมบัติ ๑๖ ปี

๓. พระเจ้าเสนะที่ ๕ ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหินทะที่ ๔ ประสูติจากพระเทวีพระราชวงศ์กาลิงคะ ครองราชย์ขณะมีพระชันษา ๑๒ ชันษา ทรงขัดแย้งกับเสนาบดีนามว่าเสนะเนื่องจากทรงแต่งตั้งอุทยอำมาตย์เป็นเสนาบดีแทนที่เขาขณะกำลังยกทัพไปปราบชนบท พระราชาทรงถูกเสนะเสนาบดีบีบบังคับให้ต้องเสด็จหนีไปแคว้นโรหณะ

ฝ่ายเสนะเสนาบดีได้สงเคราะห์พวกทมิฬที่คอยช่วยเหลือ พระราชาทรงถอดยศพระอุทยะแล้วทรงกระทำสนธิไมตรีกับเสนะเสนาบดี ทรงเสวยน้ำจัณฑ์มากจนสิ้นพระชนม์ขณะยังทรงหนุ่ม เสวยราชสมบัติได้ ๑๐ ปี

บทที่ ๕๓ ลังกาวิโลปะ : การรุมปล้นลังกา พระเจ้ามหินทะ เป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าเสนะที่ ๕ ทรงครองราชสมบัติอยู่ที่อนุราธบุรี ทรงอ่อนแอและไม่มีค่าจ้างสำหรับทหารรับจ้างชาวเกรพะที่เสนะเสนาบดีนำมาไว้ทหารเหล่านั้นจึงได้ก่อการกำเริบขึ้นจนพระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จหนีไปยังแคว้นโรหณะ ทหารในแคว้นอื่น ๆ ก็ก่อการจลาจลทั่วไป พระเจ้าโจฬะทรงคิดจะฉกฉวยเอาผลประโยชน์จากการจลาจลครั้งนี้ จึงบุกโจมตีพระนคร ยกเข้าปล้นไปตามลำดับ ปีที่ ๓๖ แห่งรัชกาลจับได้พระราชา พระราชวงศ์ และข้าราชบริพาร รวมทั้งสิ่งของมีค่าทั้งหมดในพระราชวัง ทำลายพระวิหารวัดวาอารามทุกแห่ง เสนาบดีกิตติและพุทธะคอยต้านทานข้าศึกอยู่ที่แคว้นโรหณะโดยความอุปถัมภ์ของพระกัสสปกุมาร พระเจ้ามหินทะทรงถูกกักขังไว้ในเมืองของพวกโจฬะนาน ๑๒ ปี ในปีที่ ๔๘ ก็สวรรคต

บทที่ ๕๔ ฉราชกะ : พระราชา ๖ พระองค์ พระเจ้ากัสสปะที่ ๖ (พระวิกกมพาหุ) ทรงซ่องสุมไพร่พลเพื่อต่อสู้แคว้นโจฬะ ๑๒ ปี แต่ทรงทิวงคตไปเสียก่อนที่งานจะสำเร็จ กิตติอำมาตย์ผู้เป็นเสนาบดีแผ่อำนาจปกครองโรหณะได้ ๘ วัน มหาลานกิตติฆ่าอำมาตย์กิตติแล้วปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นโรหณะ เสวยราชสมบัติได้ ๓ ปี ทรงรบแพ้พวกโจฬะจึงปลงพระชนม์พระองค์ในสนามรบ จากนั้น พระเจ้าวิกกมปัณฑุ ได้ครองราชย์อยู่ ๑ ปี พระเจ้าชคตีปาละสมภพในราชวงศ์พระรามเสด็จมาจากอยุธยาปลงพระชนม์พระเจ้าวิกกมปัณฑุในสนามรบแล้วเป็นพระราชาแห่งโรหณะ เสวยราชสมบัติ ๔ ปี ก็ถูกพวกโจฬะปลงพระชนม์ จากนั้น พระเจ้าปรักกมะโอรสของพระเจ้าปัณฑุครองราชย์อยู่ ๒ ปีก็ถูกพวกโจฬะปลงพระชนม์ ตลอด ๖ รัชกาลนี้พวกโจฬะยึดพระนครหลวงไว้ได้

บทที่ ๕๕ โรหณาราติวิชยะ : ชัยชนะเหนือข้าศึกที่แคว้นโรหณะ ในบทนี้ลังกาปกครองเป็นก๊กเป็นเหล่า คือโลกเสนาบดีได้ครองแคว้นโรหณะ ตั้งพระกิตติเป็นอาทิบาท นอกจากนี้ ยังมีโอรสของพระกัสสปะคือมาณวัมมะและมาณะ พระเจ้ามาณะได้ครองกรุงอนุราธปุระ เสวยราชสมบัติได้ ๑๖ ปี ส่วนพระมาณวัมมะได้อุปสมบทเป็นภิกษุ พระกัสสปะได้เป็นพระสวามีของพระนางโลกิตาและเป็นพระบิดาของพระโมคคัลลานะกับพระโลกะ พระกัสสปะนั้นได้ครองโรหณมณฑล(บางส่วน) หลานของพระเจ้าทาโฐปติสสะบวชเป็นภิกษุและมีชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่ยกย่องของพระเจ้ามาณะ พระธิดาทรงพระนามว่าพุทธาทรงอภิเษกกับพระราชบุตรพระนามว่าโพธิได้พระธิดาพระนามว่าโลกิตา พระนางโลกิตาได้อภิเษกกับพระโมคคัลลานะได้พระโอรสหลายพระองค์ที่มีชื่อเสียงคือพระองค์โต

ทรงพระนามว่ากิตติ ภายหลังเมื่อแม่ทัพโลกะสิ้นชีพได้ปราบเผ่าเกสธาตุและยึดครองแคว้นโรหณะ

บทที่ ๕๖ อนุราธปุราภิคมนะ : การเสด็จกลับกรุงอนุราธปุระ พระกิตติกุมารได้ครองกรุงโรหณะปรากฏพระนามว่าวิชยพาหุ ทรงปกป้องการโจมตีของฝ่ายโจฬะ ทรงปรับปรุงฟื้นฟูกองทัพ ทรงปราบทัพโจฬะที่ยกมาเป็นครั้งที่ ๒ ทรงบุกเข้าไปยึดปุพัตถินครไว้ได้แต่ก็จำต้องสละเมือง หลังจากทรงปราบการก่อการกำเริบในแคว้นโรหณะแล้วทรงปฏิบัติการอย่างเฉียบขาด ด้วยความสามารถของพระองค์และการสนับสนุนของเหล่าขุนพลทรงยึดได้ทั้งอนุราธปุระและปุพัตถินคร พวกโจฬะจึงเลิกรุกรานพระองค์เสด็จกลับไปยังกรุงอนุราธปุระในปีที่ ๑๕ แห่งรัชกาล

บทที่ ๕๗ สังคหกรณะ : ทรงบำเพ็ญการสงเคราะห์ เมื่อพระราชอาณาจักรปลอดภัยมั่นคงดีแล้ว พระองค์จึงทรงเริ่มจัดพระราชพิธีมังคลาภิเษก ทรงปราบการกบฏที่พระอาทิมลัยก่อขึ้น แม้พระองค์จะทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๗ ชันษาเท่านั้นแต่ทรงเป็นสัตบุรุษนับเป็นพระองค์ที่ ๗ ในลังกาที่เป็นปราชญ์มีปัญญามาก หลังจากที่ทรงเฉลิมฉลองพิธีราชาภิเษกในกรุงอนุราธปุระแล้ว ในปีที่ ๑๘ พระเจ้าวิชยพาหุจึงเสด็จกลับไปยังปุพัตถินครทรงปรากฏพระนามาภิไธยว่าสิริสังฆโพธิ จากนั้น ทรงสงเคราะห์เหล่าพระภาดาและอำมาตย์ข้าราชบริพาร ต่อมา ทรงปราบการจลาจลที่แคว้นโรหณะ มลัยประเทศ และทักษิณประเทศ ทรงอภิเษกพระมเหสีอีกหลายพระองค์ พระมเหสีเหล่านั้นก็ทรงประสูติพระโอรสพระธิดาหลายพระองค์ ทรงทำนายพระนางรตนาวลีพระราชธิดาของพระองค์ว่าจะประสูติพระโอรสผู้มีบุญาธิการ ทรงอภิเษกพระนางรตนาวลีและพระโลกนาถากับพระราชบุตรของพระภคินี ทำให้พระราชวงศ์ของพระองค์เจริญรุ่งเรืองมาก

บทที่ ๕๘ โลกสาสนสังคหกรณะ : การสงเคราะห์ประชาชนและพระพุทธศาสนา พระเจ้าวิชยพาหุทรงส่งเสริมงานด้านสถาปัตยกรรม ทรงก่อสร้างกำแพงพระนคร ในรัชกาลนี้ พระสงฆ์ในลังกามีไม่ครบองค์อุปสมบท พระองค์จึงทรงส่งราชทูตไปทูลขอพระสงฆ์จากพระสหายทรงพระนามว่าอนุรุทธะ(อโนรธามังช่อ)แล้วนำพระสงฆ์มาจากประเทศรามัญ ให้ท่านเหล่านั้นบอกพระไตรปิฎกและอรรถกถาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา พระองค์เองทรงร่วมกับคณะสวดพระธัมมสังคณีในตอนเช้าทุกวัน ให้เขียนพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอื่นอีกมากมาย กษัตริย์โจฬะข่มเหงราชทูตของพระเจ้าวิชยพาหุ ภายหลังได้เกิดชนวนสงครามขึ้น และพวกเวลักการก่อการกบฏทรงปราบปรามจนเกิดการนองเลือด พระองค์เสด็จไปรอคอยการยกมาของกองทัพโจฬะถึงชายฝั่งทะเล ทรงซ่อมแซมบึง ทรงลงพระราชอาชญาพระมเหสีที่ทำลายความสงบสุขในพระวิหารให้จับพระศอลากออกไปนอกพระนครแล้วให้ขอขมาพระสงฆ์ ทรงสร้างวิหาร อาคารที่พักสำหรับพระสงฆ์จำนวนมาก ทรงสร้างทางขึ้นสู่เขาสุมนกูฏเพื่อให้เกิดความปลอดภัย ทรงกวดขันการบวชเรียนให้ดียิ่งขึ้น ทรงสนับสนุนงานด้านกวีนิพนธ์

ช่วยเหลือคนยากจน ทรงสงเคราะห์เหล่าข้าราชบริพารให้บำเพ็ญบุญ เสวยราชสมบัติ ๕๕ ปี

บทที่ ๕๙ จตุราชจริยนิทเทส : แสดงเรื่องพระจริยาแห่งพระราชา ๔ พระองค์ หลังจากการสวรรคตของพระเจ้าวิชยพาหุ พระเจ้ามาณาภรณ์และเหล่าพระภาดาอำมาตย์ราษฎรตลอดทั้งภิกษุทั้งหลายร่วมกันอภิเษกราชสมบัติแก่พระชยพาหุ โดยไม่ส่งข่าวสาส์นไปกราบทูลพระเจ้าวิกกมพาหุที่ประทับอยู่ที่แคว้นโรหณะ พระเจ้าวิกกมพาหุจึงทรงปราบพระพี่น้องเหล่านั้นแล้วยึดปุพัตถินครไว้ พระพี่น้องเหล่านั้นจำต้องแยกกันไปปกครองโรหณประเทศและทักษิณประเทศ ต่อมาทรงยกเข้ามารบอีกแต่ก็ทรงปราชัย ขณะนั้นวีรเทพได้ข้ามมาจากอินเดียหมายจะบุกเข้าไปยึดเอาพระนคร การรบครั้งแรกพระเจ้าวิกกพาหุทรงปราชัยภายหลังทรงปราบได้สำเร็จ เกิดการจลาจลขึ้นในพระนคร ภิกษุทั้งหลายจึงนำพระธาตุพระเขี้ยวแก้วและพระบาตรธาตุไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระราชตระกูลในแคว้นโรหณะ

บทที่ ๖๐ กุมาโรทยะ : การประสูติแห่งพระกุมาร พระเจ้าชยพาหุที่ประทับอยู่ในแคว้นโรหณะสวรรคต พระเจ้าวัลลภะกับพระเจ้ามาณาภรณ์ต่างทรงได้พระโอรสพระธิดา พระเจ้ามาณาภรณ์(วีรพาหุ)ทรงปรารถนาพระโอรสผู้มีบุญญาธิการจึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมากมายแล้วตั้งปรารถนาขอพระโอรสกับเทพยดา ทรงพระสุบินเห็นช้างเผือกต่อมา พระนางรัตนาวลีพระมเหสีของพระองค์ทรงพระครรภ์ทรงประสูติพระโอรสผู้ล้ำเลิศทรงพระนามว่าปรักกมพาหุ ข่าวนี้ทำให้พระเจ้าวิกกมพาหุทรงมีพระราชประสงค์จะนำพระกุมารมายังราชสำนักของพระองค์ แต่พระราชบิดาของพระกุมารทรงปฏิเสธ หลังจากพระโอรสประสูติแล้วไม่นาน พระเจ้ามาณาภรณ์วีรพาหุก็ สวรรคต

บทที่ ๖๑ สังขัตถลิปุราภิคมนะ : มุ่งสู่สังขัตถลิบุรี[๔๘] เมื่อพระเจ้ามาณาภรณ์ครองราชย์อยู่ ณ สังขัตถลินคร สวรรคต พระภาดาสองพระองค์คือพระเจ้ากิตติสิริเมฆกับพระเจ้าสิริวัลลภได้เสด็จมายังสังขัตถลินคร พระเจ้ากิตติสิริเมฆเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้ามาณาภรณ์ รับสั่งให้พระเจ้าสิริวัลลภกับเจ้าชายปรักกมะพาหุ พระนางรัตนาวดีเทวี และพระธิดา ๒ พระองค์ คือพระนางมิตตาและพระนางปภาวดี ไปครองมหานาคหุลปุระ พระเจ้าสิริวัลลภทรงเลี้ยงดูเจ้าชายปรักกมะพาหุอย่างดี เมื่อเจริญชันษาทรงจัดพิธีโสกันต์แด่เจ้าชาย และทรงยกพระนางมิตตาให้พระราชโอรสทรงพระนามว่ามาณาภรณ์ ต่อมา พระเจ้าวิกกมะพาหุซึ่งครองราชย์อยู่ ณ ปุพัตถิมนครสวรรคต ราชสมบัติตกแก่พระเจ้าคชพาหุราชโอรส ฝ่ายพระเจ้ากิตติสิริเมฆและพระเจ้าสิริวัลลภทรงทราบข่าวจึงทรงยกทัพมาหมายยึดครองปุพัตถิมนครซึ่งถือว่าเป็นมูลมรดกของทั้ง ๒ พระองค์คืน แต่

---

[๔๘] สรุปย่อจาก พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ทรงทำสงครามพ่ายแพ้แก่พระเจ้าคชพาหุจึงถอยทัพกลับ นับตั้งแต่นั้น กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ต่างทรงมีสัมพันธไมตรีต่อกันและกัน และทรงครองราชย์อยู่ในแคว้นของแต่ละพระองค์ ฝ่ายเจ้าชายปรักกมะพาหุทรงคิดการณ์ใหญ่ ทรงเห็นว่าผู้มีความสามารถเช่นพระองค์ไม่เหมาะกับเมืองเล็ก ๆ จึงเสด็จออกจากมหานาคหุลปุระมุ่งสู่สังขัตถลินครซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของพระองค์และประทับอยู่กับพระเจ้ากิตติสิริเมฆ

บทที่ ๖๒ ปรมัณฑลาภิคมนะ : มุ่งสู่อาณาจักรอื่น เจ้าชายปรักกมะพาหุทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาศิลปะทุกอย่างจนเชี่ยวชาญ ทรงแตกฉานทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น นิติศาสตร์ โกฏิลลศาสตร์ ศัพทศาสตร์ นิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ นัจจคีตศาสตร์ ทรงประพฤติพระองค์ให้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากิตติสิริเมฆ ได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งอุปนัยนะ ขณะฉลองตำแหน่ง พระเจ้าสิริวัลลภสวรรคต เจ้าชายมาณาภรณ์ราชโอรสได้เสด็จขึ้นครองราชย์ และพระนางมิตตาเทวีประสูติพระโอรสทรงพระนามว่าสิริวัลลภ(ขนานนามตามพระนามของพระเปยยกา) ในปีต่อมา พระนางปภาวดีพระมเหสีองค์ที่สองของพระเจ้ามาณาภรณ์ประสูติพระโอรสทรงพระนามว่ากิตติสิริเมฆ ฝ่ายเจ้าชายปรักกมะพาหุทรงคิดการณ์ใหญ่ ทรงประสงค์จะปกครองลังกาทวีปภายใต้เอกเศวตฉัตร ทรงมีพระดำริว่าหากอยู่ ณ สังขัตถลินครต่อไปโดยไม่ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้ากิตติสิริเมฆจะเป็นความเสียหายใหญ่หลวง จึงเสด็จออกจากสังขัตถลินครมุ่งสู่อาณาจักรอื่น

บทที่ ๖๓ เสนาปติวธะ : แผนประหารเสนาบดี เจ้าชายเสด็จออกจากสังขัตถลินครโดยมิให้พระเจ้ากิตติสิริเมฆทรงทราบ ทรงเห็นว่าผู้ตามเสด็จพระองค์มีน้อยจึงตรัสถามสาเหตุ เมื่อทรงทราบว่าทุกคนหมิ่นพระองค์ที่ยังพระเยาว์ว่าคงทำการใหญ่ไม่ได้ ทรงประสงค์จะแสดงภูมิปัญญาของพระองค์ให้ปรากฏ จึงเสด็จไปยังพทลัตถิคามซึ่งเสนาบดีของพระเจ้ากิตติสิริเมฆครอบครองอยู่ เสนาบดีคิดจะกราบทูลให้พระเจ้ากิตติสิริเมฆทรงทราบ พระองค์จึงทรงประหารชีวิตเสนาบดียึดทรัพย์ของเสนาบดีนำไปแจกจ่ายแก่พวกทหารของพระองค์ เรื่องนี้เป็นข่าวกระฉ่อนไปทั่ว

บทที่ ๖๔ ปรมัณฑลัปปวัตตินิณณยะ : การสำรวจเหตุการณ์ในอาณาจักรอื่น เมื่อเจ้าชายทรงประหารชีวิตเสนาบดีพักดูเหตุการณ์ ๒-๓ วัน ข่าวแพร่ไปอย่างรวดเร็ว ชาวเมืองต่างคิดว่าพระองค์ทรงเป็นกบฏ ต้องการจับกุมนำกลับไปยังสังขัตถลินคร จึงยกทัพมาหมายจับกุมพระองค์หลายครั้ง แต่พระองค์ทรงเชี่ยวชาญการสู้รบทรงรู้จักยุทธศาสตร์จึงได้ชัยชนะทุกครั้ง แต่เพื่อรักษาน้ำพระทัยแห่งพระบิดา(กิตติสิริเมฆ)จึงเสด็จออกจากเขตแคว้นของพระบิดาหลบหนีเข้าไปในอาณาจักรของพระเจ้าคชพาหุ พระเจ้าคชพาหุทรงให้การต้อนรับตามราชประเพณีทรงให้พวกนักสืบคอยติดตามพระองค์ ขณะเดียวกันเจ้าชายทรงส่งนักสืบไปประจำอยู่ในที่ต่าง ๆ ทรงสงเคราะห์ชาวเมืองและเหล่าทหารจนคุ้นเคยกับพระองค์ โดยที่คนเหล่านั้นไม่รู้แผนการของพระองค์ ทรงทำพระองค์ให้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าคชพาหุโดยนำพระนางภัททวดีกุมารีพระกนิษฐภคินีผู้ทรงสิริโฉมของพระองค์มา

เป็นราชบรรณาการแด่พระเจ้าคชพาหุ พระองค์จึงเข้าออกภายในราชสำนักและทรงสืบทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกปุพัตถินคร

บทที่ ๖๕ มหาทิปาทมหุสสวะ : พิธีสมโภชตำแหน่งพระมหาทิบาท ครั้นประทับอยู่ที่ปุพัตถิมนครระยะหนึ่ง เจ้าชายปรักกมะพาหุเสด็จกลับสังขัตถลินคร ระหว่างทางทรงผจญภัยอันตรายจนเสด็จถึงหมู่บ้านสระ(สรัคคาม)เขตแดนของพระเจ้ากิตติสิริเมฆประทับยับยั้งอยู่ไม่ยอมนิวัติเข้าพระนคร พระเจ้ากิตติสิริเมฆจึงมีพระราชสาส์นรับสั่งให้เสด็จเข้าพระนคร พระองค์ไม่ยอมเสด็จเข้าไป พระนางรัตนาวลีเทวีจึงเสด็จไปเชิญเจ้าชายกลับเข้าพระนครด้วยพระองค์เอง เมื่อเสด็จถึงสังขัตถลินคร พระเจ้ากิตติสิริเมฆทรงมอบราชสมบัติแด่เจ้าชาย จากนั้นไม่นานได้เสด็จสวรรคต หลังจากจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้ากิตติสิริเมฆแล้วเจ้าชายปรักกมะพาหุทรงจัดพิธีสมโภชตำแหน่งพระมหาทิบาทครองราชย์อยู่ ณ สังขัตถลินคร

บทที่ ๖๖ สรัชชสมิทธิกรณะ : การสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ราชอาณาจักร

พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงพระราชดำริจะขยายราชอาณาจักรของพระองค์ให้ยิ่งใหญ่ พระราชทานตำแหน่งแก่ผู้ที่เหมาะสมแล้วรับสั่งให้ไปตั้งทัพในที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ยอดเขาจนจรดชายทะเล พระราชกรณียกิจประการแรกคือรับสั่งให้ปรับปรุงการเกษตร ตรัสว่า “แม้แต่น้ำหยดเดียวก็อย่าให้ไหลลงทะเลโดยมิได้ทำให้เกิดประโยชน์” ทรงจัดระบบชลประทานโดยการขุดลอกห้วยหนองคลองบึงจำนวนมาก ทรงให้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ ทรงตรากฎหมายการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทรงพัฒนาการเกษตรใหม่ ๆ ทำให้ชาวเมืองปราศจากความอดอยาก ทรงปลูกสวน สร้างวัดวาอารามในพระพุทธศาสนาจำนวนมากยิ่งกว่ากษัตริย์ทุกพระองค์ ทำให้ราชสมบัติของพระองค์เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง

บทที่ ๖๗ พลธนสังคหะ : การรวบรวมไพร่พลและทรัพย์สมบัติ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงพระราชดำริจะทะนุบำรุงทั้งอาณาจักรและศาสนจักรทรงจัดกองทัพและอาวุธ ยุทโธปกรณ์ทุกอย่าง ทรงประชุมเหล่าอำมาตย์มอบกองทัพเพื่อฝึกรบ รับสั่งให้ไปประจำการอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ขณะเดียวกันทรงจัดการค้าขายรัตนะต่าง ๆ สั่งสมพระราชทรัพย์จนบ้านเมืองของพระองค์เจริญมั่งคั่งยิ่งขึ้น

บทที่ ๖๘ รัชชทานะ : การพระราชทานราชสมบัติ เมื่อมีกองทัพอันเกรียงไกร มีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงเกลี้ยกล่อมแม่ทัพนายกองฝ่ายพระเจ้าคชพาหุซึ่งครองดินแดนแถบมลัยประเทศให้เข้าร่วมกับพระองค์ ทรงยกทัพเข้าโจมตีแคว้นของพระเจ้าคชพาหุ พระเจ้าคชพาหุได้ทรงส่งกองทัพของพระองค์ไปทำสงครามหลายครั้ง ฝ่ายพระเจ้ามาณาภรณ์ซึ่งครองราชย์อยู่ ณ กรุงโรหณะ เดิมทรงมีสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าคชพาหุ เมื่อทรงสดับว่ากองทัพพระเจ้าปรักกมะพาหุมีกำลังเข้มแข็งกว่าคงจะยึดครองดินแดนของพระเจ้าคชพาหุได้ ทรงยกเลิกสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าคชพาหุแล้วแปรพักตร์เข้าฝ่ายพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระเจ้าปรักกมะพาหุจึงมีกองทัพเข้มแข็งยิ่งขึ้น กอง

ทหารของพระองค์สามารถยึดปุพัตถินครได้จับกุมพระเจ้าคชพาหุขังไว้ในปราสาท

พวกชาวเมืองได้อัญเชิญพระเจ้ามาณาภรณ์ให้ยกทัพมาช่วย พระเจ้ามาณาภรณ์ทรงเกิดละโมบราชสมบัติ ทรงยกทัพบุกมาถึงปุพัตถิมนครรบราฆ่าฟันทหารของพระเจ้าปรักกมะพาหุตายหมดสิ้นแล้วยึดเอาราชสมบัติของพระเจ้าคชพาหุ ทรงกักขังพระเจ้าคชพาหุและพยายามปลงพระชนม์โดยวิธีให้อดอาหารและถวายยาพิษเพื่อมิให้ชาวเมืองรู้แผนการ พระเจ้าคชพาหุทรงได้รับทุกข์ทรมานจนมิอาจอดกลั้นได้ ทรงส่งพระราชสาส์นลับไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงเมตตาจึงทรงส่งกองทัพไปตีทัพของพระเจ้ามาณาภรณ์แตกกระเจิงแล้วอัญเชิญพระเจ้าคชพาหุเสด็จออกมา ระหว่างทางทหารของพระเจ้าคชพาหุได้ก่อการกบฏพาพระเจ้าคชพาหุเสด็จหนี พระเจ้าปรักกพาหุทรงกริ้วรับสั่งให้ทหารจับกุมพระเจ้าคชพาหุให้ได้ ฝ่ายพระเจ้าคชพาหุทรงอยู่ในสถานการณ์คับขันจึงเผดียงสงฆ์ให้ช่วยนำพระราชสาส์นไปเพื่อทูลขอขมาพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระสงฆ์ได้เกลี้ยกล่อมพระเจ้าปรักกมะพาหุว่า การที่ทรงปกครองแผ่นดินก็เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนให้มีความสามัคคีกัน ฉะนั้น ขอให้พระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์โปรดปรองดองกัน ในที่สุด พระเจ้าปรักกมะพาหุจึงได้ประทานรัชสมบัติคืนแก่พระเจ้าคชพาหุแล้วเสด็จนิวัติสู่แคว้นของพระองค์

บทที่ ๖๙ ติราชกะ : เรื่องพระราชา ๓ พระองค์ ในช่วงเวลานั้นมีพระราชาปกครองลังกา ๓ พระองค์ ได้แก่ พระเจ้าคชพาหุ พระเจ้ามาณาภรณ์ และพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระเจ้าคชพาหุทรงครองแคว้นราชะเช่นเดิม พระองค์ทรงยกเลิกสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ามาณาภรณ์ด้วยทรงถือว่าแคว้นราชะเป็นแคว้นที่พระเจ้าปรักกมะพาหุประทานแก่พระองค์ ทรงเสวยราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปี ก็สวรรคต เหล่าอำมาตย์ราชมนตรีของพระเจ้าคชพาหุกลับไปอัญเชิญพระเจ้ามาณาภรณ์ให้เสวยราชสมบัติ ฝ่ายพระเจ้าปรักกมะพาหุทรงทราบข่าวได้ทรงยกทัพไปยังปุพัตถิมนคร เมื่อทรงทราบว่าพระเจ้ามาณาภรณ์ทรงยกทัพมาจึงทรงตั้งทัพรออยู่ ขณะนั้นพวกราชอำมาตย์กราบทูลเชิญพระองค์ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์

บทที่ ๗๐ อภิเสกมังคลนิทเทส : การพรรณนาเรื่องพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เมื่อกองทัพของพระเจ้ามาณาภรณ์บุกเข้าประชิดปุพัตถิมนคร กองทัพทั้ง ๒ ได้ต่อสู้ปะทะกันรอบ ๆ พระนคร สงครามครั้งนั้นทหารตายไปจำนวนมาก สิ้นเวลาหลายเดือน ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงเพลี่ยงพล้ำเสียทหารจำนวนมาก เหลือทหารอยู่จำนวนน้อย แม้พวกอำมาตย์กราบทูลให้ทรงถอยทัพเพราะมีกำลังทหารน้อยก็ไม่ทรงคล้อยตาม ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะรบต่อไปทั้งกลางวันกลางคืน วันหนึ่งพระองค์ทรงเผลอหลับไปในท่ามกลางสนามรบ พวกอำมาตย์นำพระองค์กลับเข้าพระนคร พระองค์ทรงกริ้วต่อการกระทำของเหล่าอำมาตย์ แต่พระองค์ก็สามารถตีทัพของพระเจ้ามาณาภรณ์แตก จับกุมเจ้าชายสิริวัลลภพระโอรสของพระเจ้ามาณาภรณ์ได้ ฝ่ายพระเจ้ามาณาภรณ์หลังจากทรง

พ่ายแพ้ทรงตรอมพระทัยจนทรงพระประชวร เมื่อใกล้สวรรคตทรงแนะนำให้เจ้าชายกิตติสิริเมฆและเหล่าอำมาตย์ข้าราชบริพารยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าปรักกมะพาหุ ฝ่ายเหล่าอำมาตย์ข้าราชบริพารของพระเจ้าปรักกมะพาหุได้พร้อมใจกันจัดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกยกพระเจ้าปรักกมะพาหุขึ้นเป็นกษัตริย์อีกเป็นครั้งที่ ๒

บทที่ ๗๑ ปุรัตถิปุรปฏิสังขรณนิทเทส : การพรรณนาเรื่องการปฏิสังขรณ์ปุพัตถินคร หลังจาก พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงครองราชย์เหนือลังกาทวีปทั้งหมด ทรงมีพระราชดำริถึงวิธีสร้างความเจริญแก่ลังกาและพระพุทธศาสนา ทรงมีพระราชบัญชาให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งฝ่ายภิกษุและฆราวาส ทรงให้พระสงฆ์ทั้ง ๓ นิกายซึ่งไม่ปรองดองกันมาตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย สามัคคีกัน ทรงถวายการอุปถัมภ์ โปรดให้สร้างโรงทาน โรงพยาบาล โรงเก็บพืชพันธุ์ธัญญาหาร อุทยานไม้ดอกไม้ผลจำนวนมาก ถนนสายสำคัญ รับสั่งให้ขุดสระ ทรงสร้างปราสาท โรงธรรม อาราม วิหาร ร้านตลาด และเมืองลูกหลวง ทรงขยายพระนครให้กว้างใหญ่ยิ่งกว่าเดิม มีประตู ๑๔ ประตู งดงามรุ่งเรืองดังเมืองสวรรค์ ส่วนพระองค์ทรงรักษาพระอุโบสถศีลอยู่เป็นนิตย์

บทที่ ๗๒ ทาฐาธาตุมหนิทเทส : การพรรณนาการสมโภชพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว พระเจ้าปรักกมะพาหุรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์อนุราธบุรี ทรงสร้างปรักกมบุรี ในวันอุโบสถทรงประกาศให้อภัยแก่สัตว์น้ำสัตว์บกทุกชนิดทั่วเกาะลังกา ฝ่ายชาวเมืองโรหณะได้อัญเชิญพระราชินีสุคลาขึ้นเป็นผู้นำ เมื่อรวบรวมกองทัพจนกล้าแข็งแล้วได้ก่อการกบฏขึ้น พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงส่งกองทัพไปปราบปรามอยู่นานหลายเดือน จนกองทัพของพระราชินีสุคลาเพลี่ยงพล้ำ พระนางได้ทรงฉวยเอาพระธาตุพระเขี้ยวแก้วและพระบาตรธาตุเสด็จหลบหนีไป ฝ่ายพวกทหารและชาวเมืองของพระนางสุคลาพยายามสู้รบโดยยอมเสียสละชีวิตอุทิศแด่พระธาตุทั้ง ๒ นั้น ด้วยเหตุที่ถือว่าผู้ที่ครอบครองพระธาตุทั้ง ๒ นี้เท่านั้นจึงเป็นกษัตริย์ลังกาอย่างแท้จริง แต่ในที่สุดถูกกองทัพของพระเจ้าปรักกมะพาหุแย่งชิงเอาพระธาตุทั้ง ๒ ไป แล้วส่งมายังปุพัตถิมนครเพื่อทูลเกล้าถวายพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระองค์ได้ทรงสมโภชพระธาตุทั้ง ๒ อย่างยิ่งใหญ่

บทที่ ๗๓ โรหณภัญชนะ : การรุกรานแคว้นโรหณะ สงครามดำเนินต่อไป กองทัพฝ่ายพระเจ้าปรักกมะพาหุเป็นฝ่ายได้เปรียบ กองทัพได้บุกเข้าไปย่ำยีกองทัพโรหณะตามลำดับ ทหารเสียชีวิตไปจำนวนมาก ในที่สุด กองทัพอันเกรียงไกรของพระเจ้าปรักกมะพาหุสามารถจับกุมพระราชินีสุคลาได้และนำไปถวายพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระองค์ทรงแต่งตั้งแม่ทัพชื่อภูตะเป็นผู้รักษาแคว้นโรหณะและทรงจัดระเบียบการปกครองแคว้นอย่างยุติธรรม

บทที่ ๗๔ ราชินาปุรคหณนิทเทส : การพรรณนาเรื่องการยึดครองเมืองราชินา เมื่อพระเจ้าปรักกมะพาหุทรงครองราชย์ได้ ๘ ปี ชาวแคว้นโรหณะได้ก่อการกบฏขึ้นอีกในปีที่ ๑๖ แห่งรัชกาล ประชาชนแถบท่ามหาติตถะก่อการกบฏขึ้น พระองค์ได้ทรง

ปราบปรามจนสงบราบคาบ กล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีตที่กษัตริย์ลังกากับกษัตริย์รามัญต่างทรงมีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอะละอองสิถุเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงให้เพิ่มราคาช้างที่ส่งไปขายยังลังกา ทรงยกเลิกช้างบรรณาการอันเป็นธรรมเนียมโบราณ จับทูตลังกาแย่งชิงเงิน ช้าง และเรือของประเทศลังกา ห้ามการค้าขายระหว่างลังกากับรามัญ ให้อาจารย์วาจิสสระกับบัณฑิตชื่อธรรมกิตติโดยสารเรือรั่วข้ามทะเล แย่งชิงเจ้าหญิงที่พระเจ้าแผ่นดินลังกาส่งไปถวายดินแดนกัมโพชะ

เมื่อพระเจ้าปรักกมะพาหุทรงทราบจึงทรงส่งกองทัพเรือไปยังประเทศรามัญ กองทัพเรือถูกพายุกระหน่ำ บางลำอับปางกลางทะเล บางลำพลัดหลงไปที่อื่น ลำหนึ่งพลัดไปขึ้นเกาะกากะ(เชิงอรรถฉบับภาษาอังกฤษ สันนิษฐานว่า คือ เกาะอันดามันแห่งใดแห่งหนึ่ง) กองทัพลังกาได้จับกุมชาวเกาะจำนวนมากไปถวายพระเจ้าลังกา อีก ๕ ลำนำโดยแม่ทัพนครคีรีชื่อกิตติยกพลขึ้นที่ท่ากุสุมะ(ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ เรียกว่า กุสิมะ ปัจจุบันคือเมืองพะสิม) ตีทัพรามัญแตกพ่าย อีกกองหนึ่งแม่ทัพทมิฬาธิการีชื่ออาทิจจะยกพลขึ้นที่ท่าปัปผาลมะของชาวรามัญ จับชาวชนบทเป็นเชลยแล้วยกทัพบุกเข้าตีเมืองอุกกะมะละปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินรามัญ ชาวรามัญจึงเผดียงสงฆ์ให้มีสัมพันธไมตรีกับลังกาเช่นเดิม

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินแคว้นปัณฑุ เมืองมธุรา พระนามว่าปรักกมะ ถูกพระเจ้ากุลเสขระยกทัพบุกเข้าตีเมือง พระองค์ทรงส่งพระราชสาส์นไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าปรักกมะพาหุ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงส่งกองทัพไปหมายช่วยเหลือ แต่กรุงมธุราแตกพ่ายก่อนกองทัพยกไปถึง พระเจ้าปัณฑุถูกปลงพระชนม์ แต่พระเจ้าปรักกมะพาหุก็ทรงให้กองทัพลังกาทำสงครามเพื่อยึดราชสมบัติถวายคืนแด่รัชทายาทของพระเจ้าปัณฑุ กองทัพลังกายกพลไปยึดท่าเรือได้ทำสงครามถึง ๙ ครั้ง กวาดต้อนแรงงานทมิฬจำนวนมากไปยังลังกาเพื่อบังคับใช้แรงงานปฏิสังขรณ์เจดีย์เก่าที่เคยถูกพวกทมิฬทำลาย ขณะเดียวกันได้ก่อสร้างค่ายปรักกมปุระขึ้นแล้วตั้งทัพอยู่ ณ กุนทุกาละ ฝั่งประเทศอินเดีย

พระเจ้ากุลเสขระทรงแค้นเคืองทรงส่งกองทัพไปปราบปรามทำสงครามมากกว่า ๕๐ ครั้ง พระเจ้ากุลเสขระทรงพ่ายแพ้เกือบทุกครั้งทรงตัดสินพระทัยยกทัพหลวงเข้าบุกค่ายปรักกมะปุระ แต่ถูกตีแตกพ่าย พระองค์เสด็จหลบหนีไปได้ กองทัพลังกาได้อัญเชิญเจ้าชายวีรปัณฑุผู้เป็นพระราชโอรสพระองค์เล็กของพระเจ้าปัณฑุขึ้นครองราชย์แล้วยกทัพบุกยึดเมืองราชินา ในเวลานั้นกองทัพลังกาเข้มแข็งจนแผ่อิทธิพลเข้าสู่ประเทศรามัญและอินเดียตอนใต้

บทที่ ๗๕ ปัณฑุรัฏฐวิชยะ : ชัยชนะเหนือแคว้นปัณฑุ กองทัพของพระเจ้าปรักกมะพาหุนำโดยแม่ทัพลังกาปุระทำศึกกับพระเจ้ากุลเสขระ พระเจ้าปรักกมะพาหุมีรับสั่งให้จัดพิธีถวายพระมงกุฎแก่เจ้าชายวีรปัณฑุเพื่อขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อพระบิดา ฝ่ายพระเจ้ากุลเสขระครั้นทัพแตกพ่ายได้เสด็จหลบหนีไปยังแคว้นโจฬะทูลขอกำลังกองทัพ

จากพระเจ้าโจพะยกเข้ามาตีกองทัพลังกา แต่ถูกกองทัพลังกาตีแตกพ่ายกลับไป กองทัพลังกาครอบครองแคว้นปัณฑุทั้งหมดและให้ใช้เหรียญกษาปณ์จารึกพระนามพระเจ้าปรักกมะพาหุทั่วทุกแห่ง

บทที่ ๗๖ วิหารการาปนะ : การสร้างพระวิหาร เมื่อพระเจ้าปรักกมะพาหุทรงปกครองลังกาได้ทั้งหมดทรงมีพระราชดำริพระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนาด้วย ทรงถือว่าการปกครองราชสมบัตินั้นก็เพื่อได้มีโอกาสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั่นเอง พระสงฆ์ลังกาสมัยนั้นแตกแยกออกเป็น ๓ นิกาย คือสำนักอภัยคีรี สำนักมหาวิหาร และสำนักเชตวัน พระสงฆ์บางพวกมีบุตรภรรยา บางพวกเป็นผู้ทุศีลเป็นอลัชชี บางพวกแสดงคัมภีร์เวตุลลปิฎก ซึ่งมิใช่พุทธพจน์ว่าเป็นพุทธพจน์ พระองค์มีรับสั่งให้พระมหากัสสปเถระเป็นประธานเกลี้ยกล่อมพระสงฆ์ทั้ง ๓ นิกายให้สามัคคีกันอย่างลำบากยิ่งนัก พวกทุศีลรับสั่งให้สึก ทรงสะสางพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์อีกครั้ง ทรงให้สร้างพระวิหาร ปราสาท เรือนพระปฏิมา เรือนประดิษฐานพระธาตุ เป็นต้น วิหารที่สำคัญมีขนาดใหญ่ เช่น เชตวันวิหาร วิหารอิสิปตนะ กุสินาราวิหาร เวพุวันวิหาร และกปิลวิหาร

บทที่ ๗๗ อุยยานาทิการาปนะ : การสร้างพระราชอุทยานเป็นต้น พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงมีพระราชประสงค์ให้บ้านเมืองมีเครื่องมือและทัพสัมภาระที่หาได้ง่าย มีอุปกรณ์ครบถ้วน รับสั่งให้สร้างอุทยานหลายแห่ง ให้ปลูกไม้ผลไม้ดอก เช่น มะพร้าว มะม่วง ขนุน หมาก ตาล หลายแสนต้น อุทยานที่ปรากฏชื่อมากกว่า ๓๐ แห่ง เช่น อุทยานนันทนะ อุทยานลักขุยยาน(มีต้นไม้ ๑๐๐,๐๐๐ ต้น) อุทยานมหาเมฆวัน อุทยานมิสสกะ (สวนผสม) โปรดให้ขุดสระ ห้วย หนอง คลอง บึง มากกว่า ๓,๘๐๐ แห่ง โปรดให้จัดระบบชลประทาน ทรงจัดตั้งแหล่งทำงานให้ประชาชนในหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ เสวยราชสมบัติ ๓๓ ปี

บทที่ ๗๘ โสพสราชกะ : พระราชา ๑๖ พระองค์ ช่วงนี้ กษัตริย์ครองราชสมบัติลังกามี ๑๖ พระองค์ ได้แก่ (๑) พระเจ้าวิชยพาหุ ที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๒๙) พระภาคิไนยของพระเจ้าปรักกมะพาหุ ทรงเป็นปราชญ์ เป็นกวี มีพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ทรงครองราชย์อยู่เพียง ๑ ปีก็ถูกชาวกาลิงคะชื่อมหินทะปลงพระชนม์ (๒) พระเจ้ามหินทะ ที่ ๕ (พ.ศ. ๑๗๓๐) ปลงพระชนมายุพระเจ้าวิชยพาหุแล้วขึ้นครองราชย์ได้ ๕ วัน ก็ถูกปลงพระชนม์ (๓) พระเจ้ากิตตินิสสังกะ (พ.ศ. ๑๗๓๐) ราชวงศ์กาลิงคะครองราชย์อยู่ ๙ ปี (๔) พระเจ้าวีรพาหุ (พ.ศ. ๑๗๓๙) โอรสของพระเจ้ากิตตินิสสังกะครองราชย์อยู่ ๑ คืน ก็ถูกปลงพระชนมายุ (๕) พระเจ้าวิกกมะพาหุ ที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๓๙) พระอนุชาของพระเจ้ากิตตินิสสังกะ ครองราชย์อยู่ ๓ เดือน (ถูกปลงพระชนม์) (๖) พระเจ้าโจฑคังคะ (พ.ศ. ๑๗๓๙) พระภาคิไนยของพระเจ้ากิตตินิสสังกะ ปลงพระชนมายุพระเจ้าวิกกมะพาหุแล้วเสด็จขึ้นครองราชย์อยู่ ๙ เดือน (๗) พระนางลีลาวดีพระอัครมเหสีของพระเจ้าปรักกมะพาหุมหาราชที่ ๑ ร่วมกับเสนาบดีนามว่ากิตติได้กำจัดพระเจ้าโจฑคังคะ

แล้วขึ้นครองราชย์อยู่ ๓ ปี (๘) พระเจ้าสาหสมัลละ (พ.ศ. ๑๗๔๓) ราชวงศ์โอกกากะ ครองราชย์อยู่ ๒ ปี (๙) พระนางกัลยาณวดีเทวีอัครมเหสีของพระเจ้ากิตตินิสสังกะ (พ.ศ. ๑๗๔๕) ร่วมกับเสนาบดีชื่ออายัสมันตะ ตระกูลขันธาวาระ ครองราชย์อยู่ ๖ ปี (๑๐) พระราชกุมารนามว่าธัมมาโศก (พ.ศ. ๑๗๕๑) ประสูติได้เพียง ๓ เดือน ครองราชย์อยู่ ๑ ปี (๑๑) มหาทิบาทชื่อ อณีกังคะ (พ.ศ. ๑๗๕๒) ยกทัพมาจากแคว้นโจฬะ ครองราชย์อยู่ ๑๗ วัน (ถูกปลงพระชนม์) (๑๒) พระนางลีลาวดี (พ.ศ. ๑๗๕๒) ร่วมกับเสนาบดีวิกกันติจมูนักกะ ครองราชย์(ครั้งที่ ๒) อยู่ ๑ ปี (๑๓) พระเจ้าโลกิสสระ ที่ ๑ (พ.ศ. ๑๗๕๓) ยกทัพมาจากอินเดีย ครองราชย์อยู่ ๙ เดือน (๑๔) พระนางลีลาวดีเทวี (พ.ศ. ๑๗๕๔) ร่วมกับเสนาบดีชื่อปรักกมะ ครองราชย์ (ครั้งที่ ๓) อยู่ ๗ เดือน (๑๕) พระเจ้าปรักกมะ (ปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๒) ยกทัพมาจากแคว้นปัณฑุ ครองราชย์อยู่ ๓ ปี (๑๖) พระเจ้ามาฆะ (พ.ศ. ๑๗๕๗) ราชวงศ์กาลิงคะ ยกทัพมาจากแคว้นกาลิงคะ ครองราชย์อยู่ ๒๑ ปี พระเจ้ามาฆะทรงเป็นกษัตริย์ผู้ดุร้ายโหดเหี้ยมทรงควักพระเนตรของพระเจ้าปรักกมะชิงราชสมบัติ ทรงยึดทรัพย์สินของคนร่ำรวย ยึดวัดวาอาราม และทาสอารามชายหญิง ตั้งกองทัพในเขตอภัยทาน ให้วรรณะ ๔ ครองคู่ปะปนกัน ทำลายพระปฏิมาและเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ใช้ภิกษุและภิกษุณีให้ทำงานหนัก ฆ่าอุบาสกอุบาสิกาภายในวัด ทำลายคัมภีร์และพระสารีริกธาตุเป็นต้น พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมมากในยุคนี้

บทที่ ๗๙ เอกราชกะ : เอกราช ช่วงเวลานั้น ชาวบ้านผู้มีบุญหลายคนหลบหนีสงครามไปสร้างบ้านเรือนอยู่บนภูเขา ได้แก่สุภเสนาบดีสร้างบ้านอยู่บนสุภบรรพต มหาทิบาทนามว่าภูวเนกพาหุสร้างบ้านอยู่บนยอดเขาโควินทะ สังขเสนาบดีสร้างบ้านอยู่บนเขาคังคาโทณิ แคว้นมณิเมขลา พระเจ้าวิชยพาหุ ที่ ๓ (พ.ศ. ๑๗๗๘) แห่งราชวงศ์สิริสังฆโพธิทรงตั้งมั่นอยู่ในป่ารกชัฏ และได้เป็นพระวันนิราช (กษัตริย์หัวหน้าเผ่า) ทรงซ่องสุมผู้คนไว้จนมีขุมกำลังมากขึ้น จากนั้นทรงขับไล่พวกทมิฬแล้วขึ้นครองราชสมบัติ ทรงปฏิสังขรณ์วัดวาอารามขึ้นใหม่ ทรงมีพระโอรส ๒ พระองค์ ได้แก่ เจ้าชายปรักกมะพาหุกับเจ้าชายภูวเนกพาหุ ทรงมอบราชสมบัติแก่เจ้าชายปรักกมะพาหุ เสวยราชสมบัติ ๔ ปี

บทที่ ๘๐ ทาฐาธาตุปาฏิหาริยทัสสนะ : การแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว พระเจ้าปรักกมะพาหุ (ปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๓ พ.ศ. ๑๗๘๒) ทรงรวมลังกา ๓ เขต ทรงเป็นปราชญ์ได้รับพระปรมาภิไธยว่า “กลิกาลาทิสาหิจจสัพพัญญูบัณฑิต” (ปราชญ์ผู้รู้อักษรศาสตร์ทุกอย่างในต้นกลียุค) ทรงเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุ ทรงยกพระบรมสารีริกธาตุขึ้นทูนเหนือพระเศียรตั้งพระสัตยาธิษฐานว่าหากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีศรัทธาจะได้ครองแผ่นดินทำนุบำรุงอาณาจักรและศาสนจักร ขอให้พระบรมสารีริกธาตุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ปรากฏ ทันใดนั้น พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ลอยขึ้นไปสถิตบนอากาศดุจดวงจันทร์เนรมิตพระพุทธรูปเปล่งพระฉัพพัณณรังสีแล้วลอยกลับลงมาสู่กระพุ่มพระหัตถ์ตามเดิม

บทที่ ๘๑ เวริราชวิชยนิทเทส : การแสดงเรื่องพิชิตพระไพรีราช พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงลดโทษให้นักโทษ พระองค์จึงได้เป็นที่รักใคร่ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทรงรวบรวมหัวหน้าชนเผ่าวันนิ ทรงเป็นผู้นำชาวสีหพกวาดล้างพวกทมิฬของพระเจ้ามาฆะกับพระเจ้าชยพาหุ กษัตริย์ทมิฬ ในปีที่ ๑๑ แห่งรัชกาล ทรงทำสงครามกับพระเจ้าจันทภานุกษัตริย์ชาวะกะ ซึ่งยกทัพเข้ามารุกราน แผ่นดินลังกาจึงหมดสิ้นศัตรู

บทที่ ๘๒ สาสโนปการกรณะ : การสร้างอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนา พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงปฏิบัติตามกฎพระมนู ได้พระราชทานทรัพย์สินคืนแก่เจ้าของทรัพย์ ถวายหมู่บ้านส่วยและอารามคืนแก่พระสงฆ์ ทรงนำพระสงฆ์มาจากแคว้นโจฬะเพื่อปรับพระพุทธศาสนาแคว้นโจฬะให้กลมกลืนกันกับพระพุทธศาสนาในลังกา ทรงส่งเสริมภิกษุให้ปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น รับสั่งให้นำคัมภีร์มาจากอินเดียแล้วคัดลอก พระปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรมจึงเจริญรุ่งเรือง ทรงแต่งตั้งตำแหน่งพระสงฆ์อุปถัมภ์ด้วยบริขารเครื่องใช้สร้างอาราม และให้จัดพิธีอุปสมบทขึ้นหลายครั้ง

บทที่ ๘๓ วิวิธกุสลกรณะ : การบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงให้ปฏิสังขรณ์เมืองสิริวัฒนะสถานที่ประสูติของพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ทรงบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ทรงอุปัฏฐากพระสงฆ์สร้างวัดวาอาราม เทวาลัย ทรงนำพระธาตุพระเขี้ยวแก้วกลับจากวิหารภีมติตถะในแคว้นปัญจโยชนะแล้วจัดพิธีเฉลิมฉลองขึ้น ทรงให้จัดพุทธมงคลพิธี ถวายผ้าพระกฐินอุทิศพระอสีติมหาสาวก ๘๐ กองภายในวันเดียว พระราชกรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่งคือทรงยกราชสมบัติลังกาอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า ทรงตกแต่งพระนครให้งดงามแล้วอัญเชิญพระธาตุขึ้นประดิษฐานไว้บนราชบัลลังก์จัดพิธีเฉลิมฉลองทุก ๆ ๗ วัน ทรงบูชาด้วยเครื่องบูชาทุกอย่างที่คู่ควรแก่พระราชา เป็นต้นว่า แส้จามร ฉัตร พวงรัตนะต่าง ๆ วัสตราภรณ์ ให้จัดพลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้าเดินสวนสนามประโคมเสียงกลอง เสียงสังข์ โบกสะบัดธงชัยและธงแผ่นผ้าต่าง ๆ ประทานเขาสุมนกูฏและชนบทให้เป็นที่เก็บภาษีบำรุงรอยพระพุทธบาท ทรงบำเพ็ญบุญอันเป็นดุจสะพานข้ามแม่น้ำคือสังสารวัฏและเป็นดุจบันไดขึ้นสู่สวรรค์

บทที่ ๘๔ วิวิธกุสลการาปนะ : การส่งเสริมให้บำเพ็ญการกุศลต่าง ๆ พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงมีพระราชดำริหาผู้มาบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนาแทนพระองค์ ทรงเห็นว่าอำมาตย์เทวปติราชปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระองค์เที่ยวจาริกไปในที่ต่าง ๆ เพื่อปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา อำมาตย์เทวปติราชได้สนองพระราชประสงค์สร้างสะพาน ถนนหนทางหลายแห่ง วิหาร อาราม โรงธรรม ถวายผ้าพระกฐิน จารึกประกาศพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้าอยู่หัวของตนไว้ ปลูกสวนชื่อปรักกมะพาหุ แนะนำประชาชนให้ทำการงานในหมู่บ้านต่าง ๆ มีการทอฝ้ายเป็นต้น ต่อมา พระราชาได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลพระธาตุซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดตำแหน่งหนึ่ง

บทที่ ๘๕ รัชชภาราโรปนะ : การปลงพระราชภาระ ในเกาะลังกา บางครั้งได้เกิดความร้อนขึ้นอย่างรุนแรง ประชาชนได้รับความเดือดร้อน พระเจ้าปรักกมะพาหุทรงอาราธนาให้พระสงฆ์สวดพระปริตรจัดพิธีบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว ทำให้เกิดฝนตกจนภูมิภาคชุ่มฉ่ำ ประชาชนต่างเคารพและเลื่อมใสในพุทธานุภาพและพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าปรักกมะพาหุอย่างยิ่ง ครั้งหนึ่ง พระองค์ประทานพระโอวาทแก่พระโอรส ๕ พระองค์ ได้แก่ วิชยพาหุ ภูวเนกพาหุ ติโลกมัลละ ปรักกมะพาหุ และชยพาหุ พร้อมกับพระภาคิไนยนามว่าวีรพาหุ รวมเป็น ๖ พระองค์ว่า บุตร มีอยู่ ๓ ประเภท คือ อวชาตบุตร อนุชาตบุตร และอติชาตบุตร พระองค์ทรงเป็นอติชาตบุตร เพราะได้รับมายารัฐเพียงรัฐเดียวจากพระราชบิดา แต่ทรงสามารถยึดเอารัฐอื่นได้อีก ๒ รัฐ ทรงปราบพวกทมิฬ พระราชาราชวงศ์วันนิ ชาวปาณฑพ ชาวโจฬะ เป็นต้น ทรงรวบรวมสมบัติไว้เป็นอันมากใช้จนถึงลูกหลานก็ไม่หมดสิ้น ทรงทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาสามัคคีกัน ขอให้ทุกคนจงเป็นอติชาตบุตรเช่นเดียวกับพระองค์ จากนั้นทรงประชุมพระสงฆ์ตรัสปรึกษาหาผู้สมควรขึ้นครองราชย์สืบต่อไป พระสงฆ์ทั้งนั้นเห็นพ้องต้องกันว่าราชสมบัติควรจะได้แก่เจ้าชายวิชยพาหุเชษฐโอรส เพราะทรงมีน้ำพระทัยงดงาม กอปรด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น พระเจ้าปรักกมะพาหุจึงทรงปลงพระราชภาระและได้ทรงมอบพระราชกรณียกิจทุกอย่างแก่เจ้าชายวิชยพาหุ

บทที่ ๘๖ ปุรการาปนะ : การสร้างพระนคร ครั้นพระเจ้าวิชยพาหุ (โพธิสัตว์วิชยพาหุที่ ๔ พ.ศ. ๑๘๔๔) ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากสมเด็จพระราชบิดา พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์เรือนประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๒ ทรงจัดการอารักขาพระนครของพระราชบิดาปราบปรามเหล่าทรชนจนหมดสิ้น จากนั้น ทรงกราบลาพระราชบิดาเพื่อเสด็จไปสร้างพระนครปุพัตถิบุรีเป็นพระนครประจำพระองค์ ระหว่างทางทรงสร้างพระราชวังไว้บนยอดเขาวาตคีรี ทรงปฏิสังขรณ์วิหารเก่าแก่ในคังคาสิริบุรี ทรงสร้างกำแพงและประตูน้ำรอบนครหัตถิคีรี ประทับอยู่ ณ สุภคีรีบุรี (สุภ บรรพตหรือสุนทรบรรพต) ขณะนั้นพระเจ้าจันทภานุคุมทัพชวากะ ทัพโจฬะ และทัพปาณฑุบุกเข้ามาตีเมือง ทรงยกทัพหลวงออกไปต่อสู้กับกองทัพพระเจ้าจันทภานุจนแตกพ่ายไป ทรงยึดช้างม้าอาวุธและทรัพย์สินได้จำนวนมากส่งไปถวายพระราชบิดา ทรงปฏิสังขรณ์เมืองอนุราธปุระเสด็จไปยังปุพัตถิบุรี ครั้นทรงเห็นปุพัตถิบุรีชำรุดทรุดโทรมเกินกว่าจะสร้างขึ้นใหม่จึงทรงส่งพระราชสาส์นไปกราบทูลขอช่างและอุปกรณ์จากพระราชบิดา จากนั้นทรงสร้างปุพัตถิบุรีงดงามรุ่งเรืองดุจเมืองอมราวดีของท้าวสักกเทวราช งดงามประหนึ่งว่าจะเอาชนะกรุงมิถิลา หาญหักกัญจีปุระ เย้ยหยันกรุงสาวัตถี ชำนะเมืองมธุระ ทำให้กรุงพาราณสีอดสู ฉุดกระชากกรุงเวสาลี ทำให้จัมปาบุรีไหวหวั่น ฉะนั้น

บทที่ ๘๗ อภิเสกมังคลาทิทีปนะ : การแสดงเรื่องพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เมื่อพระเจ้าวิชยพาหุทรงก่อสร้างปุพัตถิบุรีสำเร็จแล้วทรงส่งพระราชสาส์นไปกราบทูลพระ

ราชบิดาเพื่อเสด็จมาจัดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก มีรับสั่งให้พระเจ้าวีรพาหุดูแลพระนคร ส่วนพระองค์เสด็จไปยังชัมพุทโทณิบุรีเพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๒ มาประดิษฐาน ไว้ ณ ปุพัตถินคร ระหว่างทางทรงจัดพิธีเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุอย่างเอิกเกริก ครั้นประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๒ ไว้ในพระนครแล้วโปรดให้จัดพิธีอุปสมบทในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ฝ่ายพระเจ้าปรักกมะพาหุพระราชบิดาทรงครองราชสมบัติจนถึงปีที่ ๓๕ แห่งรัชกาลของพระองค์จึงสวรรคต

บทที่ ๘๘ วิชยพาหุอาทิอัฏฐราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระราชา ๘ พระองค์ มีพระเจ้าวิชยพาหุเป็นต้น (๑) พระเจ้าวิชยพาหุ หลังการครองราชย์เพียง ๒ ปี มิตตเสนาบดีได้จ้างวานทาสผู้ใกล้ชิดพระราชาปลงพระชนม์พระองค์ (๒) พระเจ้าภูวเนกพาหุ ที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๔๖) เป็นพระอนุชาของพระเจ้าวิชยพาหุ เมื่อมิตตเสนาบดีปลงพระชนม์พระเจ้าวิชยพาหุ ทรงลี้ภัยไปยังสุภาจลปุระ (สุภบรรพต) ต่อมา นายทหารกลุ่มหนึ่งฆ่ามิตตเสนาบดีแล้วอัญเชิญพระเจ้าภูวเนกพาหุให้เสด็จนิวัติพระนคร ทรงปราบพวกศัตรูจนหมดสิ้น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา รับสั่งให้จารึกคัมภีร์พระธรรมและพระไตรปิฎกจนครบถ้วน และทรงแจกจ่ายไปในวิหารต่าง ๆ ทั่วเกาะลังกา เสวยราชสมบัติ ๑๑ ปี (๓) พระเจ้าปรักกมะพาหุ ที่ ๓ (พ.ศ. ๑๘๕๗) โอรสของพระเจ้าโพธิสัตว์วิชยพาหุ พระนัดดาของพระเจ้าปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๓ (๔) พระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๖๒) โอรสของพระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๑ (๕) พระเจ้าปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๔ โอรสของพระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๒ (๖) พระเจ้าวันนิภูวเนกพาหุ ที่ ๓ (๗) พระเจ้าชยพาหุหรือวิชยพาหุที่ ๕ (๘) พระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๙๔ เดิมเป็นมหาอำมาตย์ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

บทที่ ๘๙ ปรักกมภุชาทิจตุราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระราชา ๔ พระองค์ มีพระเจ้าปรักกมพาหุเป็นต้น ถัดจากพระเจ้าภูวเนกพาหุ ได้มีพระราชาครองราชย์สืบต่อมาอีก ๔ พระองค์ ได้แก่ (๑) พระเจ้าปรักกมะพาหุ ที่ ๕ (พ.ศ. ๑๙๐๔) กับพระเจ้าวิกกมะพาหุ ที่ ๓ (พ.ศ. ๑๙๑๔) ทรงปกครองร่วมกัน (๒) พระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๕ (พ.ศ. ๑๙๒๑) เดิมเป็นมหาอำมาตย์ชื่อ อลคักโกนาระ ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงสร้างความเจริญแก่อาณาจักรและศาสนจักรเป็นอันมาก (๓) พระเจ้าวีรพาหุ เป็นลูกพี่ลูกน้องของพระมเหสีของพระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๕ (๔) พระเจ้าปรักกมะพาหุหรือศิริปรักกมะพาหุที่ ๖ (พ.ศ. ๑๙๕๓) ทรงเป็นปราชญ์ อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

บทที่ ๙๐ ชยพาหุอาทิสัตตราชทีปนะ การแสดงเรื่องพระราชา ๗ พระองค์มีพระเจ้าชยพาหุเป็นต้น ถัดจากพระเจ้าปรักกมะพาหุ ได้มีพระราชาครองราชย์สืบต่อมาอีก ๗ พระองค์ ได้แก่ (๑) พระเจ้าชยพาหุ ที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๐๕) พระราชนัดดาของพระเจ้าปรักกมะพาหุ (ศิริปรักกมะพาหุที่ ๖) ถูกปลงพระชนม์ (๒) พระเจ้าภูวเนกพาหุ ที่ ๖

(พ.ศ. ๒๐๐๗) ปลงพระชนม์พระเจ้าชยพาหุแล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระราชา (๓) พระเจ้าปัณฑิตปรักกมะพาหุ ที่ ๗ (พ.ศ. ๒๐๑๔) (๔) พระเจ้าวีรปรักกมะพาหุ ที่ ๘ (พ.ศ. ๒๐๒๘) (๕) พระเจ้าวิชยพาหุ ที่ ๗ (พ.ศ. ๒๐๗๐) (๖) พระเจ้าภูวเนกพาหุ ที่ ๗ (พ.ศ. ๒๐๗๗) (๗) พระเจ้าวีรวิกกมะ เชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าสิริสังฆโพธิ พ.ศ. ๒๐๘๕ ทรงทำนุบำรุงพระศาสนามากมาย

บทที่ ๙๑ มายาธนวหราชาทิทวิราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระราชา ๒ พระองค์มีพระเจ้ามายาธนุเป็นต้น เมื่อพระเจ้าวีรวิกกมะทรงปกครองนครเสงขัณฑเสละและสิริวัฑฒนะ เมืองแถบชายฝั่งทะเล มีกษัตริย์สุริยวงศ์ปกครองอยู่ ๒ พระองค์ คือ พระเจ้ามายาธนุ ทรงเป็นพุทธมามกะ และพระเจ้าราชสีหะที่ ๑ โอรสของพระเจ้ามายาธนุ พระองค์นี้ทรงกระทำปิตุฆาตปลงพระชนม์พระราชบิดายึดครองราชสมบัติ เดิมทีทรงนับถือพระพุทธศาสนา ครั้นทรงทราบว่าปิตุฆาตเป็นกรรมแก้ไขไม่ได้ก็ทรงโกรธเคืองพระสงฆ์ ทรงประหารพระสงฆ์ พระสงฆ์กลัวราชภัยหลบหนีไปอยู่ที่ต่าง ๆ พระองค์ทรงทำลายพระพุทธศาสนาทรงหันไปนับถือศาสนาพราหมณ์ (ก่อนสวรรคตทรงให้พระสงฆ์ขมาโทษให้พระองค์แล้วทรงกลับมานับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดิม ดูภาคผนวกเพิ่มเติมของบทที่ ๙๑)

บทที่ ๙๒ วิมลธัมมราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระเจ้าวิมลธัมมะ (วิมลธัมมสุริยะ) โอรสแห่งสุริยวงศ์องค์หนึ่งเสด็จหนีไปยังประเทศโคเว (โปรตุเกส) ต่อมา ทรงกลับมายังเกาะลังกา ทรงซ่องสุมชาวปัญจโยชนะจนมีกองกำลังเข้มแข็ง เมื่อพระเจ้าราชสีหะสวรรคต ทรงขึ้นครองราชย์ ณ เมืองสิริวัฑฒนะ มีพระนามว่าวิมลธัมมสุริยะ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๓๕ ช่วงนั้นไม่มีภิกษุมากพอจะทำพิธีอุปสมบทได้ เพราะบรรดาพระภิกษุได้หนีราชภัยไปตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าราชสีหะ พระองค์จึงทรงให้มีการอุปสมบทกุลบุตร เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๐ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในลังกาจนเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ต่อมารับสั่งให้พระอนุชา(เสนารตนะ)ที่ผนวชอยู่ลาสิกขา ทรงมอบราชสมบัติแล้วจึงสวรรคต (ดูภาคผนวกเพิ่มเติมของบทที่ ๙๑ - ๙๒)

บทที่ ๙๓ เสนารตนราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระเจ้าเสนารตนะ ต่อมาพระเจ้าเสนารตนะ (พ.ศ. ๒๑๔๗) เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงยกพระมเหสีของพระภาตุราชขึ้นเป็นพระอัครมเหสี พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ในช่วงเวลานั้นพวกต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในสีหพทวีปเบียดเบียนทำร้ายชาวสีหพและทะลายวัดวาอารามเจดีย์ พระองค์ทรงนำพระธาตุพระเขี้ยวแก้วไปซ่อนไว้ในที่ปลอดภัยทรงพาพระมเหสีธัญญปุญญาดีซึ่งทรงพระครรภ์กับพระโอรสของพระภาตุราชหลบหนีไปยังมหิยังคณสถาน ครั้นได้เวลาเหมาะสมจึงเสด็จกลับมาครองเมืองสิริวัฑฒนะอีก ต่อมา ทรงแบ่งราชสมบัติแก่พระโอรสทั้ง ๓ ได้แก่ พระกุมารสีหะได้แคว้นอูวะ พระวิชยปาละได้แคว้นมาตุละ ส่วนพระราชสีหะที่ ๒ ได้แคว้นตอนบนทั้ง ๕ ทรงมีพระชนม์อยู่ ๗ พรรษาจึงสวรรคต

บทที่ ๙๔ ราชสีหราชทีปนะ : การแสดงเรื่องพระเจ้าราชสีหะ โอรสของพระเจ้าเสนารตนะทั้ง ๓ พระองค์ทรงครองราชย์สืบต่อพระบิดา ระยะแรกทรงสามัคคีกันปกครองบ้านเมืองร่วมกันทำสงครามกับชาวต่างชาติ ภายหลังทรงบาดหมางกัน พระเจ้าราชสีหะที่ ๒ ทรงวางยาพิษปลงพระชนมายุพระเจ้ากุมารสีหะ และขับไล่พระเจ้าวิชยปาละ จากนั้นทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองและพระพุทธศาสนา ทรงทำสงครามปราบปรามศัตรูชาวโปรตุเกตุ ทรงเชื่อมสัมพันธไมตรีกับชาวฮอลันดา บ้านเมืองสงบราบคาบ เสวยราชสมบัติ ๕๒ ปี จึงสวรรคต

บทที่ ๙๕ วิมลธัมมาทิทวิราชทีปกะ : การแสดงเรื่องพระราชา ๒ พระองค์ มีพระเจ้าวิมลธัมมะเป็นต้น ต่อมา โอรสของพระเจ้าราชสีหะทรงเป็นพระราชาทรงมีพระนามว่า พระเจ้าวิมลธัมมสุริยะ ที่ ๒ พ.ศ. ๒๒๒๘ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก ทรงสร้างผอบบรรจุพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว รับสั่งให้มีการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก เสยราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปีก็สวรรคต จากนั้น โอรสของพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ทรงมีพระนามว่า พระเจ้าสิริวีรปรักกมนรินทสีหะ (พ.ศ. ๒๒๕๐) ทรงมีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนามาก โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระนครที่ชำรุดทรุดโทรม ให้เขียนจิตรกรรมฝาผนังแสดงเรื่องชาดก ๓๒ เรื่อง เช่น วิทุรชาดก เวสสันตรชาดก รับสั่งให้สามเณรสรณังกรผู้มีชื่อเสียงในรัชสมัยของพระองค์แต่งคัมภีร์สารัตถสังคหะ แปลคัมภีร์มหาโพธิวงศ์และคัมภีร์เภสัชชมัญชุสาเป็นภาษาสิงหล (หรือภาษาชาวลังกา) เสวยราชสมบัติ ๓๓ ปี จึงสวรรคต

บทที่ ๙๖ สิริวิชยราชสีหทีปนะ : การแสดงเรื่องพระเจ้าสิริวิชยราชสีหะ ต่อมา พระกนิษฐภาดาของพระมเหสีของพระเจ้าวิมลธัมมสุริยะได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่าสิริวิชยราชสีหะ ทรงมีสติปัญญา ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ทรงชักชวนให้ปวงชนทำความดี พระมเหสีของพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ทรงให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทุก ๆ ด้าน ทรงให้การอุปถัมภ์สามเณรสรณังกร ทรงจัดพิธีบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้วอย่างยิ่งใหญ่ รับสั่งให้ทำลายบ้านเรือนและคัมภีร์ของคนนอกพระพุทธศาสนา ทรงส่งทูตไปขอภิกษุจากประเทศเปคุ ประเทศรักขังคะ(มอญ) และประเทศสามินทะ (ประเทศสยาม) เสวยราชสมบัติ ๘ ปี จึงสวรรคต

บทที่ ๙๗ อภิเสกมังคลาทิทีปนะ : การแสดงเรื่องพิธีรัชมังคลาภิเษก พระชายาภาดาของพระเจ้าสิริวิชยราชสีหะได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมาปรากฏพระนามว่า กิตติสิริราชสีหะ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๙๐ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระราชกิจที่ทรงบำเพ็ญ เช่น ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มาจากประเทศรักขังคะ (มอญ) ให้ภิกษุจารึกคัมภีร์พระธรรมในแผ่นทองคำ คัมภีร์พระไตรปิฎก และแต่งพระประวัติของพระองค์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทรงสอบทานคัมภีร์มหาวงศ์และจุลวงศ์เทียบกับตำนานราชวงศ์กษัตริย์ลังกาที่นำมาจากประเทศสยาม แล้วแก้ไขส่วนที่บกพร่อง ช่วงนั้น

พวกพ่อค้าชาวฮอลันดานำโดยบุรุษชื่อขีณายุ (Baron Van Eck) ก่อการกบฏขึ้นบุกยึดเมืองหลวง (Kandy) แต่ไม่นานถูกพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะทรงยึดกลับคืนทรงฟื้นฟูวัดวาอารามและทำนุบำรุงพระพุทธ ศาสนาอีกครั้ง

บทที่ ๙๘ กิตติสิริราชสีหทีปนะ : การแสดงเรื่องพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะทรงจัดพิธีบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้วอย่างยิ่งใหญ่ ทรงสร้างผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันงดงามยิ่ง รับสั่งให้นำทองคำ ๒,๐๐๗ แท่ง มาสร้างผอบใหญ่ ยอดผอบประดับเพชรเม็ดใหญ่ ประดับเพชรอีก ๑๖๘ เม็ด บุษราคัม ๑๗๑ เม็ด มรกต ๕๘๕ เม็ด ทับทิม ๔๘๘๐ เม็ด มุกดา ๗๗๘ เม็ด ทรงสร้างผอบเล็กบรรจุภายในอีก ๒ ผอบ แล้วบรรจุพระธาตุพระเขี้ยวแก้วไว้ภายใน ทรงจัดพิธีเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ ทรงถวายหมู่บ้าน ไร่นา ช้าง ม้า โค กระบือ อุทิศพระบรมสารีริกธาตุ ทรงจัดพิธีอุปสมบท ภิกษุซึ่งในเวลานั้นบางพวกรักษาศีลเคร่งครัด บางพวกทุศีลมีบุตรภรรยา บางพวกเป็นหมอดู หมอยา เป็นต้น พระองค์ทรงปรึกษากับสามเณรสรณังกรแล้วโปรดให้ลงนิคคหกรรมแก่ชนเหล่านั้น ห้ามมิให้พระเป็นหมอดูและหมอยาเป็นต้น จึงไม่มีใครมาอุปสมบทเป็นภิกษุ ในปี พ.ศ. ๒๒๙๓ ทรงส่งพระราชสาส์นและอำมาตย์ไปทูลขอภิกษุสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของพระธรรมิกราชเจ้า (สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ) สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐทรงทราบถึงความเสื่อมโทรมแห่งพระพุทธศาสนาในลังกาทรงสะเทือนพระราชหฤทัยจึงทรงส่งพระสงฆ์มีพระอุบาลีเถระเป็นประธาน มีพระอริยมุนีเถระเป็นพระอนุเถระ(รองประธาน) ไปยังลังกาทวีป พร้อมทั้งพระพุทธรูปทองคำและคัมภีร์ทองคำ

พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะทรงมีพระราชปฏิสันถารเป็นอย่างดี รับสั่งให้สร้างวัดบุปผารามสำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์สยาม ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะปี พ.ศ. ๒๒๙๖ จึงให้อุปสมบทสามเณรสรณังกรให้ศึกษาหลักธรรมอยู่ในสำนักของพระเถระเหล่านั้น
จากนั้น ทรงแต่งตั้งพระสรณังกรเป็นพระสังฆราช พระองค์ทรงใฝ่พระทัยศึกษาพระปริยัติธรรม ทรงสดับพระธรรมเทศนา (คัมภีร์ทีฆนิกาย คัมภีร์สังยุตตนิกาย และคัมภีร์สัทธัมมสังคหะเป็นต้น) จากพระอุบาลีเถระ ภายใน ๓ ปี ได้มีภิกษุอุปสมบท ๗๐๐ รูป สามเณร ๓,๐๐๐ รูป

ในปีกุน สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐทรงส่งพระสงฆ์สยามไปลังกาอีกเป็นคณะที่ ๒ มีพระวิสุทธาจารย์มหาเถระเป็นประธาน พระวรญาณมุนีเป็นพระอนุเถระ(รองประธาน) พร้อมด้วยพระสงฆ์ทสวรรค (๑๐ รูป) ถัดมาอีก ๓ ปี พระอุบาลีมหาเถระได้มรณภาพด้วยโรคทางเดินหายใจ

พระเจ้ากรุงลังกาทรงส่งรูปจำลองพระทันตธาตุแก้วมณีและพระพุทธรูปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐทรงส่งพระราชสาส์นเรื่องรอยพระพุทธบาท การบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว การอุปสมบทของพระองค์ พร้อมกับมณฑปทองคำและฉัตรทองคำไปถวายกษัตริย์ลังกา

ช่วงนั้น กษัตริย์ลังกาและกษัตริย์สยามได้ทรงมีพระราชสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันตลอดมา พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะเสวยราชสมบัติ ๓๕ ปี จึงสวรรคต

บทที่ ๙๙ สีหพรัชชตันตัตถคมะ : การสิ้นสุดราชวงศ์สีหพ เมื่อพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะสวรรคต พระเจ้าสิริราชาธิราชสีหะ (พ.ศ. ๒๓๒๔)ผู้เป็นพระกนิษฐภาดาได้เสวยราชสมบัติ พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงทำนุบำรุงราชอาณาจักรและศาสนจักรดำเนินตามพระราชปฏิปทาแห่งพระเชษฐาธิราช เสวยราชสมบัติ ๑๘ ปี จึงสวรรคต พระเจ้าหลานเธอพระนามว่าสิริวิกกมราชสีหะ (พ.ศ. ๒๓๔๑) ได้เสวยราชสมบัติ ตอนต้นทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ต่อมา ทรงถูกคนยุยงกลับประพฤติพระองค์วิปริตผิดเพี้ยนทำร้ายประชาชน ขาดพระเมตตาธรรม ทรงจับคนมาเสียบหลาว ทรงยึดทรัพย์สมบัติราษฎร ชาวสีหพและชาวกรุงโคลัมโบ (Colombo) โกรธแค้นจึงพร้อมใจกันเนรเทศพระองค์ไปยังประเทศอินเดียหลังจากครองราชย์ได้ ๑๘ ปี ถัดจากนั้น ชาวอังกฤษที่เมืองโคลัมโบได้ยึดราชสมบัติลังกา ราชวงศ์ลังกานับแต่กษัตริย์พระองค์แรกคือพระเจ้าวิชยะ จนถึงกษัตริย์พระองค์สุดท้ายคือพระเจ้าสิริวิกกมราชสีหะจึงสิ้นสุดลง สิริรวมเวลาได้ ๒๓๕๗ ปี มีกษัตริย์ครองราชย์ทั้งสิ้น ๑๗๗ พระองค์

ภาคผนวกเพิ่มเติมต่อจากบทที่ ๙๒ การแสดงเรื่องพระเจ้าวิมลธัมมะ (วิมลธัมมสุริยะ) (ต่อ ๑) เมื่อสิ้นสุดราชวงศ์สีหล อำนาจของพระเจ้าชาร์ที่ ๓ ได้แผ่เข้าสู่ลังกา เรื่องชาวต่างชาติอพยพมาลังกามีดังต่อไปนี้

ชาวต่างชาติเป็นชนชาติผิวขาวอยู่ทวีปยุโรป ในประเทศตะวันตก ชอบการค้าขายทางเรือกับชาวประเทศตะวันออก และติดต่อค้าขายกับลังกาจนมีอำนาจมากขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๐๒๙ พระเจ้าชาร์ที่ ๒ ได้ส่งกัปตันเรือชื่อพัรโตลมิยุทิยะ มายังลังกาแต่เรือถูกลมพายุพัดจนต้องกลับประเทศ

เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๘ พระเจ้าเอ็มมานุเวละได้รับการอภิเษกเป็นกษัตริย์โปรตุเกสที่กรุงลิสบอน ทรงส่งกัปตันเรือชื่อวัสโกทคามพร้อมด้วยกองทัพมาค้นหาดินแดนแถบประเทศตะวันออก ยึดครองพื้นที่แถบชายทะเล มหาทวีปแอฟริกาและอินเดีย ค้าขายจนร่ำรวยมีอำนาจมากยิ่งขึ้น

พระราชาผู้เป็นใหญ่(ปติราช) พระนามว่าโทนะปรันสิสะกุทะอัลเมทา ของพระเจ้าเอ็มมานุเวละได้เป็นพระราชาปกครองประเทศอินเดียเป็นองค์แรก

เดิมที ประเทศอินเดียเป็นเขตการค้าขายของพวกมุสลิม แต่ถูกชาวต่างชาติขัดขวางอยู่เสมอ ครั้งหนึ่ง เรือของชาวต่างชาติถูกพายุพัดไปถึงท่าคาลุ เกาะลังกา

ที่เมืองชยวัฑฒนะ(หรือ Kandy ประเทศลังกา) ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าวีรปรักกมะพาหุที่ ๘ (พ.ศ. ๒๐๒๘) ทรงดำรงอยู่ในฐานะพระเจ้าอธิราช รัฐอื่น ๆ เป็นเมืองขึ้น ที่มีกษัตริย์ปกครอง คือ ประเทศชาปเน ประเทศวันนิ ประเทศคังคาสิริปุระ ประเทศเปราเทณิปุระ ประเทศพะทุลละนครุตตมะ และประเทศมหาคามะ

พ.ศ. ๒๐๔๘ ปีที่ ๑๘ แห่งการครองราชย์ของพระเจ้าวีรปรักกมะพาหุที่ ๘ ชาวต่างชาติได้อพยพมาตั้งรกรากที่ท่าคาลุ แต่ยังไม่ถาวร ครั้นถึงรัชสมัยของพระเจ้าธัมมปรักกมะหรือธัมมปรักกมะพาหุที่ ๙ (พ.ศ. ๒๐๔๘) โอรสของพระเจ้าวีรปรักกมะพาหุขึ้นครองราชย์ ณ เมืองชยวัฑฒนะ (Kandy) พระอนุชาของพระองค์พระนามว่าวิชยพาหุที่ ๖ ครองราชย์อยู่ ณ เทวปุระ กองทัพชาวต่างชาติของพระเจ้าเอHมมานุเวละ ๗๐๐ นายได้ยกพลขึ้นที่ท่าโคลัมโบ

พ.ศ. ๒๐๖๐ ปีที่ ๘ แห่งพระเจ้าอธิราช (พระเจ้าธัมมปรักกมะพาหุที่ ๙) ชาวต่างชาติเจริญสัมพันธไมตรีกับพระราชาได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างค่ายที่เมืองโคลัมโบ ขณะที่พวกมุสลิมคัดค้าน อีก ๓ ปีต่อมา ชาวต่างชาติสร้างค่ายถาวรได้สำเร็จ แม้พระราชาจะทรงยกทัพไปปราบก็ไม่สามารถตีค่ายแตกทำให้ชาวต่างชาติมีอำนาจมากขึ้น

พ.ศ. ๒๐๖๔ พระเจ้าเอ็มมานุเวละสวรรคต พระเจ้าชาร์ที่ ๓ ได้ขึ้นครองราชย์แผ่พระราชอำนาจมายังประเทศสีหลจนราชวงศ์สีหลเสื่อมอำนาจ พระเจ้าธัมมปรักกมะพาหุเสวยราชสมบัติ ๒๒ ปี จึงสวรรคต

ภาคผนวกเพิ่มเติมบทที่ ๙๑ การแสดงเรื่องพระราชา ๒ พระองค์มีพระเจ้ามายาธนุเป็นต้น เมื่อพระเจ้าธัมมปรักกมะพาหุที่ ๙ สวรรคต พระอนุชาซึ่งครองราชย์อยู่ ณ เทวนคร ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ณ กรุงชยวัฑฒนะมีพระนามว่า พระเจ้าวิชยพาหุที่ ๖ ฝ่ายชาวต่างชาติที่ตั้งรกรากอยู่แถบชายฝั่งทะเลยังคงเบียดเบียนทำร้ายชาวเมือง พระองค์ได้ทรงยกทัพทหารกว่า ๒๐,๐๐๐ นาย ไปปราบปรามและปิดล้อมค่ายโคลัมโบนานกว่า ๕ เดือน ภายหลังชาวต่างชาติได้ทัพสนับสนุนจากอินเดียจึงตีแหวกค่ายออกมาได้ ชาวต่างชาติจึงยำเกรงพระราชอาชญา

ครั้นพระอัครมเหสีสวรรคต พระเจ้าวิชยพาหุที่ ๖ ทรงอภิเษกเจ้าหญิงองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระมเหสี พระองค์ทรงมีพระโอรสกับพระเทวีองค์แรก ๓ องค์ ได้แก่ พระโอรสทรงพระนามว่าภูวเนกพาหุ พระโอรสทรงพระนามว่ารายีคามพันฑาระ และพระโอรสทรงพระนามว่ามายาธนุ ทรงมีพระโอรสกับพระเทวีองค์หลัง ๑ พระองค์คือ พระโอรสพระนามว่าเทวราช ทรงหวังมอบราชสมบัติแก่พระโอรสองค์นี้ ภายหลังพระโอรสของพระมเหสีองค์แรกทั้งสามพระองค์ได้ร่วมกันกระทำปิตุฆาต ประชาชนจึงได้ยกพระโอรสองค์ใหญ่ขึ้นครองราชย์ ณ กรุงชัยวัฑฒนะ ทรงพระนามว่าภูวเนกพาหุที่ ๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๗ พระองค์โปรดให้พระเจ้ารายีคามพัณฑาระครองรายีคาม พระเจ้ามายาธนุครองเมืองสีตาวะกะ

ต่อมา พระเจ้าภูวเนกพาหุทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติและทรงอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในลังกา ขณะเดียวกันทรงมีพระราชประสงค์ที่จะยกราชสมบัติลังกาให้พระราชนัดดานามว่าธรรมปาละ บุตรของพระราชธิดานามว่าสมุททาเทวีกับพระสวามี

นามว่าเวธยพัณฑาระ หลังการสวรรคตของพระองค์ เหตุการณ์นี้ทำให้พระเจ้ามายาธนุผู้เป็นพระอนุชาทรงแค้นเคืองจึงยกทัพบุกเข้าตีเมืองของพระภาตุราชแต่พระองค์ทรงพ่ายแพ้

พระเจ้าภูวเนกพาหุทรงเปลี่ยนพระทัยที่จะยกราชสมบัติให้พระราชนัดดาขณะที่พระองค์ยังทรงพระชนมชีพ รับสั่งให้ราชทูตส่งรูปเหมือนพระราชนัดดาซึ่งหล่อด้วยทองคำไปกรุงลิสบอนเพื่อให้พระเจ้าชาร์ที่ ๗ ทรงสวมพระมงกุฎ พระเจ้าชาร์ที่ ๗ ได้พระราชทานพระนามใหม่แก่พระราชนัดดาธรรมปาละว่า โทนชุวานะ (Don Juan – ดอนชวน) เมื่อพวกราชทูตกลับมาได้พาบาทหลวงมาด้วย ชาวลังกาในกรุงชยวัฑฒนะและเมืองโคลัมโบ(Colombo) เข้ารีตคริสตศาสนาจำนวนมาก พระพุทธศาสนาเริ่มเสื่อม ชาวต่างชาติกดขี่ข่มเหงชาวลังกามากยิ่งขึ้น ที่ท่ายาปะเน ประเทศมันนารมะ พระเจ้าปรราชาทิเสขระรับสั่งให้ฆ่าบาทหลวงและห้ามเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ที่อาณาจักรเสงขัณฑเสละ ระยะแรกพระเจ้าชยวีระไม่ทรงห้ามการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ภายหลังพระเจ้ามายาธนุทรงขอร้องจึงเนรเทศบาทหลวงออกนอกราชอาณาจักร ต่อมา พระเจ้ามายาธนุนำทัพมุสลิมจากประเทศอินเดียมาโจมตีพระเจ้าภูวเนกพาหุ ฝ่ายพระเจ้าภูวเนกพาหุได้รับการช่วยเหลือจากประเทศอินเดียและประเทศโควะต่อต้านกองทัพพระเจ้ามายาธนุจนแตกพ่ายไป แม้พระเจ้าภูวเนกพาหุจะทรงยินยอมให้มีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในลังกา แต่พระองค์มิได้ทรงนับถือศาสนาคริสต์ ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา ต่อมา พระเจ้ามายาธนุทรงยกทัพเข้าโจมตีพระภาตุราช ณ เมืองกัลยาณีปุระ ในสงครามครั้งนี้ พระเจ้าภูวเนกพาหุต้องสิ้นพระชนม์

ชาวต่างชาติและอำมาตย์จึงพร้อมกันยกพระเจ้าโทนชุวานะ(ดอนชวน) ธรรมปาละ ซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๒ ชันษา ขึ้นครองราชย์ ณ กรุงชยวัฑฒนะ (ปัจจุบันคือแคนดี Kandy) ให้อุปราชเวธยะราชบิดาเป็นผู้สำเร็จราชการ

พระเจ้าโทนาโปนโสทโนรนะกษัตริย์ประเทศโคเวทรงทราบข่าวได้ทรงยกทัพเรือพร้อมด้วยทหาร ๓,๐๐๐ นาย ขึ้นเกาะลังกาเข้าปล้นพระราชวังกรุงชยวัฑฒนะ วัดวาอาราม เจดีย์ ทำลายจนพังพิราศ จากนั้นทรงยกทัพเข้าปิดล้อมเมืองสีตาวังกะรบกับพระเจ้ามายาธนุ บุกเข้าปล้นสะดมภ์พระราชวัง แล้วทรงยกทัพกลับกรุงชยวัฑฒนะทรงเกลี้ยกล่อมพระเจ้าธรรมปาละให้นับถือศาสนาคริสต์แต่ไม่สำเร็จ

พระราชาต่างชาติพระองค์นี้ทรงเห็นอุปราชเวธยะเฉลียวฉลาดในราชกิจทรงเกรงว่าจะเป็นภัยจึงรับสั่งให้จองจำไว้ แต่ไม่สามารถทำได้จึงกลับไปประเทศโควะ จากนั้นรับสั่งให้จับจองจำเป็นการลับได้สำเร็จ ภายหลัง อุปราชเวธยะได้รับการช่วยเหลือจึงโกรธแค้นชาวต่างชาติเลยตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวคริสต์ ชาวต่างชาติจึงร่วมมือกับพระเจ้ามายาธนุขับไล่อุปราชเวธยะให้หนีไปลังกาเหนือและสิ้นชีวิตในที่นั้น

ฝ่ายพระเจ้าธรรมปาละทรงเสื่อมอำนาจเพราะอยู่ใต้บงการของชาวต่างชาติชาวคริสต์ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ลังกาพระองค์เดียวที่ทรงนับถือศาสนาคริสต์

พระเจ้ามายาธนุทรงปลุกระดมว่า “ผู้นับถือศาสนาพุทธเท่านั้นจึงจะเป็นกษัตริย์ลังกาได้” ประชาชนจึงโกรธแค้นพระเจ้าธรรมปาละและหันไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ามายาธนุ เจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระธาตุพระเขี้ยวแก้ว(พระทาฐธาตุ)ได้นำพระธาตุพระเขี้ยวแก้วไปเมืองสีตาวังกะทูลเกล้าถวายพระเจ้ามายาธนุแล้วแต่งตั้งให้พระเจ้ามายาธนุเป็นพระเจ้าอธิราชครองเกาะลังกา พระองค์ทรงจัดพิธีเฉลิมฉลองพระธาตุพระเขี้ยวแก้วเป็นราชพิธีแล้วทรงเริ่มกำจัดชาวต่างชาติ

พ.ศ. ๒๑๐๐ พระเจ้าชาร์ที่ ๓ สวรรคต พระราชนัดดาพระนามว่าเสพสติยนะมีพระชนม์เพียง ๓ ชันษาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์

พ.ศ. ๒๑๐๓ ชาวต่างชาติยกทัพบุกเข้าโจมตีเมืองชาปเนแต่พ่ายแพ้

พ.ศ. ๒๑๐๔ กองทัพของพระเจ้ามายาธนุกับกองทัพชาวต่างชาติได้ทำสงครามมีผู้คนล้มตายจำนวนมาก กองทัพสีหลนำโดยเจ้าชายราชสีหะโอรสของพระเจ้ามายาธนุทรงได้รับชัยชนะ ต่อมา เจ้าชายราชสีหะทรงนำกองทัพสีหลบุกเข้าตีกรุงชยวัฑฒนะชาวต่างชาติได้อัญเชิญพระเจ้าธรรมปาละเสด็จหนีไปเมืองโคลัมโบ และได้ทำลายกรุงชยวัฑฒนะจนพังพินาศ

พระเจ้ามายาธนุทรงแผ่พระราชอำนาจทรงทำสงครามกับชาวต่างชาติอยู่หลายครั้ง เมื่อสวรรคต พระโอรสราชสีหะได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบแทน ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๒๑

ทางเมืองของชาวต่างชาติ เมื่อพระเจ้าเสพติยนะสวรรคต พระมาตุลาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินมีพระนามว่า เหนริ ครองราชย์อยู่ ๒ ปี จึงสวรรคต จากนั้น พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศสเปน พระเจ้าฟิลิปที่ ๑ ได้ปกครองประเทศโปรตุเกส

พระเจ้าราชสีหะทรงมีอำนาจปกครองลังกาทั้ง ๓ เขต เว้นแถบเมืองโคลัมโบและยาปเน (ชาปเน) ฝ่ายอุปราชชยวีระที่ครองอาณาจักรเสงขัณฑเสละถูกพระเจ้าราชสีหะข่มเหงจึงมุ่งหาความชอบจากพระเจ้าธรรมปาละได้ให้ความช่วยเหลือชาวต่างชาติ พระเจ้าราชสีหะได้ทรงยกทัพไปปราบปราม อุปราชชยวีระพ่ายแพ้นำหลานชายชยสีหะกับธิดาโลกนาถาหลบหนีไปเมืองมันนารมะแล้วเข้ารีตเป็นคริสเตียน

พระเจ้าราชสีหะทรงแต่งตั้งวีรสุนทรภัณฑาระให้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสิริวัฑฒนะ แต่วีรสุนทรภัณฑาระมีความไม่ซื่อสัตย์ภักดีจึงรับสั่งให้ฆ่าเสีย บุตรชายของเขาชื่อโกนัปปุพัณฑาระโกรธแค้นหนีไปเข้ารีตชาวต่างชาติที่เมืองโคลัมโบ ชาวต่างชาติเปลี่ยนชื่อให้เป็น โทนชุนะ (ดอนชวน) แล้วส่งไปยังประเทศโควะ

เมื่ออุปราชชยวีระเสียชีวิต ธิดาโลกนาถาจึงได้เข้ารีตเป็นชาวคริสต์เปลี่ยนชื่อว่า โทนกตรินา หลานชายชยสีหะก็เข้ารีตเปลี่ยนชื่อว่า โทนฟิลิป

พ.ศ. ๒๑๓๒ พระเจ้าราชสีหะทรงยกทัพใหญ่บุกเข้าตีเมืองโคลัมโบ ตอนแรกทรงได้รับชัยชนะ ภายหลังทรงพ่ายแพ้เสียพระสติ หันไปนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ

ทรงฆ่าภิกษุและเผาคัมภีร์พระธรรม ทำลายรอยพระพุทธบาท ประชาชนโกรธแค้นชาวเมืองสิริวัฑฒนะจึงก่อการกบฏขึ้น

ชาวต่างชาติได้อัญเชิญชยสีหะ(โทนฟิลิป) ขึ้นเป็นพระราชาครองเมืองสิริวัฑฒนะ ให้โกนัปปุพัณฑาระ (โทนชุนะ) เป็นอุปราชยกไปตีเมืองสีตาวังกะ ฝ่ายโกนัปปุพัณฑาระโกรธแค้นชาวต่างชาติที่ไม่ยกราชสมบัติให้จึงก่อการกบฏยกทัพไปปลงพระชนม์พระเจ้าชยสีหะแล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ในปี พ.ศ. ๒๑๓๖ ทรงเลิกนับถือศาสนาคริสต์ยกเลิกพระนามโทนชุนะ ทรงหันกลับมานับถือพระพุทธศาสนา มีพระนามว่า พระเจ้าวิมลธัมมสูระ (วิมลธัมมสุริยะ) ครองเมืองสิริวัฑฒนะ

พระเจ้าราชสีหะทรงกริ้วได้ทรงยกทัพไปหมายตีเมืองสิริวัฑฒนะ พระเจ้าวิมลธัมมสูระทรงยกทัพออกมาปะทะ ณ สนามรบชื่อพลนะ กองทัพของพระเจ้าราชสีหะเพลี่ยงพล้ำ พระเจ้าราชสีหะถูกหนามทิ่มพระบาท พวกข้าราชบริพารได้อัญเชิญเสด็จกลับเมืองสีตาวังกะ แต่สวรรคตระหว่างทาง ในปี พ.ศ. ๒๑๓๗ ก่อนสวรรคตพระองค์ทรงอาราธนาพระสงฆ์มาเพื่อขอขมา และทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาอีกครั้งก่อสวรรคต

ภาคผนวกเพิ่มเติมบทที่ ๙๒ การแสดงเรื่องพระเจ้าวิมลธัมมะ (วิมลธัมมสุริยะ) (ต่อ ๒) พระเจ้าราชสีหะทรงอุปถัมภ์การแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระโอรสของพระองค์นามว่าอลคิยาทิวัณณะทรงเป็นปราชญ์ แต่งกาพย์(ฉันท์)ธัมมโสณฑกะ(ธัมมัทธชชาดก) กาพย์กุสชาดก ตัมพจูฬกสนเทศ และพระภาษิต เมื่อพระเจ้าราชสีหะสวรรคต พระเจ้าราชสุริยะได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ถูกอุปราชชยวีระปลงพระชนม์ พระภาคิไนยของพระเจ้าราชสีหะมีพระชนมายุเพียง ๕ ชันษา พระนามว่านิกปิฏฐกภัณฑาระ ได้ครองแผ่นดิน อุปราชชยวีระพยายามกำจัดพระองค์แต่ไร้ผลจึงร่วมมือกับชาวตะวันตกยึดเมืองสีตาวังกะ อุปราชชยวีระจึงครองเมืองสีตาวังกะ ตามพระบัญชาของพระเจ้าธรรมปาละ ส่วนพระเจ้านิกปิฏฐกภัณฑาระผู้ทรงพระเยาว์ถูกจับส่งไปยังประเทศโคเว (โปรตุเกส)และสวรรคตที่นั้น เมื่อชาวต่างชาติพยายามยึดเกาะลังกาทั้งเกาะ กัปตันเรือชาวต่างชาติชื่อเปทุรุโลปัสทโสสะได้แวะมาที่ท่าโคลัมโบ ทราบเรื่องจึงขอกองทัพจากประเทศโควะเพื่อกำจัดพระเจ้าวิมลธัมมสุริยะ พระราชาชาวต่างชาติได้ประทานตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแก่เปทุรุโลปัสทโสสะและทรงแนะนำให้อภิเษกกุมารีโทนกตรินาเป็นกษัตรีย์ ณ ลังกาเหนือ และให้อภิเษกพระธิดาโลกนาถาแก่พระภาคิไนย (ชยสีหะหรือโทนฟิลิป) พ.ศ. ๒๑๓๙ กองทัพชาวต่างชาติบุกมายังลังกามุ่งไปยังเมืองเสงขัณฑเสละ ฝ่ายทัพอุปราชชยวีระ ณ เมืองสีตาวังกะเข้าร่วมสมทบกับทัพชาวต่างชาติมีทหาร ๒๐,๐๐๐ นาย กองทัพชาวต่างชาติให้ธิดาโลกนาถาหรือโทนกตรินาเป็นแม่ทัพ ประชาชนจึงไม่ต่อต้าน ฝ่ายพระเจ้าวิมลธัมมสุริยะทรงแต่งอุบายปลอมจดหมายอุปราชชยวีระว่าจะจับแม่ทัพชาวต่างชาติมอบถวาย แม่ทัพชาวต่างชาติจึงโกรธแค้นฆ่าอุปราชชยวีระ ทหารฝ่ายอุปราชชยวีระหนีไปสวามิภักดิ์กับฝ่ายพระราชา ต่อมา พระเจ้าวิมลธัมมสุริยะทรงยกทัพรบกับกองทัพชาวต่างชาติตีทัพ

ชาวต่างชาติแตกกระเจิงไป แม่ทัพชาวต่างชาติเสียชีวิต ส่วนพระธิดาโลกนาถาผู้ทรงมีพระสิริโฉมได้รับการอภิเษกเป็นพระมเหสีของพระราชา

พ.ศ. ๒๑๔๑ ชาวต่างชาติส่งกองทัพมายังท่าโคลัมโบหวังยึดครองลังกาอีก ปีนั้นพระเจ้าฟิลิปที่ ๑ สวรรคต พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ และทรงให้ผู้สำเร็จราชการชื่อโทนเซรนิโมทาสเวทานะยกทัพมาลังกา ผู้นี้ยึดลังกาเหนือรวมกองทัพชาวต่างชาติเข้ากับทัพของพระเจ้าธรรมปาละบุกไปยังเมืองเสงขัณฑเสละข่มเหงทำร้ายไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินลังกาอย่างโหดร้ายทารุณ ครั้นปะทะกับกองทัพของพระเจ้าวิมลธัมมสุริยะจึงแตกพ่าย แม้พ่ายแพ้ผู้สำเร็จราชการก็ไม่ละการกระทำที่ดุร้าย เช่น โยนเด็กเล็ก ๆ ขึ้นไปบนท้องฟ้าแล้วใช้ปลายดาบเสียบ โยนเด็กลงไปในแม่น้ำให้เป็นเหยื่อจระเข้ ฆ่าพ่อแม่เด็กให้ตายอย่างไร้ความปราณี เมื่อแผ่นดินสงบพระราชาทรงพัฒนาบ้านเมืองและทรงจัดพิธีบูชาพระธาตุพระเขี้ยวแก้วอย่างยิ่งใหญ่

พ.ศ. ๒๑๔๒ พระเจ้าธรรมปาละสวรรคต ชาวต่างชาติทำพิธีฝังพระบรมศพตามประเพณีในศาสนาคริสต์ ทรงเป็นกษัตริย์ลังกาพระองค์เดียวที่จัดพิธีเกี่ยวกับพระบรมศพอย่างชาวคริสต์ ต่อมา พระเจ้าวิมลธัมมสุริยะจึงทรงเป็นพระอัครราชเพียงพระองค์เดียว ฝ่ายชาวต่างชาติได้ยกพระเจ้าฟิลิปขึ้นเป็นพระอัครราชและพยายามเกลี้ยกล่อมชาวลังกาให้เข้าเป็นพวกตนทุกวิถีทาง ขณะที่ต่างพยายามแย่งชิงอำนาจกันนั้น ชาวฮอลันดาที่เข้ามายังลังกาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๓๘ ได้ประกาศเป็นปฏิปักษ์กับชาวโปรตุเกส ในปี พ.ศ. ๒๑๔๕ กองทัพเรือฮอลันดา ๓ ลำนำโดยแม่ทัพชื่อโธริสเวนอิสปิลพรัชนะได้มาค้าขายที่ลังกาแล้วเข้าเป็นฝ่ายเดียวกับพระราชาต่อต้านชาวโปรตุเกส อีก ๑ ปีต่อมา สัมพันธไมตรีระหว่างชาวฮอลันดากับพระราชาได้เสื่อมลง ชาวฮอลันดายึดเรือของชาวโปรตุเกสแล้วปล่อยไปโดยพลการไม่ยอมกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาทรงกริ้วรับสั่งให้กำจัดแม่ทัพฮอลันดาชื่อสิโพลฑทวาทฑะพร้อมลูกเรืออีก ๕๐ คน

ภาคผนวกเพิ่มเติมบทที่ ๙๒ การแสดงเรื่องพระเจ้าวิมลธัมมะ (วิมลธัมมสุริยะ) (ต่อ ๓) พระเจ้าวิมลธัมมสุริยะทรงถวายการอุปถัมภ์พระสงฆ์ ทรงสละพระราชทรัพย์จำนวนมากสร้างวัดวาอารามและพระพุทธปฏิมา ภายหลังทรงประชวรจึงสละราชสมบัติแก่พระกนิฏฐาพระนามว่าเสนารตนะ พร้อมทั้งพระราชบุตรี พระมเหสี และพระโอรส ๓ พระองค์ พระเจ้าเสนารตนะได้รับการอภิเษกในการครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๑๔๗ และพระนางโลกนาถาผู้เป็นพระมเหสีของพระภาตุราชได้ทรงเป็นพระอัครมเหสีของพระองค์ ฝ่ายพระราชกุมารนามว่ามายาธนุ ณ แคว้นอูวะ ทรงยกทัพมาจะยึดราชสมบัติแต่พ่ายแพ้จึงเสด็จหนีไปยังประเทศอินเดียพร้อมกับพระเทวีของพระองค์ พ.ศ. ๒๑๕๓ กองทัพชาวต่างชาติยกมาจากประเทศอินเดียมายังลังกาเหนือประชิดเมืองเสงขัณฑเสละ ฝ่ายพระเจ้าเสนารตนะเสด็จหนีจากพระราชวังไปประทับ ณ แคว้นอูวะ ขณะนั้น พระเทวีได้ประสูติพระกุมารราชสีหะ พระราชาให้คุ้มครองดูแลพระธาตุพระเขี้ยวแก้วไว้ประดุจชีวิตของ

พระองค์เลยทีเดียว ฝ่ายกองทัพชาวต่างชาติเข้ายึดเมืองเสงขัณฑเสละแล้วสร้างป้อมป้องกันไว้ พ.ศ. ๒๑๕๕ มีการสู้รบกันทางลังกาเหนือ ชาวต่างชาติซ่องสุมกำลังคนออกกฎหมายเพื่อกดขี่ชาวลังกา พ.ศ. ๒๑๕๗ กองทัพชาวต่างชาติบุกเข้าตีลังกาเหนือทำร้ายชาวบ้านแต่ถูกต่อต้าน จากนั้น ๒ ปี มีชายหนุ่มผู้คึกคะนองตั้งตนเป็นพระราชา ณ เมืองสีตาวะกะ มีนามว่า พัณฑาระ ได้ต่อสู้เป็นปฏิปักษ์กับชาวต่างชาติ เข้าตีกองทัพชาวต่างชาติได้รับชัยชนะหลายครั้ง ภายหลังถูกกงทัพชาวต่างชาติโต้กลับ กองทัพอันคึกคะนองจึงเงียบหายไปพร้อมกับชื่อของพระราชาองค์นั้น ขณะเดียวกัน อำมาตย์กุรูวิฏกะได้ต่อสู้กับกองทัพชาวต่างชาติและยึดป้อมชาวต่างชาติได้สำเร็จ พระราชาจึงทรงทำข้อตกลงกับชาวต่างชาติ อำมาตย์กุรูวิฏกะเห็นว่าข้อตกลงไม่เป็นธรรมจึงไปอัญเชิญพระเจ้ามายาธนุที่เสด็จหนีไปประทับที่ประเทศอินเดียให้เสด็จกลับมาครองราชย์ ณ มัชเฌคาม พ.ศ. ๒๑๖๒ กองทัพชาวต่างชาตินำโดยโกนสตันตีนุทสาอาสาพระเจ้าเสนารตนะไปขับไล่พระเจ้ามายาธนุ อำมาตย์กุรูวิฏกะเสียชีวิตในสนามรบ ส่วนพระเจ้ามายาธนุทรงหลบหนีไปได้ ชาวฮอลันดาชื่อมาสัลทโพสโกวระได้รับตำแหน่งเสนาบดี ได้รับราชทินนามว่า มีคมุราพะ ได้เป็นราชทูตเดินทางไปยังฮอลันดาเพื่อขอทัพสนับสนุนและเชื่อมสัมพันธไมตรีกับลังกา แต่ไม่สำเร็จจึงเดินทางไปเชื่อมสัมพันธไมตรีกับประเทศเดนมาร์ก พระเจ้ากิตติยานะที่ ๔ แห่งเดนมาร์กทรงละโมบจึงยอมกระทำสัมพันธไมตรี ทรงส่งเรือรบ ๕ ลำ มาสู่ลังกา ระหว่างทาง ราชทูตได้เสียชีวิต กองทัพเดนมาร์กไปขึ้นที่ท่าโกฏฏิยารมะถูกกองทัพชาวต่างชาติตีแตกพ่ายกระเจิง ฝ่ายพระเจ้ามายาธนุที่แตกทัพได้อาศัยโอกาสนี้ทรงหลบหนีไปประเทศอินเดียกับเรือของชาวเดนมาร์ก

ภาคผนวกเพิ่มเติมบทที่ ๙๓ การแสดงเรื่องพระเจ้าเสนารตนะ พระเจ้าปราทิเสขระแห่งราชวงศ์โจพิยะทรงปกครองท่าน้ำชาปเน ในลังกาเหนือ ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ หลังจากสวรรคต พระโอรสเอทิริมานสีหะได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแต่ยังทรงพระเยาว์ พระกนิษฐาของพระเจ้าปราทิเสขระนามว่าสังกิลิได้ควักพระเนตรของพระยุพราชจับไปจองจำไว้ แล้วปราบดาภิเษกพระองค์เองขึ้นเป็นกษัตริย์มีพระนามว่า เสคราชเสขระ พระองค์ทรงพยายามขับไล่ชาวต่างชาติให้ออกไปจากลังกาและทำลายศาสนาคริสต์ ชาวต่างชาติโกรธแค้นยกทัพไปจับพระเจ้าเสคราชเสขระและพระยุพราชส่งไปยังประเทศโคเว แต่พระมเหสีของพระเจ้าเอทิริมานสีหะซึ่งกำลังทรงพระครรภ์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จหนีไปประเทศอินเดียได้ ราชธานีภาคเหนือแห่งลังกาจึงตกอยู่ในเงื้อมมือของชาวต่างชาติ พ.ศ. ๒๑๖๔ พระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ได้ปกครองประเทศสเปน พระเจ้าฟิลิปที่ ๓ ได้รับการอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินในประเทศตะวันตกและในแคว้นเมืองขึ้นของชาวต่างชาติรวมทั้งลังกาและอินเดียด้วย ทรงส่งพระโอรสมาปกครองลังกา พ.ศ. ๒๑๖๗ ผู้สำเร็จราชการชื่อกุลสตันตีนุทสาเป็นคนฉลาดได้มาปกครองลังกาเป็นครั้งที่ ๒ เขาเตรียมการป้องกันชาวต่างชาติชนชาติอื่น สร้างป้อมทุกแห่งให้มั่นคงเข้าเฝ้ากราบทูลพระเจ้าเสนารตนะว่าจะ

ช่วยป้องกันชาวต่างชาติชนชาติอื่น พระราชาทรงพอพระทัยยิ่ง ขณะเดียวกันเขาดำเนินนโยบายเพื่อยึดครองลังกา ส่งแผนที่ไปถวายพระเจ้าฟิลิป สร้างโบสถ์คริสต์ จัดพิธีวิวาห์กับคนท้องถิ่นเพื่อสร้างกองทัพให้เข้มแข็งแม้ถูกต่อต้าน ขณะเดียวกัน ชาวมุสลิมถูกชาวต่างชาติเบียดเบียนจึงไม่ยอมเข้าเป็นพวกกับชาวต่างชาติ หลบหนีไปรวมอยู่ที่ท่าทีฆมัณฑละ ซึ่งเป็นแหล่งการค้าขาย ชาวต่างชาติเกรงว่าจะเป็นภัยจึงพยายามยึดท่าทีฆมัณฑละ ฝ่ายพระเจ้าเสนารตนะทรงเห็นว่าลังการายล้อมด้วยป้อมจึงทรงพิโรธ ทรงส่งกองทัพไปตีป้อมที่ท่าทีฆมัณฑละแต่ถูกทหารที่อารักขาป้อมตีโต้กลับแตกพ่ายไป ขณะเดียวกันเกิดจลาจลขึ้นที่ท่าน้ำชาปเนในลังกาเหนือ ประชาชนต้องการการคุ้มครอง พระราชาทรงจัดส่งกองทัพไปแต่ถูกกองทัพชาวต่างชาติตีแตกกระเจิง พระเจ้าเสนารตนะทรงตัดสินพระทัยแบ่งลังกาออกเป็น ๓ เขต ให้เจ้าชายกุมารสีหะปกครองเมืองอูวะ เจ้าชายวิชยปาละปกครองเมืองมาตะเล เจ้าชายราชสีหะปกครองเมืองปัญจุทธะ พระราชาทรงนำพระราชธิดาของพระเจ้าปรราชาทิเสขระที่เสด็จหนีไปยังประเทศอินเดียและเจ้าหญิงราชวงศ์โจฬิยะ กลับมายังเมืองเสงขัณฑเสละแล้วให้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายราชสีหะ ฝ่ายกองทัพชาวต่างชาติได้พยายามเข้ายึดลังกาเหนือหลายครั้งแต่ถูกกองทัพของเจ้าชายราชสีหะป้องกันไว้ พ.ศ. ๒๑๗๔ กองทัพชาวต่างชาติกว่า ๒๑,๕๐๐ นาย บุกเข้าประชิดเมืองเสงขัณฑเสละ ติดตามพระราชาไปถึงเมืองพทุลละ ถูกพระราชาทรงใช้กลศึกตีทัพแตก ผู้สำเร็จราชการชื่อกุลสตันตีนุทสาถูกยิงตายในสนามรบ ขณะที่เจ้าชายราชสีหะยกทัพเข้าปิดล้อมป้อมเมืองโคลัมโบ ทางประเทศโคเวเมื่อทราบข่าวการสูญเสียผู้สำเร็จราชการชื่อกุลสตันตีนุทสาก็รู้สึกเสียดายยิ่งนักได้ส่งกองทัพมายังเมืองโคลัมโบอีกในปี พ.ศ. ๒๑๗๕ ชาวต่างชาติที่อยู่ในป้อมอดอยากหิวโหยจนต้องกินเนื้อศพภายในป้อม ก่อนที่กองทัพชาวต่างชาติจะมาถึงเจ้าชายราชสีหะทรงเลิกทัพกลับไป โดยมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวสีหลกับชาวตะวันตก พ.ศ. ๒๑๗๘ พระเจ้าเสนารตนะสวรรคต เจ้าชายราชสีหะได้ครองราชย์มีพระนามว่า ราชสีหะที่ ๒ เจ้าชายกุมารสีหะได้เป็นพระอุปราชครองประเทศอูวะ เจ้าชายวิชยปาละได้เป็นพระอุปราชครองเมืองมาตเล ช่วงนั้นมีกนณีพิพาทระหว่างพระเจ้าราชสีหะกับชาวต่างชาติเรื่องเครื่องราชบรรณาการ ช่วงนั้น อุปราชกุมารสีหะได้ทิวงคตโดยไม่ทราบสาเหตุ พ.ศ. ๒๑๘๒ กองทัพชาวต่างชาติ ๒๘,๐๐๐ นาย พร้อมกับชาวต่างชาติอีก ๗๐๐ คน ยกกองทัพไปหมายยึดครองลังกาเหนือ พระเจ้าราชสีหะทรงร่วมกับอุปราชวิชยปาละทำกลศึกตีกองทัพชาวต่างชาติแตกพ่าย ทหารต่างชาติรวมทั้งผู้สำเร็จราชการเสียชีวิต ผู้ที่รอดชีวิตมีเพียง ๓๓ คน ซากศพทับถมกองเป็นภูเขาเลากา ตั้งแต่นั้นอันตรายจากชาวต่างชาติจึงเริ่มลดลง

ภาคผนวกเพิ่มเติมบทที่ ๙๔ การแสดงเรื่องพระเจ้าราชสีหะ โทนอันโตนิมัสต รัญญศะได้เป็นผู้สำเร็จราชการเดินทางมายังเมืองโคลัมโบพยายามฟื้นฟูกองทัพชาวตะวันตก พระเจ้าราชสีหะได้ทรงยึดราชสมบัติเมืองมาตเลของอุปราชกุมารสีหะมาเป็น

ของพระองค์ ทรงขัดแย้งกับอุปราชวิชยปาละซึ่งต้องการราชสมบัตินั้นเช่นกัน อุปราชวิชยปาละส่งคนไปเกลี้ยกล่อมชาวอูวะให้มาเป็นพวก แอบปลดปล่อยทหารที่ถูกคุมขังไว้ที่นั้น พระเจ้าราชสีหะทรงส่งกองทัพไปขับไล่ อุปราชวิชยปาละเกิดความกลัวหนีไปพึ่งชาวต่างชาติที่เมืองโคลัมโบ ชาวต่างชาติได้ส่งอุปราชวิชยปาละไปยังประเทศโคเว พระราชาชาวต่างชาติได้ช่วยเหลืออุปราชเพียงการให้นับถือศาสนาคริสต์ ไม่ยอมให้การช่วยเหลืออย่างอื่น อุปราชวิชยปาละจึงตรอมใจจนทิวงคต ฝ่ายพระเจ้าราชสีหะทรงพยายามกำจัดพวกชาวโปรตุเกสทรงร่วมมือกับชาวฮอลันดาเพื่อขับไล่ชาวโปรตุเกส สัมพันธไมตรีระหว่างเมืองเสงขัณฑเสละกับนครเพตาวีจึงเป็นไปด้วยดี พ.ศ. ๒๑๘๓ แม่ทัพเจสฏรโวลฑะนำกองทัพเรือฮอลันดาบุกมายังลังกาเข้าตีกองทัพชาวโปรตุเกสทางน้ำ กองทัพของพระเจ้าราชสีหะบุกเข้าตีทางบก ยึดได้ป้อมทีฆมัณฑละ ป้อมติโกณมลยะ ป้อมชื่อมีคมุ ป้อมพลิสสิตะ ป้อมคาลุ ป้อมมาตระ แต่ทัพโปรตุเกสยึดป้อมชื่อมีคมุคืนได้ ช่วงนั้น พระเจ้าแผ่นดินสเปนทรงพระนามว่าฟิลิปทั้ง ๓ พระองค์ได้ครองราชย์สืบต่อกันนาน ๖๐ ปี ต่อมา เจ้าชายชนรัญชกะครองราชบัลลังก์ต่างชาติมีพระนามว่าพระเจ้าชาร์ที่ ๔ ทรงแผ่พระราชอำนาจมาถึงเกาะลังกา ต่อมาอีก ๒ - ๓ ปี กองทัพฮอลันดายึดป้อมชื่อมีคมุกลับคืนมาได้อีก สัมพันธไมตรีระหว่างลังกากับฮอลันดาดำเนินไปด้วยดีตลอด ๘ ปี ต่อมาผู้ปกครองป้อมมีคมุใช้กลอุบายล่อลวงเอาช้างหลวงไป พระราชาทรงกริ้วตัดศีรษะแม่ทัพฮอลันดาทรงส่งทหารไปประจำป้อมมีคมุ ชาวฮอลันดารู้สึกแค้นเคืองมาก พ.ศ. ๒๑๙๔ แม่ทัพฮอลันดาชื่ออันโตนิทโสสาทิกุฏิญญกะนำทัพเรือฮอลันดา ๑๘ ลำพร้อมทหาร ๓,๐๐๐ นาย ร่วมกับกองทัพสีหพบุกยึดป้อมที่ท่ากาละ แล้วพยายามยึดเมืองโคลัมโบ กองทัพจากป้อมมีคมุ กองทัพประเทศอูวะ และกองทัพของพระเจ้าราชสีหะมีทหาร ๔๐,๐๐๐ นาย ยกมาประชิดเมืองโคลัมโบบังคับให้ชาวต่างชาติมอบป้อมแต่ไม่สำเร็จจึงปิดล้อมนาน ๗ เดือน ชาวต่างชาติในป้อมอดอยากหิวโหยต้องกินช้าง ม้า สุนัข และซากศพ ในที่สุดจึงยอมคืนป้อม จากนั้น ๑ ปี พระเจ้าชาร์ที่ ๔ ก็สวรรคต พ.ศ. ๒๑๙๙ พระราชาอาลโปนสะที่ ๖ ได้ครองราชบัลลังก์ต่างชาติ แต่อำนาจของชาวต่างชาติในลังกาเสื่อมลง เหลือป้อมอยู่เพียง ๒ แห่ง คือป้อมมันนารมะและป้อมชาปเน กองทัพฮอลันดายึดป้อมมันนารมะแล้วยกไปตีป้อมชาปเนแตกในปี พ.ศ. ๒๒๐๑ พระเจ้าชยีนาอัทมิราเลนริกเวนโลพะทรงส่งกองทัพเรือฮอลันดามาสมทบอีก ๘ ลำ ทำให้กองทัพฮอลันดาแข็งแกร่งยิ่งขึ้น แล้วส่งนักโทษชาวต่างชาติไปเมืองเพตาวี นักโทษเหล่านั้นมีนักโทษเจ้าปัญญาคนหนึ่งชื่อรุเพรุได้บันทึกประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกในลังกา ที่ท่าน้ำชาปเนประชาชนได้ขับไล่พวกบาทหลวงให้หนีไปยังประเทศอินเดีย ความไม่สงบเกิดขึ้นประมาณ ๑๕๐ ปี พระเจ้าอาลโปนสะที่ ๖ ทรงเสื่อมอำนาจในลังกา ขณะที่ฮอลันดาได้แผ่อำนาจปกครองลังกาได้ทั้งหมด พระเจ้าราชสีหะจึงได้แต่ทรงระแวงพวกฮอลันดา

ในตอนท้ายของฉบับที่ใช้ในการวิจัยนี้ มีคำกล่าวสดุดีคัมภีร์มหาวงศ์ ผู้รจนาคำสดุดีคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวเหตุที่ตั้งชื่อคัมภีร์มหาวงศ์และยกย่องชมเชยเนื้อหาว่ามีความสำคัญน่าเชื่อถือ กล่าวถึงเนื้อหาเดิมว่ามีเพียง ๓๖ บทเศษ ได้เพิ่มเติมภายหลังจนบริบูรณ์

การที่คัมภีร์มหาวงศ์มีเนื้อหาลึกซึ้งและกว้างขวางดังกล่าวมาแล้ว จึงอาจศึกษาวิเคราะห์ได้ทั้งลักษณะการประพันธ์และคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์ ทั้งคุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา ดังจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ ๓

วิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์และคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์

วรรณคดีบาลีมีลักษณะการประพันธ์ ๓ ลักษณะคือ ปัชชะ ร้อยกรอง คัชชะ ร้อยแก้ว และวิมิสสะ ทั้งสองลักษณะผสมกัน ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์ประเภทปัชชะหรือร้อยกรอง นักวิชาการด้านวรรณคดีบาลีส่วนมากได้อาศัยคัมภีร์วุตโตทัย[๑] และคัมภีร์สุโพธาลังการ[๒]เป็นแนวในการศึกษา ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะใช้คัมภีร์ทั้ง ๒ นี้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์และคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์

๓.๑ ลักษณะการประพันธ์

ประเด็นลักษณะการประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์รูปแบบการประพันธ์ ลักษณะทางไวยากรณ์ อลังการในคัมภีร์มหาวงศ์ การใช้ศัพท์และการบัญญัติศัพท์ใหม่ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑.๑ รูปแบบการประพันธ์

คัมภีร์มหาวงศ์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรองหรือที่เรียกว่าปัชชพันธ์บ้าง คาถาพันธ์บ้าง ซึ่งมีลีลาการเรียบเรียงด้วยภาษาอันงดงามสละสลวยและชัดเจนเป็นที่ยกย่องของนักปราชญ์ เนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ มีจำนวนคาถาที่นับได้ถึง ๑๐,๐๑๐ คาถา (หนึ่งหมื่นสิบคาถา)

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์มหาวงศ์ปรากฏจุณณิยบทหรือร้อยแก้วปนอยู่แห่งหนึ่ง (ไม่นับข้อความตอนจบแต่ละบท) ซึ่งท่านยกมาจากคัมภีร์ยมก ในพระอภิธรรมปิฎก[๓] คือตอนที่พระสิคควเถระถามโมคคัลลีบุตรติสสมาณพถึงปัญหาในจิตตยมก ซึ่งมีข้อความว่า

“ยสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นิรุชฺฌติ, ตสฺส จิตฺตํ นิรุชฺฌิสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ. ยสฺส วา ปน จิตฺตํ นิรุชฺฌิสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นิรุชฺฌตีติ”[๔]

---

[๑] สังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์,** แปลโดย คนฺธสารภิกฺขุ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙). เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการแต่งฉันท์ภาษาบาลีเล่มแรก เป็นภาษามคธหรือบาลี แสดงฉันท์ไว้ ๒๖ ประเภท และระบุชื่อคาถาไว้ ๑๐๘ ชื่อ

[๒] สังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์สุโพธาลังการ** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แปลโดย นาวาเอก แย้ม ประภัศร์ทอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔).

[๓] อภิ.ย. (บาลี) ๓๙/๑/๑

[๔] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๕.

ดังนั้น การกล่าวว่าคัมภีร์มหาวงศ์เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรองนั้นจึงเป็นการกล่าวโดยนัยที่เรียกว่า ตัพพหุลนัย หมายถึงนัยที่นำมาใช้ในกรณีที่ต้องการเรียกชื่อกลุ่มโดยเอาชื่อของสมาชิกที่มีจำนวนมากกว่ามาเป็นชื่อของกลุ่ม เปรียบได้กับการที่กล่าวกันว่า “ป่าไผ่” ซึ่งนอกจากจะมีต้นไผ่แล้วย่อมจะมีไม้อื่นปนอยู่บ้าง แต่เนื่องจากไม้ไผ่มีจำนวนมากว่าต้นไม้ชนิดอื่นจึงถูกเรียกว่า ป่าไผ่

วรรณคดีประเภทปัชชพันธ์หรือคาถาพันธ์นั้น ผู้แต่งต้องแต่งเป็นรูปแบบฉันท์ คัมภีร์สุโพธาลังการได้กล่าวถึงฉันท์ ๒ ประเภท คือ ฉันท์มาตราพฤติและฉันท์วรรณพฤติ ฉันท์มาตราพฤติ (มตฺตาวุตฺติ) คือ ฉันท์ที่นับพยางค์โดยกำหนดจำนวนมาตราเป็นเกณฑ์ ส่วนฉันท์วรรณพฤติ (วณฺณวุตฺติ) คือ ฉันท์ที่นับพยางค์โดยกำหนดจำนวนคำเป็นเกณฑ์ ฉันท์ที่คัมภีร์สุโพธาลังการกล่าวถึงมี ๒๖ ประเภท ได้แก่

๑) อุตตาฉันท์ คือ ฉันท์ ๑ พยางค์
๒) อัจจุตตาฉันท์ คือ ฉันท์ ๒ พยางค์
๓) มัชฌาฉันท์ คือ ฉันท์ ๓ พยางค์
๔) ปติฏฐาฉันท์ คือ ฉันท์ ๔ พยางค์
๕) สุปติฏฐาฉันท์ คือ ฉันท์ ๕ พยางค์
๖) คายัตตีฉันท์ คือ ฉันท์ ๖ พยางค์
๗) อัณหิกาฉันท์ คือ ฉันท์ ๗ พยางค์
๘) อนุฏฐุภาฉันท์ คือ ฉันท์ ๘ พยางค์
๙) พรหตีฉันท์ คือ ฉันท์ ๙ พยางค์
๑๐) ปันติฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๐ พยางค์
๑๑) ติฏฐุภาฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๑ พยางค์
๑๒) ชคตีฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๒ พยางค์
๑๓) อติชคตีฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๓ พยางค์
๑๔) สักกรีฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๔ พยางค์
๑๕) อติสักกรีฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๕ พยางค์
๑๖) อัฏฐิฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๖ พยางค์
๑๗) อัจจัฏฐิฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๗ พยางค์
๑๘) ธิติฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๘ พยางค์
๑๙) อติธิติฉันท์ คือ ฉันท์ ๑๙ พยางค์
๒๐) กติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๐ พยางค์
๒๑) ปกติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๑ พยางค์
๒๒) อากติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๒ พยางค์
๒๓) วิกติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๓ พยางค์

๒๔) สังกติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๔ พยางค์
๒๕) อติกติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๕ พยางค์
๒๖) อุกกติฉันท์ คือ ฉันท์ ๒๖ พยางค์[๕]

การศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่า ในคัมภีร์มหาวงศ์มีทั้งฉันท์มาตราพฤติและฉันท์วรรณพฤติ คาถาที่จัดเป็นฉันท์มาตราพฤติมีอยู่ประปรายทั่วไป เช่น นิคมคาถาของบทที่ ๑๗ และ ๓๓ เป็นโอปัจฉันทสกคาถา แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งหมด คาถาที่พบโดยมากเป็นฉันท์วรรณพฤติ คาถาที่พบมากที่สุด ได้แก่ คาถาปัฐยาวัตร แสดงถึงความนิยมของกวีว่าในแต่ละยุคที่แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ยังคงนิยมใช้ฉันท์วรรณพฤติเป็นหลักในการร้อยกรองวรรณกรรม และใช้คาถาปัฐยาวัตรเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้คงเป็นเพราะการร้อยกรองวรรณคดีประเภทฉันท์ด้วยฉันท์วรรณพฤติ มีกฎและข้อจำกัดน้อย แต่งได้ง่ายกว่าฉันท์มาตราพฤติ และมีความไพเราะสละสลวย

คัมภีร์สุโพธาลังการได้กล่าวถึงคาถาไว้ ๑๐๘ ชนิด[๖] ในคาถาเหล่านี้ อาจจัดรวมเป็นประเภทได้ ๓ ประเภทใหญ่ คือ สมคาถา อัทธสมคาถา และวิสมคาถา

๑) สมคาถา คือ คาถาที่มีบาททั้ง ๔ บาท ประกอบด้วยคณะ, ครุ, ลหุ เหมือนกันทุกบาท ได้แก่ กลุ่มคาถามีอินทรวิเชียรเป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยคาถาที่มีพยางค์ตั้งแต่ ๑๑ พยางค์ ถึง ๒๒ พยางค์

๒) อัทธสมคาถา คาถาที่มีบาทมีลักษณะเหมือนกันอย่างละครึ่ง กล่าวคือ บาทคี่ (๑,๓) เหมือนกัน บาทคู่ (๒,๔) เหมือนกัน ได้แก่ กลุ่มอุปชาติคาถา (เช่น บาทคี่เป็นอินทรวิเชียร บาทคู่เป็นอุเปนทรวิเชียร) และโอปัจฉันทสกคาถา

๓) วิสมคาถา คาถาที่มีบาททั้ง ๔ ประกอบด้วยคณะ, ครุ, ลหุ ที่แตกต่างกัน ได้แก่ กลุ่มคาถามีปัฐยาวัตรเป็นต้น ซึ่งมีมากที่สุดในคัมภีร์มหาวงศ์

เมื่อพิจารณาประเภทของคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์ พบว่ามีคาถาครบทั้ง ๓ ประเภท อนึ่ง เฉพาะที่กล่าวมานี้เป็นกลุ่มคาถาที่มีชื่อปรากฏอยู่ในคัมภีร์วุตโตทัยเท่านั้น ในคัมภีร์มหาวงศ์ยังมีคาถาที่ไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในคัมภีร์วุตโตทัย แต่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์รุ่นหลัง คือ คัมภีร์ฉันโทมัญชรี[๗] ซึ่งรจนาโดยท่านวิสุทธาจารเถระ ชาวพม่า เช่น ในบทที่ ๕ คาถาที่ ๒๘๒ และบทที่ ๑๙ คาถาที่ ๘๕ มีคาถาประเภทสมคาถา (๑๓ พยางค์) ชื่อ

---

[๕] พระคันธสารภิวงศ์, **วุตฺโตทยมัญชรี**, นครปฐม : วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕), หน้า (๔๕) – (๔๗).

[๖] พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๔ – ๘.

[๗] พระวิสุทธาจารมหาเถระ, **ฉันโทมัญชรี** , แปลโดย พระธรรมานันทะ, (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๘), หน้า ๒๕๑.

มัตตมยูรคาถา จึงมีข้อที่น่าสังเกตคือ มัตตยูรคาถาไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์วุตโตทัย แต่ปรากฏในคัมภีร์ฉันโทมัญชรีซึ่งเป็นคัมภีร์ฉันท์รุ่นหลัง

คัมภีร์มหาวงศ์นี้มีทั้งคาถาประเภทวิสมคาถา ประกอบด้วยลักษณะฉันท์กลุ่มอนุฏฐุภฉันท์ คือฉันท์ที่มีบาทละ ๘ พยางค์ ที่นับได้จำนวน ๙,๘๗๘ คาถา และประกอบด้วยคาถาประเภทสมคาถา คือ วสันตดิลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ ส่วนที่เหลือประดับด้วยคาถาประเภทอัทธสมคาถา กล่าวคือ ฝ่ายมาตราพฤติ ได้แก่ โอปัจฉันทสกคาถา ฝ่ายวรรณพฤติได้แก่อุปชาติคาถาบางอย่าง มีรายชื่อคาถาที่ใช้ทั้งหมด ๑๙ คาถา คือ ปัฐยาวัตร วสันตดิลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ โอปัจฉันทสกะ อุปชาติ(กิตติ มาลา อัททา ภัททา รามา อิทธิ และพุทธิ) มาลินี โตฏกะ มันทักกันตา มัตตมยูระ ปหัสสิณี เวสสเทวี สัททูลวิกกีฬิตะ โทธกะ อปรวัตตะ ในที่นี้จะกล่าวถึงชื่อคาถา ลักษณะบังคับ และตัวอย่างที่พบในคัมภีร์มหาวงศ์ดังนี้

๑) ปัฐยาวัตร[๕] แปลว่า คาถาที่ต้องสวดเป็นทำนองจตุราวัตร จัดเป็นฉันท์ประเภทอนุฏฐุภาฉันท์ คาถาหนึ่งประกอบด้วยบาท ๔ บาท แต่ละบาทมี ๘ พยางค์ ในต้นบาทและปลายบาทไม่บังคับครุ ลหุ แต่มีการบังคับว่าในบาทคี่ (๑,๓) พยางค์ที่ ๒ – ๔ จะต้องไม่เป็น ส คณะ[๙] และ น คณะ พยางค์ที่ ๕ – ๗ ต้องเป็น ย คณะ ในบาทคู่ (๒,๔) พยางค์ที่ ๒ – ๔ ต้องไม่เป็น ส คณะ และ น คณะ เช่นเดียวกัน พยางค์ที่ ๕ – ๗ ต้องเป็น ช คณะ ซึ่งมีโครงสร้างตามแผนภูมิ ดังนี้

---

[๕] พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๔๙.

[๙] คณะ หมายถึง ข้อบังคับสำหรับแต่งฉันท์ มี ๘ คณะ ดังนี้

๑. ม คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นครุล้วน ใช้สัญลักษณ์ ˘ ˘ ˘ สพฺพญฺญู
๒. น คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นลหุล้วน ใช้สัญลักษณ์ ุ ุ ุ สุมุนิ
๓. ภ คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นครุตัวแรก ใช้สัญลักษณ์ ˘ ุ ุ มารชิ
๔. ย คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นลหุตัวแรก ใช้สัญลักษณ์ ุ ˘ ˘ มเหสี
๕. ช คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นครุกลาง ใช้สัญลักษณ์ ุ ˘ ุ มุนินฺท
๖. ส คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นครุท้าย ใช้สัญลักษณ์ ุ ุ ˘ สุคโต
๗ ร คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นลหุกลาง ใช้สัญลักษณ์ ˘ ุ ˘ นายโก
๘. ต คณะ มี ๓ พยางค์ เป็นลหุท้าย ใช้สัญลักษณ์ ˘ ˘ ุ มาราริ

เครื่องหมาย ˘ แทน ครุ หมายถึง พยางค์ที่เป็นสระเสียงยาว พยางค์ที่มีตัวสะกด พยางค์ที่มีนิคหิตอยู่เบื้องบน หรือพยางค์ที่เป็นตัวสุดท้าย ลหุที่พยางค์ท้ายเรียกว่าปาทันตครุ

เครื่องหมาย ุ แทน ลหุ หมายถึง พยางค์ที่เป็นสระเสียงสั้น และไม่มีตัวสะกด

แผนภูมิที่ ๒.๑ โครงสร้างคาถาปัฐยาวัตร

ห้าม ส – น, ย ห้าม ส – น, ช

(๑) ๐ (๐ ๐ ๐), (๐ ๐ ๐) ๐ (๒) ๐ (๐ ๐ ๐), (๐ ๐ ๐) ๐

(๓) ๐ (๐ ๐ ๐), (๐ ๐ ๐) ๐ (๔) ๐ (๐ ๐ ๐), (๐ ๐ ๐) ๐

คัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยปัฐยาวัตรจำนวน ๙,๘๗๘ คาถา ตัวอย่างคาถาปัฐยาวัตร เช่น

นมสฺสิตฺวาน สมฺพุทฺธํ สุสุทฺธํ สุทฺธวํสชํ

มหาวํสํ ปวกฺขามิ นานานูนาธิการิกํ[๑๐]

แปลว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์ ผู้ประสูติในวงศ์ที่บริสุทธิ์ จะรจนามหาวงศ์ ให้บริบูรณ์มิให้บกพร่อง

๒) วสันตดิลก[๑๑] แปลว่า คาถาที่มีคณะเหมือนเมฆที่มืดมนในเดือน ๕ เดือน ๖ อันเป็นส่วนของฤดูฝน จัดเป็นฉันท์ประเภทสักกรีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมีพยางค์ ๑๔ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๔ – ๕ –๖ ต้องเป็น ภ คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๘ – ๙ ต้องเป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๓ – ๑๔ เป็นครุลอย เฉพาะพยางค์ที่ ๑๔ ซึ่งเป็นพยางค์สุดท้าย สามารถใช้ลหุได้เป็นกรณีพิเศษ เรียกว่า ปาทันตครุ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ โครงสร้างวสันตดิลก

ต ภ ช ช ครุลอย

(๑) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) ๐ ๐

(๒) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) ๐ ๐

(๓) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) ๐ ๐

(๔) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) (๐ ๐ ๐) ๐ ๐

ตัวอย่างคาถาวสันตดิลกในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เถราปิ เต มติปทีปหตนฺธการา

โลกนฺธการหนนมฺหิ มหาปทีปา

นิพฺพาปิตา มรณโฆรมหานิเลน

---

[๑๐] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑.

[๑๑] พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๒๒.

เตนาปิ ชีวิตมทำ มติมา ชเหยฺยา[๑๒]

แปลว่า แม้พระเถระเหล่านั้นจะกำจัดความมืดด้วยประทีปคือความรู้ได้แล้ว เป็นประทีปใหญ่กำจัดความมืดให้แก่ชาวโลก แต่ก็ยังถูกพายุใหญ่อันร้ายแรงคือมรณะทำให้ดับไปแล้ว เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านผู้มีปัญญาจึงควรละความเมาในชีวิตเสียเถิด

๓) สัทธรา[๑๓] เป็นปกติฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๒๑ พยางค์ พยางค์ที่ ๑ – ๒ - ๓ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น ร คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙ เป็น ภ คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น น คณะ พยางค์ที่ ๑๓-๑๔-๑๕, ๑๖-๑๗-๑๘, ๑๙-๒๐-๒๑ เป็น ย มีโครงสร้างตามแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ โครงสร้างสัทธรา

ม ร ภ น ย ย ย

(๑) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο)

(๒) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο)

(๓) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο)

(๔) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο) (ο ο ο)

ตัวอย่างคาถาที่เป็นสัทธราในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เอวำ ลงฺกาย นาโถ หิตมมิตมตี อายตึ เปกฺขมาโน

ตสฺมึ กาลมฺหิ ลงฺกาสุรภุชคคณาทีนมตฺถญฺจ ปสฺสำ

ทีโป เตนายมาสี สุชนพหุมโต ธมฺมทีปาวภาสิ[๑๔]

แปลว่า พระโลกนาถผู้มีพระปรีชาประมาณมิได้ทรงเห็นประโยชน์เกื้อกูลสืบไปแก่ลังกา และทรงเห็นประโยชน์แก่หมู่อสูร (ยักษ์) และหมู่นาคในลังกาเป็นต้น ในเวลานั้น พระผู้ทรงเป็นประทีปของโลกทรงมีพระมหากรุณาคุณอันไพบูลย์ยิ่งจึงได้เสด็จมาสู่เกาะลังกาอันงดงามนี้ถึง ๓ ครั้ง เพราะเหตุนั้น เกาะลังกานี้จึงรุ่งเรืองไปด้วยประทีปธรรมที่สาธุชนนับถือกันมาก ดังกล่าวแล้ว

๔) อินทรวิเชียร[๑๕] แปลว่า คาถาที่มีลีลาอันรุ่งเรืองงดงามดุจสายฟ้าซึ่งเป็นอาวุธของพระอินทร์ เป็นติฏฐุภาฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมีพยางค์ ๑๑

---

[๑๒] **ม**หานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๕.

[๑๓] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๓๑.

[๑๔] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๘.

[๑๕] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๐๓.

พยางค์ พยางค์ที่ ๑ - ๖ ของทุกบาท ต้องเป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๙ ของทุกบาท ต้องเป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐ – ๑๑ ของทุกบาทเป็นครุลอย พยางค์ที่ ๑๑ อาจใช้ปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๔ โครงสร้างอินทรวิเชียร

	ต	ต	ช	ครุลอย
(๑)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๒)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๓)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๔)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο

ตัวอย่างคาถาอินทรวิเชียรในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เอวํ ปเร มาริย อาหวมฺหิ
กิจฺเฉน ลทฺธาว นเรน โภคา
อาสุ ขเณ วิชฺชุลโตปโสภา
โก พุทฺธิมา เตสุ รตึ กเรยฺย[๑๖]

แปลว่า คนเราต้องรบราฆ่าฟันคนอื่นจึงได้โภคทรัพย์ด้วยความลำบากยากเย็นถึงเพียงนี้ แต่มันงดงามอยู่เพียงชั่วสายฟ้าแลบ ผู้มีปัญญาคนใดเล่าจะยินดีพอใจโภคทรัพย์เหล่านั้น

๕) อุเปนทรวิเชียร[๑๗] แปลว่า คาถาที่มีคณะใกล้เคียงกับอินทรวิเชียร เป็นติฏฐุภาฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมีพยางค์ ๑๑ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๓ ต้องเป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๔-๖ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๗-๙ ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐ – ๑๑ เป็นครุลอย เฉพาะพยางค์ที่ ๑๑ อาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๕ โครงสร้างอุเปนทรวิเชียร

	ช	ต	ช	ครุลอย
(๑)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๒)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๓)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο
(๔)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο ο

---

[๑๖] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๔๔.

[๑๗] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๐๔.

ตัวอย่างคาถาอุเปนทรวิเชียรในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

อิโต วิทิตฺวา ขลุ ปาปมิตฺต-
วิเธยฺยาวํ ปริหานิเหตุ
สุขตฺถิโน เย อิธ วา หุรํ วา
ชหนฺตุ เต โฆรวิสฺว พาลํ[๑๘]

แปลว่า ชนผู้ปรารถนาความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้ารู้ว่า ได้ยินมาว่า การเชื่อบาปมิตรเป็นเหตุแห่งความเสื่อม จงหลีกเว้นคนพาลผู้เป็นดุจอสรพิษเถิด

๖) อินทรวงศ์[๑๙] แปลว่า คาถามีเสียงไพเราะเหมือนปี่พระอินทร์ จัดเป็นชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๒ พยางค์ พยางค์ที่ ๑ – ๖ ในทุกบาทต้องเป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๙ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐ - ๑๒ เป็น ร คณะ พยางค์สุดท้ายอาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๖ โครงสร้างอินทรวงศ์

	ต	ต	ช	ร
(๑)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๒)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๓)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๔)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)

ตัวอย่างบาทคาถาที่เป็นอินทรวงศ์ (มีเพียงแห่งเดียวคือบาทคาถาแรก)

เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหิโน
สพฺพญฺญุโนเปวมุเปนฺติ มจฺจุ
ปหาย ตสฺมา ภวราคชาตํ
พุโธ สุพุทฺธึ วิภเว ภเวยฺย[๒๐]

คาถานี้ บาทคาถาที่ ๑ ว่า เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหิโน มี ๑๒ พยางค์ ซึ่งเป็นลักษณะของคาถาอินทรวงศ์ ที่จริงควรเป็น ๑๑ พยางค์ ตามลักษณะคาถาอินทรวิเชียรว่า เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหี

๗) วังสัฏฐะ[๒๑] แปลว่า คาถาเป็นที่ตั้งแห่งคณะมีเสียงไม่สม่ำเสมอกันเหมือนดนตรีสุสิระคือปี่หรือขลุ่ย จัดเป็นชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๒

---

[๑๘] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔๑๕.

[๑๙] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๑๒.

[๒๐] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๗๗.

พยางค์ พยางค์ที่ ๑ – ๓ และ ๗ – ๙ ของทุกบาท ต้องเป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๔ – ๖ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๑๐ – ๑๒ เป็น ร คณะ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๗ โครงสร้างวังสัฏฐะ

	ช	ต	ช	ร
(๑)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๒)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๓)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)
(๔)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)

ตัวอย่างคาถาวังสัฏฐะในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

จลาจลายṁ คติยṁ หิ ปาณิโน
อุเปนฺติ ปุญฺเญน ยถารุจึ คตึ
อตีติ มนฺตฺวา สตตṁ มหาทโร
ภเวยฺย ปุญฺญูปจยมฺหิ พุทฺธิมา[๒๒]

แปลว่า ผู้มีความรู้ทราบว่า “ในคติภพที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด เหล่าสัตว์ย่อมถึงคติที่ชอบใจได้ด้วยบุญ” จึงพยายามอย่างมากในการสั่งสมบุญอยู่ตลอดเวลา

๘) โอปัจฉันทสกะ[๒๓] แปลว่า ฉันท์ที่แต่งตามใจชอบของตน เป็นฉันท์มาตราพฤติ ประเภทอัทธสมคาถา คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมีการกำหนดมาตราดังนี้ ในบาทคี่ (๑,๓) เบื้องแรกต้องมี ๖ มาตรา หลังจาก ๖ มาตรานั้น ต้องมี ร คณะ และ ย คณะ ในบาทคู่ (๑,๔) เบื้องแรกต้องมี ๘ มาตรา หลังจาก ๘ มาตรานั้นต้องมี ร คณะ และ ย คณะ เช่นกัน และในบาทคู่นั้นต้องไม่มีลหุต่อเนื่องกันถึง ๖ ตัว มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

---

[๒๑] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๑๒.

[๒๒] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๕๔.

[๒๓] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๗๓.

แผนภูมิที่ ๒.๘ โครงสร้างโอปัจฉันทสกะ

๖ มาตรา ร ย

(๑) ○ ○ ○ ○ ○ ○ (○ ○ ○) (○ ○ ○)

๘ มาตรา ร ย

ไม่มีลหุต่อเนื่องเกิน ๖

(๒) ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ (○ ○ ○) (○ ○ ○)

๖ มาตรา ร ย

(๓) ○ ○ ○ ○ ○ ○ (○ ○ ○) (○ ○ ○)

๘ มาตรา ร ย

ไม่มีลหุต่อเนื่องเกิน ๖

(๔) ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ (○ ○ ○) (○ ○ ○)

ตัวอย่างคาถาที่เป็นโอปัจฉันทสกะในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

อิติ กุสุมปุเร สเร สรสา พหุวิธจารุธชากุลา วิสาลา

สุรุจิรปวโรรุโพธิปูชา มรุนรจิตฺตวิกาสินี อโหสิ[๒๔]

แปลว่า การบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์มีการประดับธงงดงามชนิดต่าง ๆ เต็มไปทั่ว เป็นการบูชาอันยิ่งใหญ่งดงามล้ำเลิศประเสริฐที่สุดในสระคือกรุงกุสุมบุรี (ปาฏลีบุตร) ปรากฏแจ่มกระจ่างอยู่กลางดวงใจของทวยเทพและมนุษย์ประดุจดวงอาทิตย์ ดังพรรณามาฉะนี้แล

๙) อุปชาติ[๒๕] แปลว่า คาถาที่มีกำเนิดผสมกับคาถาใกล้ชิด ๒ คาถา คือ อินทรวิเชียรและอุเปนทรวิเชียร คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทจะมีพยางค์เท่าไรขึ้นอยู่กับผสม(ปัตถาระ) คาถาที่ผสมเหล่านี้จัดเป็นกลุ่มอุปชาติแต่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน คือ อินทรวิเชียร กิตติ วาณี มาลา สาลา หังสี(วิปรีตาขยานกี) มายา ชายา พาลา อัททา ภัททา (อาขยานกี) เปมา รามา อิทธิ พุทธิ อุเปนทรวิเชียร[๒๖] ในที่นี้จะยกตัวอย่างอุปชาติคาถาที่ผสมระหว่างอินทรวิเชียรกับอุเปนทรวิเชียรแล้วเรียกชื่อว่า ภัททา(อาขยานกี) ในภัททาคาถา แต่ละบาทมีพยางค์ ๑๑ พยางค์ ในบาทคี่ (๑,๓) พยางค์ที่ ๑-๒-๓, ๔ - ๕ - ๖ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๘ - ๙ เป็น ช คณะ ในบาทคู่ (๒,๔) พยางค์ที่ ๑-๒-๓, ๗-๘-๙ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๑๐ – ๑๑ ในทุกบาทเป็นครุ อาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

---

[๒๔] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๓๐

[๒๕] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๐๔

[๒๖] ดูรายละเอียดใน พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๐๕ – ๑๐๖.

แผนภูมิที่ ๒.๙ โครงสร้างอุปชาติคาถาชื่อภัททา

	ต	ต	ช	ครุลอย	
(๑)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ	(อินทรวิเชียร)
	ช	ต	ช		
(๒)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ	(อุเปนทรวิเชียร)
	ต	ต	ช		
(๓)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ	(อินทรวิเชียร)
	ช	ต	ช		
(๔)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ	(อุเปนทรวิเชียร)

ตัวอย่างคาถาอุปชาติชื่อภัททาในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เอวํ อเนเกหิ นเยหิ ลทฺธา
ชนสฺส ทุกฺเขหิ วิรูปเกหิ
โภคา วินสฺสนฺติ ขเณน สพฺเพ
อโห ตหึเยว รมนฺติ พาลา[๒๗]

แปลว่า โภคสมบัติที่ได้มาด้วยวิธีที่ไม่ชอบก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน เพียงชั่วขณะก็พินาศสิ้น น่าอนาถ ที่เหล่าคนพาลยังระเริงหลงในโภคสมบัติ

ตัวอย่างคาถาอุปชาติชื่อ พุทธิ เช่น

เอวํ วิทิตฺวา พหุปทฺทวานิ
ธนานิ ธญฺญานิ จ วาหนานิ
วิหาย รชฺเชสุ รตึ สปญฺญา
มนุญฺญปุญฺญาภิรตา ภเวยฺยุ[๒๘]

แปลว่า ผู้มีปัญญาทราบว่าทรัพย์ ข้าวเปลือก และพาหนะมีอันตรายนานัปการ จึงละความยินดีในราชสมบัติยินดียิ่งในบุญอันน่าพึงใจ

ตัวอย่างอุปชาติคาถา ชื่อ รามา เช่น

เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหิโน
สพฺพญฺญุโนเปวมุเปนฺติ มจฺจุ
ปหาย ตสฺมา ภวราคชาตํ
พุโธ สุพุทฺธึ วิภเว ภเวยฺย[๒๙]

---

[๒๗] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๖๘

[๒๘] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๔๘

แปลว่า ชีวิตสรรพสัตว์ไม่เที่ยงแท้เลย แม้พระสัพพัญญูพุทธเจ้ายังเสด็จเข้าถึงความตาย ผู้รู้พึงละความยินดีในภพ หยั่งรู้พระนิพพานอันปราศจากภพเถิด

ตัวอย่างอุปชาติคาถาชื่ออัททา เช่น

สุทุชฺชยํ ปณฺฑุนราธิราช
เมโก ปโร โรหณมุคฺคทุคฺคํ
กตฺวาปิ เอเต สวเส นรินฺทา
สยำวสำ มจฺจุมุปาคมีสุ[๓๐]

แปลว่า พระเจ้าอธิราชของชาวปัณฑุข้าศึกเอาชนะได้ยากแสนยาก อีกประการหนึ่ง โรหณรัฐมีป่าเขารกชัฏเข้าถึงได้ยาก สมเด็จพระนรินทเจ้าทั้ง ๒ พระองค์แม้ทรงปราบไว้ในอำนาจ แต่พระองค์ก็ทรงเข้าถึงอำนาจแห่งความตาย

ตัวอย่างอุปชาติคาถาชื่อกิตติ เช่น

ปมาทโทสานุคเตน เอวं
ลทฺธาปิ โภคา น ถิรา ภวนฺติ
อิจฺจปฺปมาทำ หิตมาสสาโน
นิจฺจำ สุวิญฺญู สุสมาจเรยฺย[๓๑]

แปลว่า ผู้ที่ตกอยู่ในโทษคือความประมาทแม้ได้โภคะก็ไม่ยั่งยืน วิญญูชนปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลไม่ควรประมาทตลอดกาลเป็นนิตย์

ตัวอย่างอุปชาติคาถาชื่อมาลา เช่น

อิเม ภุสำ โลภพลาภิภูตา
คตา อเสสา วิวสา วินาสำ
อิจฺเจวมญฺญาย สทา สปญฺโญ
ตณฺหกฺขเยเยว รตึ กเรยฺย[๓๒]

แปลว่า พระราชาเหล่านี้ถูกพลังความละโมบครอบงำทรงหมดสิ้นอำนาจถึงความพินาศย่อยยับ ผู้มีปัญญาทราบชัดพึงยินดีในความสิ้นตัณหาเถิด

ตัวอย่างอุปชาติคาถาชื่ออิทธิ เช่น

วิธาย เอวं สชเน ชนินฺโท
นิสฺเสสโต โภคสมปฺปิโต โส
ทยาปโร ญาติชนานมตฺถं

---

[๒๙] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๗๗

[๓๐] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๙๖

[๓๑] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔๑๘.

[๓๒] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔๒๐.

สมาจรี นีติปถานุรูปี[๓๓]

แปลว่า พระจอมนรชนทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทรงเพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติ ทรงมุ่งเอื้อเฟื้อพระประยูรญาติ ประพฤติประโยชน์ตามครรลองแห่งนีติดังกล่าวมา

ตัวอย่างอุปชาติคาถาชื่อพาลา เช่น

เอวํ สุทุกฺเขน คหีตรชฺชํ
สมฺมสฺส ราชา วจนํ นิสมฺม
ทตฺวาน รณฺโญ สกรฏฺฐเมว
คโต อโห ตสฺส ทยาปรตฺตํ[๓๔]

แปลว่า พระราชา (ปรักกมพาหุ) ทรงอาศัยถ้อยคำของพระสงฆ์ประทานรัชสมบัติที่ยึดได้ด้วยความลำบากคืนพระเจ้าคชพาหุ เสด็จกลับแคว้นของพระองค์ น่าอัศจรรย์จริง...ความเอื้อเฟื้อของพระเจ้าปรักกมพาหุ

๑๐) มาลินี[๓๕] แปลว่า คาถาที่งดงามดุจพวงมาลัย จัดเป็นฉันท์ประเภทอติสักกรีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๕ พยางค์ พยางค์ที่ ๑ – ๒ – ๓ – ๔ – ๕ – ๖ ต้องเป็น น คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๙ เป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๑๐ – ๑๕ เป็น ย คณะ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๐ โครงสร้างคาถามาลินี

	น	น	ม	ย	ย
(๑)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)
(๒)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)
(๓)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)
(๔)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)

ตัวอย่างคาถามาลินีในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

ปวรคุณคหีตาเนกสามนฺตจิตฺโต
สุวิธุนิตสปตฺโต ติกฺขเตโชภิปตฺโต
สกลภุวนคพฺภวฺยาปิสกฺกิตฺติวิตฺโต

---

[๓๓] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔๓๖.

[๓๔] มหานามาทิ, **มหาวํโส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๗๗.

[๓๕] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๒๔.

สมธิวสิ ปุรं ตं สุนฺทราเนกวุตฺโต[๓๖]

แปลว่า เจ้าชายปรักกมพาหุที่ ๑ ประทับอยู่ในจิตใจของเหล่าข้าราชบริพารด้วยพระคุณอันประเสริฐ ทรงกำจัดศัตรูจนหมดสิ้น มีพระเดชานุภาพเกรียงไกร ทรงมีทรัพย์คือพระเกียรติแผ่ไพศาลครอบคลุมไปถึงห้องแห่งภพทั้งสิ้น ทรงมีพระจริยาวัตรงดงามอเนกประการ ทรงปกครองบ้านเมืองโดยชอบธรรม

๑๑) โตฏกะ[๓๗] จัดเป็นฉันท์ประเภทชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๒ พยางค์ บังคับ ส คณะรวม ๔ คณะ ในทุกบาท มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๑ โครงสร้างโตฏกะ

	ส	ส	ส	ส
(๑)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)
(๒)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)
(๓)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)
(๔)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)

ตัวอย่างคาถาโตฏกะในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

อิติ เวรมเนกวิกปฺปจิตं สมยนฺติ พหุ อปิ สปฺปุริสา
อิติ จินฺติย โก หิ นโร มติมา น ภเวยฺย ปเรสุ สุสนฺตมโน[๓๘]

แปลว่า สัตบุรุษทั้งหลายย่อมระงับแม้กระทั่งเวรที่ก่อเกิดขึ้นด้วยสาเหตุมากมายหลายประการได้ คนมีปัญญาคนไหนเล่าคิดได้อย่างนี้แล้วจะไม่มีใจใฝ่สันติสุขเพื่อสัตว์เหล่าอื่น

๑๒) มันทักกันตา[๓๙] แปลว่า คาถาที่น่ายินดี จัดเป็นอัจจัฏฐิฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๗ พยางค์ ในทุกบาท พยางค์ที่ ๑ - ๒ - ๓ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๔ – ๕ – ๖ เป็น ภ คณะ พยางค์ที่ ๗ – ๘ – ๙ เป็น น คณะ พยางค์ที่ ๑๐ - ๑๑ – ๑๒, ๑๓ – ๑๔ – ๑๕ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๑๖ – ๑๗ เป็นครุ อาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

---

[๓๖] มหานามาทิ, **มหาวโส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๓๙.

[๓๗] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๑๓.

[๓๘] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๗๐.

[๓๙] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๒๗.

แผนภูมิที่ ๒.๑๒ โครงสร้างมันทักกันตา

	ม	ภ	น	ต	ต	ครุลอย
(๑)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ ᴑ
(๒)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ ᴑ
(๓)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ ᴑ
(๔)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ ᴑ

ตัวอย่างคาถามันทักกันตาในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

สพฺเพเปเต ธรณิปตโย มจฺจุมจฺเจตุมนฺเต
โน สกฺขึสูปจิตสุพลา สาธุสมฺปนฺนโภคา
เอวํ สพฺเพ นิธนวสคา โหนฺติ สตฺตาติ นิจฺจํ
ราคํ สมฺมา วินยตุ ธเน ชีวิเต จาปิ ธีมา[๔๐]

แปลว่า แม้พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์จะทรงมีพระพลานุภาพมาก เพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติ ในที่สุดก็ไม่สามารถล่วงพ้นความตายได้ สัตว์ทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจความตายเสมอ ปราชญ์จงกำจัดความกำหนัดยินดีในทรัพย์และชีวิตโดยชอบ

๑๓) มัตตมยูรคาถา[๔๑] แปลว่า นกยูงเมา คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๓ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๗ -๘-๙ เป็น ย คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ส คณะ พยางค์ที่ ๑๓ เป็น ครุ ซึ่งอาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๓ โครงสร้างมัตตมยูระ

	ม	ต	ย	ส	ครุลอย
(๑)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ
(๒)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ
(๓)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ
(๔)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	(ᴑ ᴑ ᴑ)	ᴑ

---

[๔๐] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๙๑

[๔๑] สูตรว่า เวเท รนฺเธ โม ตฺยสคา มตฺตมยูโร –มัตตมยูรคาถาประกอบด้วย ม-ต-ย-ส คณะ และครุในทุก ๆ บาท ดู พระวิสุทธาจารมหาเถระ, **ฉันโทมัญชรี** , แปลโดย พระธรรมานันทะ, (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๘), หน้า ๒๕๑.

ตัวอย่างคาถาที่เป็นมัตตมยูรในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

หิตฺวา เสฏฺฐํ พฺรหฺมวิมานมฺปิ มนุญฺญํ
เชคุจฺฉํ โส สาสนเหตู นรโลกํ
อาคมฺมากา สาสนกิจฺจํ กตกิจฺโจ
โก นามญฺโญ สาสนกิจฺจมฺหิ ปมชฺเช[๔๒]

แปลว่า พระโมคคลีบุตรติสสเถระนั้นทอดทิ้งกระทั่งวิมานพรหมอันประเสริฐน่าภูมิใจ มาสู่โลกมนุษย์อันน่ารังเกียจเพราะเหตุแห่งพระศาสนา บำเพ็ญกิจของตนเสร็จแล้วยังได้บำเพ็ญศาสนกิจด้วย บุคคลอื่นใครเล่าจะควรประมาทในศาสนกิจ

๑๔) ปหัสสิณี[๔๓] แปลว่า คาถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความร่าเริง เป็นอติชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๓ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น น คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ร คณะ พยางค์ที่ ๑๓ เป็น ครุ ซึ่งอาจใช้ลหุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๔ โครงสร้างปหัสสิณี

	ม	น	ช	ร	ครุลอย
(๑)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο
(๒)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο
(๓)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο
(๔)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	(ο ο ο)	ο

ตัวอย่างคาถาปหัสสิณีในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เวสาเข นรปติ ปุณฺณมายเมวํ
เทวานมฺปิยวจโนปคูฬฺหนาโม
ลงฺกายํ ปวิตตผีตอุสฺสวายํ
อตฺตานํ ชนสุขโทภิเสจยี โส[๔๔]

---

[๔๒] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๗

[๔๓] คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์, หน้า ๑๑๘

[๔๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๘๑

แปลว่า ในวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขะ) พระนราบดีเจ้าผู้ทรงมีสร้อยพระนามเพิ่มเข้ามาว่า เทวานัมปิยะ (ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ) ผู้ประทานความสุขแก่เหล่าชน ได้ทรงอภิเษกพระองค์เอง ท่ามกลางมหรสพเฉลิมฉลองทั่วทุกแห่งในลังกา

๑๕) รุจิรา[๔๕] แปลว่า คาถาที่น่าปรารถนา เป็นอติชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๓ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น ภ คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙ เป็น ส คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๓ เป็นครุหรือปาทันตครุ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๕ โครงสร้างรุจิรา

	ช	ภ	ส	ช	ครุลอย
(๑)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ
(๒)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ
(๓)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ
(๔)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ

ตัวอย่างคาถารุจิราในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

ตถาคโต สกลคุณคฺคตำ คโต
อนิจฺจตาวสมวโส อุปาคโต
อิตีธ โย ภยชนนึ อนิจฺจตำ
อเวกฺขเต ส ภวติ ทุกฺขปารคู[๔๖]

แปลว่า พระตถาคตเจ้าทรงบรรลุความเป็นเลิศด้วยพระคุณทั้งสิ้นยังทรงไร้อำนาจเข้าถึงอำนาจแห่งความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ดังนั้น บุคคลใดในโลกนี้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงว่าเป็นเหตุให้เกิดภัย บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้ถึงฝั่งอันเป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์

๑๖) เวสสเทวี[๔๗] เป็นชคตีฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๒ พยางค์ ในทุกบาท พยางค์ที่ ๑-๒-๓, ๔-๕-๖ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙, ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ย คณะ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

---

[๔๕] คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์, หน้า ๑๑๙

[๔๖] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๒

[๔๗] คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์, หน้า ๑๑๗

แผนภูมิที่ ๒.๑๖ โครงสร้างเวสสเทวี

ม ม ย ย

(๑) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ)

(๒) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ)

(๓) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ)

(๔) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ)

ตัวอย่างคาถาเวสสเทวีในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

ลงฺกาทีเป โส สตฺถุกปฺโป อกปฺโป

ลงฺกาธิฏฺฐาเน ทฺวีสุ ฐาเนสุ เถโร

ธมฺมํ ภาสิตฺวา ทีปภาสาย เอวํ

สทฺธมฺโมตารํ การยี ทีปทีโป[๔๘]

แปลว่า พระมหามหินทเถระนั้นเป็นผู้มีบทบาทเช่นกับพระศาสดา เป็นประทีปของชาวเกาะในฐานะ ๒ ประการ คือ ในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเกาะลังกา และแสดงธรรมด้วยภาษาของชาวเกาะ (ภาษาสิงหล) ทำให้พระสัทธรรมหยั่งลงในเกาะลังกา

๑๗) สัททูลวิกกีฬิตะ[๔๙] แปลว่า คาถาที่มีท่วงทำนองเหมือนเสียงร้องของเสือเหลือง เป็นอติธิติฉันท์ คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๙ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น ม คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖ เป็น ส คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ส คณะ พยางค์ที่ ๑๓-๑๔-๑๕, ๑๖-๑๗-๑๘ เป็น ต คณะ พยางค์ที่ ๑๙ เป็นครุหรือปาทันตครุ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๗ โครงสร้างคาถาสัททูลวิกกีฬิตะ

ม ส ช ส ต ต ครุ

(๑) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) ᴗ

(๒) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) ᴗ

(๓) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) ᴗ

(๔) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) (ᴗ ᴗ ᴗ) ᴗ

---

[๔๘] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๙๔

[๔๙] คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์, หน้า ๑๒๙

ตัวอย่างคาถาสัททูลวิกกีฬิตะที่พบในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

ตๆ เอตๆ อติสาหสๆ อติพลๆ นาวาริยๆ โย นโร
ชานนฺโตปิ อนิจฺจตๆ ภวคเต นิพฺพินฺทเต เนว จ
นิพฺพินฺโน วิรตึ รตึ น กุรุเต ปาเปหิ ปุญฺเญหิ จ
ตสฺเสสา อติโมหชาลพลตา ชานมฺปิ สมฺมุยฺหติ[๕๐]

แปลว่า นรชนใดทั้งที่รู้อยู่ว่าความไม่เที่ยงนั้นสาหัสยิ่งนักมีอำนาจยิ่งนัก ใคร ๆ ก็ห้ามไม่ได้ แต่ก็ยังไม่เบื่อหน่ายในภพ หรือเบื่อหน่ายแล้วแต่ไม่ทำการงดเว้นจากบาป ไม่ยินดีด้วยบุญ นี่คือพลังแห่งข่ายของโมหะ (ความลุ่มหลง) อย่างยิ่งของนรชนนั้น ทั้ง ๆ ที่เขารู้อยู่ก็ยังลุ่มหลง ฉะนี้แล

๑๘) โทธกะ[๕๑] คาถาหนึ่งมี ๔ บาท แต่ละบาทมี ๑๑ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓, ๔-๕-๖, ๗-๘-๙ ต้องเป็น ภ คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑ เป็นครุ อาจใช้หลุเป็นปาทันตครุได้ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๘ โครงสร้างคาถาโทธกะ

	ภ	ภ	ภ	ครุลอย
(๑)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ
(๒)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ
(๓)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ
(๔)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ

ตัวอย่างคาถาโทธกะในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

เทวมนุสฺสคณา คณินๆ ตๆ
ตญฺจ คณๆ คุณวิตฺถตกิตฺตึ
ยาตมุเปจฺจ จ มานยมานา
ปุญฺญจยๆ วิปุลๆ อกรึสุ[๕๒]

แปลว่า หมู่เทพและมนุษย์เข้าไปหาพระมหามหินทเถระผู้เป็นเจ้าคณะและคณะของท่านนั้น ผู้มีเกียรติคุณขจรขจายไปได้พากันทำการสั่งสมบุญอันไพบูลย์แล้วแล

---

[๕๐] มหาว์โส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๔๓

[๕๑] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๐๗.

[๕๒] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๑๗.

๑๙) **อปรวัตตะ**[๕๓] แปลว่า คาถาวัตรอื่นอีก เป็นมัตตาฉันท์ เป็นอัทธสมคาถา คาถาหนึ่งมี ๔ บาท ในบาทคี่ (๑,๓) มี ๑๑ พยางค์ พยางค์ที่ ๑-๒-๓, ๔-๕-๖ ต้องเป็น น คณะ พยางค์ที่ ๗-๘-๙ เป็น ร คณะ พบางค์ที่ ๑๐ เป็นลหุ พยางค์ที่ ๑๑ เป็นครุหรือปาทันตครุ ในบาทคู่ (๒,๔) พยางค์ที่ ๑-๒-๓ ต้องเป็น น คณะ พยางค์ที่ ๔-๕-๖, ๗-๘-๙ เป็น ช คณะ พยางค์ที่ ๑๐-๑๑-๑๒ เป็น ร คณะ มีโครงสร้างตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๙ โครงสร้างคาถาอปรวัตตะ

	น	น	ร	ลหุ ครุ
(๑)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ
	น	ช	ช	ร
(๒)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)
	น	น	ร	ลหุ ครุ
(๓)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	ᴗ ᴗ
	น	ช	ช	ร
(๔)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)	(ᴗ ᴗ ᴗ)

ตัวอย่างคาถาอปรวัตตะที่พบในคัมภีร์มหาวงส์ เช่น

อิติ สุจริตชาตมพฺภุตๆ
สุณิย นโร มติมา สุขตฺถิโก
อกุสลปถโต ปรมฺมุโข
กุสลปเถภิรเมยฺย สพฺพทา[๕๔]

แปลว่า คนมีปัญญาปรารถนาสุขฟังเรื่องสุจริต (คือการได้ทหาร) ที่เกิดขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์อย่างนี้แล้วพึงแปรพักตร์เสียจากอกุศลกรรมบถอภิรมย์ชมชื่นในกุศลกรรมบถทุกเวลาเถิด

ฉันท์และคาถาต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างเหล่านี้ นอกจากจะมีหลากหลายแล้ว ยังประกอบด้วยลักษณะการประพันธ์ที่ถูกต้องตามหลักฉันทลักษณ์ มีความสละสลวยไพเราะ แสดงถึงความสามารถของกวีผู้แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ แม้จะมีการแต่งเพิ่มเติมในภายหลัง แต่กวีส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษารูปแบบการประพันธ์ได้เป็นอย่างดี

---

[๕๓] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, หน้า ๑๔๐.

[๕๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๖๔

๓.๑.๒ ลักษณะทางไวยากรณ์

ลักษณะทางไวยากรณ์ในคัมภีร์มหาวงศ์ กวีใช้ไวยากรณ์ตามหลักภาษาบาลี เหมือนคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ทีปวงศ์เป็นต้น แต่พบว่า มีการใช้ไวยากรณ์คล้ายกับไวยากรณ์สันสกฤตในที่บางแห่ง แต่ลักษณะดังกล่าวปรากฏไม่มากนัก และปรากฏเฉพาะการใช้ปฐมาวิภัตติในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติเท่านั้น ซึ่งมีใช้ทั้งกับประธานของประโยคและวิเสสนะของศัพท์นาม เช่น

สตฺตปนฺนาสวสฺเส โส เอกวีสสตุตฺตเร
อิโชติณฺเณ จิเรเนว เสนำ เสนิ ถิรตฺตนำ[๕๕]

คำที่ขีดเส้นใต้ใช้ปฐมาวิภัติในรูปของสัตตมีวิภัติ ซึ่งเรียกว่า สัตตมีปัจจัตถะ

อย่างไรก็ตาม ลักษณะเหล่านี้ อาจไม่ใช่ลักษณะไวยากรณ์ของสันสกฤต แต่เป็นไวยากรณ์บาลี เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับพระบาลีในพระไตรปิฎกคัมภีร์อิติวุตตกะแล้ว พบว่ามีลักษณะคล้ายกันคือการใช้ปฐมาวิภัตติในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ

๓.๑.๓ อลังการในคัมภีร์มหาวงศ์

การศึกษาอลังการในวรรณคดีของพระพุทธศาสนา โดยมากอาศัยคัมภีร์สุโพธาลังการเป็นหลักในการศึกษา ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวทางที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์สุโพธาลังการเป็นแนวในการวิเคราะห์

อลังการ หมายถึง การประดับตกแต่งอรรถ[๕๖] กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายว่า อลังการคือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอาภรณ์ของบทประพันธ์[๕๗] ดังนั้น อลังการจึงหมายถึงการตกแต่งถ้อยคำและความหมายให้ไพเราะลึกซึ้ง

คัมภีร์สุโพธาลังการกล่าวถึงอลังการ ๒ ประเภท ได้แก่ สัททาลังการกับอัตถาลังการ[๕๘] การแบ่งอลังการเช่นนี้เป็นการแบ่งโดยอาศัยศัพท์และความหมายของศัพท์เป็นเกณฑ์ ในคัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยอลังการทั้ง ๒ อย่าง ดังนี้

๑) สัททาลังการ คือ การใช้ศัพท์ที่มีเสียงพ้องกัน สัททาลังการปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์มหาวงศ์

๑.๑) ยมก หมายถึง การใช้คำซ้ำกัน ตัวอย่างการใช้ยมกเช่น

---

[๕๕] มหาวำโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๔๓๕

[๕๖] คัมภีร์สุโพธาลังการ, หน้า ๙๘

[๕๗] กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, หน้า ๒๖.

[๕๘] พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **พระคัมภีร์สุโพธาลังการ**, หน้า ๘

อโถรุยฺห มหานาคา มหานาคสมีปโค
เอวมาห มหานาโค มหานาคมนาควา[๕๙]

แปลว่า พระราชาเสด็จลงจากพระยามงคลหัตถี(มหานาค) เสด็จเข้าไปใกล้พญานาค (มหานาค) พระองค์ผู้ประเสริฐยิ่ง(มหานาค) ผู้ไม่มีบาป ตรัสกับพญานาคอย่างนี้

ในคาถานี้ผู้แต่งใช้ศัพท์ว่า มหานาค ซ้ำกัน ๔ ครั้ง โดยในบาทคี่ (๑,๓) วางไว้ในตำแหน่งท้ายบาท ส่วนบาทคู่ (๒,๔) วางไว้ในตำแหน่งต้นบาท และผู้แต่งแสดงอัตถาลังการโดยใช้คำว่า มหานาค แทนพระเจ้าแผ่นดิน พระยามงคลหัตถี และพญานาค

อีกตัวอย่างหนึ่ง
อคฺคโพธินรินฺโท โส อคฺคโพธินมาทิย
อคฺคโพธึ นิหนฺตุ ตำ โรหณำ สมุปาวิสิ[๖๐]

แปลว่า พระเจ้าอัคคโพธิทรงพาพระอัคคโพธิอุปราชเสด็จเข้าไปยังโรหณประเทศเพื่อฆ่าเจ้าอัคคโพธิ

ในคาถานี้ ผู้แต่งใช้ศัพท์ อคฺคโพธิ ในต้นบาทที่ ๑, ๒, ๓ และใช้คำนี้หมายถึงบุคคลที่มีชื่อตรงกัน ๓ คน คือ พระเจ้าอัคคโพธิ พระอัคคโพธิอุปราช และเจ้าอัคคโพธิ

อีกตัวอย่างหนึ่ง
มหานาคสฺส ปุญฺญตฺถำ รญฺโญ ตำนามกำ อกา
มหาเถรสฺส ตญฺจาทา ราชา เตปิฏกสฺส โส[๖๑]

แปลว่า พระราชาโปรดให้สร้างมหานาคราชวิหาร พระราชทานวิหารแก่พระมหาเถระผู้ทรงพระไตรปิฎก เพื่อบำเพ็ญบุญ

ในคาถานี้ พยางค์ต้นผู้แต่งใช้อักษร ม ในบาทคี่ (๑,๓) และใช้อักษร ร ในบาทคู่ (๒,๔)

อีกตัวอย่างหนึ่ง
ปวรคุณคหีตาเนกสามนฺตจิตฺโต
สุวิธุนิตสปตฺโต ติกฺขเตโชภิปตฺโต
สกลภุวนคพฺภวฺยาปิสกฺกิตฺติวิตฺโต
สมธิวสิ ปุรำ ตำ สุนฺทราเนกวุตฺโต[๖๒]

---

[๕๙] มหาวำโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๗๙

[๖๐] มหาวำโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๓๖๐

[๖๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๘

[๖๒] มหาวำโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๓๙

แปลว่า เจ้าชายปรักกมพาหุที่ ๑ ประทับอยู่ในจิตใจของเหล่าข้าราชบริพารด้วยพระคุณอันประเสริฐ ทรงกำจัดศัตรูจนหมดสิ้น มีพระเดชานุภาพเกรียงไกร ทรงมีทรัพย์คือพระเกียรติแผ่ไพศาลครอบคลุมไปถึงห้องแห่งภพทั้งสิ้น ทรงมีพระจริยาวัตรงดงามอเนกประการ ทรงปกครองบ้านเมืองโดยชอบธรรม

ในคาถานี้ ผู้แต่งขึ้นต้นบาทคาถาที่ ๒ – ๔ ด้วยอักษร ส และลงท้ายทุกบาทคาถาด้วยศัพท์พ้องเสียง (โต) ทั้งหมด

๒) อัตถาลังการ คือ การใช้คำศัพท์เพียงศัพท์เดียวแต่มีความหมายหลายความหมาย อัตถาลังการในคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น

อโถรุยฺห มหานาคา มหานาคสมีปโค
เอวมาห มหานาโค มหานาคมนาควา[๖๓]

แปลว่า พระราชาเสด็จลงจากพระยามงคลหัตถี(มหานาค) เสด็จเข้าไปใกล้พญานาค (มหานาค) พระองค์ผู้ประเสริฐยิ่ง(มหานาค) ผู้ไม่มีบาป ตรัสกับพญานาคอย่างนี้

ในคาถานี้ผู้แต่งใช้ศัพท์ว่า มหานาค ซ้ำกัน ๔ ครั้ง โดยในบาทคี่ (๑,๓) วางไว้ในตำแหน่งท้ายบาท ส่วนบาทคู่ (๒,๔) วางไว้ในตำแหน่งต้นบาท ซึ่งเป็นสัททาลังการดังกล่าวมาแล้ว และผู้แต่งได้แสดงอัตถาลังการโดยใช้คำว่า มหานาค แทนพระเจ้าแผ่นดิน พระยามงคลหัตถี และพญานาค

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อคฺคโพธินรินฺโท โส อคฺคโพธินมาทิย
อคฺคโพธึ นิหนฺตุ ตำ โรหณำ สมุปาวิสิ[๖๔]

แปลว่า พระเจ้าอัคคโพธิทรงพาพระอัคคโพธิอุปราชเสด็จเข้าไปยังโรหณประเทศเพื่อฆ่าเจ้าอัคคโพธิ

ในคาถานี้ ผู้แต่งใช้ศัพท์ อคฺคโพธิ ในต้นบาทคี่ (๑,๓) และใช้คำนี้หมายถึงบุคคลที่มีชื่อตรงกัน ๓ คน คือ พระเจ้าอัคคโพธิ พระอัคคโพธิอุปราช และเจ้าอัคคโพธิ

---

[๖๓] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๗๙

[๖๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๓๖๐

๓.๑.๔ การใช้ศัพท์และการบัญญัติศัพท์ใหม่

คมกฤษณ์ ศิริวงษ์ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์[๖๕] และแบ่งประเภทของการใช้ศัพท์และการบัญญัติศัพท์ใหม่ไว้ ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยเลียนเสียงเดิม (๒) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลคำเดิมเป็นภาษาบาลี (๓) ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลี ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จะอาศัยแนวดังกล่าวในการศึกษา

ในคัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๒ มีอสาธารณนามซึ่งเป็นชื่อเฉพาะของชาวยุโรปและสถานที่ต่าง ๆ มากแห่ง เนื่องจากต้นฉบับภาษาบาลีที่ใช้ในการวิจัยมีการชำระอักษรไม่ลงกันหลายแห่ง เมื่อตรวจสอบต้นฉบับอักษรสิงหฬและอักษรโรมันแล้วพบว่าบางแห่งต้นฉบับก็ชำระไม่ลงกัน เช่น ควนฺตร/ควนฺนร, ปรงฺคิ/ผิรงฺค (ฝรั่ง), ปราทิราชเสขร/ปรราชาทิเสขร, ยาปน/ชาปน(ท่าน้ำ) ศัพท์ที่ท่านบัญญัติขึ้นเป็นชื่อเฉพาะ เช่น คำที่กล่าวถึงชนชาติฝรั่งชาติแรกที่เข้าไปศรีลังกา คือ ชาวโปรตุเกส ท่านใช้คำเรียกรวมว่า “ปรงฺคิ” บ้าง “ผิรงฺค” บ้าง และมีคำอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ในคัมภีร์มหาวงศ์กวีได้สร้างศัพท์บาลีขึ้นใหม่มีรายละเอียดดังนี้

๑) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยเลียนเสียงเดิมมีจำนวนมากที่ปรากฏในเนื้อหาคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในช่วงหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒ ศัพท์เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นชื่อของบุคคลและสถานที่ เช่น

ลิสฺพน	กรุงลิสบอน (Lisbon) เมืองหลวงของโปรตุเกส
โอลนฺทา[๖๖]	ชาวฮอลันดา
อิงฺคิรีสิ	ชนชาติอังกฤษ
โทนชุวาน[๖๗]	ดองยวง
เฑนมาก	ประเทศเดนมาร์ค
รกฺขงฺค	ประเทศมอญอารกัน
อตลนฺติก	มหาสมุทรแอตแลนติก
ปิลิป[๖๘]	พระเจ้าฟิลิป
อิสฺปาญฺญเทส[๖๙]	ประเทศสเปน
โทนปิลิป[๗๐]	ดอนฟิลิป (Don philip)

---

[๖๕] คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๕๖.

[๖๖] มหาวโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๔๕๒.

[๖๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙.

[๖๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

[๖๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

โทนกตรินา[๗๑]	ดอง คริสเตียน (ใช้สำหรับสตรี)
มุสฺลิมา[๗๒]	ชาวมุสลิม
อปริกามหาทีปา	ทวีปใหญ่ชื่ออแฟริกา
โทนโชชทอลฺพุกากโก[๗๓]	โอรสชื่อโทนโชชทอัลพุกากกะ
เหนฺรินาม[๗๔]	พระเจ้าเฮนรี่

เอมฺมานุเวลนามโก[๗๕] (ผิรงฺโค มหิปาโล) พระราชาฝรั่งพระนามว่าเอมมานุเวละ
โลปโสรสฺทอลฺพรฺคฺเครียนามโก[๗๖] (นาวีโส) แม่ทัพเรือชื่อโลปโสรัสทอัลพรัคเครียะ

๒) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลคำเดิมเป็นภาษาบาลี มีใช้เพียงเล็กน้อย เช่น

อโยชฺฌปุร	กรุงศรีอยุธยา
ปูชก[๗๗]	บาทหลวง
ปติกาลา[๗๘]	ชาวตะวันตก
วนฺทาก[๗๙]	ผู้ไหว้, ชาวคริสต์
ยนฺตนาฬ[๘๐]	ปืน
ปาจีนโลก[๘๑]	โลกตะวันตก, ชาวตะวันตก
ครุฏฐานิกทูต[๘๒]	มิชชันนารี่
อาเลข[๘๓]	แผนที่

---

[๗๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖,๔๑๘.

[๗๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖.

[๗๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๒.

[๗๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๙.

[๗๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

[๗๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๓.

[๗๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๙.

[๗๗] **มหาว์โส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๓๙๙,๔๐๓,๔๑๒.

[๗๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๓.

[๗๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๐, ๓๙๓.

[๘๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

[๘๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑.

[๘๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑.

[๘๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๐.

๓) ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลี เช่น

ตติยชาช,	พระเจ้าชาร์ที่ ๓	
ตติยโชอาราช[๘๔]	พระเจ้าชาร์ที่ ๓	
กิตฺตุสมย[๘๕]	คริสต์ศาสนา	
กิตฺตุธมฺม[๘๖]	คริสต์ศาสนา	
กิตฺตุลทฺธิ[๘๗]	คริสต์ศาสนา	
ผิรงฺคภูปติ[๘๘]	ผิรงฺค+ภูปติ	พระราชาฝรั่ง
ผิรงฺคธรณีส[๘๙]	ผิรงฺค+ธรณีส	พระราชาฝรั่ง
ผิรงฺคพล	ผิรงฺค+พล	กองทัพฝรั่ง
นวีนายุธ[๙๐]	new+ อาวุธ	อาวุธสมัยใหม่
นูตนายุธ[๙๑]	นูตน + อายุธ	อาวุธสมัยใหม่
ปิลิปราชิโน[๙๒]	ปิลิป+ราชิโน	พระเจ้าฟิลิป
ปฺรนฺสิสฺกนนิกายิก[๙๓]	ปฺรนฺสิสฺกน+นิกายิกบาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน (โปรแตสแตนท์)	
มุสฺลิมชาติกา[๙๔]	ชนชาติมุสลิม	

๓.๒ คุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยคุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา

---

[๘๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๘.

[๘๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๘.

[๘๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๓.

[๘๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙,๔๐๓.

[๘๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙

[๘๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙

[๙๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๒

[๙๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๓

[๙๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖

[๙๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙

[๙๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๘

๓.๒.๑ คุณค่าด้านวรรณคดี

การวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณคดีของคัมภีร์มหาวงศ์ จะใช้กรอบของคัมภีร์สุโพธาลังการในการวิเคราะห์ เพราะคัมภีร์สุโพธาลังการได้กล่าวถึงโทษและคุณของงานประพันธ์ไว้เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีบาลี ตามแนวคัมภีร์สุโพธาลังการ กวีชี้ให้เห็นว่า การศึกษาคุณค่าของวรรณคดีจำเป็นต้องศึกษาเรื่องโทษควบคู่ไปกับคุณของวรรณคดี เพราะจะทำให้เห็นคุณค่าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในวรรณคดีอันเป็นส่วนของรสแห่งวรรณคดี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) โทษ หมายถึง ลักษณะของคำหรือความที่นำมาใช้ในคำประพันธ์ผิดไป ซึ่งถือเป็นข้อบกพร่องของการประพันธ์ ทำให้คำประพันธ์ขาดความงาม ความไพเราะ แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ โทษของบท โทษของพากย์ และโทษของวากยัตถะ

โทษของบท หมายถึง โทษของการใช้บทนาม บทอาขยาต บทนิบาต และบทอุปสรรค เป็นการใช้คำไม่เหมาะสมในงานประพันธ์ มี ๘ ประการ คือ

(๑) วิรุทธัตถันตระ มีอรรถอื่นแย้ง
(๒) อธยัตถะ มีอรรถเกิน
(๓) กิลิฏฐะ เศร้าหมอง
(๔) วิโรธิ ผิด
(๕) เนยยะ ยังมีความอื่นที่ต้องเติม
(๖) วิเสสนาเปกขะ เล็งวิเสสนะ
(๗) หีนกัตถะ มีอรรถทราม
(๘) อนัตถกะ ไม่มีอรรถ[๙๕]

โทษของพากย์ หมายถึง โทษที่เกิดกับการเรียบเรียงประโยคที่มีกิริยาคุมพากย์ มี ๙ ประการ คือ

(๑) เอกัตถะ มีอรรถเดียว
(๒) ภัคครีติกะ หักลำดับ
(๓) พยากิณณะ สันสน
(๔) คัมมะ ดาด ใช้ศัพท์พื้นเกินไป
(๕) ยติหีนะ เว้นวรรคผิด
(๖) กมัจจุตะ ลำดับคลาดเคลื่อน
(๗) อติวุตตะ พูดเกินไป
(๘) อเปตัตถะ ปราศจากอรรถ

---

[๙๕] พระสังฆรักขิตมหาเถระ, **คัมภีร์สุโพธาลังการ,** หน้า ๑๑.

(๙) สัมพันธผรุสะ สัมพันธ์หยาบ เชื่อมความไม่สนิท[๙๖]

โทษของวายกัตถะ หมายถึง โทษของความหมายที่เกิดจากประโยค มี ๖ ประการ คือ

(๑) อปักกมะ ปราศจากลำดับ ไม่เรียงลำดับประโยคให้ดี

(๒) โอจิตยหีนะ กลอนพาไป

(๓) ภัคครีติ หักลำดับ

(๔) สสังสยะ เคลือบคลุม

(๕) คัมมะ ดาด ใช้ศัพท์พื้นเกินไป

(๖) ทุฏฐลังกติ ไม่เกลี้ยงเกลา[๙๗]

คมกฤษณ์ สรุปโทษเป็น ๒ ประการ คือ (๑) โทษของบท หมายถึง โทษอันเกิดจากการใช้คำผิด เช่น การใช้คำผิดไวยากรณ์ ผิดฉันทลักษณ์ เป็นต้น แม้เนื้อความจะปรากฏชัดแต่ก็ถือว่าเป็นโทษของการประพันธ์ (๒) โทษฝ่ายความ หมายถึง โทษอันเกิดจากความที่ใช้ผิดไป เช่น การรจนาข้อความหนึ่ง ๆ เมื่อผู้อ่าน ๆ แล้ว เข้าใจไปอีกอย่างหนึ่ง หรือเป็นการลำดับเนื้อความสับสน ไม่เป็นไปตามลำดับ เป็นต้น[๙๘]

ในคัมภีร์มหาวงศ์ ปรากฏโทษไม่มากนัก เพราะกวีมีความเชี่ยวชาญในการประพันธ์ ตามฉันทลักษณ์ แต่ก็ปรากฏโทษบางแห่ง เช่น อุปชาติคาถาชื่อรามาเนื้อความว่า

เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหิโน
สพฺพญฺญุโนเปวมุเปนฺติ มจฺจุ
ปหาย ตสฺมา ภวราคชาตํ
พุโธ สุพุทฺธึ วิภเว ภเวยฺย[๙๙]

คาถานี้ บาทคาถาที่ ๑ ว่า เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหิโน มี ๑๒ พยางค์ ซึ่งเป็นลักษณะของคาถาอินทรวงศ์ ที่จริงควรเป็น ๑๑ พยางค์ ตามลักษณะคาถาอินทรวิเชียรว่า เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพเทหี ข้อนี้ทำให้มีโทษเกิดขึ้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง

สโม วิโสธิโต ยสมา ตสฺมา สโม อุโปสถ
กโรตุ ภนฺเต” อิจฺเจวํ วตฺวา เถรสฺส ภูปติ[๑๐๐]

---

[๙๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

[๙๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑

[๙๘] คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์”, หน้า ๖๒

[๙๙] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๓๗๗

[๑๐๐] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๖

แปลว่า พระเจ้าแผ่นดินจึงตรัสต่อพระเถระอย่างนี้ว่า “เพราะพระสงฆ์ข้าพเจ้าชำระให้บริสุทธิ์แล้ว ฉะนั้นขอพระสงฆ์จงกระทำอุโบสถกันเถิด พระคุณเจ้าผู้เจริญ”

คาถานี้ ในบาทที่ ๓ พยางค์ที่ ๕ – ๖ – ๗ ควรเป็น ย คณะ แต่ประพันธ์เป็น ม คณะ

๒) คุณ คือ ลักษณะของคำและความที่นำมาใช้ในคำประพันธ์แล้วทำให้คำประพันธ์นั้น ๆ มีความงาม ไพเราะ เป็นคำประพันธ์ที่ดี คัมภีร์สุโพธาลังการได้แบ่งคุณไว้ ๑๐ ประการ[๑๐๑] คือ

ปสาทคุณ หมายถึงคุณอันเกิดจากบทสัมพันธ์ในคำประพันธ์นั้นวางอยู่ใกล้ชิดกัน

โอชคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการผูกสมาสยาวๆ ซึ่งมีอรรถรสลึกซึ้งดื่มใจ

มธุรตาคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากความอ่อนหวาน

สมตาคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการใช้คำสม่ำเสมอ

สุขุมาลตาคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากอักษรธนิตและสิถิลผสมกัน แต่ไม่ใช้ธนิตมากและไม่ใช่สิถิลทั้งหมด

สิเลสคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณค่าที่น่ายินดี

โอพารตาคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณอันสูงส่งหรือการกระทำอันสูงส่ง

กันติคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงสิ่งที่ทุกคนปรารถนา

อัตถพยัตติคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากข้อความที่แสดงนั้นแจ่มแจ้งชัดเจนเข้าใจง่าย

สมาธิคุณ หมายถึง คุณอันเกิดจากการนำเอาคุณสมบัติหรือลักษณะหรือวิธีการใช้ของอย่างหนึ่งไปไว้ในของอีกอย่างหนึ่ง แต่การนำเอาไปใช้นั้นเป็นไปโดยชอบ ไม่ผิดไปจากที่รู้จักกันในโลก[๑๐๒]

จากการศึกษาวิเคราะห์คุณในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่ามีคุณครบทั้ง ๑๐ ประการดังนี้

---

[๑๐๑] พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์สุโพธาลังการ**, แปลโดย นาวาอากาศเอกแย้ม ประภัศร์ทอง , (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๖๙.

[๑๐๒] คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์”, หน้า ๖๔, และดูประกอบ กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๗.

๒.๑) ปสาทคุณ คุณอันเกิดจากบทสัมพันธ์ในคำประพันธ์นั้นวางอยู่ใกล้ชิดกัน เช่น

๒ ๑ ๓
โส ปณฺฑุกาภยมหีปติ สตฺตตึส

๕ ๔ ๖
วสฺโสธิคมฺม ธิติมา ธรณีปติตฺตํ
๑๐ ๑๕ ๙ ๑๑
รมฺเม อนูนมนุราธปุเร สมิทฺเธ
๑๔ ๑๓ ๗ ๘ ๑๒
วสฺสานิ สตฺตติ อการยิ รชฺชเมตฺถ[๑๐๓]

แปลว่า พระเจ้าแผ่นดินปัณฑุกาภัยพระองค์นั้นทรงมีพระปรีชา ทรงมีพระชนมายุ ๓๗ พรรษา ก็ได้ครองความเป็นใหญ่เหนือแผ่นดิน ได้เสวยราชสมบัติในอนุราธบุรีอันน่ารื่นรมย์เจริญรุ่งเรืองนี้ ๗๐ ปีบริบูรณ์

ในคำประพันธ์เหล่านี้ ตัวเลขที่อยู่เหนือคำแสดงความสัมพันธ์ของคำโดยลำดับ ซึ่งแต่ละคำอยู่ใกล้ชิดกันทำให้เข้าใจง่าย ผู้อ่านหรือผู้รับฟังเกิดความเลื่อมใส คำเหล่านี้มีหน้าที่ในประโยคต่างกันดังนี้

คำเลขที่ ๑ ทำหน้าที่เป็นประธานของประโยค
คำเลขที่ ๒, ๓, ๔ ทำหน้าที่เป็นคำขยายประธาน
คำเลขที่ ๕ ทำหน้าที่เป็นกิริยาย่อย
คำเลขที่ ๖ ทำหน้าที่เป็นตัวขยายกิริยาย่อย
คำเลขที่ ๗ ทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์หรือกิริยาหลักของประโยค
คำเลขที่ ๘ ทำหน้าที่เป็นกรรมของกิริยาคุมพากย์
คำเลขที่ ๙,๑๐,๑๑,๑๒ ทำหน้าที่เป็นคำบอกสถานที่และลักษณะสถานที่
คำเลขที่ ๑๓,๑๔ ทำหน้าที่บอกระยะเวลาสิ้นสุด
คำเลขที่ ๑๕ ทำหน้าที่บอกความพิเศษของกิริยาหลัก

๒.๒) โอชคุณ คุณอันเกิดจากการผูกสมาสยาว ๆ ซึ่งมีอรรถรสลึกซึ้งดื่มใจ เช่น

สมนฺตายตวิตฺถิณฺณคมฺภีรปริขายุตํ[๑๐๔]

---

[๑๐๓] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๗๗

[๑๐๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๓๗

แปลว่า ประกอบด้วยคูยาว กว้าง ลึก โดยรอบ

มาจากคำ สมนฺต+อายต+วิตฺถิณฺณ+คมฺภีร+ปริขา+อายุตๆ เข้าสมาสกันรวม ๖ คำ

โอชคุณนี้ถือเป็นชีวิตของคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ไม่มีความสำคัญนักสำหรับคำประพันธ์ประเภทปัชชะหรือร้อยกรอง แต่ถ้ากวีสามารถใช้ในคำร้อยกรองจะทำให้เกิดความไพเราะจับใจได้[๑๐๕]

๒.๓) มธุรตาคุณ คุณอันเกิดจากความอ่อนหวาน คือ การใช้เสียงพ้องกัน การใช้เสียงสระ และพยัญชนะพ้องกัน เกิดเป็นความไพเราะ เช่น

เย เย สตฺตา ยทาหารา เตสๆ ตๆ ตๆ ส ทาปยิ

เย เย เยน สุขี โหนฺติ เต เต เตน สุขาปยิ[๑๐๖]

แปลว่า ชนทั้งหลายต้องการอาหารคราวใด พระองค์พระราชทานอาหารนั้น ๆ พวกเขามีความสุขด้วยเหตุใด ๆ จะทรงมอบความสุขด้วยเหตุนั้น ๆ

คำว่า เย เย ซ้ำกันในบาทคี่ (๑,๓) และมีเสียงพ้องกับ เต เต

คำว่า เย เย เยน มีเสียงพ้องกับ เต เต เตน

คำว่า ทาปยิ ในบาทคู่มีเสียงท้ายพ้องกับเสียง สุขาปยิ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

มหารณฺโญ มหาวีรา มหาสูรา มหพฺพลา

มหาภฏฺา มหามานา รวิเทวจลาทโย[๑๐๗]

แปลว่า ขุนพลใหญ่ของพระราชา เป็นมหาวีรบุรุษ ผู้กล้าหาญมาก เป็นนายทหารผู้ยิ่งใหญ่ มีความทระนง มีขุนพลรวิเทวะและขุนพลจละเป็นต้น

ในคาถานี้ ผู้แต่งเล่นคำ โดยใช้คำว่า “มหา” นำหน้าศัพท์ ๖ ศัพท์

๒.๔) สมตาคุณ คุณอันเกิดจากการใช้คำสม่ำเสมอ คือ การใช้อักษรทั้งสิ้น (มุทุวรรณะ) แข็งทั้งสิ้น(ผุฏวัณณะ) หรือผสมกันทั้งสองอย่าง เช่น

สพฺพธมฺมานุปติโต เอกธมฺโม หิ มาณว

สพฺเพ ธมฺมา โอสรนฺติ เอกธมฺเม หิ โก นุ โส[๑๐๘]

---

[๑๐๕] คัมภีร์สุโพธาลังการ, หน้า ๗๑.

[๑๐๖] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๕.

[๑๐๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑.

[๑๐๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

แปลว่า มาณพ จริงอยู่ ธรรมอย่างหนึ่งที่รวมลงในธรรมทั้งหมด และธรรมทั้งหมดก็รวมลงในธรรมอย่างหนึ่ง ธรรมนั้นได้แก่อะไร

ในคาถานี้ กวีแสดงสมตาคุณด้วยคำว่า สพฺพธมฺมา กับคำว่า สพฺเพ ธมฺมา คำว่า เอกธมฺโม กับคำว่า เอกธมฺเม คำว่า สพฺพธมฺมา กับคำว่า เอกธมฺโม คำว่า สพฺเพ ธมฺมา กับคำว่า เอกธมฺเม

๒.๕) สุขุมาลตาคุณ คุณอันเกิดจากอักษรธนิตและสิถิลผสมกัน แต่ไม่ใช้ธนิตมากและไม่ใช่สิถิลทั้งหมด พยัญชนะส่วนใหญ่เป็นสิถิละ แต่มีครุแทรกตามหลักฉันทลักษณ์ เช่น

อิติ ปรหิตมตฺตโน หิตญฺจ
ปฏิลภิยิสฺสริยํ กโรติ ปญฺโญ
วิปุลมปิ กุพุทฺธิ ลทฺธโภคํ
อุภยหิตํ น กโรติ โภคลุทฺโธ[๑๐๙]

แปลว่า ผู้มีปัญญาบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ตน ครองความยิ่งใหญ่สมกับที่ได้รับ (ส่วน) ผู้มีปัญญาทรามแม้ได้โภคทรัพย์อันไพบูลย์มัวลุ่มหลงโภคทรัพย์หาได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้ง ๒ ไม่

คาถานี้ บาทที่ ๑,๓ มีเสียงสิถิละ คือ พยางค์ที่ ๑ - ๖ บาทที่ ๒,๔ มีเสียงสิถิละ คือ พยางค์ที่ ๑ - ๔

๒.๖) สิเลสคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณค่าที่น่ายินดี ใช้ถ้อยคำสละสลวยและการเน้นหนักในข้อความที่สำคัญในคำประพันธ์ เช่น

สา ภิกฺขุนี จนฺทเลขา มหินฺโท ภิกฺขุ สูริโย
สมฺพุทฺธสาสนากาสํ เต สทา โสภยุ่ ตทา[๑๑๐]

ภิกษุณีสังฆมิตตานั้นเป็นประดุจดวงจันทร์ พระมหินทภิกษุเป็นประดุจดวงอาทิตย์ ในเวลานั้น ท่านทั้ง ๒ รูปนั้นส่องอากาศคือพระพุทธศาสนาให้งดงามอยู่ตลอดเวลา

คำประพันธ์บทนี้กล่าวถึงความประเสริฐของภิกษุณีสังฆมิตตาและพระมหินทภิกษุ ยกย่องความสำคัญอุปมาดังดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ จึงถือว่าคำประพันธ์นี้ประกอบด้วยสิเลสคุณ

---

[๑๐๙] มหาว์โส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๓๖

[๑๑๐] มหาว์โส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๑

๒.๗) โอพารตาคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณอันสูงส่งหรือการกระทำอันสูงส่ง เช่น

ทฺวยาภิเสกสญฺชาโต ยุวราชาถ กสฺสโป
อาสิ ลทฺธาภิเสโก โส ลงฺการชฺเช กมาคเต
สทฺโธ อาคตมคฺโคว สาภิญฺโญ วิย ปญฺญวา
วตฺตา โสมรมนฺตีว จาควา ธนโท วิย
พหุสฺสุโต ธมฺมกถี สพฺพสิปฺปวิสารโท
ยุตฺตายุตฺตวิจาราย นิปุโณ นยโกวิโท
อจโล อินฺทขีโล จ ฐิโต สุคตสาสเน
ปรปฺปวาทิวาเตหิ สพฺเพหิปิ อกปฺปิโย
มายาสาเฐยฺยมานาทิ- ปาปานญฺจ อโคจโร
คุณานำ อากโร สพฺพ- รตนานำว สาคโร[๑๑๑]

แปลว่า เจ้าชายกัสสปะพระยุพราช(พระเจ้ากัสสปะที่ ๕) ทรงสมภพจากพระเทวีผู้ได้อภิเษก ๒ ครั้งได้รับมุรธาภิเษกในราชสมบัติลังกาสืบพระราชสันตติวงศ์ ทรงมีพระราชศรัทธาดุจผู้ได้บรรลุมรรค ทรงมีพระปรีชาดุจผู้ได้สำเร็จอภิญญา ตรัสวาจาดุจมนตรีของเทวดา(พระพฤหัสบดี) ทรงบริจาคดุจเทพผู้ประทานทรัพย์(ท้าวกุเวร) ทรงเป็นพหูสูต ทรงเป็นธรรมกถึก ทรงชำนาญศิลปศาสตร์ ทรงรอบคอบในการพิจารณาอรรถคดี ทรงฉลาดในรัฐประศาสโนบาย ไม่ทรงหวั่นไหวดุจเสาหลักเมือง ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา ไม่ทรงง่อนแง่นเพราะถ้อยคำของปรัปวาที[๑๑๒] ไม่ทรงเกี่ยวข้องบาปธรรม ได้แก่ มายา (เจ้าเล่ห์) สาไถย (อวดดี) มานะ (ถือดี)เป็นต้น ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งพระคุณดังสาครเป็นบ่อเกิดของรัตนะทั้งปวง

คาถานี้กล่าวยกย่องพระเจ้ากัสสปะที่ ๕ ไว้อย่างสูงส่ง แสดงถึงโอพารตาคุณ

๒.๘) กันติคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงสิ่งที่ทุกคนปรารถนา มุ่งความงามแบบโลกียะ เช่น

ธีตา กนิฏฺฐิกา อาสิ ภทฺทกจฺจานนามิกา
สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนา สุรูปา อภิปตฺถิตา[๑๑๓]

แปลว่า พระราชธิดาพระองค์เล็กทรงพระนามว่าภัททกัจจานาถึงพร้อมด้วยพระลักษณะทุกประการ มีพระรูปโฉมงดงามน่าปรารถนา

---

[๑๑๑] มหาวำโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๐๐

[๑๑๒] ปรัปวาที หมายถึง เจ้าวาทะหรือเจ้าลัทธิต่าง ๆ นอกพระพุทธศาสนา

[๑๑๓] มหาวำโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๖๔

คาถานี้ ทุกบาทมีศัพท์ที่แสดงถึงกันติรส คือ บาทแรก คำว่า กนิฏฺฐิกา แสดงถึงความน่าเอ็นดู บาทที่ ๒ คำว่า ภทฺทกจฺจานนามิกา แสดงชื่อที่ไพเราะ บาทที่ ๓ สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนา แสดงถึงลักษณะที่งดงาม บาทที่ ๔ คำว่า สุรูปา อภิปตฺถิตา แสดงถึงรูปงดงามเป็นที่น่าปรารถน่ายิ่งนัก

๒.๙) อัตถพยัตติคุณ คุณอันเกิดจากข้อความที่แสดงนั้นแจ่มแจ้งชัดเจน เข้าใจง่าย เช่น

กึวาที สุคโต ภนฺเต อิติ ปุจฺฉิ มหีปติ
เต สสฺสตาทิกํ ทิฏฺฐึ วฺยากรึสุ ยถาสกํ
เต มิจฺฉาทิฏฺฐิเก สพฺเพ ราชา อุปฺปพฺพชาปยิ
สพฺเพ สฏฺฐิสหสฺสานิ อาสุ อุปฺปพฺพชาปิตา
อปุจฺฉิ ธมฺมิเก ภิกฺขู กึวาที สุคโต อิติ
วิภชฺชวาทิตาหํสุ ตํ เถรํ ปุจฺฉิ ภูปติ...[๑๑๔]

แปลว่า พระเจ้าอโศกมีพระราชดำรัสถามว่า “พระสุคตทรงมีวาทะว่าอย่างไร ท่านผู้เจริญ” ภิกษุเหล่านั้นก็ตอบทิฏฐิมีสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) เป็นต้น ตามลัทธิของตน

พระเจ้าอโศกจึงทรงมีพระบัญชาให้สึกภิกษุพวกมิจฉาทิฏฐิทั้งหมดนั้น ภิกษุที่ทรงบังคับให้สึกทั้งหมดได้มีจำนวนถึง ๖๐,๐๐๐ รูป

พระเจ้าอโศกได้มีพระราชดำรัสถามภิกษุผู้ทรงธรรมว่า “พระสุคตทรงมีวาทะว่าอย่างไร” ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “พระสุคตทรงเป็นวิภัชชวาที” พระเจ้าแผ่นดินจึงตรัสถามพระเถระ...

คำประพันธ์เหล่านี้แม้จะมีรูปแบบเป็นคาถา มีเนื้อความซับซ้อน มีกฎบังคับตามหลักฉันทลักษณ์ แต่กวีสามารถบรรยายได้อย่างชัดเจน ไม่คลุมเครือจึงจัดเป็นอัตถพยัตติคุณ

๒.๑๐) สมาธิคุณ คุณอันเกิดจากการนำเอาคุณสมบัติหรือลักษณะหรือวิธีการใช้ของอย่างหนึ่งไปไว้ในของอีกอย่างหนึ่ง แต่การนำเอาไปใช้นั้นเป็นไปโดยชอบ ไม่ผิดไปจากที่รู้จักกันในโลก ในคัมภีร์สุโพธาลังการยกตัวอย่างการที่ดอกโกมุทไม่หลับนอน บันเทิงเบิกบานเมื่อประสบกับดวงจันทร์คือพระอุณาโลม ในตัวอย่างนี้ดอกโกมุทซึ่งเป็นสิ่งไร้ชีวิตแสดงอาการไม่หลับนอน บันเทิงเบิกบานเหมือนสิ่งมีชีวิต อย่างนี้เรียกว่าปาณิธรรมสมาธิคุณ

---

[๑๑๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๖

นอกจากนี้ยังมีรูปธรรมสมาธิคุณ สรสธรรมสมาธิคุณ ทารวยุตธรรมสมาธิคุณ กัตตุธรรมสมาธิคุณ กฐินธรรมสมาธิคุณ[๑๑๕] เช่น

อมเตนาภิสตฺโตว อหุ หฏฺโฐติ ภูปติ
สีสโตถ คเหตฺวาน หตฺถิกฺขนฺเธ ฐเปสิ ตำ[๑๑๖]

แปลว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระโสมนัสอย่างยิ่งราวกับได้รับอภิเษกด้วยน้ำอมฤต ลำดับนั้นจึงทรงอัญเชิญผอบพระบรมสารีริกธาตุนั้นลงจากพระเศียรประดิษฐานไว้เหนือกระพองช้าง

น้ำอมฤตเป็นของเหลวถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ปกติใช้สำหรับการดื่ม แต่ในที่นี้กวีได้ประพันธ์ให้มีการใช้น้ำอมฤตสำหรับอภิเษก(รด) จึงเป็นการนำเอาวิธีการใช้อย่างหนึ่งไปใช้อีกวิธีหนึ่ง จัดเป็นสมาธิคุณ

๓) รส

รส คือ ลักษณะข้อความในวรรณคดีที่ผู้อ่านอ่านแล้วมีอารมณ์คล้อยตามจุดประสงค์ของวรรณคดีมุ่งให้ผู้อ่านซาบซึ้งและมีอารมณ์คล้อยตาม คุณลักษณะของวรรณคดีที่จะก่อให้เกิดผลดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นรสวรรณคดี[๑๑๗] กุสุมา รักษมณีให้ความหมายว่า รส คือ ปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี นักวรรณคดีตามทฤษฎีรสมีความเห็นว่า วรรณคดีเกิดขึ้นเมื่อกวีมีอารมณ์สะเทือนใจแล้วถอดถ่ายความรู้สึกนั้นออกมาในบทประพันธ์ อารมณ์นั้นจะกระทบใจผู้อ่าน ทำให้เกิดการรับรู้และเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์เป็นการตอบสนองสิ่งที่กวีเสนอมา รสจึงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน[๑๑๘]

คัมภีร์สุโพธาลังการได้จำแนกรสไว้ ๙ ประเภท[๑๑๙] ดังนี้

สิงคารรส หมายถึง รสแห่งความรัก
หัสสรส หมายถึง รสแห่งการขำขัน
กรุณารส หมายถึง รสแห่งความโศก
รุทธรส หมายถึง รสแห่งความโกรธ

---

[๑๑๕] พระสังฆรักขิตมหาสามิ, **คัมภีร์สุโพธาลังการ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๘๘.

[๑๑๖] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๒๐.

[๑๑๗] คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์”, หน้า ๗๒.

[๑๑๘] กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, หน้า ๒๔.

[๑๑๙] คัมภีร์สุโพธาลังการ, หน้า ๒๒๙.

วีรรส หมายถึง รสแห่งความกล้าหาญ
ภยานกรส หมายถึง รสแห่งความน่ากลัว
วิภัจฉารส หมายถึง รสแห่งความน่าเกลียด
อัพภูตรส หมายถึง รสแห่งความน่าอัศจรรย์
สันตรส หมายถึง รสแห่งความสงบ

ในคัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยรสแห่งวรรณคดีครบทั้ง ๙ รส ดังนี้

๓.๑) สิงคารรส รสแห่งความรัก ความชอบใจ โดยเฉพาะความรักระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว สิงคารรสแสดงออกโดยอาการยิ้มแย้ม ยักคิ้ว และกล่าวถ้อยคำอันเป็นที่รักเป็นต้น เช่น

ทีฆายุสฺส กุมารสฺส ตนโย ทีฆคามิณี
สุตฺวา อุมฺมาทจิตฺตำ ตำ ตสฺสำ ชาตกุตูหโล
คนฺตฺวาปติสฺสคามำ ตำ อปสฺสิ มนุชาธิปำ
อทา สโหปราเชน ราชูปฏฺฐานมสฺสส โส
ควกฺขาภิมุขฏฺฐาเน ตำ อุเปจฺจ ฐิตำ ตุ สา
ทิสฺวาน คามิณึ จิตฺตา รตฺตจิตฺตาห ทาสิกำ
โก เอโสติ ตโต สุตฺวา มาตุลสฺส สุโต อิติ
ทาสึ ตตฺถ นิโยเชสิ สนฺธึ กตฺวาน โส ตโต
ควกฺขมฺหิ ฆสาเปตฺวา รตฺตึ กกฺกฏยนฺตกำ
อารุยฺห ฉินฺทยิตฺวาน กวาฏำ เตน ปาวิสิ[๑๒๐]

แปลว่า พระเจ้าทีฆคามิณีเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าทีฆายุกุมารสดับข่าวพระนางอุมมาทจิตตานั้นเข้า ก็ทรงเกิดความเร่าร้อนพระทัยรักใคร่พระนางอุมมาทจิตตานั้น จึงเสด็จไปยังอุปติสสคามนั้นได้เข้าเฝ้าพระเจ้าปัณฑุวาสุเทพจอมนรชน พระองค์ทรงพระราชทานตำแหน่งดูแลพระราชากับพระอุปราชแก่ทีฆคามณีราชกุมารนั้น ฝ่ายพระนางอุมมาทจิตตาทอดพระเนตรเห็นพระทีฆคามณีราชกุมารนั้นซึ่งเสด็จประทับยืนอยู่ใกล้ช่องพระแกลก็มีพระทัยรักใคร่จึงตรัสถามนางทาสีว่า “นั่นใคร” ครั้นทรงทราบว่า “เป็นพระราชโอรสของพระมาตุลา” จึงทรงส่งนางทาสีไปในที่นั้น ลำดับนั้น พระทีฆคามณีราชกุมารจึงทรงทำการติดต่อ (ผ่านนางทาสี) ตกกลางคืนจึงให้เอาเลื่อยยนต์ตัดที่ช่องพระแกลเสด็จขึ้นไปสู่ปราสาท ตัดบานประตูแล้วเสด็จเข้าไปทางช่องนั้น ประทับค้างคืนอยู่กับพระนางอุมมาทจิตตา พอใกล้สว่างก็เสด็จออกไป ประทับอยู่ที่ปราสาทนั้นอย่างนี้เป็นประจำก็ไม่มีใครทราบเพราะปราสาทนั้นไม่ปรากฏช่อง

---

[๑๒๐] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๖๖

คาถาเหล่านี้แสดงถึงความเร่าร้อนอันเกิดจากความรักของหนุ่มสาว ความรักที่พระเจ้าทีฆคามิณีมีต่อพระนางอุมมาทจิตตาทำให้พระองค์ดั้นด้นเดินทางไปเฝ้ารับใช้พระเจ้าปัณฑุวาสุเทพ ฝ่ายพระนางอุมมาทจิตตาแม้จะอยู่บนปราสาทไม่มีประตู แต่ความรักก็มีอานุภาพทำให้ทั้งสองติดต่อกันบอกรักกันโดยผ่านสื่อคือนางทาสี พระเจ้าทีฆคามิณีแสวงหาวิธีที่จะได้อยู่ร่วมกับพระนางอุมมาทจิตตาแสดงออกด้วยการตัดที่ช่องพระแกลแล้วแอบเข้าสู่ปราสาทจนได้อยู่ร่วมกัน นอกจากนี้กวียังบรรยายบรรยากาศว่าเป็นยามค่ำคืนซึ่งชวนให้เกิดสิงคารรส

๓.๒) หัสสรส รสแห่งการขำขัน แสดงออกโดยอาการเห็นอวัยวะที่ปกปิดของหญิง การถูกต้องถันของหญิงเป็นต้น มีการไหวมือและหัวเราะอย่างปรากฏชัด เช่น

โทวาริกสฺส ทตฺตสฺส ปุตฺโต โทวาริโก สยํ
รญฺโญ สทิสรูเปน อโหสิ สุภนามวา
สุภํ พลตฺถํ ตํ ราชา ราชภูสาย ภูสิย
นิสีทาปิย ปลฺลงฺเก หาสตฺถํ ยสพาลโก
สีสโจลํ พลตฺถสฺส สสีเส ปฏิมุญฺจิย
ยฏฺฐึ คเหตฺวา หตฺเถน ทฺวารมูเล ฐิโต สยํ
วนฺทนฺเตสุ อมจฺเจสุ นิสินฺนํ อาสนมฺหิ ตํ
ราชา หสติ เอวํ โส กุรุเต อนฺตราตรา[๑๒๑]

แปลว่า นายประตูชื่อสุภะเป็นบุตรของนายทัตตะปลอมเป็นพระราชา พระเจ้ายสพาลกะทรงตกแต่งนายสุภะด้วยราชภูษาให้เป็นมหาดเล็ก(พลัตถะ) นั่งบรรลังก์เพื่อความสนุกสนาน พระองค์ทรงโพกผ้าโพกศีรษะของมหาดเล็กไว้บนพระเศียรประทับยืนถือไม้เท้าเฝ้าที่ประตู เมื่อพวกอำมาตย์ถวายบังคมนายสุภะผู้นั่งบนพระราชอาสน์พระราชาทรงขบขัน พระองค์ทรงกระทำเช่นนี้เนือง ๆ

คาถาเหล่านี้ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นว่าการปลอมตัวเป็นเรื่องสนุกอย่างหนึ่งของพระราชา กวีได้ใช้คำว่า กระทำเช่นนี้เนือง ๆ เป็นการย้ำหัสสรสได้เป็นอย่างดี

๓.๓) กรุณารส รสแห่งความกรุณา ซึ่งความกรุณานี้เกิดจากการประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา การถูกทำร้าย สูญเสียสิ่งที่ปรารถนา พลัดพรากไปจากสิ่งที่รักหรือคนรัก ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นแล้วกรุณา ปรากฏอาการมีหลั่งน้ำตาและคร่ำครวญเป็นต้น เช่น

อิทำ วตฺวา มหาราชา ตีเร ปญฺชลิโก ฐิโต

---

[๑๒๑] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๕๐

คจฺฉมานำ มหาโพธึ ปสฺสำ อสฺสูนิ วตฺตยิ
มุญฺจมาโน มหาโพธิ- รุกฺโข ทสพลสฺส โส
ชาลำ สรสรึสึ ว คจฺฉติ วต เร อิติ
มหาโพธิวิโยเคน ธมฺมาโสโก สโสกวา
กนฺทิตฺวา ปริเทวิตฺวา อคมาสิ สกำ ปุรำ[๑๒๒]

พระเจ้าอโศกมหาราชครั้นทรงมีพระดำรัสนี้แล้วได้ประทับยืนประคองอัญชลีอยู่บนฝั่งพลางทอดพระเนตรดูต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่กำลังจากไป ทรงหลั่งน้ำพระเนตรตรัสว่า

"ต้นพระศรีมหาโพธิ์ของพระทศพลนั้นเปล่งประกายข่ายพระรัศมีดุจรังษีพระอาทิตย์กำลังจะจากไป" พระเจ้าธรรมาโศกทรงมีความเศร้าโศกเพราะวิปโยคพลัดพรากจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้แต่ทรงพระกันแสงพิไรรำพันเสด็จกลับไปยังพระบุรีของพระองค์

อีกตัวอย่างหนึ่ง

มหารชฺชวินาเสน วิโยเคน จ สูนุโน
พนฺธนาคารวาเสน ทุกฺขิตมฺปิ นราธิปึ[๑๒๓]

พระเจ้าธาตุเสนะทรงได้รับทุกข์ทรมานเพราะพระมหาราชสมบัติพินาศ เพราะทรงพลัดพรากจากพระราชโอรส และเพราะถูกจองจำในคุก

ในคาถานี้ กวีพรรณนาว่าพระเจ้าธาตุเสนะได้รับทุกข์เพราะการถูกพระเจ้ากัสสปะที่ ๑ ซึ่งเป็นพระโอรสชิงราชสมบัติ พระองค์ต้องทรงสูญเสียพระโอรส และต้องถูกจองจำ แสดงถึงกรุณารส

๓.๔) รุทธรส รสแห่งความโกรธ รวมทั้งความอาฆาตแค้นชิงชังที่ก่อให้เกิดการกล่าวกระทบกระทั่ง การด่าว่า จนถึงการกระทำที่รุนแรง แสดงออกโดยอาการนิ่วหน้า หน้านิ่วคิ้วขมวดเป็นต้น เช่น

นาคราชาถ รุฏฺโฐ โส วิวิธา ภึสิกากริ
วาตา มหนฺตา วายนฺติ เมโฆ คชฺชติ วสฺสติ
ผลนฺตฺยสนิโย วิชฺชู นิจฺฉรนฺติ ตโต ตโต
มหีรุหา ปพฺพตานำ กูฏานิ ปปตนฺติ จ[๑๒๔]

แปลว่า ครั้งนั้น พญานาคนั้นโกรธจึงได้สำแดงสิ่งที่น่าสะพึงกลัวต่าง ๆ คือ ให้ลมพัดอย่างรุนแรง ให้เมฆคำราม ฝนตก ฟ้าผ่า สายฟ้าแลบแปลบปลาบจากที่นั้น ๆ ต้นไม้โค่นล้ม และยอดเขาก็ถล่มลงมา

---

[๑๒๒] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๓๑

[๑๒๓] **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๙๙

[๑๒๔] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๘๒

อีกตัวอย่างหนึ่ง

หสํ จาเลสิ สีสํ โส ทิสฺวา ตํ ชานิ ภูปติ
นูน มาเรติ อชฺชาติ ตทา สาหสิโกปิ โส
นคฺคํ กตฺวาน ราชานํ สสงฺขลิกพนฺธนํ
ปุรตฺถาภิมุขํ กตฺวา อนฺโต พนฺธิย ภิตฺติยํ
มตฺติกาย วิลิมฺเปสิ เอวํ ทิสฺวาปิ ปณฺฑิโต
โก หิ รชฺเชยฺย โภเคสุ ชีวิเตปิ ยเสปิ วา[๑๒๕]

แปลว่า เสนาบดีพระราชบุตรเขยสั่นศีรษะพลางหัวเราะ พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรกริยาอาการนั้นทรงทราบว่า “วันนี้ ลูกคนนี้คงฆ่าเราแน่” ฝ่ายเสนาบดีผู้เคียดแค้นแสนสาหัส จับพระราชาเปลื้องพระภูษาออกให้ล่ามโซ่ตรวนผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกผูกติดไว้ภายในฝา (หลุม) ให้เอาดินกลบ (ฝังทั้งเป็น) วิญญูชนเห็นเหตุการณ์อย่างนี้ ใครจะยินดีโภคทรัพย์ ชีวิต กระทั่งยศถาบรรดาศักดิ์

คาถานี้แสดงถึงความโกรธแค้นอย่างหนักของเสนาบดีและแสดงความแค้นออกมาด้วยการกระทำ คือ การจับพระเจ้าธาตุเสนะฝังทั้งเป็น ผู้อ่านนอกจากจะรับรู้รุทธรสแล้วยังอาจเกิดกรุณารสต่อผู้ถูกกระทำ

๓.๕) วีรรส รสแห่งความกล้าหาญ หมายรวมถึงความกล้าหาญในการรบ กล้าหาญในการให้ทาน กล้าหาญที่จะช่วยเหลือผู้อื่น กล้าเสียสละเพื่อผู้อื่น จนเป็นที่เลื่องลือของผู้พบเห็น เช่น

โมคฺคลฺลานพลา ราชา เฉตฺวา นิกรเณน โส
สีสํ อุกฺขิปิยากาสํ ฉูริกํ โกสิยํ ขิปิ
กตฺวาพาหนกิจฺจํ โส ตสฺส กมฺเม ปสีทิย
สพฺพํ โส ธนมาทาย อาคญฺฉิ นครํ วรํ[๑๒๖]

แปลว่า พระเจ้ากัสสปะทรงใช้พระแสงดาบตัดพระเศียรโยนขึ้นอากาศแล้วสอดพระแสงดาบคืนฝัก เจ้าชายโมคคัลลานราชกุมารทรงชื่นชมวีรกรรมของพระเจ้ากัสสปะจึงโปรดให้ถวายพระเพลิง (อย่างสมพระเกียรติ) ทรงขนทรัพย์สมบัติเสด็จมายังพระนคร

ข้อความตอนนี้แสดงความกล้าหาญเยี่ยงวีรกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งทำให้ผู้ประสบเกิดอารมณ์และรู้สึกเทิดทูนบูชาเคารพ

---

[๑๒๕] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๓๐๑

[๑๒๖] **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๐๔

๓.๖) ภยานกรส รสแห่งความน่ากลัว เช่น เสียงฟ้าร้อง เสียงสัตว์ร้าย อาการที่ปรากฏมีเหงื่อไหลและเท้าสั่นเป็นต้น เช่น

รตฺติวาสมุปาคมฺม ตตฺถ โส สุปิเน ตโต
มาริตํ วิย เสนินฺทํ กุมารสฺส นิโยคโต
ลุทฺเทหิ สตฺถปาณีหิ มารตฺถํ สมนฺตโต
อตฺตานํ โจปรุทฺธวฺ ทิสฺวา มจฺจุภยทสฺสิโต
วิสฺสรํ วิรวนฺโตถ เสยฺยโต ปติโต ภุวิ
สกียขคฺคฉตฺตาทิ- คาหเก จานเปกฺขิย
พลญฺจ สกลํ หิตฺวา สหายาตํ ตมตฺตนา
อสกฺโกนฺโต ววตฺถานํ ทิสานมปิ กาตเว
ปวิสิตฺวา มหารญฺญ มคฺคมูฬฺโห ภมํ ตหึ
ปจฺจูสสมฺมึ กาฬวาปิ- คามมคฺคํ วิชานิย
ตุริโตว ตโต คนฺตฺวา สกํ คามมุปาวิสิ
สุณิตฺวา ตสฺส เสนาปิ นิชสามึ ปลายิตํ
ตาณมญฺญ น ปสฺสนฺตี มหาภยวิกมฺปิตา
อายุธานิปิ ตตฺเถว ฐเปตฺวาน สเก สเก
สสามิโกว สมฺมุฬฺหา จริตฺวาฏวิยํ ตถา
ปภาตสมเย ขิปฺปึ กาฬวาปิมุปาคมุ[๑๒๗]

แปลว่า เมื่อแม่ทัพโคกัณณะพักแรมค้างคืนอยู่ที่นั้นได้ฝันเห็นเสนาบดีถูกพระราชกุมารรับสั่งให้ฆ่า เห็นนายพรานถือศัสตราวุธล้อมมาทุกทิศเพื่อฆ่าตนเขากระสับกระส่ายเพราะกลัวตาย ตะโกนดังลั่นพลัดตกจากเตียงนอนลงที่พื้น เขาไม่สนใจกระทั่งคนถือดาบและถือฉัตรของตน ทิ้งกองทัพที่ติดตามมาทั้งหมด หลงลืมทิศทางวิ่งหลบหนีพลัดเข้าป่าหลงทางวนเวียนอยู่ในป่านั้น รุ่งเช้าจึงพบทางไปหมู่บ้านกาฬวาปี จากนั้นรีบเข้าไปยังหมู่บ้านของตน ฝ่ายพวกทหารของแม่ทัพโคกัณณะรู้ว่าแม่ทัพของตนหนีไป มองไม่เห็นที่พึ่งอย่างอื่นต่างหวาดกลัวจนตัวสั่น ทิ้งอาวุธไว้ในที่ของตน ๆ พลัดหลงเข้าดงเหมือนแม่ทัพของตน พอสว่างรีบพากันไปยังหมู่บ้านกาฬวาปี

คาถาเหล่านี้กวีพรรณนาความกลัวของแม่ทัพโคกัณณะ แสดงออกโดยการตะโกนดังลั่น พลัดตกจากเตียง ทิ้งทุกอย่าง หลงลืมทิศทาง วนเวียนอยู่ในป่า พวกทหารผู้ติดตามทราบข่าวก็แสดงอาการหวาดกลัวทิ้งอาวุธ วิ่งหนีพลัดหลงเช่นกัน

---

[๑๒๗] มหาวํโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๒๐

๓.๗) วิภัจฉารส รสแห่งความน่าเกลียด ปรากฏจากการพบเห็นสิ่งปฏิกูลมีเนื้อเน่าเป็นต้น อาการที่แสดงออกมีการปิดจมูกเป็นต้น เช่น

วิรูปรูปา นาคา จ ภึสาเปนฺติ สมนฺตโต
สยํ ฐูปายติ ชลติ อกฺโกสนฺโต อเนกธา[๑๒๘]

ซึ่งมีรูปร่างอันน่าเกลียดน่ากลัวก็แสดงความน่าสะพึงกลัวโดยรอบ พญานาคนั้นบังหวนควันด้วยตนเอง พ่นไฟข่มขู่พระเถระโดยวิธีหลายประการ

คาถานี้แสดงรูปร่างที่น่าเกลียดน่ากลัวซึ่งพวกนาคบันดาลขึ้นหวังจะให้พระเถระเกลียดกลัว แสดงถึงวิภัจฉารส

๓.๘) อัพภูตรส รสแห่งความน่าอัศจรรย์ น่าพิศวง ปรากฏจากการพบเห็นสิ่งน่าอัศจรรย์ เช่นวิมานและอุทยานของเทวดามีพระอินทร์เป็นต้น ทำให้เกิดอาการมีปากอ้าตาโพลง การกล่าวสรรเสริญออกมา เป็นต้น เช่น

อากาสา โอตริตฺวา สา อฏฺฐา ภูปสฺส มุทฺธนิ
อติว หฏฺโฐ นํ ราชา ปติฏฺฐาเปสิ เจติเย
ปติฏฺฐิตาย ตสฺสา จ ธาตุยา เจติเย ตทา
อหุ มหาภูมิจาโล อพฺภูโต โลมหํสโน
เอวํ อจินฺติยา พุทฺธา พุทฺธธมฺมา อจินฺติยา
อจินฺติเย ปสนฺนานํ วิปาโก โหติ อจินฺตโย[๑๒๙]

แปลว่า พระบรมธาตุนั้นเสด็จลงจากนภากาศได้ประดิษฐานเหนือพระเศียรแห่งพระเจ้าแผ่นดิน พระราชา ทรงมีพระทัยยินดียิ่งนักโปรดให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุนั้นประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์ ก็ในครั้งนั้น เมื่อพระบรมสารีริกธาตุนั้นประดิษฐานในพระเจดีย์แล้ว ได้เกิดอัศจรรย์ แผ่นดินใหญ่ได้ไหวอย่างรุนแรงน่าขนพองสยองเกล้า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอจินไตย พระธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอจินไตย ผลวิบากแห่งบุคคลทั้งหลายผู้เลื่อมใสในอจินไตย ก็เป็นอจินไตย

คาถาเหล่านี้ กวีแสดงอัพภูตรสที่เกิดจากความอัศจรรย์ของพระธาตุ อาการปรากฏชัดด้วยการเกิดแผ่นดินไหว ขนลุกชูชัน

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ตติเย ทิวเส สายํ ควนฺนรมหาสเย
ตทนฺตรกิจฺจานุ- วิจารตีรณนฺตเร
โยธานิรนฺตรา อาสุ สมนฺตาขีลปพฺพตา

---

[๑๒๘] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๘๓

[๑๒๙] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๒๒

เปกฺขึสุ ภีตตสิตา ผิรงฺคา วิมฺหยากุลา[๑๓๐]

แปลว่า เย็นวันที่ ๓ ขณะที่ผู้สำเร็จราชการผู้มีอัธยาศัยกว้างขวางสาละวนกับการตรวจตราหน้าที่อยู่นั้น พวกทหารกรูออกมาจากภูเขาใหญ่รอบด้าน ชาวต่างชาติชะล่าใจตกใจกลัวตะลึงลาน

คาถาเหล่านี้แสดงความอัศจรรย์ใจของชาวต่างชาติที่เห็นทหารข้าศึกโผล่ออกมาจากภูเขา กวีแสดงอัพภูตรสด้วยคำว่า ภีตตสิตา และ วิมฺหยากุลา

๓.๙) สันตรส รสแห่งความสงบ ปรากฏจากการมีความบันเทิงเพราะได้พบอารมณ์ที่รัก หรือได้พบเห็นหน้าคนรักเป็นต้น ผู้ดื่มด่ำอยู่ในสันตรสย่อมแสดงอาการมีการกล่าวชื่อและถ้อยคำไพเราะเป็นต้น เช่น

มหาโพธิสมารูฬฺหา นาวา ปกฺขนฺทิ โตยธึ
สมนฺตา โยชเน วีจิ สนฺนิสีทิ มหณฺณเว
ปุปฺผึสุ ปญฺจวณฺณานิ ปทุมานิ สมนฺตโต
อนฺตลิกฺเข ปวชฺชึสุ อเนกตุริยานิ จ[๑๓๑]

เรืออัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์แล่นลงสู่ทะเล คลื่นในห้วงมหาสมุทรไกล ๑ โยชน์โดยรอบสงบราบเรียบ ดอกบัว ๕ สีพากันเบ่งบานอยู่รอบด้าน และดนตรีหลายชนิดก็บรรเลงประสานเสียงก้องไปในห้วงเวหา

คาถาเหล่านี้ กวีแสดงถึงความสงบของท้องทะเล ซึ่งปกติท้องทะเลย่อมจะมีคลื่น แต่กวีต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้รับสันตรสจึงบรรยายให้คลื่นทะเลสงบลงเหมือนได้ต้อนรับผู้ที่ตนเคารพรัก ดอกบัว ๕ สี แสดงถึงความเอิบอาบชื่นบาน และเสียงดนตรีบรรเลงก้องไปในห้วงเวหาแสดงถึงความวิเวกอย่างล้ำลึก

จากข้อมูลดังกล่าวมานี้ แสดงว่า คัมภีร์มหาวงศ์มีคุณค่าด้านวรรณคดีมากมาย เพราะนอกจากตัวอย่างที่ยกมานี้ ยังมีเนื้อหาที่กวีได้แสดงถึงคุณค่าด้านวรรณคดีอีกจำนวนมาก คัมภีร์มหาวงศ์จึงย่อมจะมีอิทธิพลต่อผู้ได้อ่านได้ศึกษาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอย่างยาวนาน

๓.๒.๒ คุณค่าด้านความเชื่อของสังคม

วรรณคดีย่อมสะท้อนคุณค่าด้านสังคมเพราะวรรณคดีเป็นผลิตผลที่เกิดจากการสร้างสรรค์แห่งภูมิปัญญาของบุคคลในสังคม จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าคัมภีร์นี้มีคุณค่าต่อสังคมโดยเฉพาะต่อค่านิยมและความเชื่อของชาวลังกาเป็นอย่างยิ่ง และคุณค่าดังกล่าวก่อให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมประเพณีต่อชนชาติอื่น ๆ ในเอเชีย

---

[๑๓๐] มหาวโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๔๔๓

[๑๓๑] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๑๓๑.

อาคเนย์ที่ได้รับเอา พระพุทธศาสนาจากลังกาไปเผยแผ่ในประเทศของตน ในที่นี้จะศึกษาความเชื่อของสังคมที่ปรากฏในเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาท ๒) ความเชื่อเรื่องการบูชาพระสารีริกธาตุ ๓) ความเชื่อเรื่องการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ และ ๔) ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์

๑) ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาท

ชาวลังกามีความเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาลังกา ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ เสด็จมาโปรดพญานาคและได้ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่ภูเขาสุมนกูฏ ดังเนื้อความที่ปรากฏในคัมภีร์บทที่ ๑ ข้อ ๗๒ – ๗๗ ว่า

ในปีที่ ๘ นับแต่ตรัสรู้ พระโลกนาถชินเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน มีภิกษุ ๕๐๐ รูปแวดล้อม ในวันที่ ๒ ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขะ) อันงดงาม เมื่อพวกนาคกราบทูลเวลากระทำภัตกิจแล้ว พระชินเจ้าจอมมุนีทรงห่มผ้าสังฆาฏิทรงบาตร ณ พระเชตวันนั้นเสด็จไปยังกัลยาณีประเทศอันเป็นสถานที่อยู่ของพญานาคมณิอักขิกะนั้น พระองค์เสด็จเข้าไปพร้อมพระสงฆ์ประทับนั่งบนบัลลังก์อันมีค่ามากในมณฑปแก้วที่พญานาคสร้างไว้ ณ กัลยาณีเจดียสถาน พญานาคพร้อมหมู่นาคดีใจอังคาสพระชินเจ้าผู้ธรรมราชาพร้อมคณะสงฆ์ด้วยของขบฉันอันเป็นทิพย์จนทรงอิ่มหนำ พระโลกนายกเจ้าผู้ทรงเป็นพระศาสดาผู้อนุเคราะห์สัตว์โลก ครั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนาในที่นั้นแล้ว ทรงเหาะขึ้นไปแสดงรอยพระพุทธบาทที่ยอดภูเขาสุมนกูฏ

หลังจากได้มีการประดิษฐานรอยพระพุทธบาทแล้ว ได้มีการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทและการบูชารอยพระพุทธบาทในคัมภีร์มหาวงศ์ไว้หลายครั้ง คือ

-พระเจ้าวิชัยพาหุทรงสร้างทางขึ้นเขาสุมนกูฏเพื่อให้คนเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธบาทได้สะดวกยิ่งขึ้น และทรงถวายบ้านส่วยบูชารอยพระพุทธบาท[๑๓๒]

-พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ ทรงเชื่อว่าเกาะลังกาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระเกสธาตุ พระบรมสารีริกธาตุพระรากขวัญและพระศอ พระธาตุเขี้ยวแก้ว บาตรธาตุ เจดีย์คือรอยพระบาทของพระศาสดาและกิ่งพระศรีมหาโพธิ์[๑๓๓]

-พระเจ้าปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๓ ทรงพร้อมกับกองทัพ ๔ เหล่าเสด็จไปสมันตกูฏที่มีแก้วมณีผุดจากยอดศิลา ทรงกราบไหว้รอยพระบาทของพระศาสดาที่สมันตกูฏซึ่งเป็นสถานที่เทวดากราบไหว้ และพระราชทานขุนเขาและชนบทที่มีชายหญิงหนาแน่น

---

[๑๓๒] มหาวโส ปฐโม ภาโค, หน้า ๔๔๒

[๑๓๓] มหาวโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๘

สมบูรณ์ด้วยนานารัตนะโดยรอบประมาณ ๑๐ คาวุตแก่รอยพระพุทธบาทอันมีสิริด้วยความเคารพเทิดทูนยิ่งทรงบูชารอยพระพุทธบาทด้วยรัตนะและอาภรณ์อีกหลายครั้ง[๑๓๔]

-เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๕ พระเจ้าวีรวิกกมได้ครองราชย์สมบัติลังกา พระองค์ได้เสด็จไปสุมนกูฏด้วยเวลาเพียงวันเดียว ทรงบูชาด้วยน้ำมัน ๑๐๐ หม้อ ประทีปมีขนาดวัดรอบ ๑๕ ศอก สูง ๕ ศอก รับสั่งให้สร้างบันไดด้วยศิลา ๗๘๐ แท่งเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับคนสัญจร[๑๓๕]

การที่มีความเชื่อเรื่องการบูชารอยพระพุทธบาทดังกล่าวมานี้ เมื่อมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในที่ต่าง ๆ ย่อมจะมีการถ่ายทอดเนื้อความที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์นี้ ซึ่งจะวิเคราะห์ต่อไปในตอนที่เกี่ยวกับอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์

๒) ความเชื่อเรื่องการบูชาพระสารีริกธาตุ

ความเชื่อเรื่องการบูชาพระสารีริกธาตุมีมาตั้งแต่หลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าในประเทศอินเดีย ส่วนในลังกา คัมภีร์มหาวงศ์พรรณนาว่า หลังพุทธปรินิพพาน พระสรภูศิษย์ของพระสารีบุตรอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ที่มหิยังคณเจดีย์ ดังปรากฏเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

ปรินิพฺพุตมฺหิ สมฺพุทฺเธ จิตกาโต จ อิทฺธิยา
อาทาย ชินคีวฏฺฐึ เถโร สรภุนามโก
เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส สิสฺโส อานีย เจติเย
ตสฺมึเยว ฐเปตฺวาน ภิกฺขูหิปริวาริโต
ฉาทาเปตฺวา เมฆวณฺณ- ปาสาเณหิ มหิทฺธิโก
ถูปึ ทฺวาทสหตฺถุจฺจึ การาเปตฺวาน ปกฺกมิ.[๑๓๖]

ความเชื่อเรื่องการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เกิดจากทรรศนะที่ว่า การได้เห็นพระธาตุเป็นดุจการได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ดังที่พระมหินทเถระถวายพระพรพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะว่า “ธาตุสุ ทิฏฺเฐสุ ทิฏฺโฐ โหติ ชิโน[๑๓๗] แปลว่า เมื่อได้เห็นพระธาตุทั้งหลาย ก็เป็นอันได้เฝ้าพระพุทธเจ้า” หลังจากที่พระมหินทเถระได้นำพระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ลังกาแล้ว ท่านได้ถวายคำแนะนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงสร้างพระสถูปเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงสร้างพระสถูปถูปารามเป็น

---

[๑๓๔] มหาวโส ทุติโย ภาโค, หน้า ๒๖๓

[๑๓๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙

[๑๓๖] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔

[๑๓๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

แห่งแรก ดังปรากฏเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๒๘ บทที่ ๒๙ บทที่ ๓๐ และบทที่ ๓๑ ในบทที่ ๓๑ นั้นพรรณนาว่าเมื่อคราวบรรจุพระสารีริกธาตุ พระสงฆ์ได้สั่งให้โสณุตตรสามเณรไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากนาคภพ เมื่อได้พระธาตุมาแล้ว พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยโปรดให้มีพิธีสมโภชเป็นการใหญ่ ในพิธีนั้นทรงทูลอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไว้เหนือพระเศียร พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ พระเจ้าทุฏฐคามณีทรงเลื่อมใสมากได้ทรงถวายราชสมบัติลังกาแด่พระบรมสารีริกธาตุถึง ๓ ครั้ง ดังเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

ทิพฺพํ ฉตฺตํ มานุสํ จ วิมุตฺติจฺฉตฺตเมว จ
อิติ ติจฺฉตฺตธาริสฺส โลกนาถสฺส สตฺถุโน
ติกฺขตฺตุเมว เม รชฺชํ ทมฺมีติ หฏฺฐมานโส
ติกฺขตฺตุเมว ธาตูนํ ลงฺการชฺชมทาสิ โส.[๑๓๘]

แปลว่า พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงมีพระโสมนัสตรัสว่า “เราจะถวายราชสมบัติแก่พระบรมศาสดาผู้ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลกผู้ทรงฉัตร ๓ ประการ คือ ทิพยฉัตร มนุษยฉัตร และวิมุตติฉัตร (ฉัตรคือความหลุดพ้นจากทุกข์) ให้ครบ ๓ ครั้ง” จึงได้พระราชทานราชสมบัติลังกาแก่พระบรมสารีริกธาตุถึง ๓ ครั้ง

ในรัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยนี้ พระองค์ทรงอัญเชิญพระธาตุบางส่วนบรรจุไว้ในพระแสงหอกก่อนทำสงครามเพื่อเป็นการป้องกันภัย[๑๓๙] ทำให้พระธาตุได้รับความเชื่อถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับป้องกันภัยอันตราย หลังจากรัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยได้มีการสร้างพระสถูปอีกจำนวนมากทั่วลังกาแล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ทุกแห่ง โดยได้แบ่งส่วนพระสารีริกธาตุมาจากเจติยบรรพต ความเชื่อเรื่องการบูชาพระสารีริกธาตุจึงแพร่ไปในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวลังกา

๓) ความเชื่อเรื่องการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์

ความเชื่อเรื่องการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ เกิดจากการที่พระอานนท์นำต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยาไปปลูกไว้หน้าวัดเชตวันเรียกว่าอานันทโพธิ์ คัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงการรับเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์ และการมาลังกาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ดังกล่าวมาแล้วในหัวข้อว่าด้วยเนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๑๘ และบทที่ ๑๙ จะเห็นได้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีความเคารพต้นพระศรีมหาโพธิ์เหมือนกับพระศาสดา และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรตัด การจะได้กิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นต้องทำการอธิษฐานให้ขาดออกเอง เมื่ออัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์ลงเรือแล้ว พระองค์ทรงติดตามไปส่งและทรงกรรแสง เมื่อ

---

[๑๓๘] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค,** หน้า ๒๑๕.

[๑๓๙] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค,** หน้า ๑๗๐.

ต้นโพธิ์มาถึงลังกาแล้ว พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ทรงต้อนรับอย่างดี และได้มีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในลังกาในสถานที่ ๘ แห่ง แห่งละหน่อ คือ (๑) ที่ท่าน้ำชัมพุโกละ ตรงสถานที่ที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ในคราวอัญเชิญลงจากเรือ (๒) ที่ติวักกพราหมณคาม (๓) ที่ถูปาราม (๔) ที่อิสสรสมณาราม (๕) ที่เนินพระปฐมเจดีย์ (๖) ที่เจติยปัพพตาราม (๗) ที่กาชรคาม และ (๘) ที่จันทนคาม นอกจากนี้ ในคราวเดียวกันนี้ยังมีหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์อีกส่วนหนึ่งจำนวน ๓๒ หน่อ ได้รับการนำไปปลูกไว้ในวิหารต่าง ๆ ในที่ ๑ โยชน์โดยรอบ การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้จำนวนมากนี้เพื่อให้ประชาชนได้เลื่อมใสโดยทั่วถึงกัน ดังที่คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า “ต้นพระศรีมหาโพธิ์เจ้าแห่งต้นไม้ประดิษฐานอยู่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชาชนชาวลังกาทวีปเท่านั้นด้วยเดชของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”[๑๔๐]

๔) ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวถึงพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เพียง ๒ ครั้ง คือ ในจักกวัตติสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค และในคัมภีร์พุทธวงศ์เท่านั้น แต่ความเชื่อความศรัทธาในพระศรีอริยเมตไตรยของชาวลังกามีกล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์บ่อยครั้ง ดังนี้

ก่อนที่พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยจะสวรรคต ได้ตรัสกับพระอภัยเถระว่า เทวโลกชั้นไหนน่ารื่นรมย์ พระเถระถวายพระพรว่า เทพบุรีชั้นดุสิตสัตบุรุษสมมติกันว่าน่ารื่นรมย์ พระเมตไตรยโพธิสัตว์ผู้มีความเอื้อเฟื้อยิ่งประทับอยู่ ณ ดุสิตบุรีนั้น คอยเวลาเสด็จมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า ครั้นแล้ว พระมหาราชเจ้าทรงมองดูพระมหาสถูปทรงบรรทมจนหลับพระเนตรไป ครั้นทรงจุติ(เคลื่อน) ทันใดนั้น กายทิพย์พลันปรากฏประทับยืนอยู่บนรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิต มีความเชื่อว่าพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยจะได้ไปบังเกิดเป็นพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต พระโอรสของพระเจ้าทุฏฐคามณีคือพระสาลิราชกุมารจักเป็นพระโอรสของพระเมตไตรยพุทธเจ้า[๑๔๑]

เมื่อพระพุทธโฆสาจารย์ปริวรรตแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเสร็จแล้วได้มอบให้พระสงฆ์ลังกาตรวจสอบ คณะสงฆ์ลังกาตรวจสอบแล้วเห็นความถูกต้องของคัมภีร์ต่างยอมรับว่าพระพุทธโฆสาจารย์คงจะเป็นพระศรีอริยเมตไตรย ดังคำว่า “คณะสงฆ์พึงพอใจมากประกาศก็กก้องว่า “ท่านผู้นี้เป็น พระเมตไตรยโพธิสัตว์ มิต้องสงสัย”[๑๔๒]

---

[๑๔๐] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค,** หน้า ๑๓๕.

[๑๔๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕

[๑๔๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๐

ในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะโปรดให้สร้างเครื่องประดับอย่างราชูปโภคถวายแก่พระเมตไตรยโพธิสัตว์[๑๔๓]

ในรัชกาลพระเจ้าทัปปุละรับสั่งให้สร้างพระเมตไตรยสุคตเจ้าสูง ๑๕ ศอก[๑๔๔]

ในรัชกาลของพระเจ้ากัสสปะที่ ๕ ทรงมีพระราชปฏิปทาจนเป็นที่ยอมรับว่าเหมือนพระเมตไตรยโลกนาถ

พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชโปรดให้สร้างรูปพระศรีอริยเมตไตรย ๓ องค์[๑๔๕]

ในรัชกาลของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ โปรดให้สร้างรูปพระเมตไตรยโพธิสัตว์ปางประทับยืนคู่กับพระวิษณุใกล้เรือนพระพุทธปฏิมา[๑๔๖]

เรื่องราวความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยปรากฏในลังกาในรัชสมัยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย(พ.ศ. ๓๘๓) ข้อนี้เป็นหลักฐานที่ทำให้ทราบว่าชาวลังกามีความเชื่อเรื่องนี้มานาน และได้รับการบอกเล่าสืบต่อกันมาช้านาน

การวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์ในด้านความเชื่อของสังคมดังกล่าวมานี้ย่อมสะท้อนให้เห็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อผ่านวรรณคดีบาลีเรื่องนี้ ซึ่งจะส่งอิทธิพลไปยังผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ในประเทศไทยดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

๓.๒.๓ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ของคัมภีร์มหาวงศ์ในงานวิจัยนี้ จะศึกษาเฉพาะประวัติของบุคคลสำคัญใน พระพุทธศาสนาคือประวัติของพระมหากษัตริย์พุทธมามกะบางพระองค์และประวัติของพระเถระรูปสำคัญ เพราะคัมภีร์มหาวงศ์เป็นวรรณคดีประเภทวงศ์ที่มุ่งบันทึกประวัติของบุคคลสำคัญหรือผู้ยิ่งใหญ่ และจะศึกษาวิเคราะห์ประวัติการสังคายนา และประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างลังกากับประเทศไทย ดังนี้

๑) ประวัติของบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา

ประวัติของบุคคลสำคัญในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์พุทธมามกะที่สำคัญ และประวัติพระมหาเถระรูปสำคัญซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑) ประวัติพระมหากษัตริย์พุทธมามกะที่สำคัญในคัมภีร์มหาวงศ์

---

[๑๔๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๗

[๑๔๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๒

[๑๔๕] มหานามาทิ, **มหาวโส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๒๒๓

[๑๔๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๘.

ในคัมภีร์มหาวงศ์ระบุว่า กษัตริย์ลังกาทั้งหมดนับตั้งแต่พระเจ้าวิชัยจนถึงสิ้นราชวงศ์ลังกามีจำนวน ๑๗๙ พระองค์ มีระยะเวลาการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. ๑ จนถึง พ.ศ. ๒๓๔๐ ทุกพระองค์ล้วนทรงเป็นพุทธมามกะ ในที่นี้จะศึกษาประวัติของพระมหากษัตริย์พุทธมามกะบางพระองค์ผู้มีบทบาทสำคัญด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย พระเจ้าสิริสังฆโพธิ พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชที่ ๑ พระเจ้าปรักกมะพาหุ และพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ

๑.๑.๑) พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ ทรงเป็นผู้รับเอาพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย โดยการเผยแผ่ของพระมหินทเถระ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช คัมภีร์มหาวงศ์ได้บันทึกประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ลังกาไว้โดยละเอียดในภาคแรกบทที่ ๑๑ ถึง บทที่ ๒๐ รวม ๑๐ บท ทำให้มีหลักฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ลังกา หลังการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นในลังกา พระองค์ทรงสร้างพระสถูปที่ถูปาราม กรุงอนุราธปุระเป็นแห่งแรก ก่อให้เกิดรูปแบบสถูปเจดีย์แบบลังกา ทรงสร้างมหาวิหาร เจติยบรรพต ถูปาราม ทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปรับปรุงทัศนียภาพรอบพระสถูปประดับเสาหิน ทรงสร้างอิสรสมณวิหาร ติสสวาปีวิหาร ปฐมสถูปหรือปฐมเจดีย์ เวสสคิรีวิหาร และสำนักภิกษุณี พระองค์ทรงมีบทบาทมากในฐานะผู้วางรากฐานของพระพุทธศาสนาในลังกา

๑.๑.๒) พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย

พระประวัติของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๒๒ ถึง บทที่ ๓๒ พระเจ้าทุฏฐคามณีทรงสืบเชื้อสายจากพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะมาตามลำดับ คือ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้ามหานาคเป็นพระอนุชาพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ปกครองอยู่ที่โรหณรัฐ พระโอรสของพระเจ้ามหานาคนั้นทรงพระนามว่ายัฏฐาลยติสสะ ๆ มีพระโอรสทรงพระนามว่าโคฏาภัย ๆ มีพระโอรสทรงพระนามว่ากากวัณณติสสะ ๆ ทรงมีพระโอรสคือพระคามณีอภัย ๆ ทรงมีพระมารดาทรงพระนามว่าวิหารเทวีเป็นพระราชธิดากษัตริย์ผู้ครองแคว้นกัลยาณี คำว่าคามณีอภัยมาจากคำว่า คามณี ซึ่งหมายถึงเป็นใหญ่ในมหาคาม และคำว่า อภัย เป็นพระปรมาภิไธยของพระอัยยกา ทรงมีพระนามว่าทุฏฐคามณีอภัยเพราะทรงประทุษร้ายพระราชบิดา พระองค์ทรงมีพระกนิษฐาร่วมพระมารดา ๑ พระองค์ทรงพระนามว่า ติสสะ ทรงต่อสู้แย่งชิงราชสมบัติกับเจ้าชายติสสะในที่สุดทรงชนะ ต่อมา พระองค์ทรงทำยุทธหัตถีกับทมิฬที่ยึดเกาะลังกาภาคเหนือจนชนะข้าศึก เมื่อเสร็จการสงครามแล้ว ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสร้างมริจวัฏฏิวิหาร โลหปราสาท และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก

๑.๑.๓) พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระประวัติของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๓ พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยทรงเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าขัลลาฏนาคะ ในรัชกาลของพระองค์ ได้มีสงครามกับพวกทมิฬ ทรงแพ้สงครามและหลบภัยอยู่ ๑๔ ปี ภายหลังได้ขึ้นครองราชย์สมบัติอีกครั้ง ในรัชกาลนี้มีการบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกทรงสร้างอภัยคิรีวิหารและนิมนต์พระมหาติสสะกับพระติสสะผู้พหูสูตมาพำนัก ในรัชกาลของพระองค์เกิดการแตกแยกคณะสงฆ์ออกเป็นฝ่ายมหาวิหารกับฝ่ายอภัยคีรีวิหาร วิหารทั้งสองแห่งได้มีบทบาทต่อประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกาอย่างมาก

๑.๑.๔) พระเจ้าสิริสังฆโพธิ

พระประวัติของพระเจ้าสิริสังฆโพธิปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๖ พระเจ้าสิริสังฆโพธิทรงเป็นชาวลัมพกรรณ เป็นเสนาบดีของพระเจ้าสังฆติสสะได้รับราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสังฆติสสะ เสวยราชสมบัติเพียง ๒ ปี ในรัชกาลนี้มียักษ์ตาแดงเที่ยวหลอกหลอนประชาชนจึงเกิดธรรมเนียมการเซ่นพลียักษ์ขึ้น และมีความเชื่อว่าพระเจ้าสิริสังฆโพธิเป็นพระโพธิสัตว์ หลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ตอนนี้ทำให้ทราบว่าธรรมเนียมการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์เกิดขึ้นในลังกาตั้งแต่รัชกาลนี้

๑.๑.๕) พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชที่ ๑

พระประวัติของพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชที่ ๑ ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๖๐ ถึงบทที่ ๗๗ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก ทรงครองราชย์สมบัติ ๓๓ ปี เหตุการณ์ที่สำคัญคือทรงรวมคณะสงฆ์ ๓ นิกาย ให้ปรองดองกันได้สำเร็จ ทรงจัดพิธีสมโภชพระสารีริกธาตุอย่างยิ่งใหญ่ ในรัชกาลนี้ เกิดธรรมเนียมการยกย่องพระสารีริกธาตุว่าเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์ พระองค์โปรดให้สร้างพระวิหาร ปราสาท เรือนพระปฏิมา เรือนประดิษฐานพระธาตุ เป็นต้นจำนวนมาก วิหารที่สำคัญและมีขนาดใหญ่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ เช่น เชตวันวิหาร วิหารอิสิปตนะ กุสินาราวิหาร เวฬุวันวิหาร และกปิลวิหาร

๑.๑.๖) พระเจ้าปรักกมะพาหุ (ปัณฑิตปรักกมะพาหุที่ ๓)

พระประวัติของพระเจ้าปรักกมะพาหุหรือปัณฑิตปรักกมะพาหุ ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๗๙ ถึงบทที่ ๘๕ พระองค์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าวิชยพาหุที่ ๓ ทรงมีพระราชปฏิปทาคล้ายกับพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชที่ ๑ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาก ในยุคนี้เกิดธรรมเนียมการสร้างสะพาน ถนนหนทาง วิหาร อาราม โรงธรรม หลาย

แห่ง ธรรมเนียมการถวายผ้าพระกฐิน การสร้างจารึกประกาศพระเกียรติคุณของพระเจ้าแผ่นดิน มีการตั้งตำแหน่งผู้ดูแลพระธาตุซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดตำแหน่งหนึ่ง

๑.๑.๗) พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ

พระประวัติของพระเจ้าพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๙๘ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พระราชกรณียกิจที่สำคัญคือโปรดให้ภิกษุจารึกคัมภีร์พระธรรมในแผ่นทองคำ จารึกคัมภีร์พระไตรปิฎก และแต่งพระประวัติของพระองค์ โปรดให้สอบทานคัมภีร์มหาวงศ์และจุลวงศ์เทียบกับตำนานราชวงศ์กษัตริย์ลังกาที่นำมาจากประเทศสยามแล้วแก้ไขส่วนที่บกพร่อง โปรดให้นำพระพุทธศาสนามาจากกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

๑.๒) ประวัติพระมหาเถระรูปสำคัญ

พระเถระรูปสำคัญในคัมภีร์ที่จะนำมาศึกษาในที่นี้ ได้แก่ พระมหินทเถระ พระพุทธโฆสาจารย์ พระวาจิสสระ พระสรณังกร จากการศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์พบว่าท่านเหล่านี้มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาเป็นย่างยิ่ง

๑.๒.๑) พระมหินทเถระ

ท่านเป็นโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากผนวช ทรงเป็นพระธรรมทูตนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ที่ลังกา ทำให้ลังกาเป็นที่มั่นของพระพุทธศาสนา ประวัติของท่านได้กล่าวมาแล้วในเนื้อหาย่อของคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๑๓ - ๒๐

๑.๒.๒) พระพุทธโฆสาจารย์

ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๗ กล่าวว่าท่านเป็นชาวอินเดีย เกิดที่ตำบล พุทธคยา ราว พ.ศ. ๙๐๐ เศษ สมัยหนุ่มท่านเป็นพราหมณ์เป็นผู้รู้วิชาและศิลปะเรียนจบไตรเพท ภายหลังท่านได้พบกับพระเรวตเถระและได้โต้วาทะกัน เมื่อพ่ายแพ้ท่านจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา หลังจากบวชได้ไม่นานท่านได้เริ่มแต่งคัมภีร์อรรถกถาขึ้น ขณะที่กำลังแต่งปริตตอรรถกถาก็ได้รับการแนะนำจากพระเรวตะว่าที่ประเทศอินเดียมีเพียงพระไตรปิฎก แต่ที่ประเทศศรีลังกามีพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา ควรไปศึกษาอรรถกถาที่ลังกาก่อน ท่านจึงได้เดินทางไปที่ประเทศศรีลังกาตรงกับรัชกาลของพระเจ้ามหานาม และได้พบว่าที่ประเทศศรีลังกานั้นมีมูลอรรถกถาหรืออรรถกถาเก่าอยู่แล้ว พระมหินทเถระนำมาจาก อินเดียตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ นอกจากนี้ ยังมีอรรถกถามหาปัจจรี อรรถกถากุรุนที และมหาอรรถกถา ท่านจึงได้นำอรรถกถาเหล่านั้นมาเรียบเรียงเสียใหม่ ที่มีเนื้อหามากเกินจำเป็นก็ตัดทิ้ง ที่มีเนื้อหาน้อยก็อธิบายเพิ่มเติม ดังปรากฏในคำนำของอรรถกถา แต่ละเล่มที่ท่านแต่งขึ้น นอกจากนี้ ท่านยังได้แต่งคัมภีร์วิ

สุทธิมรรคไว้ด้วย คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่าผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นผลงานที่ได้รับการยอมรับเทียบเท่ากับพระบาลี

๑.๒.๓) พระวาจิสสระ

ท่านเป็นพระเถระสำคัญรูปหนึ่งในรัชกาลของพระเจ้าปรักกมพาหุ เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๗๔ ระบุนามของพระวาจิสสระว่า ในอดีตกาล ก่อนรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุนั้น กษัตริย์ลังกากับกษัตริย์รามัญต่างทรงมีสัมพันธไมตรีต่อกัน ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอะละอองสิถุเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงให้เพิ่มราคาช้างที่ส่งไปขายยังลังกา ทรงยกเลิกช้างบรรณาการอันเป็นธรรมเนียมโบราณ จับทูตลังกาแล้วยึดเงิน ช้าง และเรือของลังกา ยกเลิกการค้าขายระหว่างลังกากับรามัญ และให้อาจารย์วาจิสสระกับบัณฑิตชื่อธรรมกิตติโดยสารเรือรั่วข้ามทะเล แย่งชิงเจ้าหญิงที่พระเจ้าแผ่นดินลังกาส่งไปถวายดินแดนกัมโพชะพระองค์จึงทรงส่งกองทัพเรือไปยังประเทศรามัญ แต่กองทัพเรือถูกพายุกระหน่ำ บางลำอับปางกลางทะเล บางลำพลัดหลงไปที่อื่น ลำหนึ่งพลัดไปขึ้นเกาะกากะ กองทัพลังกาได้จับกุมชาวเกาะจำนวนมากไปถวายพระเจ้าลังกา อีก ๕ ลำนำโดยแม่ทัพนครคีรีชื่อกิตติยกพลขึ้นที่ท่ากุสุมะ(ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ เรียกว่า กุสิมะ คือ เมืองพะสิม ตีทัพรามัญแตกพ่าย อีกกองหนึ่งแม่ทัพทมิฬาธิการีชื่ออาทิจจะยกพลขึ้นที่ท่าปัปผาลมะของชาวรามัญ จับชาวชนบทเป็นเชลยแล้วยกทัพบุกเข้าตีเมืองอุกกะมะละปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินรามัญ ชาวรามัญจึงเผดียงสงฆ์ให้มีสัมพันธไมตรีกับลังกาเช่นเดิม หลักฐานนี้ทำให้ทราบว่าท่านเป็นบุคคลสำคัญรูปหนึ่งในการนำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในรามัญ ทำให้เห็นร่องรอยของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ

๑.๒.๔) พระสรณังกร

ประวัติของพระสรณังกรปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๙๕ ท่านมีชีวิตอยู่ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าสิริวีรปรักกมนรินทสีหะ (พ.ศ. ๒๒๕๐) ยุคนี้ไม่มีพระสงฆ์ในลังกาเพราะพระสงฆ์ขาดวงศ์ไป สามเณรสรณังกรได้รับการอาราธนาจากพระเจ้าสิริวีรปรักกมนรินทสีหะ ให้แต่งคัมภีร์สารัตถสังคหะ แปลคัมภีร์มหาโพธิวงศ์และคัมภีร์เภสัชชมัญชุสาเป็นภาษาสิงหล ในรัชกาลถัดมาคือรัชสมัยของพระเจ้าสิริวิชยราชสีหะ สามเณรสรณังกรก็ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์เช่นกัน ต่อมา ในรัชสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะท่านจึงได้รับการอุปสมบทจากพระสงฆ์ไทยที่มีพระอุบาลีเป็นประธาน ท่านได้รับการสถาปนาให้เป็นพระสังฆราชแห่งลังกาในรัชกาลนั้น

จากการศึกษาพระประวัติของพระมหากษัตริย์ทำให้ทราบว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพุทธมามกะทุกพระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ ไว้ในลังกา ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งอาณาจักรและศาสนจักร พระมหากษัตริย์ได้มี

ส่วนสำคัญในการักษาพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในถิ่นต่าง ๆ ทำให้พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์แผ่ไปทั่วเอเชียอาคเนย์ ส่วนประวัติพระเถระทำให้เห็นการรักษาพระพุทธศาสนาและการนำพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ในถิ่นต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงได้ไปประดิษฐานมั่นคงในเอเชียอาคเนย์

๒) ประวัติการสังคายนา

คัมภีร์มหาวงศ์พรรณนาการสังคายนาในอินเดีย ๓ ครั้งไว้ในบทที่ ๓ บทที่ ๔ และบทที่ ๕ ซึ่งการสังคายนาทั้ง ๓ ครั้งนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป นอกจากนี้คัมภีร์มหาวงศ์ยังได้ระบุถึงการสังคายนาในลังกาอีกหลายครั้ง เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่พุทธศาสนิกชนก็มี เป็นที่ยอมรับเฉพาะในลังกาเท่านั้นก็มี

คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้นับการสังคายนาที่กระทำในลังกา ๔ ครั้ง คือ เหตุการณ์ตอนที่พระมหินทเถระได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ที่ลังกา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๔[๑๔๗] เหตุการณ์ตอนที่ภิกษุสงฆ์ประชุมกันสาธยายพระธรรมวินัยและยกขึ้นสู่ใบลานในรัชกาลพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕[๑๔๘] เหตุการณ์ตอนจารพระไตรปิฎกลงในใบลาน พระพุทธโฆสาจารย์แปลธรรมที่ลังกา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๖[๑๔๙] และเหตุการณ์ตอนที่กระทำอรรถวรรณนา นับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๗

ความจริง เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ยังพรรณนาถึงการสังคายนาหลายครั้งซึ่งคัมภีร์สังคติวงศ์มิได้ระบุไว้ คือ

-ในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะ โปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก ดุจพระเจ้าธรรมาโศกราช

-ในรัชกาลของพระเจ้ากุมารธาตุเสนะโอรสของพระเจ้าโมคคัลลานะโปรดให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยชำระเสี้ยนหนามของพระศาสนา

ในรัชกาลของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะโปรดให้มีการเขียนภาพจิตรกรรมระบุสถานที่ทำสังคายนา ๕ แห่ง ทำให้ทราบว่าถึงรัชกาลนี้ การสังคายนาพระไตรปิฎกในลังกามีเพียง ๒ ครั้งเท่านั้น เมื่อรวมกับการสังคายนาที่อินเดีย ๓ ครั้ง จึงเป็น ๕ ครั้ง

๓) ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างลังกากับประเทศไทย

---

[๑๔๗] ศิลปากร,กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘.

[๑๔๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

[๑๔๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างลังกากับประเทศไทย พบว่า ในรัชกาลของพระเจ้าสิริวิชยราชสีหะ ได้มีการส่งทูตไปขอภิกษุจากประเทศเปคุ ประเทศรักขังคะ(มอญ) และประเทศสามินทะ คือประเทศสยามหรือประเทศไทย ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษ แต่ยังไม่ทันที่ราชทูตจะกลับไป กษัตริย์ลังกาพระองค์นี้ก็สวรรคตไปก่อน ดังเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

ภิกฺขุสํฆสฺส ลาเภน ลงฺกายํ ชินสาสเน
ปริหีนภาวํ ชานิตฺวา กมฺปิโต ธรณีปติ.
ภิกฺขุสํฆํ นิมนฺเตตุ์ จินฺเตตฺวา มุนิสาสนํ
กตฺถ กตฺถ วตฺตตีติ วิจาเรตฺวา อเนกธา
เปคุรกฺขงฺคสามินฺท- วิสเยสุ ตหึ ตหึ
วตฺตตีติ จ สุตฺวาน โอลนฺทานํ กถํ สุภํ
ตโตรฏฺเฐ วิจาเรตุ์ ปวตฺตึ มุนิสาสเน
มูลภาสาย สนฺเทเส ลิขาเปตฺวาน สาธุกํ
ทตฺวามจฺจาทโย ราชา เปเสตฺวา วิสุ์ วิสุ์
อโยชฺฌวิสเย ตสฺมึ สาสนํ สุวินิมฺมลํ
สุฏฺจุ สุนฺทรภาเวน วตฺตตีติ กถํ สุโต
นราธิโป ตโต เอว ลงฺกำ เนตุ ชินตฺรเช
ปณฺณากาเรหิ เนเกหิ ปูโชปการณาทีหิ
สนฺเทสมฺปิ จ ทตฺวาว อมจฺเจ เปสยี ตทา.[๑๕๐]

แปลว่า พระเจ้าสิริวิชยราชสีหะทรงทราบว่าภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่ลังกาเสื่อมลาภสักการะทรงหวั่นพระราชหฤทัย ทรงพระราชดำริเพื่อนิมนต์ภิกษุสงฆ์ ทรงใคร่ครวญว่าพระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ที่ไหน ได้ทรงสดับศุภกถาของชาวฮอลันดาว่าพระพุทธศาสนารุ่งเรืองในประเทศเปคุ ประเทศรักขังคะ(มอญ) และประเทศสามินทะ รับสั่งให้เขียนพระราชสาส์นด้วยมูลภาษา สืบเรื่องราวพระพุทธศาสนาในประเทศนั้น ๆ ทรงมอบหมายอำมาตย์แล้วทรงส่งแยกย้ายกันไป ครั้นทรงทราบว่าพระพุทธศาสนาในอยุธยาบริสุทธิ์หมดจดยิ่งนักจึงพระราชทานสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมากมีเครื่องบูชาเป็นต้น ทรงส่งพวกอำมาตย์ไปเพื่ออาราธนาภิกษุจากอยุธยามายังลังกา

ต่อมา ในรัชสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ (พ.ศ. ๒๒๙๐) จึงได้มีการส่งทูตมาขอพระสงฆ์จากประเทศไทยอีกครั้ง และกษัตริย์ไทยได้ส่งพระสงฆ์ไปลังกาเป็นครั้งแรก ดังเนื้อความว่า

มหาปุญฺโญ มหีปาโล สาสนสฺส มเหสิโน

---

[๑๕๐] มหานามาทิ, **มหาวํโส ทุติโย ภาโค**, หน้า ๓๓๖ – ๓๓๗.

จิรฏฺฐิตึ ว อิจฺฉนฺโต อาเนตุ ชินสูนโว
มุนินฺทปรินิพฺพานา ทฺวิสหสฺสสตทฺทุเว
เตนวุติวจฺฉเร ปตฺเต ปณฺณากาเรหิเนกธา
ปูชาวตฺถูหิเนเกหิ ราชสนฺเทสมุตฺตมํ
ทตฺวา อมจฺเจ เปเสสิ อโยชฺฌปุรมุตฺตมํ.[๑๕๑]

แปลว่าพระผู้ทรงเป็นอิสระเหนือมนุษย์ทรงมีพระบุญญาธิการมากทรงปรารถนาความเจริญยั่งยืนแก่พระพุทธศาสนา เมื่อถึงปี ๒,๒๙๓ นับแต่การปรินิพพานของพระจอมมุนี ได้ประทานพระราชสาส์นพร้อมทั้งทรงส่งพวกอำมาตย์ไปยังกรุงศรีอยุธยา พร้อมเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมากและวัตถุบูชาเพื่ออาราธนาภิกษุทั้งหลาย

จากการศึกษาคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ของคัมภีร์มหาวงศ์ทำให้ทราบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ได้บันทึกประวัติของบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ประวัติการสังคายนาอันเป็นการรวบรวมหลักธรรมคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา และบันทึกการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างลังกากับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศไทย คัมภีร์มหาวงศ์จึงทรงคุณค่าในฐานะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง

๓.๒.๔ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง

ในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพุทธมามกะทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพุทธมามกะจะทรงบำเพ็ญพระราชปฏิปทาเหมือนพระโพธิสัตว์ ดังกรณีของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงปรารถนาจะไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่อยู่ของพระโพธิสัตว์มีพระอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เป็นต้น[๑๕๒] คัมภีร์มหาวงศ์จึงมีคุณค่าด้านการเมืองการปกครอง จากการศึกษาพบว่าหลักธรรมสำคัญที่พระมหากษัตริย์ลังกาทรงนำมาใช้ในการปกครอง ได้แก่ พรหมวิหาร สังคหวัตถุ ๔ ราชสังคหวัตถุ ๔ ทศพิธราชธรรม และทศบารมี

๑) พรหมวิหาร (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม) ๔ ได้แก่ (๑) เมตตา (๒) กรุณา (๓) มุทิตา (๔) อุเบกขา[๑๕๓]

๒) สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ได้แก่ (๑) ทาน การให้ (๒) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก (๓) อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ และ (๔) สมานัตตตา ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย[๑๕๔]

---

[๑๕๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๐.

[๑๕๒] มหานามาทิ, **มหาวํส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๒๕.

[๑๕๓] ดู ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๙/๓๗๓. เป็นต้น.

๓) ราชสังคหวัตถุ(สังคหวัตถุของพระราชา) ๔ ได้แก่ (๑) สัสสเมธะ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร (๒) ปุริสเมธ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ (๓) สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัว ในพาณิชยกรรม (๔) วาชเปยะ ความมีวาจาอันดูดดื่มน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศัย ไพเราะ นุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีและความนิยมเชื่อถือ[๑๕๕]

๔) ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) ทาน การให้ (๒) ศีล ความประพฤติดีงาม (๓) ปริจจาคะ การบริจาค (๔) อาชชวะ ความซื่อตรง (๕) มัททวะ ความอ่อนโยน (๖) ตปะ ความทรงเดช (๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ (๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน (๙) ขันติ ความอดทน (๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม[๑๕๖]

๕) ทศบารมี (บารมี ๑๐) ได้แก่ (๑) ทาน (๒) ศีล (๓) เนกขัมมะ (๔) ปัญญา (๕) วิริยะ (๖) ขันติ (๗) สัจจะ (๘) อธิษฐาน (๙) เมตตา (๑๐) อุเบกขา[๑๕๗]

ตัวอย่างเนื้อความที่ปรากฏหลักธรรมสำหรับการเมืองการปกครอง เช่น

-พระเจ้าอุปติสสะที่ ๒ ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม และทศบารมี ดังเนื้อความว่า

ราชธมฺเม จ ปูเรสิ ราชา ปารมิตา ทส[๑๕๘]

แปลว่า พระราชาทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม และทศบารมี

-ในรัชกาลพระเจ้าพุทธทาสผู้ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสิริเมฆวรรณ ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม การละอคติ และราชสังคหวัตถุ ดังความว่า

ปญฺญาปุญฺญคุณูเปโต วิสุทฺธกรุณาลโย
ตถา ทสหิ ราชูนำ ธมฺเมหิ สมุปาคโต
จตสฺโส อคตี หิตฺวา การยนฺโต วินิจฺฉยำ
ชนำ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคเหสิ จตูหิปิ.[๑๕๙]

---

[๑๕๔] ดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐, องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐

[๑๕๕] ดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐, ๓๑๓/๒๙๕, องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐, ๒๕๖/๓๗๓, องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๕๙, ๒๔/๒๕๗, ๕/๔๔๐ เป็นต้น.

[๑๕๖] ดู ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

[๑๕๗] ในพระไตรปิฎกเป็นบารมี ๓๐ ประการ ดู ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕/๒, ๗๔/๑๑ เป็นต้น.

[๑๕๘] มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๘๕.

แปลว่า พระเจ้าพุทธทาสทรงมีพระปุญญานุภาพ พระปุญญานุภาพ พระคุณานุภาพ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งพระกรุณาอันบริสุทธิ์ ทรงกอปรด้วยทศพิธราชธรรม เมื่อจะให้ตัดสินคดี ทรงละอคติ ๔ ทรงสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔

-พระเจ้าโมคคัลลานะทรงสงเคราะห์มหาชนด้วยสังคหวัตถุธรรม เช่น

ทาเนน ปิยวาจาย อตฺถสฺส จริยาย จ
สมานตฺตสฺส ภาเวน สงฺคเหสิ มหาชนํ[๑๖๐]

แปลว่า พระเจ้าโมคคัลลานะทรงสงเคราะห์มหาชนด้วยทาน (การให้) ปิยวาจา (การเจรจาที่ไพเราะ) อัตถจริยา (การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์) และสมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย)

ธรรมเนียมการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการปกครองเป็นพระราชจริยวัตรที่สำคัญของกษัตริย์พุทธมามกะทุกพระองค์ พระมหากษัตริย์ลังกาในยุคต่อมาก็ทรงใช้หลักธรรมเหล่านี้ในการปกครองบ้านเมืองและย่อมมีอิทธิพลต่อกษัตริย์พุทธมามกะในประเทศที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒินันท์ กันทะเตียนที่พบว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้หลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุธรรม ในการปกครอง

๓.๒.๕ คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา

คัมภีร์มหาวงศ์ให้คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญาที่พบชัดเจน ได้แก่ วิธีการสร้างสถูปเจดีย์ และวิธีการสร้างพระพุทธรูป ดังนี้

๑) วิธีการสร้างสถูปเจดีย์

วิธีการสร้างพระสถูปมีการบรรยายโดยละเอียด ๒ ครั้ง คือ การสร้างสถูปแห่งแรกในเมืองอนุราธปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ และการสร้างพระมหาสถูปในสมัยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยท่านกล่าวพรรณนาไว้ในบทที่ ๑๗ และบทที่ ๒๙ ของคัมภีร์มหาวงศ์ตามลำดับ

การสร้างพระสถูปในสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยะนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ดังที่พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยตรัสกับพระมหินทเถระว่า

"วิทิโต โว อธิปฺปาโย ถูปสฺส กรเณ มยา
กาเรสฺสามิ อหํ ถูปึ ตุเมฺห ชานาถ ธาตุโย"[๑๖๑]

---

[๑๕๙] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๗๙.

[๑๖๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

[๑๖๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

แปลว่า พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะตรัสว่า โยมทราบความประสงค์ของท่านทั้งหลายตั้งแต่ในคราวสร้างพระสถูปแล้ว โยมจักให้สร้างพระสถูป ขอให้พระคุณเจ้าทั้งหลายจงรับภาระเรื่องพระธาตุ

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงสร้างพระปฐมสถูปในลังกาที่มิสสกบรรพตอันเป็นสถานที่ที่พระมหินทเถระมาสู่ลังกาครั้งแรก ตั้งแต่นั้นมาชาวลังกาจึงเรียกมิสสกบรรพตว่าเจติยบรรพต (ภูเขาเจดีย์) การสร้างพระสถูปในระยะเริ่มแรกของลังกานั้นเป็นพระสถูปดินเหนียว พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะโปรดให้ขนดินเหนียวมาจากอภัยวาปีที่เหือดแห้งมาก่อสร้างพระสถูปสูงเสมอกระพองช้าง ทรงรับสั่งให้พวกพนักงานทำอิฐจำนวนมากเพื่อสร้างพระสถูป แต่เมื่อพระเถระแนะนำจึงทรงสร้างพระสถูปสูงเพียงแข้งเท่านั้น พระสถูปที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงสร้างนี้เป็นพระสถูปแห่งแรกจึงเรียกว่าถูปาราม ดังความว่า

ถูปปุพฺพงฺคมำ ราชา วิหารำ ตตฺถ การยิ
ถูปาราโมติ เตเนส วิหาโร วิสฺสุโต อหุ.[๑๖๒]

การสร้างสถูปในสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย มีรายละเอียดการสร้างมากขึ้น คือมภีร์มหาวงศ์พรรณนาความไว้ในบทที่ ๒๙ ว่า เมื่อถึงวันวิสาขนักขัตตฤกษ์ในดิถีเพ็ญเดือน ๖ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงเริ่มก่อสร้างพระมหาสถูป โปรดให้รื้อเสาศิลาขึ้น รับสั่งให้ขุดสถานที่สร้างพระสถูปในที่นั้นลึกประมาณ ๗ ศอก เพื่อปรับสถานที่ให้มั่นคง โปรดให้ทหารนำก้อนหินมาวางไว้ในที่นั้น ให้ทุบก้อนหินด้วยฆ้อนจนแหลกละเอียด ต่อจากนั้น จึงรับสั่งให้นำช้างใหญ่ที่เอาหนังหุ้มเท้าไว้มาเหยียบเพื่อปรับพื้นที่ให้แน่น ให้เอาดินเหนียวละเอียดรองไว้ตรงสถานที่น้ำฝนจะตกลงมาให้ชุ่มอยู่ตลอดเวลา ในเนื้อที่ประมาณ ๓๐ โยชน์รอบสถานที่นั้น ดินเหนียวนั้นเรียกว่า นวนีตมัตติกา มีลักษณะเหมือนเนยข้นเพราะเป็นดินละเอียด รับสั่งให้ปูดินเหนียวลงบนทางที่ปูแผ่นหินไว้ บนดินเหนียวให้ปูอิฐ บนอิฐให้เทปูนหยาบ บนปูนหยาบให้ปูหินเขี้ยวหนุมาน บนหินเขี้ยวหนุมานให้ปูข่ายเหล็ก บนข่ายเหล็กให้ลาดก้อนแร่หินซึ่งมีกลิ่นหอมนำมาจากป่าหิมพานต์ บนก้อนแร่หินให้ปูแก้วผลึก บนพื้นแก้วผลึกให้ปูหิน ใช้ดินเหนียวนวนีตะผสมในการงานทุกอย่าง บนหินพระองค์รับสั่งให้ปูแผ่นทองแดงหนา ๘ นิ้ว ด้วยยางมะขวิดซึ่งผสมในน้ำเชื้อ บนแผ่นทองแดงนั้นให้ปูแผ่นเงินหนา ๗ นิ้ว โดยเอามโนศิลาหรือดินแดงผสมกับยน้ำมันงา[๑๖๓]

วิธีการสร้างพระสถูปที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์นี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาของการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของพระพุทธศาสนาในยุคต้นได้เป็นอย่างดี ภูมิปัญญาเหล่านี้คงจะได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันไปในกลุ่มพุทธศาสนิกชน

---

[๑๖๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

[๑๖๓] ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๒ - ๑๙๘.

๒) วิธีการสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปในลังกายุคแรก สันนิษฐานว่าจำลองแบบจากอินเดีย เพราะเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงพระยานาคเนรมิตพระพุทธรูปให้พระเจ้าอโศกทรงทอดพระเนตร พญานาคได้เนรมิตพระพุทธรูปดังเนื้อความว่า “

ทฺวตฺตึสลกฺขณูเปตํ อสีติพฺยญฺชนุชฺชลํ
พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ เกตุมาลาภิโสภิตํ
นิมฺมาสิ นาคราชา โส พุทฺธรูปํ มโนหรํ
ตํ ทิสฺวาติปสาทสฺส วิมฺหยสฺส จ ปูริโต...[๑๖๔]

แปลว่า นาคราชนั้นจึงเนรมิตรพระพุทธรูปอันงดงามจับใจมีพระลักษณะ ๓๒ ประการครบถ้วน รุ่งเรืองด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ เปล่งพระรัศมีแผ่ออกไปประมาณ ๑ วา มีพระเกตุมาลางดงามยิ่งนัก พระเจ้าอโศกครั้นทรงเห็นพระพุทธรูปแล้วทรงเลื่อมใสเอิบอิ่มพระราชหฤทัยยิ่งนัก...”

อย่างไรก็ตาม การสร้างพระพุทธรูปเริ่มปรากฏชัดเจนในลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย พระองค์โปรดให้สร้างพระพุทธรูปไว้ในห้องบรรจุพระธาตุ ดังปรากฏความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

โพธิปาจีนปณฺณุตฺเต ปลฺลงฺเก โกฏิอคฺฆเก
โสวณฺณพุทฺธปฏิมํ นิสีทาเปสิ ภาสุรํ...[๑๖๕]

แปลว่า พระองค์รับสั่งให้ตั้งพระพุทธรูปทองคำมีพระรัศมีสว่างไสวบนบัลลังก์อันมีราคาตั้งโกฏิ ตั้งอยู่ทิศตะวันออกแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระสรีราพยพน้อยใหญ่แห่งพระปฏิมาหลากสีด้วยรัตนะงดงามยิ่งนัก

พระพุทธรูปที่ทรงสร้างไว้นี้เป็นหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปที่เก่าแก่มากของลังกา เป็นเหตุให้ต่อมาในระยะหลังได้มีการสร้างพระพุทธรูปในลังกาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพระพุทธรูปศิลาในสมัยพระเจ้าพุทธทาส (พ.ศ. ๘๘๔) เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือมาก และได้รับการซ่อมแซมในรัชกาลของพระเจ้าธาตุเสนะ ในรัชกาลนี้พระองค์โปรดให้สร้างพระเนตรแก้วมณีทั้งคู่ที่มีค่ามาก โปรดให้สร้างพระรัศมีพระจุฬามณี ทรงทำเปลวเวียนรอบยอดพระเกศด้วยแก้วมณีสีเขียวหรือมรกตทั้งแท่ง สร้างกรอบพระเกศทองคำ พระอุณณาโลมทองคำ จีวรทองคำ ข่ายพระบาททองคำ ปทุมทองคำ ประทีปทองคำ ถวายผ้าหลากสี ทรงบูชาพระพุทธรูปศิลาองค์นี้ซึ่งตั้งในอภัยวิหาร และมีการสร้างพระพุทธรูปศิลาดำในยุคนี้ด้วย ในสมัยพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะได้มีพิธีเบิกพระเนตรพระพุทธรูปซึ่งน่าจะเป็นธรรมเนียมการเบิกพระเนตรพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชน

---

[๑๖๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

[๑๖๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔.

คัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยรูปแบบการประพันธ์ประเภทปัชชะ และยังมีลักษณะการประพันธ์แยกย่อยไปอีกตามรูปแบบของฉันทลักษณ์จำนวนมาก คัมภีร์นี้จึงมีคุณค่าทั้งด้านวรรณคดี คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านประเทืองปัญญาดังกล่าวมา เมื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เผยแผ่ไปที่ใด ผู้นำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ ย่อมนำเอาคุณค่าต่าง ๆ ที่ได้รับการบันทึกไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ไปเผยแผ่ในที่นั้น ๆ ด้วย คัมภีร์มหาวงส์จึงมีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีอื่น ๆ เฉพาะในประเทศไทยซึ่งได้รับการสืบทอดพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากลังกาโดยตรง ปรากฏอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ทั้งต่อวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทยและต่อประเพณีวัฒนธรรมไทยรายละเอียดดังจะศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์

บรรดาวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลี นอกจากพระไตรปิฎกที่เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยแล้วนั้น อาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์มหาวงศ์เป็นวรรณคดีภาษาบาลีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนา เป็นที่รู้จักแพร่หลายในประเทศไทยมานานแล้ว และมีอิทธิพลอย่างมากต่อวรรณคดีพระพุทธศาสนาในประเทศไทยทั้งที่แต่งเป็นภาษาบาลีและภาษาไทย เนื้อเรื่องของคัมภีร์มหาวงศ์ในส่วนที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลีที่แต่งในประเทศไทย คือ ตอนที่ว่าด้วย พุทธประวัติของพระศากยโคดมพุทธเจ้า เรื่องของพระพุทธเจ้าในอดีต การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป การสังคายนาพระไตรปิฎก ๓ ครั้ง และประวัติของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญในลังกาทวีป เนื้อเรื่องเหล่านี้จะปรากฏให้เห็นได้บ่อยครั้งในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ นอกจากจะมีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีในประเทศไทยแล้วยังมีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีในภูมิภาคด้วยเช่น คัมภีร์สัทธัมมสังคหะที่พระธัมมกิตติมหาสามี แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๐ แต่งเป็นร้อยกรองผสมร้อยแก้ว ในส่วนที่เป็นร้อยกรอง(คาถา)นั้น หลังจากท่านกล่าวนอบน้อมพระรัตนตรัยแล้วก็เริ่มด้วยคาถาจากคัมภีร์มหาวงศ์ เนื้อเรื่องของคัมภีร์มหาวงศ์นอกจากจะมีอิทธิพลโดยตรงต่อวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลีในประเทศไทยยังมีอิทธิพลต่อวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาพื้นเมือง เช่น ตำนานมูลศาสนา คัมภีร์อุรังคธาตุ เป็นต้น แนวการเขียนเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ที่ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป การเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้าและการมีพุทธทำนายว่าดินแดนแห่งนี้จะรุ่งเรืองไปด้วยพระพุทธศาสนาไปชั่วกาลนาน จะมีวงศ์ของพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนาสืบ ๆ ต่อไป ได้มีอิทธิพลต่อการเขียนคัมภีร์พระพุทธศาสนาในเมืองไทยทั้งสิ้น นอกจากนี้ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ยังปรากฏต่อประเพณีไทย ศิลปะและวัฒนธรรมไทยผ่านวรรณคดีที่เผยแพร่ไปยังสังคมไทย ในบทนี้จะศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ใน ๓ ประเด็นใหญ่ คือ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวรรณคดีบาลีในประเทศไทย อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทย และอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย

๔.๑ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวรรณคดีบาลีในประเทศไทย

วรรณคดีบาลีในประเทศไทยที่จะศึกษาในที่นี้ ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ คัมภีร์เหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ในเรื่องต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ อิทธิพลต่อคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

คัมภีร์ชินกาลมาลีแต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ ชาวเชียงใหม่ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลว่า ระเบียบกาลเวลาของพระชินเจ้า ต้นฉบับเป็นภาษา มคธ แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ ชาวลานนาไทย เชียงใหม่ โดยได้แต่งไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๐–๒๐๗๑ ว่าด้วยตำนานพระพุทธศาสนาตั้งแต่กาลก่อนพระพุทธศากยโคดมเสด็จอุบัติขึ้นในโลก แล้วตั้งศาสนาในชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วแผ่ศาสนามาในลังกาทวีป และเข้ามาประเทศไทย เผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้าไปในแคว้นลานนาไทยเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปถึงไหน ก็กล่าวถึงตำนานและความเป็นไปของบ้านเมืองและบุคคลสำคัญในท้องที่นั้น ๆ ไว้ด้วย โดยเฉพาะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในอาณาจักรภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสน และลำพูน เป็นต้น นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเป็นประโยชน์แก่การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และความเป็นไปของบ้านเมืองเป็นอย่างดี คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์อ้างอิงเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์จำนวนมากอาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีบาลีที่เกิดในประเทศไทยโดยได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์โดยตรง คัมภีร์ชินกาลมาลีได้คัดลอกข้อความหลายตอนจากคัมภีร์มหาวงศ์ ดังนี้

๑) การสังคายนา ๓ ครั้ง ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ บทที่ ๓ บทที่ ๔ และบทที่ ๕

๒) พระมหินทเถระมาลังกาทวีป ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ บทที่ ๑๓

๓) การอัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิมาลังกาทวีป ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๑๘ - ๑๙

๔) พระธาตุรากขวัญมาลังกาทวีป ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ บทที่ ๑๗

๕) การมาของพระธาตุเขี้ยวแก้วเบื้องขวาและพระธาตุนลาต ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์

เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๑๗ กล่าวว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระมหินทเถระบัญชาสุมนสามเณรให้ไปทูลขอพระธาตุรากขวัญจากพระเจ้าอโศก ซึ่งทรงครอบครองทั้งพระธาตุรากขวัญและพระธาตุเขี้ยวแก้วไว้ โดยให้ขอมาเฉพาะพระธาตุรากขวัญเท่านั้นและได้นำมาประดิษฐานไว้ที่เจติยบรรพต วัดถูปาราม ต่อมา ในรัชสมัยของพระเจ้าสิริ

เมฆวรรณ จึงได้มีนางพราหมณีคนหนึ่งนำพระธาตุเขี้ยวแก้วจากแคว้นกาลิงคะมายังลังกาทวีป (บทที่ ๓๕/๙๒)

คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวเนื้อความตรงกัน

๖) การสร้างมหิยังคณเจดีย์ มริจจเจดีย์ โลหปราสาท และสุวรรณมาลิกเจดีย์ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์

๔.๑.๒ อิทธิพลต่อคัมภีร์จักกวาฬทีปนี

คัมภีร์จักกวาฬทีปนี แต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์ นักปราชญ์แห่งล้านนา เมื่อมะโรง โทศก จุลศักราช ๘๘๒ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๖๓ เนื้อหาเป็นเรื่องในหมวดโลกศาสตร์ กล่าวถึงภูมิศาสตร์และคติต่างๆ ที่เกี่ยวกับโลกตามแนวทางพระพุทธศาสนา เนื้อเรื่องมีลักษณะคล้ายกับคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง แต่วิธีการแต่งแตกต่างกันเพราะผู้แต่งได้เลือกเก็บข้อความมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ มาเรียบเรียงเข้าเป็นเรื่องพร้อมทั้งแสดงแนวคิดของท่านกำกับไว้บ้างในที่นั้น ที่สำคัญคือมีการอ้างอิงคัมภีร์แล้วระบุชื่อคัมภีร์ไว้ในที่นั้นด้วยทุกแห่ง

หนังสือจักกวาฬทีปนีมีฉบับใบลานอยู่ในหอสมุดแห่งชาติทั้งหมด ๑๗ ฉบับ[๑] สำหรับฉบับที่ใช้ในงานวิจัยนี้เป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งเป็นฉบับที่มีการตรวจสอบชำระแล้วแปลไว้อย่างสมบูรณ์ และได้จัดพิมพ์รวมไว้ทั้งภาคภาษาบาลีและภาคภาษาไทย เนื้อหาในคัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้รับอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์มี ๓ เรื่อง ได้แก่

๑) เรื่องสีหลชนบท

คัมภีร์จักกวาฬทีปนีเล่าเรื่องพระเจ้าวังกะผู้ครองวังกนคร แคว้นวังกะ ได้พระธิดากษัตริย์แคว้นกาลิงคะเป็นพระอัครมเหสี ต่อมามีพระธิดาพระนามว่าสุปปเทวี ได้รับพยากรณ์ว่าจะได้ราชสีห์เป็นพระสวามี พระราชาและพระเทวีจึงทรงรังเกียจ เมื่อพระนางทรงเจริญวัยขึ้นจึงเนรเทศให้หนีไป ระหว่างทางพระนางสุปปเทวีพบกับราชสีห์และได้สมสู่กันจนมีบุตรแฝดเป็นชายหนึ่งหญิงหนึ่ง บุตรชายมีมือและเท้าเหมือนราชสีห์จึงตั้งชื่อว่าสีหพาหุ ส่วนธิดาตั้งชื่อว่าสีหสีวลี ภายหลังสีหพาหุพามารดาหนีไปอาศัยอยู่กับลุงซึ่งเป็นเสนาบดีของพระเจ้าวังกะ ราชสีห์บิดาออกตามหาและฆ่าประชาชนจนเดือดร้อนทั่วแคว้น พระราชาจึงทรงออกประกาศหาผู้จะอาสาฆ่าราชสีห์ ต่อมา สีหพาหุได้รับอาสาฆ่าราชสีห์ผู้เป็นบิดา และได้รับราชสมบัติในวังกนคร สีหพาหุได้มอบสมบัตินั้นแก่ลุงและมารดาแล้วไปสร้างสีหบุรีในลาพรัฐได้เป็นพระราชาพระนามว่าสีหพาหุ เนื้อความตอนนี้คัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้อ้างอิงเนื้อหาจากคัมภีร์มหาวงศ์และ

---

[๑] ดูรายละเอียดใน พระสิริมังคลาจารย์. **จกฺกวาฬทีปนี,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘),หน้า (๘)

ฎีกา (อยมตฺโถ สฏีเก มหาวํเส วุตฺโต)[๒] ซึ่งมีเนื้อความตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๖[๓] เป็นแต่ในที่นี้นำมาเรียบเรียงเป็นสำนวนร้อยแก้ว

๒) เรื่องทวีปเล็ก

คัมภีร์จักกวาฬทีปนีกล่าวถึงทวีปเล็กว่ามีประมาณ ๒,๐๐๐ ทวีป มีลังกาทวีปเป็นต้น เรียกว่า ปริตตทวีป คือ ทวีปเล็ก จากนั้นได้พรรณนาประวัติของลังกาทวีปโดยยกเอาคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาอ้างว่า

"เตน วุตฺตํ มหาวํเส

ลงฺกายํ วิชยนามโก กุมาโร
โอติณฺโณ ถิรมติตมฺพปณฺณิเทเส
สาลานํ ยมกคุณานมนฺตรสฺมึ
นิพฺพาตุ สยิตทิเน ตถาคตสฺสาติ"

คำแปล ด้วยเหตุนั้น ในมหาวงศ์ จึงได้กล่าวไว้ว่า

กุมารนามว่าวิชยะได้ลงสู่ฝั่งที่อติตามพปัณณิประเทศในลังกาทวีป ณ วันที่พระตถาคตทรงบรรทมเพื่อนิพพานในระหว่างต้นสาละทั้งคู่[๔]

คัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้นำเอาเนื้อหาที่เป็นคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาเรียบเรียงเป็นสำนวนร้อยแก้วกล่าวถึงประวัติของพระเจ้าวิชยะผู้เป็นปฐมกษัตริย์ลังกา ประวัติคำว่า ลังกาทวีป และคำว่า ตัมพปัณณิทวีป และยกคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาอ้างอิงอีก ๒ คาถาว่า

"วิชยปฺปมุขา สพฺเพ ตํ อุเปจฺจ อปุจฺฉิสุ
อยํ โภ โก นุ ทีโปติ ลงฺกาทีโปติ โสพฺรวีติ"

คำแปล "ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า

คนทั้งปวงมีพระวิชยะเป็นประมุขได้เข้าไปหาอุปปลปักกเทวบุตรแล้วถามว่า ท่านผู้เจริญ เกาะนี้ชื่ออะไร เทวบุตรนั้นได้ตอบว่า ชื่อลังกาทวีป"[๕]

และอีกคาถาหนึ่งว่า

---

[๒] พระสิริมังคลาจารย์. **จกฺกวาฬทีปนี**, อ้างแล้ว, หน้า ๙๐, หน้า ๓๒๙

[๓] มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘ - ๕๒

[๔] พระสิริมังคลาจารย์. **จกฺกวาฬทีปนี**, หน้า ๙๗, หน้า ๓๓๙, มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๕๒, คำว่า อติตามพปัณณิประเทศ ที่แปลไว้ในคัมภีร์จักกวาฬทีปนีนั้นเกิดจากการแยกศัพท์ผิดจึงแปลผิดไปด้วย คำว่า ถิรมติ ใช้เป็นศัพท์วิเศษณ์ของคำว่า กุมาโร ที่ถูกต้องควรแปลว่า พระวิชัยกุมารผู้มีพระปรีชาหนักแน่นข้ามขึ้นที่ลังกาอันเป็นที่อยู่ของคนที่มีฝ่ามือแดง ฎีกามหาวงศ์อธิบายว่า ถิรมตีติ ทพฺหปญฺโญ อจลปญฺโญ วา อติถิรา วา. ดู พระมหานามเถระ, วํสตฺถปฺปกาสินี มหาวํสฎีกา, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๑๘๑

[๕] พระสิริมังคลาจารย์, **จกฺกวาฬทีปนี,** หน้า ๙๘, หน้า ๓๓๙, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๕๓

“นาวาย ภูมิโมติณฺณา วิชยปฺปมุขา ตทา
กิลนฺตา ปาณินา ภูมึ อาลมฺพิย นิสีทิสุ
ตตฺถ ภูมิรโชผุฏฺฐา ตมฺพปณฺณี ยโต อหุ
โส เทโส เจว ทีโป จ ตมฺพปณฺณี นามโต อหูติ”

คำแปล “ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า

ในกาลนั้น พวกมนุษย์ลงจากเรือสู่แผ่นดิน เหน็ดเหนื่อย นั่งเท้าแผ่นดินด้วยฝ่ามือ ฝ่ามืออันละอองดินในที่นั้นแปดเปื้อนเป็นสีแดง เพราะฉะนั้น ประเทศและเกาะนั้นจึงปรากฏโดยชื่อว่า ตามพปัณณิ (แปลว่า มีฝ่ามือแดง)”[๖]

คาถาหลังนี้ มีบางคำแตกต่างไปจากคัมภีร์มหาวงศ์ คือ คำว่า ตตฺถ ภูมิรโช ผุฏฺฐา คัมภีร์มหาวงศ์เป็น ตมฺพภูมิรโชผุฏฺโฐ และบาทคาถาว่า ตมฺพปณฺณี นามโต อหู ใน คัมภีร์มหาวงศ์เป็น เตน ตนฺนามโก อหุ ส่วนคัมภีร์มหาวงศ์อักษรโรมันเป็น ตมฺพปณฺณี ตโต อหู แต่โดยเนื้อหาไม่แตกต่างกัน

๓) เรื่องมหิลาทวีป และนัคคทวีป

คัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้อ้างอิงคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

“เตน วุตฺตํ

นคฺคทีโปติ ญายิตฺถ กุมาโรกฺกนฺตทีปโก
ภริโยกฺกนฺตทีโป ตุ มหิลาทีปโก อิตีติ

คำแปล เกาะน้อยที่กุมารลง ปรากฏชื่อว่า นัคคทวีป ส่วนเกาะน้อยที่ภริยาลง ปรากฏชื่อว่า มหิลาทวีป”[๗]

คำว่า มหิลาทีปโก อิติ ในคัมภีร์มหาวงศ์ใช้เป็น มหินททีปโก อิติ ชื่อทวีปนี้ในคัมภีร์มหาวงศ์เรียกว่า มหินททวีป

ในตอนท้ายของเรื่องคัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้กล่าวว่าเรื่องนี้เป็นเพียงประวัติสังเขป ส่วนรายละเอียดให้ศึกษาจากคัมภีร์มหาวงศ์พร้อมทั้งฎีกา

๔.๑.๓ อิทธิพลต่อคัมภีร์มังคลัตถทีปนี

คัมภีร์มังคลัตถทีปนีแต่งโดยพระ ชาวเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เนื้อหาของคัมภีร์เป็นกาอธิบายมงคลสูตร ๓๘ ประการ คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ดังนี้

---

[๖] พระสิริมังคลาจารย์, **จกฺกวาฬทีปนี,** หน้า ๙๘, หน้า ๓๔๐, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๕๗

[๗] พระสิริมังคลาจารย์, **จกฺกวาฬทีปนี**, หน้า ๙๙, หน้า ๓๔๐, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๕๒

๑) คัมภีร์มังคลัตถทีปนีได้อ้างอิงเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์เมื่อกล่าวถึงพระราชประวัติของกษัตริย์ลังกาไว้ในข้อ ๙๑ ได้แก่ พระเจ้ามุฏสีวะ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้าอุตติยะ พระเจ้ามหาสีวะ พระเจ้าสูระติสสะ พระเจ้าเสนะและคุตตะ(เชื้อสายทมิฬ) พระเจ้าอเสละ พระเจ้าเอฬารทมิฬ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยซึ่งเป็นพระนัดดาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะและเป็นพระโอรสของพระเจ้ากากวัณณติสสะ[๘]

๒) คัมภีร์มังคลัตถทีปนีกล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ซึ่งทรงครองราชย์ในกรุงอนุราธปุระ ทรงกำจัดพระเจ้าเอฬารทมิฬแล้วขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๓๗๒ โดยอ้างคัมภีร์มหาวงศ์ว่า “มหาวํเส อฏฺฐวีสติมปริจฺเฉเท ทุฏฐคามณิราชวตฺถุ”[๙] แปลว่า เรื่องพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยมาปริเฉทที่ ๒๘ ในคัมภีร์มหาวงศ์[๑๐]

๓) คัมภีร์มังคลัตถทีปนี กล่าวถึงอดีตชาติของพระเจ้าอโศกโดยอ้างคัมภีร์มหาวงศ์ว่า “พ่อค้าน้ำผึ้งนั้นได้เป็นพระธรรมราชาทรงพระนามว่าอโศก ประกอบด้วยราชฤทธิ์เหล่านี้ เพราะการถวายน้ำผึ้งเพื่อเภสัช ดังพรรณนามาฉะนั้น นางกุมภทาสีแม้นั้น ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอโสกนั้น พระนามว่าอสันธิมิตตา ได้ยินว่า ข้อพระหัตถ์และพระบาท ของพระนางเกลี้ยงเกลา ไม่ปรากฏในการอื่น นอกจากการคู้เข้า เพราะผลแห่งเวยยวัจจมัยบุญกิริยาวัตถุคือการชี้ตลาด เพราะฉะนั้น พระนางจึงทรงพระ นามอสันธิมิตตา เรื่องพระเจ้าอโศกมาในคัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้น (มหาวํสาทีสุ อโสกวตฺถุ)[๑๑]

๔) เรื่องพระเจ้าโจรนาค พระเจ้ามหานาค เรื่องอำมาตย์ทั้ง ๔ ของพระเจ้าปิตุราช และเรื่องอภัยโจร คัมภีร์มังคลัตถทีปนีอ้างว่าเรื่องเหล่านี้ปรากฏพิสดารในมหาอรรถกถา[๑๒] หลักฐานในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ทำให้ทราบว่า เรื่องเหล่านี้นอกจากจะปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์แล้วยังปรากฏในคัมภีร์มหาอรรถกถาด้วย

---

[๘] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๗ – ๙๘.

[๙] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑.,พระสิริมังคลาจารย์, **มงฺคลตฺถทีปนี ปฐโม ภาโค**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๓

[๑๐] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๔.

[๑๑] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค),** อ้างแล้ว, หน้า ๓๔, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๓,** อ้างแล้ว, หน้า ๔๕

[๑๒] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค)**, หน้า ๒๐๖

๕) เรื่องพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย เรื่องที่คัมภีร์มังคลัตถทีปนีอ้างอิงจากคัมภีร์มหาวงศ์ โดยตรงคือเรื่องพระเจ้าปิตุราชหรือพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย โดยอ้างคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๔ ว่า

"เตน วุตฺตำ มหาวำสสฺส จตุตฺตึสมปริจฺเฉเท
กุฏิกฺกลมหาติสฺสตฺ- เถโร ทิสฺวา ตหึ ตุ ตำ
ภตฺตำ ปาทา อนามฏฺฐ- ปิณฺฑทานำ วิวชฺชิยาติ"[๑๓]

คำแปล

เพราะเหตุนั้น พระมหานามเถระจึงกล่าวคำเป็นคาถาไว้ในปริเฉทที่ ๓๔ แห่งคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

" ก็พระกุฏิกกลมหาติสสเถระ ได้พบพระเจ้า
ปิตุราช ในป่าใกล้เวสสคิรีวิหารนั้นแล้ว ได้เว้น
อนามัฏฐบิณฑบาตทานแล้ว ถวายพระกระยาหาร
(แด่ท้าวเธอ)" [๑๔]

เหตุการณ์ตอนพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยทรงสร้างอภัยคีรีวิหารถวายแก่พระกุฏิกกลมหาติสสเถระ คัมภีร์มังคลัตถทีปนีระบุปีพุทธศักราชไว้ชัดเจนว่า ตรงกับปี พ.ศ. ๔๔๓ กับ ๑ เดือน คัมภีร์มังคลัตถทีปนีอ้างคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

"เตน วุตฺตำ มหาวำเส
ตุมฺหากำ ปฏิสณฺฐาร- วเสนมฺเหหิ การิเต
วิหาเร เทม ตุมฺหากำ อิติ วตฺวา อทำสุ จ
เถโร สพฺพตฺถ วาเสสิ เต เต ภิกฺขู ยถารหำ
อมจฺจาทำสุ สงฺฆสฺส วิวิเธ สมณารเหติ"[๑๕]

คำแปล

เพราะฉะนั้น พระมหานามเถรเจ้า จึงกล่าวคำเป็นคาถาไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

"ก็อมาตย์เหล่านั้น เรียนว่า ด้วยอำนาจปฏิ-
สันถารของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พวกข้าพเจ้า
จึงขอถวายวิหารที่พวกข้าพเจ้าให้สร้างแล้วแก่พระผู้
เป็นเจ้าทั้งหลาย ดังนี้แล้ว ก็ได้มอบถวาย,
พระเถระ ให้ภิกษุทั้งหลายนั้น ๆ อยู่ในวิหาร

---

[๑๓] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค)**, หน้า ๒๐๙

[๑๔] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๔,** หน้า ๒๑

[๑๕] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค),** หน้า ๒๑๑

ทั้งหมดตามสมควรแล้ว, อมาตย์ทั้งหลายได้ถวาย
บริขารต่าง ๆ อันควรแก่สมณะแก่พระสงฆ์แล้ว"[๑๖]

๖) เรื่องพระเจ้าโจรนาคโอรสของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย คัมภีร์มังคลัตถทีปนีได้อ้างคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๕ ว่า

"เตน วุตฺตำ มหาวำสสฺส ปญฺจตฺตึสมปริจฺเฉเท

วฏฺฏคามณิโน ปุตฺโต โจรนาโคติ วิสฺสุโต
มหาจุพฺพสฺส รชฺชมฺหิ โจโร หุตฺวาจรี ตทา
มหาจูเฬ อุปรเต รชฺชำ กาเรสิ อาคโต
อตฺตโน โจรกาเล โส วินาสำ เยสุ นาลภิ
อฏฺฐารส วิหาเร เต วิทฺธำสาเปสิ ทุมฺมตีติ"[๑๗]

คำแปล

"เพราะเหตุนั้น พระมหานามเถระ จึงกล่าวคำเป็นคาถาไว้ในปริเฉทที่ ๓๕ แห่งคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

" ครั้งนั้น โอรสของพระเจ้าวัฏฏคามณิอภัย
ได้ประพฤติเป็นโจร ในรัชสมัยแห่งพระเจ้า
มหาจูฬิกะ ปรากฏนามว่า 'โจรนาค' เมื่อพระ
เจ้ามหาจูฬิกะทรงสละราชสมบัติแล้ว, เสด็จมา
ครองราชสมบัติ, พระองค์เป็นกษัตริย์มีพระ
ปัญญาโฉดเขลา รับสั่งให้รื้อวิหารที่พระองค์ไม่
ได้ประทับแรมในเวลาพระองค์เป็นโจรเสีย ๑๘
ตำบล"[๑๘]

๗) เรื่องงูเหลือม เป็นเรื่องที่ไม่ได้มาในคัมภีร์มหาวงศ์โดยตรง แต่คัมภีร์มังคลัตถทีปนีได้อ้างว่าปรากฏในคัมภีร์ฎีกามหาวงศ์มีเนื้อความย่อว่า ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า งูเหลือมตัวหนึ่งได้ฟังเสียงท่องอายตนกถาในคัมภีร์อภิธรรมของภิกษุ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ ในสมัยพระพุทธเจ้าของเรา หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์ แล้วบวชเป็นอาชีวกชื่อชนโสณะ ได้อยู่ประจำตระกูลของพระนางธรรมาซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพินทุสาร ขณะนั้น พระนางกำลังทรงพระครรภ์พระเจ้าอโศก เขาได้เป็นผู้ทำนายพระลักษณะของพระกุมารแด่พระเจ้าพินทุสารและพระนางธรรมาเทวี ภายหลังเมื่อ

---

[๑๖] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๔,** หน้า ๒๔.

[๑๗] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค),** หน้า ๒๑๒.

[๑๘] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๔,** หน้า ๒๖.

พระเจ้าอโศกได้เสวยราชสมบัติได้ทรงสักการะแก่ชนโสณะ เขาได้พบกับพระอัสสคุตตเถระและได้ฟังอายตนกถาจึงขอบวชแล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ในตอนท้ายเรื่อง คัมภีร์มังคลัตถทีปนีกล่าวว่า เรื่องงูเหลือมมาในฎีกาคัมภีร์มหาวงศ์ (มหาวํสฏีกายํ อชครวตฺถุ)[๑๙]

๔.๑.๔ อิทธิพลต่อคัมภีร์สังคีติยวงศ์

คัมภีร์สังคีติยวงศ์ สังคีติยวงศ์ แปลว่า วงศ์แห่งการสังคายนา สมเด็จพระพนรัตนวัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ (องค์ที่เป็นพระอาจารย์สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส) แต่งขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้นฉบับแต่งเป็นภาษามคธ บอกเวลาในการแต่งว่า แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ เนื้อหาว่าด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัย เริ่มแต่ปฐมสังคายนา สังคายนาครั้งที่ ๒-๓ จนถึงพระพุทธศาสนาได้มาจากลังกามาประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศไทย และมีเรื่องพระราชพงศาวดารที่ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย และในสยามประเทศตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นหนังสือแนวพุทธศาสนประวัติกับพงศาวดารบ้านเมืองประกอบกัน มีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาหลายแห่งอ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ ส่วนมากเป็นการนำเนื้อความที่เป็นคาถามาเรียบเรียงเป็นสำนวนร้อยแก้วแล้วยกคาถาบางแห่งขึ้นมาอ้างอิง เช่น กล่าวว่า “เตน วุตฺตํ มหาวํเส....” แปลว่า “เหตุนั้น พระโบราณาจารย์จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า...” เนื้อหาที่คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้นำมาจากคัมภีร์มหาวงศ์ มีดังนี้

๑) เรื่องปฐมสังคีติกถา

ปฐมสังคีติกถาว่าด้วยเรื่องพระมหากัสสปเถระประชุมพระสงฆ์ ๕๐๐ ทำสังคายนาครั้งแรก คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้นำคาถาจากคัมภีร์มหาวงศ์มาอ้างอิงหลายแห่งว่า

“เตน วุตฺตํ มหาวํเส

สตฺตสตสหสฺสานิ เตสุ ปาโมกฺขภิกฺขโว
เถโร มหากสฺสโป จ สงฺฆตฺเถโร ตทา อหุ
สรีรธาตุกิจฺจานิ สตฺถุ เถโรปิ กริยาติ

คำแปล เหตุนั้น พระโปราณาจารย์เจ้ากล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า
กาลครั้งนั้น พระมหากัสสปเถรเจ้าเป็นสังฆเถระผู้เฒ่า
เป็นประธานแก่ภิกษุทั้งหลาย ๗ แสน พระเถระเจ้า
ได้ทำกิจของพระสรีระธาตุแห่งสมเด็จพระศาสดาเจ้า”[๒๐]

---

[๑๙] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค),** หน้า ๓๑๔

[๒๐] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖, คำแปลของคัมภีร์

ในคาถานี้ สองบาทคาถาว่า “สรีรธาตุกิจฺจานิ สตฺถุ เถโรปิ กริยา” แตกต่างจากเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ที่ใช้เป็น “สตฺถุ สรีรสารีร- ธาตุกิจฺจานิ การิย”

อีกแห่งหนึ่ง

“เตน วุตฺตำ มหาวำเส

อาสาฬฺหสุกฺกปกฺขมฺหิ สุกฺกปกฺขตฺถติตฺถิกา
อุปาคมุ ราชคหำ สมฺปุณฺณจตุปจฺจยำ
ตตฺเถว วสฺสูปคตา เต มหากสฺสปาทโย
เถรา ถิรคุณูเปตา สมฺพุทฺธปตฺถโกวิทา
วสฺสานำ ปฐมำ มาสำ สพฺพเสนาสเนสุปิ
กาเรตฺวา ปฏิสงฺขารำ วตฺวา อชาตสตฺตุโนติ”

คำแปล เหตุดังนั้นพระโปราณาจารย์เจ้าจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ว่า ในอาสาฬหศุกลปักษ์ เป็นศุกลปักษดิถี พระเถระทั้งหลายพากันไปสู่เมืองราชคฤห์อันสมบูรณ์ด้วยจตุปัจจัย พระเถระเจ้าทั้งหลายพากันเข้าวรรษาในเมืองราชคฤห์ พระเถระเจ้าทั้งหลายนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นอาทิเป็นผู้ทรงคุณมั่นคง เป็นผู้ฉลาด เป็นองค์ที่สมเด็จพระสัมพุทธเจ้ายกย่องแล้ว ในฤดูฝนเดือนต้นได้พากันทำการขวนขวายในเสนาสนะทั้งปวงแลทำการปฏิสังขรณ์แล้วก็ได้ทูลถวายพระพรแด่สมเด็จพระเจ้าอชาตสัตตุราช”[๒๑]

ในคาถานี้คำว่า สมฺพุทฺธปตฺถโกวิทา ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็น สมฺพุทฺธมตโกวิทา สองบาทคาถาว่า กาเรตฺวา ปฏิสงฺขารำ วตฺวา อชาตสตฺตุโน ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็น กาเรสุ ปฏิสงฺขารำ วตฺวานาชาตสตฺตุโน

อีกแห่งหนึ่ง

“เตน วุตฺตำ มหาวำเส

เถรานำ สุปณฺณตฺตำ อาสิ ตตฺถ มหารหำ
ตสฺมึ มณฺฑปมชฺฌมฺหิ ปุรตฺถาภิมุขมุตฺตมำ
ธมฺมาสนำ สุปณฺณตฺตำ อโหสิ สุคตารหำ
ราชา โรจยิ เถรานำ กมฺมำ เม นิฏฺฐิตำ อิติ

คำแปล เหตุดังนั้น พระโปราณาจารย์เจ้ากล่าวไว้ในพระคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

ต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะคงไว้ตามต้นฉบับเดิมทุกฉบับ, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๒.

[๒๑] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** อ้างแล้ว, หน้า ๒๐, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๓.

เถรอาสน์อันจักแต่งตั้งอย่างงดงามเป็นมหารหะ ได้ประดิษฐาน
อยู่ในท่ามกลางมณฑป เบื้องหน้าตรงทิศตะวันออกอันเป็นอุดมทิศ
ธรรมาสน์ที่จัดแต่งตั้งอย่างงามควรเป็นสุคตารหะ พระราชาเจ้า
ได้บอกแก่พระมหาเถระทั้งหลายให้ทราบแล้วว่าการงานที่โยมทำ
สำเร็จแล้ว"[๒๒]

ในคาถานี้มีแปลกกันเล็กน้อย คือ สองบาทคาถาว่า ตสฺมึ มณฺฑปมชฺฌมฺหิ ปุรตฺถาภิมุขมุตฺตมํ คัมภีร์มหาวงศ์เป็น ตสฺมึ มณฺฑปมชฺฌสฺมึ ปุรตฺถามุขมุตฺตมํ และคำว่า "กมฺมํ เม" ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็น "กมฺมํ โน"

อีกแห่งหนึ่ง

"เตนาหุ โปราณา

มหากสฺสปตฺเถโร จ วินยํ ปุจฺฉิตุ สยํ
สมฺมนุปาลิตฺเถโร จ วิสชฺเชตุ ตเถว จ

คำแปล เหตุนั้น พระโปราณาจารย์เจ้าจึงกล่าวคาถาว่าพระมหากัสสปเถระเจ้า ได้สมมติเพื่อจะถามพระวินัยด้วยตนเอง พระอุบาลีเถระเจ้าก็สมมุติตนเพื่อจะวิสัชนาด้วยตนเหมือนกัน"[๒๓]

คาถานี้ดัดแปลงจากคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

"มหาเถโร สกตฺตานํ วินยํ ปุจฺฉิตุ สยํ
สมฺมนฺนุปาลิเถโร จ วิสฺสชฺเชตุ ตเมว ตุ"

๒) เรื่องทุติยสังคีติกถา

ทุติยสังคีติกถาว่าด้วยเรื่องพระยสเถระประชุมพระอรหันต์ ๗๐๐ ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้คัดลอกคาถามาจากคัมภีร์มหาวงศ์ ๑ แห่งโดยเรียกผู้ประพันธ์คัมภีร์มหาวงศ์ว่าพระโบราณาจารย์ ดังนี้

"เตนาหุ โปราณา

อตีเต ทสเม วสฺเส กาลาโสกสฺส ราชิโน
สมฺพุทฺธปรินิพฺพานา เอวํ วสฺสสตํ อหุ
ตทา เวสาลิกา ภิกฺขู อเนกา วชฺชีปุตฺตกา
ทส วตฺถูนิ ทีเปสุ กปฺปนฺตีติ อลชฺชิโน"

---

[๒๒] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๒๐, มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๔.

[๒๓] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๒๒, มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๔.

คำแปล เหตุนั้น พระโบราณาจารย์จึงกล่าวคาถาว่า

ในปีที่ ๑๐ แห่งรัชกาลของพระเจ้ากาลาโศกล่วงแล้ว ตั้ง
แต่พระพุทธองค์ปรินิพพานมาได้ ๑๐๐ ปีพอดี ครั้งนั้นมีภิกษุ
ชาวเมืองเวสาลีเป็นอันมากเป็นชาติวัชชีบุตรพวกอลัชชี
ได้สำแดงวัตถุทั้งหลาย ๑๐ ที่ไม่ควรว่าควร”[๒๔]

คาถาที่นำมาอ้างอิงนี้ ผู้ประพันธ์คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้นำคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาอ้าง แต่ได้ตัดเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับรายละเอียดของวัตถุ ๑๐ ประการออกไป จึงไม่ระบุคำว่า มหาวำเส กำกับไว้

๓) เรื่องตติยสังคีติกถา

เรื่องตติยสังคีติกถาว่าด้วยเรื่องพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระประชุมพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้คัดลอกคาถามาจากคัมภีร์มหาวงศ์หลายแห่ง คือ

“เตนาหุ โปราณา

วินฺทุสารปุตฺตา อเหสุ สตๆ เอโก ภวิสฺสติ
อโสโก อาสิ เตสๆ ตุ ปุญฺญเตโช มหิทฺธิโก

คำแปล เหตุนั้นพระโปราณาจารย์เจ้ากล่าวคาถาประพันธ์ไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ว่า

พระราชบุตรของพระเจ้าพินทุสารมี ๑๐๑ องค์ ครั้งนั้น
พระเจ้าอโศกราชมีบุญทรงเดชทรงฤทธิ์กว่าพระกุมารเหล่านั้น”[๒๕]

อีกแห่งหนึ่ง ตอนพรรณนาคุณของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้ประพันธ์คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้ยกคาถาบางส่วนในคัมภีร์มหาวงศ์มาอ้างอิงโดยปรับสำนวนเล็กน้อยว่า

“เตนาหุ โปราณา

....
....
อคฺคิว ปากโฏ อาสิ จนฺโทว สุริโย จ โส
โลโก ตสฺส วโจ มญฺญิ สมฺพุทฺธสฺส วโจ วิย”

---

[๒๔] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๒๖, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๖

[๒๕] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๒๙, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๓

คำแปล เหตุนั้นพระโปราณาจารย์เจ้ากล่าวประพันธ์ไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ว่า

....

....

พระผู้เป็นเจ้าปรากฏโพลงดังแสงเพลิง ถ้ามิดังนั้นก็ดังพระจันทร์

พระอาทิตย์ ชาวโลกจึงมีความสำคัญมั่นหมายพากันนับถือ

ถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าราวกะว่าพระพุทธพจน์ฉะนั้น[๒๖]

ในคัมภีร์มหาวงศ์มีเนื้อความแตกต่างกันเล็กน้อยว่า “อตีว ปากโฏ อาสิ จนฺโทว สุริโยว โส”

อีกแห่งหนึ่ง คาถาว่า

“สทฺธึ ภิกฺขุสหสฺเสน รกฺขิยา โสกราชิโน

อยํ นวหิ มาเสนหิ ธมฺมสงฺคีติ นิฏฺฐิตา

คำแปล การทำสังคีติครั้งนี้ได้พระเจ้าอโศกเป็นอารักขา ภิกษุทั้งพัน ๙ เดือนสำเร็จบริบูรณ์”[๒๗]

ในบาทแรกของคาถานี้ คัมภีร์มหาวงศ์ใช้เป็น “เอวํ ภิกฺขุสหสฺเสน” จะเห็นได้ว่าผู้แต่งคัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้เปลี่ยนสำนวนเพียงเล็กน้อย

ตอนที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ และประวัติพระมหินทเถระ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้อ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ ๑๑ แห่ง โดยใช้คำว่า “เตน วุตฺตํ มหาวํเส” บ้าง “วุตฺตปิ เจตฺ มหาวํเส” บ้าง โดยคัดลอกคาถามาจากบทที่ ๑๒ และบทที่ ๑๓ ของคัมภีร์มหาวงศ์ประมาณ ๖๘ คาถา[๒๘] ซึ่งเป็นตอนที่มีการอ้างอิงคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มากที่สุด ผู้แต่งคัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้แก้ไขสำนวนคาถาบางแห่งให้สั้นลงบางแห่งปรับแก้เพียงเล็กน้อยแล้วแต่งสำนวนร้อยแก้วสลับไปมากับคาถาที่ยกมาอ้างอิงจนกระทั่งจบตอน ตัวอย่างเช่น

“เตน วุตฺตํ มหาวํเส

เถโร โมคฺคลลีปุตฺโต โส ชินสาสนโชตโก

นิฏฺฐาเปตฺวาน สงฺคตึ เปกฺขมาโน อนาคตํ

---

[๒๖] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๓๐ - ๓๑, มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๖

[๒๗] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๓๔, มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๔๗

[๒๘] ดูรายละเอียดใน ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๓๕ – ๔๗, มหานามาทิ, **มหาวํโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๘๑ - ๘๘

สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ปจฺจนฺเตสุ อเปกฺขิย
เปเสสิ กตฺติเก มาเส เต เต เถเร ตหึ ตหึ
เถรำ กสฺมิรคนฺธารำ มชฺฌนฺติกมเปสยิ
ปติฏฺฐาเปหิ ตตฺเถว รฏฺฐสฺมึ สาสนำ อิติ"[๒๙]

ในคาถาเหล่านี้ คัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงรายชื่อพระสมณทูตครบทั้งหมด แต่ผู้แต่งคัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้ตัดรายชื่อพระสมณทูตองค์อื่น ๆ ออกไปแล้วเพิ่มสองบาทคาถาสุดท้ายเข้ามาแทน

๔) เรื่องจตุตถสังคีติกถา

เรื่องจตุตถสังคีติกถาว่าด้วยพระมหินทเถระประชุมพระอรหันต์ทั้งหลายทำสังคายนาครั้งที่ ๔ คัมภีร์สังคีติยวงศ์อ้างคัมภีร์มหาวงศ์โดยใช้คำว่า "เตน วุตฺตำ มหาวำเส" จำนวน ๔ แห่ง และได้คัดลอกคาถามาจากคัมภีร์มหาวงศ์โดยแก้ไขสำนวนเล็กน้อย เช่น

"เตน วุตฺตำ มหาวำเส
ตมตฺถำ จินฺติตำ รญฺญา เถโร ญตฺวา ตมพฺรวิ
สุโณหิ มยำ มหาราช ธมฺมราชสฺส สาวกา
ตเวว อนุกมฺปาย ชมฺพุทีปา อิธาคตา

คำแปล เหตุนั้นพระโปราณาจารย์เจ้าจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ว่า
เมื่อพระราชาคำนึงเหตุการณ์อยู่ พระเถระเจ้าครั้นทราบแล้ว
ก็ถวายพระพรว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทราบเถิดว่า
อาตมาเป็นสาวกของพระเจ้าธรรมราชแล อาตมภาพมาจากชมพูทวีป
เพื่อจะให้สำเร็จความประสงค์ของพระองค์"[๓๐]

ในคาถานี้ สองบาทคาถาแรกไม่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ แต่ผู้แต่งคัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้สรุปความในคัมภีร์มหาวงศ์แล้วแต่งขึ้นใหม่ และคำว่า "สุโณหิ มยำ" ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็น "สมณา มยำ"

๕) เรื่องปัญจมสังคีติกถา

ปัญจมสังคีติกถาว่าด้วยพระภิกษุสงฆ์ประชุมกันสาธยายพระธรรมวินัยแลยกขึ้นสู่ใบลานเป็นสังคายนาครั้งที่ ๕ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้คัดลอกคาถามาจากคัมภีร์มหาวงศ์บางแห่งและมีการแก้ไขเล็กน้อย ดังนี้

---

[๒๙] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๓๕, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๘๑ - ๘๒

[๓๐] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๔๙ - ๕๐, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๘๙

“ปิฏกตฺตยปาลิญจ ตสฺส อฏฺฐกถญจ ตำ
มุขปาเฐน อาเนสุ สพฺเพ ภิกฺขู มหามตี
คำแปล ภิกษุทั้งปวงล้วนเป็นมหามติมีความรู้มาก
ได้พากันทรงจำและนำพระบาลีปิฎกไตร และพระ
อรรถกถามาแล้วโดยมุขปาฐ”[๓๑]

คาถานี้ในคัมภีร์มหาวงศ์แตกต่างกันเล็กน้อยดังคาถาว่า

“ปิฏกตฺตยปาพิญจ ตสฺสา อฏฺฐกถาปิ จ
มุขปาเฐน อาเนสุ ปุพฺเพ ภิกฺขู มหามตี

อีกแห่งหนึ่งว่า

“วฏฺฏคามิณี อภโย ลงฺการชฺชำ อการยิ
อิติ ทฺวาทสวสฺสานิ ปญจ วสฺสานิ อานิโต
คำแปล ฝ่ายพระยาวัฏฏคามิณีอภัยได้เสวยราชย์ในลังกาทวีป
ได้ ๑๒ ปี ดังนี้ ได้นำคือบำรุงพระศาสนามา ๕ ปี”[๓๒]

ในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวไว้ว่า

“วฏฺฏคามณิ อภโย ราชา รชฺชมการยิ
อิติ ทฺวาทสวสฺสานิ ปญจมาเสสุ อาทิโต”
คำแปล ฝ่ายพระยาวัฏฏคามณีอภัยเสวยราชย์ได้ ๑๒ ปี กับ ๕ เดือน
นับแต่ครั้งแรก”

จะเห็นได้ว่าเนื้อความในคัมภีร์สังคีติยวงศ์กับคัมภีร์มหาวงศ์ขัดแย้งกัน ตามคัมภีร์สังคีติยวงศ์พระยาวัฏฏคามณีอภัยเสวยราชย์ได้ ๑๒ ปี ได้บำรุงพระพุทธศาสนา ๕ ปี ส่วนในคัมภีร์มหาวงศ์พระองค์เสวยได้ ๑๒ ปี กับ ๕ เดือน เมื่อตรวจสอบกับคัมภีร์วังสัตถัปปกาสินี มหาวังสฎีกา ท่านอธิบายว่า อิติ ทฺวาทสวสฺสานิ ปญจมาเสสุ อาทิโตติ เอวำ วุตฺตปฺปกาเรน โส ราชา ทุติยอภิเษกโต โอรำ ทฺวาทส วสฺสานิ จ อาทิโต ปญจสุ มาเสสุ จ รชชำ การยีติ อตฺโถ” แปลอธิบายความได้ว่า พระราชานั้นทรงเสวยราชย์ ๑๒ ปี นับแต่การอภิเษกครั้งที่ ๒ และ ๕ เดือน (ที่ทรงเสวยราชย์) นับแต่ครั้งแรก ดังนั้น ความหมายของคาถานี้ในทั้งสองคัมภีร์จึงแตกต่างกันมาก

---

[๓๑] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๕๙, มหานามาทิ, **มหาวังโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๓๕

[๓๒] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๕๙, มหานามาทิ, **มหาวังโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๓๖

๖) เรื่องปิฏกัตตยเลขนา

เรื่องการจารพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นสังคายนาครั้งที่ ๖ พระพุทธโฆษาแปลธรรมลังกา คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้คัดลอกคาถามาจากคัมภีร์มหาวงศ์แห่งเดียวความว่า

“เตนาหุ โปราณา

โพธิมณฺฑลสมีปมฺหิ ชาโต พฺราหฺมณมาณโว
วิชฺชาสิปฺปกุลาทีหิ ตีสุ เวเทสุ ปารคู
อุปสมฺปาทยิตฺวา โส อุคฺคณฺหิ ปิฏกตฺตยํ
อคฺคีว ปากโต อาสิ จนฺโทว สุริโยว โส
พุทฺธสฺส วิย คมฺภีรํ โฆสตฺตานํ วิยากรํ
พุทฺธโฆโสติ โส โหติ พุทฺโธ วิย มหีตเล

คำแปล เหตุนั้น พระโบราณาจารย์เจ้าจึงกล่าวเป็นคาถาไว้ว่า

โพธิมณฺฑลสมีปมฺหิ เป็นอาทิว่า มีพรหมณ์มาณพได้เกิดแล้ว
ในสถานที่ใกล้แต่พระโพธิมณฑล ได้คัมภีร์ไตรเพท รู้จบ
มีวิชาศิลปะกุลเป็นต้น ฯลฯ พระผู้เป็นเจ้านั้นทรงอาการอันกึกก้อง
ลึกซึ้งราวกับสมเด็จพระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏคุณนามว่าพระพุทธโฆสะ
ดังนี้ราวกับองค์สมเด็จพระชินสีห์พุทธเจ้า (ครั้งเสด็จอยู่)ในพื้นแผ่นดิน
ก็ปานกัน”[๓๓]

คาถาที่ ๑ และที่ ๓ ท่านได้นำมาจากคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๓๗ ข้อ ๒๑๕ และข้อ ๒๒๔ โดยได้แก้ไขเล็กน้อยดังเนื้อความคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

“โพธิมณฺฑลสมีปมฺหิ ชาโต พฺราหฺมณมาณโว
วิชฺชาสิปฺปกลาเวที ตีสุ เวเทสุ ปารคู
....
....
พุทฺธสฺส วิย คมฺภีร- โฆสตฺตา นำ วิยากรุ
พุทฺธโฆโสติ โฆโส หิ พุทฺโธ วิย มหีตเล”[๓๔]

คำแปล พราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งเกิดในสถานที่ใกล้กับโพธิมณฑล
เป็นผู้รู้วิชา รู้ศิลปะ และวิชากล เรียนจบไตรเพท

---

[๓๓] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๖๒ - ๖๓, มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๘๘ -๒๘๙

[๓๔] **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๘๘ -๒๘๙

....

....

เพราะท่านประกาศธรรมได้ลึกซึ้งดุจการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า
มวลปราชญ์จึงขนานนามท่านว่า พุทธโฆสะ แท้จริง พุทธโฆสะ
เป็นประดุจพระพุทธเจ้ายังประทับอยู่บนพื้นแผ่นดินทีเดียว

๗) เรื่องสัตตมธัมมวินัยสังคหะ

เรื่องนี้ว่าด้วยการกระทำอรรถวรรณนา คือแต่งคัมภีร์ฎีกาอธิบายเนื้อความอรรถกถานับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๗ คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้เรียบเรียงเนื้อหาจากคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๗๖ โดยกล่าวถึงพระเจ้าปรักกมพาหุโปรดให้พระมหากัสสปเถระทำอรรถวรรณนาพระไตรปิฎกและการแต่งคัมภีร์ฎีกา[๓๕] แต่มีข้อที่ควรสังเกตคือ พระเจ้าปรักกมพาหุองค์ที่โปรดให้เขียนคัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์ฎีกานั้นทรงครองราชย์ประมาณ ปี ๑๙๕๓[๓๖]

๘) เรื่องลังกาทีปราชวงศ์

เรื่องนี้คัมภีร์สังคีติยวงศ์พรรณนาความไว้ในปริเฉทที่ ๓ ลังกาทีปราชวงศ์ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พรรณนาความตั้งแต่พระมหินทเถระให้สามเณรสุมนะไปเชิญพระรากขวัญเบื้องขวาจากดาวดึงส์มาสู่ลังกาทวีป พระสังฆมิตตาเถรีเชิญพระโพธิพฤกษ์มาสู่ลังกา พระมหินทเถระเข้าสู่พระนิพพาน เรื่องประดิษฐานพระทันตธาตุเบื้องขวา เรื่องพระนลาฏเสด็จมาลังกา เรื่องสร้างหมิยังคณสถูป เรื่องสร้างพระมริจจเจดีย์ เรื่องสร้างโลหปราสาท เรื่องสร้างพระสุวรรณมาลิกเจดีย์ เรื่องโปฏฐการุพหสังคีติคือพระอรหันต์ ๗๐๐ องค์จารพระพุทธวจนะขึ้นสู่ใบลาน และเรื่องราชวงศ์กถาและประดิษฐานพระศาสนา เรื่องเหล่านี้คัมภีร์สังคีติยวงศ์ได้นำเอาคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาเรียบเรียงด้วยสำนวนร้อยแก้วแล้วยกคาถาบางบทขึ้นมาอ้างเป็นระยะสลับกันไปตลอดปริเฉท บางคาถาก็มีการปรับเปลี่ยนเล็กน้อย เช่น

“ตสฺสจฺจเยน กนิฏฺโฐ โส อุตฺตโย อิติ วิสฺสุโต
มุฏฺฐสิวสฺส ภูปสฺส ปุตฺโต รชฺชมการยิ

คำแปล เมื่อพระราชาเทวานัมปิยดิสเสด็จล่วงลับไปแล้วนั้น
พระกนิษฐาปรากฏพระนามว่าอุตติยะเป็นราชบุตร

---

[๓๕] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๗๕, มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๐๗

[๓๖] **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๓๐๖

พระภูปมุฏฐสิวะได้เสวยราชย์[๓๗]

ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็น

“ตสฺสจฺจเย ตำ กนิฏฺโฐ อุตฺตโย อิติ วิสฺสุโต

ราชปุตฺโต อปุตฺตำ ตำ รชฺชำ กาเรสิ สาธุกำ”[๓๘]

คำแปล เมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะนั้นสวรรคต

พระราชโอรสทรงพระนามว่าอุตติยะผู้เป็นพระกนิฏฐภาดาของพระองค์

ได้เสวยราชสมบัติซึ่งปราศจากพระราชโอรส (สืบทอด) นั้นอย่างดี

จากนั้นได้เรียบเรียงเป็นร้อยแก้วว่า “ในปีที่ ๘ แห่งการมีชัยของพระราชาอุตติยราชนั้น พระเถระเจ้ามหามหินทผู้ทำเกาะลังกาให้เจริญสำนักอยู่ ณ เจติยบรรพต ภายในพรรษา เสด็จปรินิพพาน ณ วันดิถีที่ ๘ ศุกรปักษ์ของเดือนอัสสยุชมาส อันประกอบด้วยฤกษ์อัสสยุช”[๓๙] เหตุการณ์นี้เรียบเรียงจากบทที่ ๒๐ แห่งคัมภีร์มหาวงศ์ เรื่องการสร้างปราสาทได้อ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ว่า “มหาวำสาทีสุ วุตฺตำ”[๔๐] แปลว่า เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายมีคัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้น เรื่องอื่น ๆ ได้มีการเก็บความจากคาถาในคัมภีร์มหาวงศ์มาเรียบเรียงจนจบปริจเฉท

๙) เรื่องพระพุทธทันตธาตุไปประดิษฐานในประเทศต่าง ๆ

กล่าวถึงพระวามทันตธาตุไปประดิษฐานในลังกาทวีป ในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวแต่เพียงว่า “ในปีที่ ๙ แห่งรัชสมัยของพระเจ้าสิริเมฆวรรณ โอรสของพระเจ้ามหาเสนะ มีนางพราหมณีคนหนึ่งนำพระธาตุเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าจากแคว้นกาลิงคะมาไว้ที่ลังกาทวีป พระเจ้าแผ่นดินทรงรับพระธาตุเขี้ยวแก้วตามวิธีที่ท่านบรรยายไว้ในทาฐาธาตุวงศ์”[๔๑] คัมภีร์สังคีติวงศ์ได้กล่าวอนุปุพพิกถา เล่าความเป็นมาของพระทันตธาตุแต่เริ่มต้น และกล่าวถึงทันตกุมารพระโอรสของพระเจ้าคุหสีวะผู้ครองทันตปุรนคร หนีภัยสงครามพร้อมกับพระชายานำพระทันตธาตุไปยังลังกาทวีป แต่คัมภีร์สังคีติยวงศ์เรียกพระนามกษัตริย์ลังกาว่า กิตติสิริเมฆ ซึ่งเป็นพระนามที่ไม่ตรงกันความว่า ”ตถา กิร มหาเสนรญฺโญ ปุตฺโต กิตฺติสิริเมโฆ นาม

---

[๓๗] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๘๕, มหานามาทิ, **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๔๐.

[๓๘] **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๔๐.

[๓๙] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๘๕.

[๔๐] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๑๐๑.

[๔๑] **มหาวำโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๗๘.

ราชา นวพฺพสฺสาภิเสโก อโหสิ ครั้งนั้น พระราชาทรงพระนามว่ากิตติสิริเมฆ พระราชบุตรของพระมหาเสนราชอภิเษกได้ ๙ ปี”[๔๒]

๑๐) เรื่องพระพุทธทัตตะกับพระพุทธโฆษาจารย์

กล่าวถึงประวัติพระพุทธทัตตะและพระพุทธโฆษาจารย์ว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงขึ้นชื่อลือชาในชมพูทวีป และว่าในพระเถระทั้ง ๒ องค์นั้น พระพุทธทัตตาจารย์ได้ไปลังกาทวีป ได้ร้อยกรองพระคัมภีร์ ๓ คัมภีร์ คือชินาลังการ ๑ ทันตธาตุนิทาน ๑ โพธิวงศ์ ๑ แล้วก็กลับ ขณะพระพุทธโฆษเถระเดินทางไปแปลสีหลภาษาที่เกาะลังกาแล้วนำพระธาตุมาประดิษฐานไว้ในชมพูทวีป[๔๓]มาก เมื่อท่านมาในชมพูทวีปได้ทำคัมภีร์คืออภิธรรมาวตาร ๑ กับอุตตรวินิจฉัย ๑ มธุรัตถวิลาสินี ๑ อรรถกถาพุทธวงศ์ ๑ ส่วนพระพุทธโฆษาจารย์เมื่อไปเกาะลังกาเพื่อแปลคำพระพุทธศาสนาจากสิงหลภาษาได้พบกับพุทธทัตตาจารย์ในกลางทะเล และท่านได้แปลคำสอนที่พระหินทเถระเจ้าได้รวบรวมกล่าวไว้ในสิงหลภาษามาเป็นภาษามคธดังปรากฏในพุทธโฆษาจริยนิทานสืบ ๆ กันมา[๔๔] ในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงกำเนิดพระพุทธโฆษาจารย์ไว้มากกว่าคัมภีร์สังคีติยวงศ์แต่ไม่มีประวัติพระพุทธทัตตะ คัมภีร์สังคีติยงศ์คงจะนำมาจากคัมภีร์ชินาลังการซึ่งเป็นผลงานของพระพุทธทัตตะ

๔.๑.๕ อิทธิพลต่อคัมภีร์ปฐมสมโพธิ

คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา เป็นหนังสือแสดงประวัติพระพุทธเจ้าโดยละเอียด พระปฐมสมโพธิกถา มี ๒ สำนวน คือ สำนวนที่ ๑ มี ๒๒ ปริจเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สถานที่แต่ง และเวลาที่แต่ง เป็นสำนวนเก่า สำนวนที่ ๒ มี ๒๙ ปริจเฉท แต่ผู้แต่งบอกไว้ท้ายเรื่องว่ามี ๓๐ ปริจเฉท ในฉบับอักษรไทยไม่ได้แบ่งเป็นภาคจึงลดเหลือ ๒๙ ปริจเฉท สำนวนที่ ๒ นี้ สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์โดยอาศัยปฐมสมโพธิภาษาบาลีเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นแนว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ ทรงพระนิพนธ์ตามคำอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิชิต แต่ครั้งยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และสำเร็จบริบูรณ์ในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘[๔๕]

---

[๔๒] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๑๒๔, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๗๔, หน้า ๒๗๘.

[๔๓] ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๑๒๔, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๗๔, หน้า ๒๗๘.

[๔๔] ดู ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ สังคีติยวงศ์,** หน้า ๑๒๗, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๘๘.

[๔๕] สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๑.

การลำดับเนื้อหาของเรื่องเริ่มแต่การวิวาหะของกษัตริย์ศากยวงศ์ พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต การประสูติจากพระครรภ์ การทำนายพระลักษณะ การได้รับราชาภิเษก การเสด็จออกบรรพชา การบำเพ็ญทุกกรกิริยา นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส การผจญมาร การตรัสรู้ เป็นต้น จนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานและการอันตรธานของพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถามีเนื้อหาหลายตอนที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์โดยเฉพาะการลำดับเรื่องในแต่ละปริจเฉทมีลักษณะคล้ายกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์ปริจเฉทที่ ๓๐ ตอน สร้างห้องพระบรมสารีริกธาตุ

คัมภีร์มหาวงศ์บรรยายห้องพระบรมสารีริกธาตุไว้ว่า ในห้องพระธาตุนั้น พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงประดิษฐานภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ตรงกลาง ตั้งพระพุทธรูปทองคำไว้ทิศตะวันออกแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ มีรูปท้าวมหาพรหมประทับยืนถือฉัตรเงิน ท้าวสักกะประทับยืนประทานน้ำอภิเษกด้วยสังข์วิชยุตระ ปัญจสิขเทพบุตรยืนถือพิณ กาพนาคมีนางนาคฟ้อนรำห้อมล้อม มารมีมือ ๑,๐๐๐ มือขี่ช้างพร้อมด้วยบริวาร ทิศที่เหลือ ๓ ทิศ ตั้งบัลลังก์มูลค่าอย่างละโกฏิเหมือนบัลลังก์ทิศตะวันออก ทรงปูลาดพระแท่นบรรทมมีมูลค่า ๑ โกฏิประดับด้วยแก้วนานาชนิด ให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่ด้านหัวพระแท่นบรรทม แล้วรับสั่งให้สร้างสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง ในตำแหน่งต่าง ๆ โปรดให้สร้างรูปท้าวมหาพรหมทูลอาราธนา การแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ยสกุลบุตรบรรพชา ภัททวัคคีย์บรรพชา การทรมานชฎิล พระเจ้าพิมพิสารเสด็จเข้าเฝ้า การเสด็จเข้าสู่กรุงราชคฤห์ การรับพระเวพุวัน พระอสีติมหาสาวก การเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ จงกรมแก้วในกรุงกบิลพัสดุ์ พระราหุลกุมารและพระนันทกุมารบรรพชา การรับวัดพระเชตวัน ยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง การแสดงอภิธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปาฏิหาริย์เสด็จลงจากเทวโลก สมาคมถามปัญหาพระเถระ มหาสมยสูตร ราหุโลวาทสูตร มหามงคลสูตร สมาคมช้างธนบาล การทรมานอาฬวกยักษ์ การทรมานองคุลิมาล การทรมานอปลาลนาคราช สมาคมปารายนกพราหมณ์ การปลงพระชนมายุสังขาร การรับสูกรมัททวะ การรับคู่ผ้าสิงคิวรรณ การเสวยน้ำใสสะอาด การเสด็จดับขันธปรินิพพาน เทวดาและมนุษย์พร่ำรำพัน พระเถระถวายบังคมพระบาท การถวายพระเพลิง พระเพลิงดับ การถวายสักการะในสถานที่ถวายพระเพลิง โทณพราหมณ์แบ่งพระธาตุ รับสั่งให้สร้างชาดกที่ชวนให้เกิดความเลื่อมใสหลายชาดก โปรดให้สร้างเวสสันดรชาดกไว้อย่างวิจิตรพิสดาร ตั้งแต่เมืองสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงโพธิมัณฑ์ ท้าวมหาราช ๔ พระองค์ ประจำอยู่ ๔ ทิศ เทพบุตร ๓๓ องค์ กุมารี ๓๒ องค์ เสนาบดียักษ์ ๒๘ ตน บน เสนาบดียักษ์ ๒๘ ตน รูปเทวดายืนประนมมือ เทวดายืนถือดอกไม้ เทวดายืนถือหม้อน้ำเต็ม

ถัดนั้น เทวดาฟ้อนรำ เทวดาประโคมดนตรี เทวดายืนถือกระจก เทวดายืนถือกิ่งดอกไม้ เทวดายืนถือดอกประทุมเป็นต้น เทวดาอีกจำนวนมาก กลุ่มแห่งรัตนะที่ล้ำค่า และแถวธรรมจักร แถวเทวดาถือพระขรรค์ เทวดาถือถาด บนเศียรเทวดามีถาดน้ำหอมประมาณ ๕ ศอก

แถวตะเกียงไส้ผ้าชั้นดีสว่างไสวอยู่ตลอดเวลา บนมุม ๔ มุมที่ทำด้วยแก้วผลึกล้ำค่า แต่ละมุมมีแก้วมณีขนาดใหญ่มุม ๔ มุม รับสั่งให้ตั้งกองทอง กองแก้วมณี กองไข่มุกและกองเพชรเปล่งประกายสว่างไสว บนฝาผนังแผ่นหินสีมันข้น รับสั่งให้ประดับสายฟ้า[๔๖]สว่างไสวไว้ที่ห้องพระบรมธาตุ รับสั่งให้สร้างรูปทั้งปวงในห้องพระบรมธาตุอันงดงามนี้ด้วยทองบุเป็นแท่ง พระอินทคุตตมหาเถระผู้ได้อภิญญา ๖ มีปัญญามากเป็นประธานการก่อสร้าง การลำดับเรื่องดังกล่าวในคัมภีร์สังคีติยวงศ์และเนื้อหาในบทที่ ๓๐ ของคัมภีร์มหาวงศ์มีลำดับที่อาจเทียบได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบการลำดับเรื่องในคัมภีร์สังคีติยวงศ์กับคัมภีร์มหาวงศ์

ลำดับที่	มหาวงศ์	สังคีติยวงศ์
๑	ไม่ปรากฏ	วิวาหมงคลปริวรรต
๒	มีรูปท้าวมหาพรหมประทับยืนถือฉัตรเงิน ท้าวสักกะประทับยืนประทานน้ำอภิเษกด้วยสังข์วิชยุตระ	ดุสิตปริวรรต
๓	ไม่ปรากฏ	คัพภานิกขมนปริวรรต
๔	ไม่ปรากฏ	ลักขณปริคคาหกปริวรรค
๕	ไม่ปรากฏ	ราชาภิเษกปริวรรต
๖	ไม่ปรากฏ	มหาภินิกขมนปริวรรต
๗	ไม่ปรากฏ	ทุกรกิริยาปริวรรต
๘	ไม่ปรากฏ	พุทธบูชาปริวรรต
๙	มารมีมือ ๑,๐๐๐ มือขี่ช้างพร้อมด้วยบริวาร	มารวิชัยปริวรรต
๑๐	สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง	อภิสัมโพธิปริวรรต
๑๑	สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง	โพธิสัพพัญญุปริวรรต
๑๒	ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนา	พรหมัชเฌสนปริวรรต
๑๓	การแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร	ธัมมจักกปริวรรต
๑๔	ยสกุลบุตรบรรพชา	ยสบรรพชาปริวรรต

[๔๖] วัสฏฐปฺปกาสินี มหาวัสฏีกา อธิบายว่า หมายถึง วิชชุกุมารี.

๑๕	ภัททวัคคีย์บรรพชา การทรมานชฎิล	อุรุเวลคมนปริวรรต
๑๖	พระเจ้าพิมพิสารเสด็จเข้าเฝ้า การเสด็จเข้าสู่กรุงราชคฤห์ การรับพระเวพุวัน	อัครสาวกบรรพชาปริวรรต
๑๗	การเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์	กปิลวัตถุคมนปริวรรต
๑๘	จงกรมแก้วในกรุงกบิลพัสดุ์	พิมพาพิลาปริวรรต
๑๙	พระราหุลกุมารและพระนันทกุมาร บรรพชา	สักยบรรพชาปริวรรต
๒๐	ไม่ปรากฏ	เมตไตยพยากรณ์ปริวรรต
๒๑	ไม่ปรากฏ	พุทธปิตุนิพพานปริวรรต
๒๒	ยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง	ยมกปาฏิหาริยปริวรรต
๒๓	การแสดงอภิธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์	เทศนาปริวรรต
๒๔	ปาฏิหาริย์เสด็จลงจากเทวโลก	เทโวโรหนปริวรรต
๒๕	ไม่ปรากฏ	อัครสาวกนิพพานปริวรรต
๒๖	การปลงพระชนมายุสังขาร การรับสูกรมัททวะ การรับคู่ผ้าสิงคิวรรณ การเสวยน้ำใสสะอาด การเสด็จดับขันธปรินิพพาน เทวดาและมนุษย์พร่ำรำพัน พระเถระถวายบังคมพระบาท การถวายพระเพลิง พระเพลิงดับ การถวายสักการะในสถานที่ถวายพระเพลิง	มหานิพพานสูตรปริวรรต
๒๗	โทณพราหมณ์แบ่งพระธาตุ	ธาตุวิภัชน์ปริวรรต
๒๘	พระอินทคุตตมหาเถระผู้ได้อภิญญา ๖ มีปัญญามากเป็นประธานการก่อสร้าง	มารพันธปริวรรต
๒๙	ไม่ปรากฏ	อันตรธานปริวรรต

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การลำดับภาพและระบุชื่อภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติไว้ในรัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยอันปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ สามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานวรรณคดีได้โดยง่ายโดยเฉพาะการผูกโครงเรื่อง ดังนั้น การตั้งชื่อปริเฉทในสังคีติยวงศ์จึงได้รับอิทธิพลจากเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์

๔.๒ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทย

ในคัมภีร์มหาวงศ์กษัตริย์ลังกาได้ทรงตั้งประเพณีไว้หลายอย่าง บางอย่างได้รับการเผยแพร่มาถึงสังคมไทยซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาโดยผ่านคัมภีร์สำคัญต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา เมื่อไม่มีการศึกษาค้นคว้าย่อมไม่สามารถสืบทราบได้ว่าประเพณีเหล่านั้นมีความเป็นมาอย่างไร ในที่นี้จะศึกษาประเพณีที่สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ โดยกำหนดขอบเขตเกี่ยวกับประเพณีบางอย่างเฉพาะที่พบในคัมภีร์มหาวงศ์เท่านั้น ได้แก่ (๔.๒.๑) ประเพณีวันสำคัญของพระพุทธศาสนา (๔.๒.๒) ประเพณีการสวดมนต์ (๔.๒.๓) ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ และ (๔.๒.๔) ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาทดังจะศึกษาต่อไป

๔.๒.๑ ประเพณีวันสำคัญของพระพุทธศาสนา

วันสำคัญของพระพุทธศาสนาเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนกำหนดให้มีกิจกรรมทางศาสนาเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์สำคัญอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ได้แก่วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฏฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชานั้นไม่พบหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ และเป็นที่ทราบกันว่าเพิ่งเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[๔๗] และวันอัฏฐมีบูชา ซึ่งเป็นวันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ก็ไม่ปรากฏว่าเป็นวันสำคัญในคัมภีร์มหาวงศ์ ส่วนวันสำคัญที่ถือปฏิบัติสืบมาช้านานซึ่งปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์นั้น ได้แก่ วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา

๑) วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา คือ วันเพ็ญเดือน ๖ พระจันทร์เสวยวิสาขฤกษ์ จัดเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า “พระชินเจ้าผู้มีพระเนตร ๕ ดวง ทรงประกาศพระศาสนาตลอด ๔๕ ปีไม่มีใครเสมอเหมือน ทรงบำเพ็ญกิจทั้งปวงเพื่อสัตวโลกจนครบถ้วน พระองค์ผู้ทรงเป็นดุจประทีปแก้วของชาวโลกเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขะ) ระหว่างต้นสาละทั้งคู่อันประเสริฐ ใกล้กรุงกุสินารา”[๔๘] เชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งในคัมภีร์มหาวงศ์นั้นปรากฏหลักฐานว่ามีการบูชาเนื่องในวันวิสาขบูชามาตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย และได้รับการปฏิบัติเป็นพิธีสืบเนื่องในหมู่พุทธศาสนิกชนตลอดมา

---

[๔๗] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเหล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของ สกสค., ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๓ – ๑๒๔.

[๔๘] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙.

เนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า “พระมหามุนีโคตมพุทธเจ้านั้นทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดในวันเพ็ญเดือน ๖ (พระจันทร์เสวยวิสาขฤกษ์) ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลา แคว้นมคธ[๔๙] เหตุการณ์สำคัญที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นในประเทศศรีลังกานั้นน่าจะเป็นเพราะเกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นหลายครั้งในวันเพ็ญเดือน ๖ นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้าไปประดิษฐานหยั่งรากลงในประเทศศรีลังกา ซึ่งคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปของโปรดพญานาคชื่อมณีอักขะ ที่แม่น้ำกัลยาณีประเทศศรีลังกา ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖[๕๐] ในวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขะ) เช่นกันที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระสหายของพระเจ้าอโศกทรง ทรงอภิเษกพระองค์เองเป็นครั้งที่ ๒ ท่ามกลางมหรสพเฉลิมฉลองทั่วทุกแห่งในลังกา[๕๑] ครั้นถึงรัชกาลของพระเจ้าทุฏฐคามณี วันวิสาขบูชาได้กลายเป็นวันนักขัตตฤกษ์ ดังความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า “ถึงวันวิสาขนักขัตตฤกษ์ในดิถีเพ็ญเดือน ๖ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงเริ่มก่อสร้างพระมหาสถูป”[๕๒] และในรัชกาลนี้เองทรงจัดพิธีวิสาขบูชาเป็นพิธีใหญ่ ๒๔ ครั้ง เท่ากับปีที่ได้ทรงครองราชสมบัติลังกา[๕๓] ต่อมา ในรัชกาลของพระเจ้าภาติกาภัยหรือภาติกราช พระองค์โปรดให้จัดพิธีวิสาขบูชาเป็นการใหญ่ ๒๘ ครั้งเท่ากับปีที่ทรงครองราชย์ [๕๔] ในรัชกาลของพระเจ้าวสภะ ทรงจัดพิธีวิสาขบูชา ๔๔ ครั้งเท่ากับปีที่ทรงครองราชย์[๕๕] ในรัชกาลอื่น ๆ ต่อมาที่มีการจัดพิธีวิสาขบูชาได้แก่ รัชกาลของพระเจ้าโวหารติสสราช รัชกาลของพระเจ้าเมฆวัณณาภัย รัชกาลของพระเจ้าเชฏฐติสสะ ครั้นถึงรัชกาลของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๓ วันวิสาขบูชายังคงถือเป็นจารีตราชประเพณี ในรัชกาลของพระเจ้าเสนะที่ ๒ โปรดให้เขียนพระราชพิธีเป็นจารีตประจำปี และทรงเล่นวิสาขกีฬาร่วมกับคนยากจน ทำให้วันวิสาขบูชากลายเป็นประเพณีพื้นเมืองของชาวลังกา

วันวิสาขบูชาที่ปรากกฏเป็นวันสำคัญทางศาสนาในประเทศไทยปรากฏความในพระพระราชนิพนธ์ราชพิธีสิบสองเดือน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ก็การที่ถือว่าพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์วิสาขะเป็นนักขัตฤกษ์ที่ควรประกอบการบูชาใหญ่ในพระรัตนตรัยซึ่งถือกันอยู่ในเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนามาแต่โบราณนั้น จะให้ได้ความชัดว่าตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในแผ่นดินสยามแล้ว คนทั้งปวงได้ทำการบูชานั้นมา

---

[๔๙] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

[๕๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

[๕๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

[๕๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐.

[๕๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

[๕๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙.

[๕๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

แต่เดิมหรือไม่ได้ทำก็ไม่มีปรากฏชัดเจนในที่แห่งใด จนถึงกรุงสุโขทัย จึงได้ความตามหนังสือที่นางนพมาศแต่งนั้นว่า “ครั้นถึงวิสาขบูชา สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและราชบริรักษ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในทั้งอาณาประชาราษฎรทั่วทุกนิคมคามชนบทก็ประดับพระนครและพระราชวังข้างหน้าข้างในจวนตำแหน่งท้าวพระยา พระ หลวง เศรษฐีชีพราหมณ์ บ้านเรือน โรงร้าน พ่วงแพ ชนประชาชนชายหญิงล้วนแต่งโคมประทีปชวาลาสว่างไสวห้อยย้อยพวงบุปผชาติ ประพรมเครื่องสุคนธรสอุทิศ บูชาพระรัตนตรัยสิ้นสามทิวาราตรี ... และมีคำสรรเสริญว่า “อันพระนครสุโขทัยราชธานีถึงวันวิสาขนักขัตฤกษ์ครั้งใด ก็สว่างไสวไปด้วยแสงประทีปเทียนดอกไม้เพลิง แลสล้างสลอนด้วยธงชายธงประดากไสวไปด้วยพวงดวงดอกไม้กรองร้อยห้อยแขวนหอมตลบไปด้วยกลินสุคนธรส รวยรื่น เสนาะสำเนียงพิณพาทย์ฆ้องกลองทั้งทิวาราตรี มหาชนชายหญิงพากันกระทำกองการกุศล เสมือนจะเผยซึ่งทวารพิมานฟ้าทุกช่อชั้น” กล่าวไว้เป็นการสนุกสนานยิ่งใหญ่เหมือนอย่างในหนังสือโบราณก่อน ๆ ขึ้นไปที่ได้กล่าวถึงวันวิสาขบูชาดังนี้[๕๖]

จากหนังสือพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ทำให้ทราบว่าวันวิสาขบูชานั้นได้มีการจัดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเนื้อความที่พรรณนาการละเล่นในวันวิสาขะอันเป็นนักขัตฤกษ์นั้นเป็นไปเหมือนอย่างในหนังสือโบราณก่อน ๆ หนังสือโบราณที่ตรัสถึงนั้นเข้าใจว่าเป็นคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งเป็นพงศาวดารลังกา เนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงทรงอาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์มาจากนครศรีธรรมราชให้มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในอาณาจักรสุโขทัย เมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการเผยแพร่ในที่ใดก็จะนำเอาธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ด้วย พิธีวิสาขบูชาจึงได้เป็นที่แพร่หลายในกรุงสุโขทัยตามที่นางนพมาศบรรยายไว้ เรื่องนี้เป็นธรรมเนียมเก่าที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยก็ไม่ปรากฏว่ามีการจัดพิธีวิสาขบูชา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงเกิดมีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๒ ดังความในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า

> ตลอดมาจนปีฉลู นพศก จุลศักราช ๑๑๗๙ (พ.ศ. ๒๓๖๐) รัตนโกสินทรศก เป็นปีที่ ๓๖ ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระสังฆราชมี ซึ่งมาแต่วัดราษฎร์บุรณถวายพระพรให้ทรงธรรมวิสาขบูชาเป็นครั้งแรก[๕๗]

การจัดพิธีวิสาขบูชาในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น เนื่องจากเป็นครั้งแรก ไม่ใช่วันสำคัญที่ประชาชนทั่วไปรับรู้ จึงยังไม่ทราบว่าควรทำอย่างไร ดังพระราชวิจารณ์ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า

> การที่ทำนั้นถึงว่าในหมายอ้างว่าเป็นมหายัญบูชาใหญ่ก็จริง แต่การที่จัดนั้นดูเหมือนหนึ่งจะต้องถามกันว่าจะให้ทำอย่างไรจะควร ท่านพระสังฆราชนั้นจะต้องถวายพระพรอธิบาย

---

[๕๖] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๗๘-๗๙.

[๕๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

ว่าที่ทำกันมาแต่ก่อนนั้น คือ จุดโคมตามประทีปบูชาทั้งในพระอารามและตามบ้านเรือนทั้งปวง จึงโปรดให้ทำโคมปิดกระดาษเสาไม้ไผ่ยอดผูกฉัตรกระดาษ เหมือนกับโคมบริวารการพระราพิธีจองเปรียง แปลกแต่เสาทาปูนขาวเสีย เหมือนโคมชัย โคมประเทียบให้ไปปักตามพระอารามหลวง ... เมื่อจะดูเทียบกันกับจดหมายนางนพมาศก็เกือบจะมีการบูชาทุกอย่างเต็มตามที่จดหมายไว้เป็นแต่อาการที่ทำนั้นคนละอย่าง ในจดหมายนางนพมาศดูเป็นการครึกครื้นพร้อมเพรียงกัน ทั้งพระเจ้าแผ่นดินและราษฎร เป็นนักขัตฤกษ์ที่รู้ทั่วกัน เป็นที่รื่นเริงทั่วกัน ในการที่จัดขึ้นชั้นหลังตามแบบเก่าดูเป็นแต่การสังเขปย่อ ๆ พออย่าให้เสียโบราณ หรือคิดจะจัดให้เป็นการครึกครื้นจริง แต่หากคนทั้งปวงไม่ได้ประพฤติมาแต่ก่อน พากันเนือย ๆ เฉย ๆ ไปเสียก็เลยจืดจางไป[๕๘]

อย่างไรก็ตาม การจัดงานวันวิสาขบูชาที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น เริ่มปรากฏการได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ชัดเจนเมื่อกล่าวถึงการจัดสถานที่ประกอบพิธีวิสาขบูชาซึ่งมีเนื้อหาตรงกับเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ ดังความในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า

การวิสาขบูชาที่ทำมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้น ตลอดจนรัชกาลที่ ๓ ก็เป็นการคงยืนที่อยู่ คือ มีการพระราชกุศลเช่นได้พรรณนามาแล้วข้างต้น แต่ในท้ายรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงสร้างวัดสุทัศนะเทพวรารามโปรดให้ทำเกยขึ้นสำหรับตั้งพระสัตตมหาสถานรอบพระอุโบสถ และวิสาขบูชาก็ให้เชิญพระพุทธรูปออกตั้งแล้วมีเทศนาปฐมสมโพธิ ให้สัปปุรุษทายกไปฟังและเที่ยวนมัสการพระพุทธรูป[๕๙]

การจัดสถานที่ประกอบพิธีดังกล่าวมานี้สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีการแปลไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เพราะเนื้อหาสอดคล้องกัน กล่าวคือ ตอนที่สร้างสัตตมหาสถาน พบในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า เมื่อพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยโปรดให้สร้างห้องพระธาตุ โปรดให้ประดิษฐานต้นพระศรีมหาโพธิไว้ตรงกลาง ตั้งพระปิฎมาไว้ใกล้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ รับสั่งให้สร้างสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง ที่เรียกว่า สัตตมหาสถาน และได้สร้างรูปปั้นแสดงพุทธประวัติไว้ในห้องพระธาตุ เช่น รูปท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาให้แสดงธรรม การแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๖๐] จะเห็นได้ว่า การแสดงพระธรรมเทศนาในการวิสาขบูชาตามที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนว่า วันแรกตั้งแต่ประสูติจนถึงพรรณนาด้วยมหาปุริสลักขณ วันที่สองตั้งแต่เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ จนตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ วันที่สามตั้งแต่เทศนาธรรมจักรจนถึง

---

[๕๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

[๕๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

[๖๐] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์**, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

ปรินิพพาน[๖๑] นั้น มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงฺ และเนื่องจากไม่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นที่กล่าวถึงการจัดพิธีในลักษณะนี้ที่เก่ากว่าคัมภีร์มหาวงศ์จึงสันนิษฐานได้ว่าได้เค้าความมาจากคัมภีร์มหาวงศ์หรืออาจได้รับอิทธิพลจากหนังสืออื่นที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์อีกชั้นหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อว่าด้วยอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลีไทย

๒) วันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา คือ วันบูชาในวันเพ็ญเดือน ๘ เหตุที่จัดเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพราะเป็นวันคล้ายกับวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา พิธีบูชาวันอาสาฬหบูชา ปรากฏในประเทศศรีลังกาครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ดังความในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า “พอถึงเดือน ๘ (อาสาฬหะ) วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ก็ให้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ไประชุมพร้อมกัน (พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย)ตรัสดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โยมจะวางอิฐมงคลฤกษ์เพื่อก่อสร้างพระมหาเจดีย์ ในวันพรุ่งนี้ ขอพระสงฆ์ทั้งปวงของพวกโยม จงมาประชุมกัน ณ สถานที่นี้ ขอให้มหาชนผู้ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน จงสมาทานอุโบสถศีล ถือเอาของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปสู่สถานที่ประดิษฐานองค์พระมหาสถูปเพื่อประกอบพิธีพุทธบูชาในวันพรุ่งนี้(ขึ้น ๑๕ ค่ำ)”[๖๒] การจัดพิธีพุทธบูชาในช่วงนี้ ดูเหมือนจะยังไม่เป็นพิธีสำคัญเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เป็นแต่เพียงการจัดพิธีเนื่องในการวางศิลาฤกษ์สร้างพระเจดีย์เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าการเลือกวันวางศิลาฤกษ์นี้ตรงกับเหตุการณ์การรับเจติยบรรพตวิหารที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะถวายแก่พระมหินทเถระ ต่อมา ในรัชกาลของพระเจ้าปัณฑิตปรักกมพาหุที่ ๓ เนื่องจากทรงนับถือทั้งพระพุทธศาสนาและลัทธิอื่นจึงโปรดให้สร้างทั้งวัดวาอารามและเทวาลัยจำนวนมาก ในรัชสมัยนี้ได้เกิดมีพิธีมงคลเดือน ๘ ถวายการบูชาแก่อุบลวรรณเทพ(พระศิวะ)และท้าวสักกเทวราชในเทวนครซึ่งเป็นสถานที่แสวงบุญสำคัญในสมัยของพระองค์ จึงเกิดพิธีมงคลในเดือน ๘ ขึ้นทุกปี ขณะเดียวกันในกรุงสิริวัฑฒนนครอันเป็นเมืองหลวง พระองค์ก็ได้โปรดให้มีการจัดพิธีพุทธบูชาอย่างยิ่งใหญ่ฉลองพระบรมสารีริกธาตุ[๖๓] ในรัชกาลของพระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ โปรดให้จัดพิธีอาสาฬหบูชาเป็นพิธีประจำทุกปี[๖๔] และในรัชกาลนี้ได้มีการนิมนต์ภิกษุสงฆ์จากประเทศมอญ โปรดให้ภิกษุจารึกคัมภีร์พระธรรมในแผ่นทองคำ คัมภีร์พระไตรปิฎก และแต่งพระประวัติของพระองค์ และที่สำคัญคือทรงสอบทานคัมภีร์มหาวงศ์และจูลวงศ์เทียบกับตำนานราชวงศ์กษัตริย์ลังกาที่นำมาจากประเทศสยาม(กรุง

---

[๖๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๒**, หน้า ๙๗.

[๖๒] มหานามาทิ, **มหาวโส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๙๓.

[๖๓] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒**, หน้า ๒๗๔.

[๖๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๖.

ศรีอยุธยา)แล้วแก้ไขส่วนที่บกพร่อง เหตุการณ์ช่วงนี้นับว่ามีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิดระหว่างประเทศสยามกับประเทศศรีลังกา จึงเป็นเหตุให้พิธีกรรมทางศาสนาของทั้งสองประเทศเกิดปฏิสัมพันธ์กัน

ในหนังสือนางนพมาศที่แต่งในสมัยสุโขทัยกล่าวถึงพิธีอาสาฬหบูชาไว้ดังนี้

> ครั้นถึงเดือน ๘ นักขัตฤกษ์บูชาใหญ่ การพระราชพิธีอาษาฒมาส พระวรบุตรพุทธชิโนรสในพระศาสนาจะจำพรรษาเป็นมหาสันนิบาตทุกพระอาราม ฝ่ายพราหมณาจารย์ก็จะเข้าพรตสมาทานศีล บริโภคกระยาบวชบูชาคุณ (หรือกุณฑ์) พิธีกึ่งเดือนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสสั่งนายนักการให้จัดแจงตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวงแล้วก็ทรงถวายบริขารสมณะเป็นต้นว่าเตียงตั่งที่นั่งนอนเสื่อสาดลาดปูเป็นสังฆทานและผ้าวัสสิกพัตร สาลกภัต คิลานภัต ทั้งประทีปเทียนจำนำพรรษา บูชาพระบรมธาตุ พระพุทธปฏิมากร พระปริยัติธรรมสิ้นไตรมาส ถวายธูปเทียนชวาลาน้ำมันตามไส้ประทีปแด่พระภิกษุสงฆ์ บรรดาจำพรรษาในพระอารามหลวง ทั้งในกรุงนอกกรุงทั่วถึงกันตามลำดับประการหนึ่งทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาสังเวยพลีกรรม พระเทวรูปในเทวสถานหลวงทุกสถาน ทั้งสักการะหมู่พราหมณาจารย์ซึ่งจำพรต อ่านอิศวรเวทเพทางคศาสตร์ บูชาพระเป็นเจ้าด้วยเศวตพัสตราภรณ์และเครื่องกระยาบวช ทั้งประทีปธูปเทียนวิเลปนให้บูชาคุณ (หรือกุณฑ์) โดยทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาและไสยศาสตร์เจือกัน”[๖๕]

จะเห็นได้ว่า พิธีอาสาฬหบูชาที่นางนพมาศกล่าวถึงนั้นเป็นคติความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเจือกับไสยศาสตร์ ซึ่งก็สอดคล้องกับคติความเชื่อในรัชสมัยของพระเจ้าปัณฑิตปรักกมพาหุที่ ๓ (พ.ศ. ๑๗๘๑) ที่มีการสร้างทั้งวัดและเทวาลัยทั่วพระราชอาณาจักร จะต่างก็เพียงคติพระพุทธศาสนาของชาวลังกานั้นไม่ได้นับถือพระศิวะเท่านั้น แต่นับถือท้าวสักกะควบคู่ไปด้วย และเนื่องจากในสมัยนี้ประเทศศรีลังกามีสัมพันธไมตรีกับประเทศมอญ และมีพระสงฆ์จากประเทศมอญ สยาม และกัมพูชานิยมไปบวชแปลงเป็นลัทธิลังกาวงศ์จำนวนมาก ทำให้รับเอา ศาสนพิธีเข้ามาด้วย ในช่วงนี้ พระสงฆ์ลังกาวงศ์จากประเทศศรีลังกาได้เข้ามาพำนักอยู่ที่เมืองมอญ และนครศรีธรรมราชของไทย เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ต่อมา พ่อขุนรามคำแหงได้อาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กรุงสุโขทัย พิธีอาสาฬหบูชาจึงน่าจะเข้ามามีอิทธิพลในกรุงสุโขทัยในช่วงนี้

---

[๖๕] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๒**, หน้า ๑๓๐ – ๑๓๑.

๔.๒.๒ ประเพณีการสวดมนต์

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาประเพณีการสวดมนต์โดยแบ่งออกเป็น ๒ หัวข้อย่อยคือ ประเพณีการสวดพระปริตรและประเพณีการสวดพระอภิธรรม

๑) การสวดมนต์พระปริตร

การสวดพระปริตรมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นที่นิยมในหมู่ภิกษุณี มีการบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุเรียนติรัจฉานวิชา ภิกษุณีรูปใดเรียนติรัจฉานวิชา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่มีข้อยกเว้นคือเรียนพระปริตรเพื่อสวดคุ้มครองตนไม่เป็นอาบัติ[๖๖] ในโมรชาดก มีเนื้อความว่านกยูงโพธิสัตว์เจริญพระปริตรแล้วจึงเที่ยวหาอาหาร ทำให้ปลอดภัย[๖๗] ในขันธชาดกซึ่งเป็นตำนานของขันธปริตร ระบุว่าการเจริญเมตตาป้องกันสัตว์ร้ายต่าง ๆ ได้[๖๘] คัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายอานุภาพพระปริตรว่าเกี่ยวข้องกับพุทธเขต (เขตแดนของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ (๑) ชาติเขต อาณาเขต วิสัยเขต ชาติเขตมีขอบเขตหนึ่งหมื่นจักรวาลจะเกิดการหวั่นไหวทั่วถึงกันในคราวพระพุทธเจ้าถือปฏิสนธิเป็นต้น (๒) อาณาเขตมีขอบเขตถึงหนึ่งแสนโกฏิจักรวาล เป็นสถานที่ที่อานุภาพแห่งพระปริตรแผ่ไปถึง (๓) วิสัยเขตไม่มีขอบเขตที่จะกำหนดได้[๖๙]

ในคัมภีร์มหาวงศ์เล่าถึงอานุภาพพระปริตรไว้ว่า เมื่อคราวพระเจ้าวิชัยไปขึ้นที่เกาะลังกานั้น นางกุเวณียักษิณีผู้รักษาเกาะจะเคี้ยวกินอำมาตย์ของพระเจ้าวิชัย แต่ไม่สามารถเคี้ยวกินได้เพราะอำนาจของการสวดพระปริตรและเส้นด้าย[๗๐] ในรัชสมัยพระเจ้าสิริสังฆาทิโพธิ พระองค์ทรงพบภิกษุที่ไหนจะอาราธนาให้สวดพระปริตรอันเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา[๗๑] ในรัชกาลของพระเจ้าเสนะที่ ๒ ทรงอาราธนาให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปริตรตามราชประเพณี โปรดให้มีการรดน้ำพระพุทธมนต์เพื่อทำให้ประชาชนปราศจากความทุกข์ ทรงถือเป็นพระราโชบายในการขจัดโรคภัยในประเทศ[๗๒] จะเห็นได้ว่ามาถึงรัชกาลนี้ การสวดพระปริตรได้กลายเป็นพระราชประเพณีแล้ว และในรัชกาลของพระเจ้ากัสสปะที่ ๕ รับสั่งให้ภิกษุ ๓ นิกายสวดพระปริตรในพระนครเพื่อกำจัดปัดเป่าโรคภัยและทุพภิกขภัยของพสกนิกร[๗๓] ดังนั้น อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อความเชื่อในประเพณีการสวดมนต์พระปริตรจึงมีการถ่ายทอด

---

[๖๖] วิ.ภิกขุนี. (ไทย) ๓/๑๐๑๖/๒๖๑.

[๖๗] ดู ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗/๖๗.

[๖๘] ดู ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๕/๙๒.

[๖๙] วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๙-๕๐.

[๗๐] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๗๒.

[๗๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๖.

[๗๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๑.

[๗๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๖.

ไปสู่ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกับอิทธิพลเกี่ยวกับพิธีทางศาสนาอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

๒) การสวดพระอภิธรรม

ประเพณีการสวดพระอภิธรรมในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงการแสดงอภิธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในรัชสมัยของพระเจ้าเชฏฐติสสะที่ ๒ ขณะที่พระองค์ทรงทำสงครามกลางสนานรบทรงเห็นว่าจะพ่ายแพ้ข้าศึกจึงทรงส่งพระราชสาส์นไปมอบพระมเหสี ขอร้องให้ผนวชท่องจำอาคม(คัมภีร์) บรรยายพระอภิธรรม แผ่ส่วนกุศลแก่พระองค์ เมื่อพระเทวีทราบข่าวก็ทรงบรรพชาสาธยายพระอภิธรรม[๗๔] เรื่องนี้แสดงถึงความเชื่อในการสวดพระอภิธรรมว่าสามารถอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายได้ ในรัชกาลของพระเจ้ากัสสปะที่ ๒ ทรงอาราธนาให้ภิกษุบรรยายพระอภิธรรมพร้อมทั้งอรรถกถา [๗๕] ในรัชสมัยของพระเจ้ามหินทะที่ ๒ และพระเจ้าเสนะที่ ๒ ก็มีการอาราธนาให้ภิกษุบรรยายพระอภิธรรม ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้ากัสสปะที่ ๕ ทรงบรรยายพระอภิธรรมด้วยพระองค์เอง ดังเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า “ทรงแวดล้อมด้วยชาวพระนครและภิกษุสงฆ์ทรงแสดงพระอภิธรรมเทศนาด้วยพระพุทธลีลา โปรดให้เขียนพระอภิธรรมปิฎกลงในพระสุพรรณบัฏ ทรงสร้างคัมภีร์พระธรรมสังคณี ประดับ(ปกหรือกล่องคัมภีร์) ด้วยนานารัตนะ รับสั่งให้สร้างหองดงามกลางพระนคร ประดิษฐานพระคัมภีร์ไว้ในหอนั้น โปรดให้ดูแลรักษา ประทานตำแหน่งสักกเสนาบดีแก่พระโอรส ทรงแต่งตั้งพระโอรสเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลคัมภีร์พระธรรมที่หอพระคัมภีร์”[๗๖] การสวดพระปริตรดังกล่าวคงเข้ามาประเทศไทยพร้อมกับศาสนพิธีอื่น ๆ

๔.๒.๓ ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์

ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ทาฐาวงศ์ ธาตุวงศ์ ถูปวงศ์แล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือบูชาพระธาตุเขี้ยวแก้วอันปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ย่อมมีอิทธิพลต่อผู้นับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ทำให้เกิดประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ขึ้น ซึ่งความจริงก็เป็นประเพณีเก่าแก่นับถือมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังที่พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พระอัครสาวกทั้งคู่ และต่อมา ก่อนที่จะปรินิพพานพระองค์ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่าถูปารหบุคคลคือผู้ควรยกย่องเชิดชูด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์มี ๔ จำพวก ดังที่ตรัสว่า “ถูปารหบุคคล (ผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ ถูปารหบุคคล ๔ จำพวกไหน

---

[๗๔] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๔๒๒.

[๗๕] เรื่อวเดียวกัน, หน้า ๔๒๖.

[๗๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๒.

บ้าง คือ (๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล (๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล (๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นถูปารหบุคคล (๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นถูปารหบุคคล”[๗๗]

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าไปประดิษฐานอยู่ในประเทศศรีลังกา การบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นดุจการได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ดังที่พระมหินทรเถระทูลสนทนากับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ซึ่งคัมภีร์มหาวงศ์เล่าว่า “ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ (เสวยกัตติกาฤกษ์) พระมหินทเถระได้ถวายพระพรพระมหาราชเจ้าดังนี้ว่า มหาบพิตร เนื่องด้วยอาตมภาพทั้งหลายได้เข้าเฝ้าพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านานแล้ว อยู่อย่างไม่มีที่พึ่ง ไม่มีสิ่งบูชาสำหรับอาตมภาพทั้งหลายในที่นี้ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะตรัสถามว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ท่านทั้งหลายบอกโยมว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วมิใช่หรือ” พระเถระทูลตอบว่า “เมื่อได้เห็นพระธาตุทั้งหลายก็เป็นอันได้เฝ้าพระชินเจ้า” พระราชาตรัสว่า “โยมทราบความประสงค์ของท่านทั้งหลายตั้งแต่ในคราวสร้างพระสถูปแล้ว โยมจักให้สร้างพระสถูป ขอให้พระคุณเจ้าทั้งหลายจงรับภาระเรื่องพระธาตุ”[๗๘] พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงโปรดให้สร้างถูปารามขึ้นเป็นพระสถูปแห่งแรกในประเทศศรีลังกา เป็นการยืนยันว่า การสร้างพระสถูปเจดีย์ในศรีลังกายุคแรกได้เริ่มเป็นแบบอย่างของพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ และเกิดขึ้นตั้งแต่การเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาในลังกาครั้งแรก ต่อมาเมื่อลัทธิลังกาวงศ์เผยแผ่ไปที่ใดก็จะมีการสร้างพระสถูปขึ้นเป็นที่สักการะบูชา เมื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๐ นั้น จึงพบว่า วัดที่คณะสงฆ์ลังกาเก่าหรือลังกาใหม่เข้าไปพำนักจะมีการสร้างพระมหาธาตุอยู่ทุกแห่ง เช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัย วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นต้น

๔.๒.๔ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท

ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ว่าได้รับความนิยมมาตั้งแต่กษัตริย์ลังกานับถือพระพุทธศาสนา รอยพระพุทธบาทที่ลังกานั้นพบที่ภูเขาสุมนกูฏ ที่ปัจจุบันเรียกว่า Adam’s Peak คัมภีร์มหาวงศ์เล่าว่า หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังแม่น้ำกัลยาณีเพื่อโปรดพญานาคแล้ว ทรงเหาะขึ้นไปแสดงรอยพระพุทธบาทที่ยอดภูเขาสุมนกูฏ[๗๙] ในรัชกาลของพระเจ้าวิชัยพาหุโปรดให้สร้างทางขึ้นภูเขาสุมนกูฏ พร้อมทั้งอุทิศหมู่บ้านส่วยสำหรับเก็บค่าใช้จ่ายในการดูแลรอยพระพุทธบาท[๘๐] ในรัชสมัยของพระเจ้าปัณฑิตปรักกมพาหุ

---

[๗๗] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

[๗๘] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๑๕๘.

[๗๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

[๘๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๓.

ที่ ๓ ทรงพร้อมกับกองทัพ ๔ เหล่าเสด็จไปกราบไหว้รอยพระพุทธบาท ทรงพระราชทานขุนเขาและชนบทที่มีชายหญิงหนาแน่นสมบูรณ์ด้วยนานารัตนะโดยรอบประมาณ ๑๐ คาวุตแก่รอยพระพุทธบาทด้วยความเคารพเทิดทูนยิ่ง ทรงบูชารอยพระพุทธบาทด้วยรัตนะและอาภรณ์หลายครั้ง และโปรดให้ถางทางขึ้นเขาสมันตกูฏ โปรดให้อำมาตย์ท่านหนึ่งสร้างรอยพระพุทธบาท สร้างพระมณฑปครอบพระพุทธบาทแล้วก่อกำแพงล้อมรอบพระมณฑป[๙๑] ในรัชสมัยของพระเจ้าวิมลธัมมสุริยะ ทรงทราบว่าการบูชารอยพระพุทธบาทเป็นบุญใหญ่จึงเสด็จไปเขาสุมนกูฏทรงจัดพิธีบูชายิ่งใหญ่ด้วยรัตนะมีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น ถวายทองคำ รัตนะ และผ้านานาชนิด ประทับอยู่ที่นั้น ๗ วัน ทรงยกฉัตรเงินใหญ่กั้นรอยพระพุทธบาทซึ่งประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสมันตกูฏ(สุมนกูฏ)ทรงจัดพิธีเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่[๙๒]

สำหรับในประเทศไทย ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาทได้เริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยทวารวดี แต่พบรอยพระพุทธบาทเพียงแห่งเดียว คือ รอยพระบาทคู่ที่โบราณสถานสระมรกต เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี[๙๓] ซึ่งแสดงถึงความนิยมนับถือที่ยังไม่แพร่หลาย การนับถือรอยพระพุทธบาทเริ่มได้รับความนิยมแพร่หลายในสมัยสุโขทัยด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ดังปรากฏการแผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์[๙๔] หลักฐานด้านโบราณคดีได้พบการสร้างรอยพระพุทธบาทวัดศรีชุม มีจารึกอักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลี พุทธศตวรรษที่ ๒๐ กล่าวถึงพรหม ๑๖ ชั้น[๙๕] ซึ่งวัดศรีชุมเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แห่งหนึ่ง ต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบจารึกรอยพระพุทธบาทวัดชมภูเวก อักษรขอมอยุธยา ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐[๙๖] และจารึกมงคลบนรอยพระพุทธบาท พุทธศตวรรษที่ ๒๐[๙๗] เป็นต้น รอยพระพุทธบาทที่มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส

---

[๙๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๖ – ๒๗๗, ๒๗๙.

[๙๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๐.

[๙๓] บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ และคณะ, **รายงานผลการวิจัยเรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี**, (กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒.

[๙๔] ดูรายละเอียดใน พระรัตนปัญญาเถระ, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (ด. เจียม จิรปุญฺโญ กุลละวณิชย์), (กรุงเทพหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๒, ๓๐๐, ๓๐๒, และหน้า ๓๓๓.

[๙๕] หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทยพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๔๓.

[๙๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

[๙๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

มากที่สุดคือรอยพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี ประวัติรอยพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรีพบในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า

> ศักราช ๙๘๖ ปีมะเมีย อัฐศก ทรงพระกรุณาให้พูนดินหน้าพระวิหารแกลบไว้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิง ในปีนั้น เมืองสระบุรีบอกมาว่า พรานบุญพบรอยเท้าอันใหญ่บนไหล่เขาเห็นประหลาด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดีพระทัย เสด็จด้วยพระที่นั่งเรือชัยพยุหบาตราพร้อมด้วยเรือท้าวพระยาสามนตราชดาษดาโดยชลมารคนทีธาร ประทับท่าเรือ รุ่งขึ้นเสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ พร้อมด้วยคเชนทรเสนางคนิกรเป็นอันมาก ครั้งนั้นยังมิได้มีทางสถลมารค พรานบุญเป็นมัคคุเทศก์นำลัดตัดดงไปถึงเชิงเขา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแท้เป็นรอยพระบรมพุทธบาท มีลายลักษณ์กงจักรประกอบด้วยอัฏฐุตรสตมหามงคลร้อยแปดประการ สมด้วยพระบาลีแล้วต้องกับเมืองลังกาบอกเข้ามาว่า กรุงศรีอยุธยามีรอยพระพุทธบาทอยู่เหนือยอดเขาสุวรรณบรรพต ก็ทรงพระโสมนัสปรีดาปราโมทย์ถวายทัศนัขเหนือพระอุตมางคศิโรตม์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์เป็นหลายครา กระทำสักการบูชาด้วยธูปเทียนคันธรสจะนับมิได้ ทั้งท้าวพระยาเสนาบดีกระวีราชนักปราชญ์บัณฑิตยชาติทั้งหลาย ก็ถวายวันทนประณามน้อมเกล้าด้วยเบญจางประดิษฐ์ ต่างคนมีจิตโสมนัสปราโมทย์ยิ่งนักกระทำสักการบูชา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอุทิศถวายวนาสณฑ์เป็นบริเวณออกไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ช่างจัดการสถาปนาเป็นมณฑปสวมพระบรมพุทธบาท และสร้างพระอุโบสถพระวิหารการเปรียญตึกกว้านกุฏีสงฆ์เป็นอเนกประการ แล้วให้ฝรั่งส่องกล้องตัดทางสถลมารคกว้างสิบวาตรงตลอดถึงท่าเรือให้แผ้วถางทุบปราบให้รื่นราบเป็นถนนหลวงเสร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงท่าเรือทรงพระกรุณาสั่งให้ตั้งพระราชนิเวศน์ตำหนักฟากตะวันออกให้ชื่อพระตำหนักท่าเจ้าสนุก ขณะนั้นฝีพายเอาดอกเลาปักปัถวีเรือชัย ทอดพระเนตรเห็นตรัสว่างามดีอยู่ ครั้นเสด็จกลับถึงกรุงสั่งให้แปลงปัถวีเรือชัยเป็นเรือกิ่ง ทรงพระกรุณาเร่งรัดให้ช่างสร้างมณฑปพระพุทธบาทและอาวาสบริเวณทั้งปวงสี่ปีจึงสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปกระทำการฉลอง มีงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน[๙๙]

จะเห็นได้ว่า เมื่อพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงพบพระพุทธบาทนั้นทรงเกิดศรัทธาเพราะต้องกับเมืองลังกาบอกเข้ามาว่า กรุงศรีอยุธยามีรอยพระพุทธบาทอยู่เหนือยอดเขาสุวรรณบรรพต ประเด็นนี้กล่าวได้ว่า ประเพณีการนับถือรอยพระบาทที่ประเทศศรีลังกานั้นมีอิทธิพลต่อประเพณีการนับถือรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย และประเพณีการนับถือรอยพระพุทธบาทนั้นได้มีอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ หลังจากที่พระเจ้าทรงธรรมทรงพบรอยพระพุทธบาทแล้ว ก็ทรงกระทำการบูชาด้วยการถวายวนาสณฑ์

---

[๙๙] พระราชพงศาวดาร, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

เป็นบริเวณออกไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ การสถาปนาเป็นมณฑปสวมพระบรมพุทธบาท การสร้างพระอุโบสถพระวิหารการเปรียญตึกกว้านกุฏีสงฆ์ การตัดทางสถลมารคกว้างสิบวาตรงตลอดถึงท่าเรือให้แผ้วถางทุบปราบให้รื่นราบเป็นถนนหลวง ซึ่งเป็นวิธีการบูชาเช่นกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์

การเกิดประเพณีบูชารอยพระพุทธบาทกล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศศรีลังกา และหลักฐานการเกิดขึ้นของประเพณีนี้ก็ปรากฏอยู่มากในคัมภีร์มหาวงศ์ จึงถือได้ว่าคัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาทในประเทศไทย

๔.๓ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย

ด้านอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทยอย่างยิ่งทั้งด้านสถาปัตยกรรมไทย ประติมากรรมไทย และจิตรกรรมไทย โดยเฉพาะการสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และการสร้างจิตรกรรมภาพฝาผนังในพระอุโบสถและพระวิหาร เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดที่จะศึกษาดังนี้

๔.๓.๑ อิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทย

สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาเกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อสถาปัตยกรรมไทย ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่งที่สามารถกำหนดได้ชัดเจนได้แก่ ๑) การสร้างวัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด ๒) การสร้างวัดช้างล้อม ๓) การสร้างวัดมเหยงค์ ๔) การสร้างวัดมหาธาตุ มีรายละเอียดดังนี้

๑) การสร้างวัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด

วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอดสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์โปรดให้ผูกพัทธสีมาโรงพระอุโบสถในวัดมหาโพธารามซึ่งพระเจ้าติลกพระราชปัยกาทรงสร้างไว้[๘๙] สันติ เล็กสุขุมกล่าวว่า โดยส่วนรวมรูปแบบวิหารคงได้แรงบันดาลใจจากวิหารมหาโพธิ์ที่เมืองพุกาม ซึ่งมีต้นแบบจากมหาวิหารที่พุทธคยาในรัฐพิหาร ประเทศอินเดียอีกทอดหนึ่ง[๙๐]

๒) การสร้างวัดช้างล้อม

คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่าในสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ได้มีการสร้างรุวันเวลิเจดีย์สร้างเสร็จในสมัยของพระเจ้าสัทธาติสสะพระกนิฏฐาของพระองค์ พระเจ้าสัทธาติสสะ

---

[๘๙]พระรัตนปัญญาเถระ, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๒๓.

[๙๐] สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๙) หน้า ๕๕.

โปรดให้สร้างเศวตฉัตร โบกฉาบปูน และสร้างกำแพงช้างล้อมถวายพระมหาสถูป[๙๑] พระเจ้ามหานาคโปรดให้โบกฉาบปูนที่พระมหาเจดีย์ทั้ง ๓ องค์ แล้วให้สร้างเทริดบนยอดพระมหาเจดีย์ และให้สร้างระเบียงช้างล้อมขึ้น[๙๒] นอกจากนี้มิตตเสนะอำมาตย์ผู้สำเร็จราชการ(วีหิโจร)ก็ได้สร้างกำแพงช้างล้อมรอบพระมหาเจดีย์ ๓ ชั้น เมื่อพิจารณาจากลักษณะของพระมหาสถูปรุวันเวลิซึ่งเป็นสถูปขนาดใหญ่ พบว่า ปฏิมากรรมปูนปั้นรูปช้างแบก มีลักษณะแบบโผล่ออกมาเพียงส่วนหัวและขาคู่หน้า ส่วนลำตัวถัดไปซ่อนภายในฐานลานประทักษิณในลักษณะแบก[๙๓] ลักษณะการสร้างช้างล้อมพระเจดีย์ดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์เฉพาะอย่างหนึ่งของศิลปะแบบลังกา และศิลปะดังกล่าวก็ปรากฏอยู่ในศิลปะวัดช้างล้อม

๓) การสร้างวัดมเหยงคณ์

ในคัมภีร์มหาวงศ์ มีพระเจดีย์ชื่อมหิยังคณเจดีย์ พระเจดีย์องค์นี้สร้างไว้ ณ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาลังกาแล้วทรงประทับยืนอยู่ในอากาศเหนือศีรษะพวกยักษ์ คัมภีร์มหาวงศ์พรรณนาว่า หลังพุทธปรินิพพาน พระสรภูเถระศิษย์ของพระสารีบุตรเถระนำเอาพระสารีริกธาตุส่วนพระศอของพระพุทธเจ้ามาจากจิตกาธารด้วยฤทธิ์ ประดิษฐานไว้ที่พระเจดีย์นั้น ท่านได้ร่วมกับภิกษุให้เอาแผ่นหินอ่อนก่อสร้างเป็นพระสถูปสูง ๑๒ ศอก ต่อมา พระอุทธจูพาภัยราชกุมารพระกนิษฐาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ โปรดให้ก่อพระเจดีย์ครอบสูง ๓๐ ศอก พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ครอบอีกสูง ๘๐ ศอก พระเจดีย์นี้จึงมีชื่อว่ามหิยังคณสถูป[๙๔] เนื่องจากชื่อของวัดมเหยงค์เป็นวัดที่พำนักของพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์จึงสันนิษฐานว่าได้มีการนำเอาชื่อของพระเจดีย์ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์มาตั้งเป็นชื่อวัด

ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัดแห่งหนึ่งชื่อวัดมเหยงค์ ในบริเวณวัดนี้พบจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต พุทธศตวรรษที่ ๑๒ กล่าวถึงระเบียงและห้องอาหารกับอุโบสถาคาร อาหารสำหรับคณะสงฆ์และบุคคลต่าง ๆ เป็นต้น[๙๕]

ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ระบุว่า ศักราช ๘๐๐ มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๘๑) ครั้งสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมะเหยงคณ์ เสวยราช

---

[๙๑] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๒๙๑.

[๙๒] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๔๐๓.

[๙๓] บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ และคณะ, **รายงานผลการวิจัยเรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี**, หน้า ๑๑๓.

[๙๔] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๗ – ๘.

[๙๕] พระราชพงศาวดาร, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒**, หน้า ๔๔ – ๔๗.

สมบัติ และสมเด็จพระราเมศวร (เจ้าผู้เป็น) พระราชกุมาร ท่านเสด็จไปเมืองพิษณุโลกครั้งนั้น เห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้าพระชินราชตกออกมาเป็นโลหิต[๙๖]

วัดมเหยงค์ที่มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดารนั้น เป็นชื่อที่พ้องกับชื่อมหิยังคณเจดีย์ ชี้ให้เห็นว่าวัดมเหยงค์เป็นสถานที่สำคัญของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์

๔) การสร้างวัดมหาธาตุ

วัดที่คณะสงฆ์ลังกาเก่าหรือลังกาใหม่เข้าไปพำนักจะมีการสร้างพระมหาธาตุอยู่ทุกแห่ง เช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัย วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดมหาธาตุ จังหวัดชัยนาทเป็นต้น ซึ่งเป็นข้อที่น่าสังเกตว่า การสร้างวัดมหาธาตุน่าจะเกี่ยวข้องกับประเพณีการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ โดยถือว่า วัดจะต้องมีพระมหาธาตุอันเป็นที่รองรับพระบรมสารีริกธาตุถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าดังที่พระมหินทเถระเคยถวายคำแนะนำแด่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ[๙๗]

๔.๓.๒ อิทธิพลต่อประติมากรรมไทย

ประติมากรรม ในที่นี้ หมายถึง งานสร้างพระปฏิมาอันเป็นรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า คือ พระพุทธรูป พระพุทธปฏิมา หรือพระพุทธปฏิมากร หลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไว้จำนวนมาก นับตั้งแต่เรื่องนาคราชเนรมิตรพระพุทธรูปอันงดงามมีพระลักษณะ ๓๒ ประการครบถ้วน รุ่งเรืองด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ เปล่งพระรัศมีแผ่ออกไปประมาณ ๑ วา มีพระเกตุมาลา งดงามยิ่งนัก เพื่อให้พระเจ้าอโศกได้ทอดพระเนตร[๙๘] พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย(พ.ศ. ๓๘๓) โปรดให้สร้างพระพุทธรูปทองคำบนบัลลังก์อันมีค่ามากประดิษฐานไว้ด้านทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ ที่ถูปาราม[๙๙] พระเจ้าวสภะโปรดให้สร้างพระพุทธปฏิมา ๔ องค์[๑๐๐] พระเจ้าเชฏฐติสสะทรงนำพระพุทธปฏิมาหินอ่อนงดงามที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะให้ประดิษฐานไว้ที่ถูปารามมาจากถูปาราม โปรดให้ประดิษฐานไว้ที่อารามปาจีนติสสบรรพต[๑๐๑] จากหลักฐานนี้แสดงว่าพระพุทธรูปที่ลังกาได้มีการสร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (พ.ศ. ๒๓๗) ต่อมา ในรัชสมัยของพระเจ้า

---

[๙๖] หลวงประเสริฐอักษรนิติ์, **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า**, (กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

[๙๗] มหานามาทิ, **มหาว์โส ปฐโม ภาโค**, หน้า ๑๙๓.

[๙๘] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๔๓.

[๙๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

[๑๐๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๓.

[๑๐๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๑.

ธาตุเสนะ(พ.ศ. ๑๐๐๔) โปรดให้สร้างพระพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีรายละเอียดยิ่งขึ้น คือ พระรัศมี พระจุฬามณี เปลวเวียนรอบยอดพระเกศแก้วมณีสีเขียว กรอบพระเกศทองคำ พระอุณณาโลมทองคำ จีวรทองคำ ข่ายพระบาททองคำ ปุทมทองคำ ประทีปทองคำ ถวายผ้าหลากสีบูชาพระพุทธรูปทองคำ ทรงสร้างพระพุทธรูปสิลาดำชื่อพระอุปสุมภโลกนาถ พระพุทธาภิเษก พระพุทธรูปศิลา เป็นต้น[๑๐๒] และนับจากนั้น การสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาคงจะได้มีอิทธิพลต่อประติมากรรมพระพุทธรูปในประเทศไทยตามการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

ในประเทศไทย พบพระพุทธรูปอินเดียรุ่นเก่า เป็นต้นว่าพระพุทธรูปแบบอมราวดี หรือแบบอนุราธปุระ(ลังกาตอนต้น) ซึ่งเจริญแพร่หลายทางอินเดียตอนใต้หรือในเกาะลังกา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙[๑๐๓] แสดงว่าการสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาได้เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยซึ่งตรงกับสมัยทวารวดี แต่อิทธิพลการสร้างพระพุทธรูปย่อมจะเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นระยะ เมื่อคณะสงฆ์ลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา[๑๐๔]ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ เป็นช่วงที่การสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงเรื่องพระสีหลปฏิมาหรือพระพุทธสิหิงค์ว่า เมื่อราว พ.ศ. ๗๐๐ พระเจ้าสีหลต้องการจะทอดพระเนตรรูปของพระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปวิหารตรัสถามพระสังฆเถระว่ามีผู้ได้เคยเห็นพระพุทธเจ้าไหม ด้วยอานุภาพของพระขีณาสพ ราชาแห่งนาคได้เนรมิตตนเป็นพระพุทธรูปเปลื้องความสงสัยของพระเจ้าสีหล ต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ จุลศักราช ๖๑๘ พระร่วงได้ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัยประเทศสยาม พระองค์ได้ทรงนำพระพุทธสิหิงค์มาจากนครศรีธรรมราช ต่อมา พระเจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระสีหลปฏิมาไปประดิษฐานไว้ที่วิหารหลวงเมืองเชียงใหม่ จากนั้นทรงอัญเชิญไปเชียงรายเพื่อเอาไปเป็นแบบสร้างอีกองค์หนึ่งด้วยทองสัมฤทธิ์ หลังจากหล่อพระพุทธปฏิมาองค์ใหม่เสร็จแล้วโปรดให้มีพิธีฉลอง[๑๐๕] เรื่องในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์แสดงความเชื่อมโยงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแบบสีหลในอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนา ซึ่งเข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์

---

[๑๐๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๐.

[๑๐๓] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., **ศิลปะในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐. หน้า ๑๘.

[๑๐๔] ดู ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๗.

[๑๐๕] ดูรายละเอียดใน พระรัตนปัญญาเถระ, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๒๙๒ - ๒๙๙

๔.๓.๓ อิทธิพลต่อจิตรกรรมไทย

จิตรกรรม หมายถึง ศิลปะประเภทหนึ่งในทัศนศิลป์เกี่ยวกับการเขียนภาพวาดภาพเป็นรูปภาพที่เขียนหรือวาดขึ้น ในที่นี้ หมายถึงจิตรกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงพุทธประวัติเท่านั้น

จิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติน่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ โดยเฉพาะตอนที่ว่าด้วยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยทรงสร้างห้องพระธาตุ เพื่อให้เห็นรายละเอียดที่ท่านได้ระบุไว้อย่างครบถ้วน จะยกเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงศ์มาพิจารณาดังนี้

พระราชารับสั่งให้ทำต้นโพธิ์แก้วมีลักษณะงดงามไว้กลางห้องพระบรมธาตุ ต้นโพธิ์ลำต้นสูง ๑๘ ศอก มีกิ่ง ๕ กิ่ง รากทำด้วยแก้วประพาฬตั้งอยู่บนแก้วอินทนีล (มรกต) ลำต้นทำด้วยเงินบริสุทธิ์งดงามด้วยใบ (อ่อน) ทำด้วยแก้วมณี (ทับทิม) ใบแก่และผลทำด้วยทองคำ หน่อทำด้วยแก้วประพาฬ บนลำต้นพระศรีมหาโพธิ์มีรูปมงคล ๘ ประการ เครือเถาดอกไม้ รูปสัตว์สี่เท้าเรียงเป็นแถว รูปหงส์เรียงรายงดงาม ด้านบน(ห้องพระบรมธาตุ) ที่ขอบเพดานทองคำมี ข่ายกระดิ่งไข่มุก กระดิ่งทองคำจัดไว้เป็นระเบียบ และพวงดอกไม้ในที่นั้น ๆ มุมเพดานทั้ง ๔ ด้าน มีพวงดอกไม้ไข่มุก มูลค่า ๙๐๐,๐๐๐ แขวนไว้มุมละพวง รูปดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ดอกประทุมทำด้วยแก้วติดบนเพดาน ผ้าหลากชนิดหลากสีราคาแพง ๑,๐๐๘ ผืนแขวนอยู่บนเพดาน พระราชาได้ทรงทำลูกกรงแก้วล้อมต้นพระศรีมหาโพธิ์ เครื่องลาดทำด้วยไข่มุกโตขนาดมะขามป้อมผลใหญ่ในระหว่างลูกกรงแก้ว ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงตั้งหม้อเต็มด้วยดอกไม้แก้วต่าง ๆ และน้ำหอม ๔ ชนิดอย่างเป็นระเบียบ รับสั่งให้ตั้งพระพุทธรูปทองคำมีพระรัศมีสว่างไสวบนบัลลังก์อันมีราคาตั้งโกฏิ ตั้งอยู่ทิศตะวันออกแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระสรีราพยพน้อยใหญ่แห่งพระปฏิมาหลากสีด้วยรัตนะงดงามยิ่งนัก รูปท้าวมหาพรหมประทับยืนถือฉัตรเงิน ท้าวสักกะประทับยืนประทานน้ำอภิเษกด้วยสังข์วิชยุตระ ปัญจสิขเทพบุตรยืนถือพิณ กาพนาคมีนางนาคฟ้อนรำห้อมล้อมยืนสงบ มารมีมือ ๑,๐๐๐ มือขี่ช้างพร้อมด้วยบริวาร ทิศที่เหลือ ๓ ทิศ พระราชารับสั่งให้ตั้งบัลลังก์มูลค่าอย่างละโกฏิเหมือนบัลลังก์ทิศตะวันออก ทรงปูลาดพระแท่นบรรทมมีมูลค่า ๑ โกฏิประดับด้วยแก้วนานาชนิด ให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่ด้านหัวพระแท่นบรรทม รับสั่งให้สร้างสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง ในตำแหน่งต่าง ๆ โปรดให้สร้างรูปท้าวมหาพรหมทูลอาราธนา การแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ยสกุลบุตรบรรพชา ภัททวัคคีย์บรรพชา การทรมานชฎิล พระเจ้าพิมพิสารเสด็จเข้าเฝ้า การเสด็จเข้าสู่กรุงราชคฤห์ การรับพระเวฬุวัน พระอสีติมหาสาวก การเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ จงกรมแก้วในกรุงกบิลพัสดุ์ พระราหุลกุมารและพระนันทกุมารบรรพชา การรับวัดพระเชตวัน ยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง การแสดงอภิธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปาฏิหาริย์เสด็จลงจากเทวโลก สมาคมถามปัญหาพระเถระ มหาสมยสูตร ราหุโลวาทสูตร มหามงคล

สูตร สมาคมช้างธนบาล การทรมานอาฬวกยักษ์ การทรมานองคุลิมาล การทรมานอปลาลนาคราช สมาคมปารายนกพราหมณ์ การปลงพระชนมายุสังขาร การรับสูกรมัททวะ การรับคู่ผ้าสิงคิวรรณ การเสวยน้ำใสสะอาด การเสด็จดับขันธปรินิพพาน เทวดาและมนุษย์พร่ำรำพัน พระเถระถวายบังคมพระบาท การถวายพระเพลิง พระเพลิงดับ การถวายสักการะในสถานที่ถวายพระเพลิง โทณพราหมณ์แบ่งพระธาตุ รับสั่งให้สร้างชาดกที่ชวนให้เกิดความเลื่อมใสหลายชาดก โปรดให้สร้างเวสสันดรชาดก ไว้อย่างวิจิตรพิสดาร ตั้งแต่เมืองสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงโพธิมัณฑ์ ท้าวมหาราช ๔ พระองค์ประจำอยู่ ๔ ทิศ เทพบุตร ๓๓ องค์ กุมารี ๓๒ องค์ เสนาบดียักษ์ ๒๘ ตน บนเสนาบดียักษ์ ๒๘ ตน รูปเทวดายืนประนมมือ เทวดายืนถือดอกไม้ เทวดายืนถือหม้อน้ำเต็ม ถัดนั้น เทวดาฟ้อนรำ เทวดาประโคมดนตรี เทวดายืนถือกระจก เทวดายืนถือกิ่งดอกไม้ เทวดายืนถือดอกประทุมเป็นต้น เทวดาอีกจำนวนมาก กลุ่มแห่งรัตนะที่ล้ำค่า และแถวธรรมจักร แถวเทวดาถือพระขรรค์ เทวดาถือถาด บนเศียรเทวดามีถาดน้ำหอมประมาณ ๕ ศอก แถวตะเกียงไส้ผ้าชั้นดีสว่างไสวอยู่ตลอดเวลา บนมุม ๔ มุมที่ทำด้วยแก้วผลึกล้ำค่า แต่ละมุมมีแก้วมณีขนาดใหญ่ มุม ๔ มุม รับสั่งให้ตั้งกองทองกองแก้วมณี กองไข่มุกและกองเพชรเปล่งประกายสว่างไสว บนฝาผนังแผ่นหินสีมันข้น รับสั่งให้ประดับสายฟ้า สว่างไสวไว้ที่ห้องพระบรมธาตุ รับสั่งให้สร้างรูปทั้งปวงในห้องพระบรมธาตุอันงดงามนี้ด้วยทองบุเป็นแท่ง[๑๐๖]

เนื่องจากจิตกรรมฝาผนังได้รับอิทธิพลร่วมกับศิลปะและวัฒนธรรมไทยด้านอื่นๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างวัด การสร้างวิหาร ดังนั้นเมื่อพิจารณาด้านจิตรกรรมก็ย่อมจะมีความสัมพันธ์กัน ดังที่ สันติ เล็กสุขุม ได้ศึกษาจิตรกรรมของแคว้นล้านนาพบว่ามีความสัมพันธ์กับจิตรกรรมฝาผนังของกรุงศรีอยุธยา การวางองค์ประกอบทำเป็นแถวมีอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังของศิลปะสุโขทัย ดังที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย มีรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังคูหาปรางค์ประจำมุมพระมหาธาตุของวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกล่าวว่า “ความนิยมเรื่องนำอดีตพระพุทธเจ้ามาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมมีอยู่ก่อนในศิลปะพุกาม คงแพร่หลายเข้ามาที่ล้านนา สุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา และอาจสันนิษฐานได้จากการที่มีการเขียนลวดลายประดับเฉพาะที่นิยมในศิลปะของกรุงศรีอยุธยาว่า ศิลปะอยุธยาอาจแพร่หลายขึ้นมาที่ล้านนา หลักฐานด้านเอกสารกล่าวว่า อย่างช้าในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เช่น ในช่วง พ.ศ. ๑๙๖๘ – ๑๙๗๔ พระภิกษุหมู่หนึ่งมีพระ

---

[๑๐๖] พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, หน้า ๒๖๓ – ๒๖๗.

มหาธัมมคัมภีร์เถระเป็นต้นกลับจากลังกามาพำนักที่กรุงศรีอยุธยาระยะหนึ่งก่อนที่จะขึ้นมาเมืองเชียงใหม่"[๑๐๗]

จิตรกรรมไทยเกี่ยวกับพุทธประวัติที่อาศัยคัมภีร์ปฐมสมโพธิเป็นแนวในการลำดับภาพ ก็ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มหาวงศ์ เพราะคัมภีร์มหาวงศ์ได้มีอิทธิพลต่อคัมภีร์ปฐมสมโพธิดังกล่าวมาแล้ว

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีไทย ประเพณีไทย ศิลปะและวัฒนธรรมไทย สรุปได้ว่า คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีไทยได้แก่ การมีอิทธิพลต่อคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิ โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป สำหรับอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทยได้แก่การมีอิทธิพลต่อประเพณีวันสำคัญทางศาสนา คือวันวิสาขบูชาและวันมาฆบูชา ประเพณีการสวดมนต์พระปริตรและการสวดพระอภิธรรม ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วนอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทยนั้นพบว่า ศิลปะและวัฒนธรรมไทยด้านสถาปัตยกรรมไทย คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อการสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด การสร้างวัดช้างล้อม การสร้างวัดมเหยงค์ การสร้างวัดมหาธาตุ ด้านประติมากรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ เป็นช่วงที่การสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงเรื่องพระสีหลปฏิมาหรือพระพุทธสิหิงค์เป็นต้น และด้านจิตรกรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติโดยเฉพาะการวางองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนัง

---

[๑๐๗] ดู สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา**, สันติ เล็กสุขุม, หน้า ๑๕๘ – ๑๖๐.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงศ์ และ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์ในด้านลักษณะการประพันธ์คัมภีร์ คุณค่าของคัมภีร์ และอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวรรณคดีบาลีไทย ประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ด้านประวัติผู้แต่ง พบว่าคัมภีร์มหาวงศ์บทที่ ๑ – ๓๘ แต่งโดยพระมหานามเถระ พระเถระชาวลังกา เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ ในรัชสมัยของพระเจ้าธาตุเสนะหรืออาจแต่งในรัชสมัยของพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ กล่าวถึงการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ส่วนนี้เรียกว่ามหาวงศ์ ส่วนที่เหลือ คือตั้งแต่บทที่ ๓๙ ถึงบทที่ ๙๙ และภาคผนวก มีผู้แต่งเพิ่มขึ้นภายหลัง และเรียกว่าจูลวงศ์ อย่างไรก็ตามปัจจุบันอาจเรียกรวมทั้งสองภาคเข้าด้วยกันเป็นมหาวงศ์ก็ได้

ด้านลักษณะการประพันธ์ พบว่า คัมภีร์มหาวงศ์มีรูปแบบการประพันธ์โดยใช้คาถามีฉันทลักษณ์เป็นหลัก มีเพียงแห่งเดียวคือตอนที่อ้างพุทธพจน์เท่านั้นที่แต่งเป็นร้อยแก้ว นอกนั้นแต่งเป็นคาถาประพันธ์ทั้งหมด คาถาที่พบโดยมากเป็นฉันท์วรรณพฤติ คาถาที่พบมากที่สุด ได้แก่ คาถาปัฐยาวัตร แสดงถึงความนิยมของกวีว่าในแต่ละยุคที่แต่งคัมภีร์มหาวงศ์ยังคงนิยมใช้ฉันท์วรรณพฤติเป็นหลักในการร้อยกรองวรรณกรรม และใช้คาถาปัฐยาวัตรเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้คงเป็นเพราะการร้อยกรองวรรณคดีประเภทฉันท์ด้วยฉันท์วรรณพฤติ มีกฎและข้อจำกัดน้อย แต่งได้ง่ายกว่าฉันท์มาตราพฤติ และมีความไพเราะสละสลวย คัมภีร์มหาวงศ์นี้มีทั้งคาถาประเภทวิสมคาถา ประกอบด้วยลักษณะฉันท์กลุ่มอนุฏฐุภฉันท์ คือฉันท์ที่มีบาทละ ๘ พยางค์ ที่นับได้จำนวน ๙,๘๗๘ คาถา และประกอบด้วยคาถาประเภทสมคาถา คือ วสันตดิลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ ส่วนที่เหลือประดับด้วยคาถาประเภทอัทธสมคาถา กล่าวคือฝ่ายมาตราพฤติ ได้แก่ โอปัจฉันทสกคาถา ฝ่ายวรรณพฤติได้แก่อุปชาติคาถาบางอย่าง มีรายชื่อคาถาที่ใช้ทั้งหมด ๑๙ คาถา คือ ปัฐยาวัตร วสันตดิลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ โอปัจฉันทสกะ อุปชาติ(กิตติ มาลา อัททา ภัททา รามา อิทธิ และพุทธิ) มาลินี โตฏกะ มันทักกันตา มัตตมยูระ ปหัสสิณี เวสสเทวี สัททูลวิกกีฬิตะ โทธกะ อปรวัตตะ

ลักษณะทางไวยากรณ์ในคัมภีร์มหาวงศ์ กวีใช้ไวยากรณ์ตามหลักภาษาบาลีเหมือนพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ทีปวงศ์เป็นต้น แต่พบว่า มีการใช้ไวยากรณ์คล้ายกับไวยากรณ์สันสกฤตในที่บางแห่ง แต่ลักษณะดังกล่าวปรากฏไม่มากนัก และปรากฏเฉพาะการใช้ปฐมาวิภัตติในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติเท่านั้น ซึ่งมีใช้ทั้งกับประธานของประโยคและวิเสสนะของศัพท์นามลักษณะทางไวยากรณ์ในคัมภีร์มหาวงศ์ กวีใช้ไวยากรณ์ตามหลักภาษาบาลีเหมือนพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ทีปวงศ์เป็นต้น แต่พบว่า มีการใช้ไวยากรณ์คล้ายกับไวยากรณ์สันสกฤตในที่บางแห่ง แต่ลักษณะดังกล่าวปรากฏไม่มากนัก และปรากฏเฉพาะการใช้ปฐมาวิภัตติในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติเท่านั้น ซึ่งมีใช้ทั้งกับประธานของประโยคและวิเสสนะของศัพท์นาม อลังการในคัมภีร์มหาวงศ์ พบว่าประกอบด้วยอลังการทั้ง ๒ อย่าง คือ ใช้ทั้งสัททาลังการ เช่นการใช้ยมก และอัตถาลังการ การใช้และการบัญญัติศัพท์ใหม่ พบว่า มีการใช้ ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยเลียนเสียงเดิม เช่น ลิสฺพน กรุงลิสบอน (Lisbon) เมืองหลวงของโปรตุเกส โอลนฺทา ชาวฮอลันดา (๒) ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลคำเดิมเป็นภาษาบาลี เช่น อโยชฺฌปุร กรุงศรีอยุธยา ปูชก บาทหลวง (๓) ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลี เช่น ตติยชาช พระเจ้าชาร์ที่ ๓ กิตฺตุสมย คริสต์ศาสนา

เมื่อพิจารณาคุณค่าของคัมภีร์มหาวงศ์ พบว่า คุณค่าด้านวรรณคดี คัมภีร์มหาวงศ์ มีโทษคือข้อบกพร่องน้อย มีคุณคือลักษณะของคำและความที่นำมาใช้ในคำประพันธ์แล้วทำให้คำประพันธ์นั้น ๆ มีความงาม ไพเราะมาก มีครบทั้ง ๑๐ ประการ คือ ทั้งปสาทคุณ คุณอันเกิดจากบทสัมพันธ์ในคำประพันธ์นั้นวางอยู่ใกล้ชิดกัน โอชคุณ คุณอันเกิดจากการผูกสมาสยาว ๆ ซึ่งมีอรรถรสลึกซึ้งดื่มใจ มธุรตาคุณ คือคุณอันเกิดจากความอ่อนหวาน คือ การใช้เสียงพ้องกัน การใช้เสียงสระ และพยัญชนะพ้องกัน สมตาคุณ คุณอันเกิดจากการใช้คำสม่ำเสมอ คือ การใช้อักษรทั้งสิ้น(มุทุวรรณะ) แข็งทั้งสิ้น (ผุฏวัณณะ) หรือผสมกันทั้งสองอย่าง สุขุมาลตาคุณ คุณอันเกิดจากอักษรธนิตและสิถิลผสมกัน แต่ไม่ใช้ธนิตมากและไม่ใช่สิถิลทั้งหมด พยัญชนะส่วนใหญ่เป็นสิถิละ แต่มีครุแทรกตามหลักฉันทลักษณ์ สิเลสคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณค่าที่น่ายินดี ใช้ถ้อยคำสละสลวยและการเน้นหนักในข้อความที่สำคัญในคำประพันธ์ โอพารตาคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงคุณอันสูงส่งหรือการกระทำอันสูงส่ง กันติคุณ คุณอันเกิดจากการพรรณนาถึงสิ่งที่ทุกคนปรารถนา มุ่งความงามแบบโลกียะ อัตถพยัตติคุณ คุณอันเกิดจากข้อความที่แสดงนั้นแจ่มแจ้งชัดเจน เข้าใจง่าย สมาธิคุณ คุณอันเกิดจากการนำเอาคุณสมบัติหรือลักษณะหรือวิธีการใช้ของอย่างหนึ่งไปไว้ในของอีกอย่างหนึ่ง แต่การนำเอาไปใช้นั้นเป็นไปโดยชอบ ไม่ผิดไปจากที่รู้จักกันในโลก ว่าโดยรสคัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยรสทั้ง ๙ รส คือ สิงคารรส รสแห่งความรัก หัสสรส รสแห่งการขำขัน

กรุณารส รสแห่งความโศก รุทธรส รสแห่งความโกรธ วีรรส รสแห่งความกล้าหาญ ภยานกรส รสแห่งความน่ากลัว วิภัจฉารส รสแห่งความน่าเกลียด อัพภูตรส รสแห่งความน่าอัศจรรย์ และสันตรส รสแห่งความสงบ

พิจารณาคุณค่าด้านความเชื่อของสังคม คัมภีร์มหาวงศ์มีคุณค่าต่อความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาท ความเชื่อเรื่องการบูชาพระสารีริกธาตุ ความเชื่อเรื่องการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบประวัติศาสตร์ของบุคคลสำคัญในพุทธศาสนาทั้งกษัตริย์ เช่นพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย และประวัติพระมหาเถระรูปสำคัญ คือ พระมหินทะ พระพุทธโฆสาจารย์ พระวาจิสสระ พระสรณังกร ประวัติการสังคายนา ตลอดทั้งประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างลังกากับประเทศไทย

คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง มีหลักการปกครองของกษัตริย์ที่สำคัญ ได้แก่ ทศบารมี พรหมวิหาร ทสพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔

คุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา คือ ทำให้ทราบวิธีการสร้างสถูปเจดีย์ วิธีการสร้างพระพุทธรูป

คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีไทยได้แก่ การมีอิทธิพลต่อคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์จักกวาฬทีปนี คัมภีร์มังคลัตถทีปนี คัมภีร์สังคีติยวงศ์ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป สำหรับอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อประเพณีไทยได้แก่การมีอิทธิพลต่อประเพณีวันสำคัญทางศาสนา คือวันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ประเพณีการสวดมนต์พระปริตรและการสวดพระอภิธรรม ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วนอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวัฒนธรรมไทยนั้นพบว่า วัฒนธรรมไทยด้านสถาปัตยกรรมไทย คัมภีร์มหาวงศ์มีอิทธิพลต่อการสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด การสร้างวัดช้างล้อม การสร้างวัดมเหยงค์ การสร้างวัดมหาธาตุ ด้านประติมากรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ เป็นช่วงที่การสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงเรื่องพระสีหลปฏิมาหรือพระพุทธสิหิงค์เป็นต้น และด้านจิตรกรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติ โดยเฉพาะการวางองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนัง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์พบว่า คัมภีร์หรือหนังสือที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทยมีหลายเรื่อง เช่น ศาสนวงศ์ สังคีติยวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และศิลาจารึกต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามีอยู่จำนวนมาก และเนื้อหาของประวัติศาสตร์พุทธศาสนากระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ทำให้ไม่สามารถมองภาพรวมของคลื่นอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศไทยได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาเชื่อมโยงข้อมูลทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นพร้อมกับข้อมูลด้านโบราณคดีให้เกิดความเป็นเอกภาพ

๕.๒.๒ จากประเด็นการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย พบว่า อิทธิพลบางอย่างอาจมีที่มาจากหลายแหล่ง เช่น อิทธิพลต่อประติมากรรมไทยในการสร้างพระพุทธรูป แม้ว่าคัมภีร์มหาวงศ์จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปแบบลังกาอย่างละเอียดตั้งแต่ยุคแรก และมีการกำหนดรายละเอียดพุทธลักษณะของพระพุทธรูปไว้ด้วย แต่ก็อาจเป็นไปได้ที่การสร้างพระพุทธรูปอาจมาจากอิทธิพลของศิลปะร่วมสมัยอื่น เช่น ศิลปะของประเทศอินเดีย ศิลปะของประเทศมอญหรือพม่า ศิลปะของประเทศกัมพูชาเป็นต้น สิ่งที่ควรตั้งข้อสังเกตก็คือศิลปะย่อมจะเข้ามามีอิทธิพลพร้อมกับผู้ที่นำมา งานวิจัยนี้เสนอเฉพาะอิทธิพลในขอบเขตของคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งมีพระสงฆ์ลังกาวงศ์นำเข้ามาเผยแพร่เท่านั้น หากศิลปะจากประเทศอื่นมีศิลปะแบบอมราวดีของอินเดียเป็นต้นเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาต่อไปว่าใครคือผู้ที่จะนำศิลปะของพุทธศาสนามาจากประเทศอินเดีย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย - บาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฏกำ ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____**มหาจุฬาอฏฺฐกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____.**มหาจุฬาฏีกา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____.**มหาวัโส (ปฐโม ภาโค)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ,๒๕๔๐.

มหานามาทิ, **มหาวัโส (ทุติโย ภาโค)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๑.

_____.**มหาวังสฏีกา.** (เอกสารเย็บเล่ม) **.**

พระพุทธโฆสาจารย์. **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค, ทุติโย ภาโค, ตติโย ภาโค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **ธมฺมปทฏฺฐกถา** ปฐโม ภาโค, ทุติโย ภาโค, ตติโยภาโค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหากัจจายนเถระ. **เนตติ-เปฏโกปเทสปกรณ์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐.

_____.**กจฺจายนพฺยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร : วิริยพัฒนาโรงพิมพ์. ๒๕๔๐.

_____. **เปฏโกปเทสปกรณ์** ฉบับภูมิพโลภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. ๒๕๒๕.

_____. **เนตติปกรณ์** ฉบับภูมิพโลภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. ๒๕๒๕.

พระมหานามเถระ, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑ - ๒**, แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ,พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____. **วังสตฺถปฺปกาสินี มหาวังสฏีกา**. เอกสารอัดสำเนา.

พระรัตนปัญญาเถระ. **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๐.

พระวาจิสสรเถระ, **พระคัมภีร์ถูปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์**, แปลโดย นายปุ้ย แสงฉาย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางอนุ ทองไข่มุกต์, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดนนทชัย, ๒๕๑๑.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ, **ฉนฺโทมญฺชรี**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๘.

พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**, แปลโดย คนฺธสารภิกฺขุ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

_____. **คัมภีร์สุโพธาลังการ** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แปลโดย นาวาเอก แย้ม ประภัศร์ทอง, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.

พระสิทธารถพุทธรักขิต, **สยามูปทสัมปทา**, แปลและเรียบเรียงโดย นันทา สุตกุล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานหล่อพระประธานและงานทำบุญอายุ ๖ รอบ พระอุบาลี คุณูปมาจารย์ (ปุณฺณโก ธีร์ ป.ธ. ๙), กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวกร, ๒๕๑๑.

พระสิริมังคลาจารย์, **มงฺคลตฺถทีปนี ปฐโม ภาโค**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____.**มงฺคลตฺถทีปนี ปฐโม –ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____.**จกฺกวาฬทีปนี.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

มหาวํส. พระมหานามะ. **นามสับพระมหาวงษ์**. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี – ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๗๐๗๔/๓-๒๐.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระบาลีมหาวงฺส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๔๑/๑-๑๔.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระบาลีมหาวงฺสปฺปกาสิณีพิสดาร.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๒๔/๑-๑๔.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวงฺส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๔/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๖/๑-๒, ๕-๘ : ๘ก., ๙ : ๙ก.,๑๐-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๐๔/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๘๗/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๒/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๔๖/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๐/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๔/๑-๑๔.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. มีฉลากหนังบอกชื่อคัมภีร์ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๒๐๖๕/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. หอสมุดแห่งชาติมีผูก ๑ – ๑๓ รวมอยู่กับเลขที่ ๑๑๙๙๐ มูลปัณณาสกปาลิ. พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๙๙๓/๑๐-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด. ม.ป.ส., ม.ป.ป.

มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๗๖๗/๑-๑๓.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๘๘๐/๑-๑๓.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาน้ำมัน. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๔๙/๑-๑๔.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๓๕๓/๑-๑๕.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๗/๑-๓, ๑ก – ๓ก, ๕ – ๙, ๑๓: ๑๓ก, ๑๔,๒๒.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม่มีไม้ประกับ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๘/๑ - ๕, ๗ - ๘: ๘ก, ๙ – ๑๐, ๑๓: ๑๓ก, ๑๔: ๑๔ก, -๑๔ช, ๑๕.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๗ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี – ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๔๒/๑, ๒-๓: ๒ ก –๓ก, ๔-๖: ๖ก, ๗-๑๐, ๑๓, ๑๕- ๑๗.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๗/๑-๓:๑ก – ๓ก, ๕ – ๙, ๑๓:๑๓ก, ๑๔, ๒๒.

มหาวส. พระมหานามะ. **พระมหาวส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับรดน้ำดำ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๔๘/๑ – ๑๗, ๒๐.

มหาวส. ม.ป.ต. **พระมหาวงส์.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องรัก ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๙๔/๑-๑๔. รวมอยู่กับเลขที่ ๘๘๓๗/ก สารสงฺคห.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส (แปลยกศัพท์).** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ท่านยายอิงสร้าง, ม.ป.ป. มีฉลากบอกชื่อหนังสือ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. เลขที่ ๑๑๘๘๗/๑-๑๓.

มหาวํส. ม.ป.ต. **พระมหาวํส (เผด็จ).** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๑๑๕๐๑/ฒ/๒. หอมี ๒ ผูกรวมอยู่กับเลขที่ ๑๑๕๐๑/ก ปญฺจพลิกถา.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส (เผด็จ).** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., พ.ศ. ๒๔๒๕. มีฉลากถุงผ้าข้างในใส่ใบลาน บอกชื่อคัมภีร์ ๑ แผ่น พระราชวิริยาภรณ์ วัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕.เลขที่ ๑๒๑๗๑/๑-๔, ๖ – ๒๗.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส (เผด็จ).** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๐ ผูก. อักษรขอม. ภาษาไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๔/๒ – ๓, ๗ – ๑๒, ๑๔, ๑๙.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เจ้าอธิการคลิ้ง ธมฺมรกฺขิโต วัดสุวรรณคีรี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มอบให้ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘. เลขที่ ๑๓๑๔๗/๑ – ๒, ๕ – ๖: ๖ก, ๗ – ๘, ๑๐ – ๑๑, ๑๓, ๑๗ – ๒๒.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส (เผด็จ).** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เจ้าอธิการคลิ้ง ธมฺมรกฺขิโต วัดสุวรรณคีรี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มอบให้ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘. เลขที่ ๑๓๑๕๑/๙ – ๑๒, ๑๔ – ๒๒, ๒๕ – ๒๖.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๗๒๓๔/๑ – ๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๒๓/๑-๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๓๐.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๒๔๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. พระมหาบุญจันทร์สร้าง พ.ศ. ๒๓๒๘. เลขที่ ๒๒๘๐/ ๑ – ๑๓

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. อุบาสิกาแหวน, ปาน สร้าง พ.ศ. ๒๓๓๔. เลขที่ ๒๔๑๒/ ๑ – ๑๓.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. พระยาพิศาลสุภผลสร้าง พ.ศ. ๒๔๑๑. เลขที่ ๒๔๒๘/ ๑ – ๑๔.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. เลขที่ ๒๔๒๙/ ๑ – ๑๔.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํสปกรณ .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาดเขียนลายทอง. พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) สร้าง พ.ศ. ๒๓๕๖.(ร. ๒) เลขที่ ๒๓๕๒/ ๑ – ๑๕.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวํส .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๖ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๒๔๐๒/ ๑ – ๑๖.

มหาวํส. พระมหานามะ. **พระมหาวงฺส (เผด็จ) .** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา. ประสกเกิด สีกาน้วน, ตาแก้ว ยายแก้ว, อุบาสกเสิก – สีกาเมน และอุบาสิกาโจ่ สร้าง. ม.ป.ป. เลขที่ ๔๓๕๗/ ๑ – ๒๓.

มหาวํสฏีกา. ม.ป.ต. **ฏีกามหาวงส์.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม่มีไม้ประกับ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๑๑๕๖๐/ญ/๑๐ รวมอยู่กับเลขที่ ๑๑๕๖๐/ก ปญฺจสีลานิสํสกถา.

มหาวํสปฺปกาสินี. ม.ป.ต. **พระมหาวงส์.** หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒ ผูก. อักษร ขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด ไม่มีไม้ประกับ. ม.ป.ส., ม.ป.ป. เลขที่ ๖๒๖๔/ญ/๑ – ๒ รวมอยู่กับเลขที่ ๖๒๖๔/ก รตนพิมฺพวํส.

ศิลปากร, กรม, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบี้ย, ๒๕๔๔),

_____. **พระคัมภีร์มหาวงศ์ภาค ๑ วรรณกรรมรัตนโกสินทร์อันดับที่ ๔.** มปป.

สมเด็จพระวันรัต. **สังคีติยวงศ์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย.** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุฒาจารย์(วน ฐิติญาณมหาเถร). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๒๕

_____. พระปฐมสมโพธิ. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน,๒๕๕๑.

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์, **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า**, กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๔.

ไม่ปรากฏผู้แต่ง, **พระคัมภีร์ทีปวงศ์**, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูธรรโมภาษผดุงกิจ, กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๖”

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๙.

คณะสงฆ์อำเภอพระพุทธบาท. **มงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาท (อรรถกถา พุทฺธปาท ลกฺขณ).** กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

จ. เปรียญ. ประเพณีพิธีมงคลของไทย. กรุงเทพมหานคร : อำนายสาส์น, ม.ป.ป.

จันทร์ ไพจิตร. **พิธีมงคลไทย**. กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเซียงจงเจริญ, ม.ป.ป.

จิตกานต์. **ตำนานปางพระพุทธรูป.** กรุงเทพมหานคร : บ้านหนังสือ, ๒๕๔๘.

เจนจบ ยิ่งสุมล. **พระพุทธรูปสำคัญในเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์นจำกัด, ๒๕๔๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๗.

ฉลาด บุญลอย. **ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมนันทา). **คัมภีร์ทีปวงศ์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องศยาม จำกัด, ๒๕๕๓.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พระ, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

น.ณ ปากน้ำ. **ศาสนาและศิลปะในสยามประเทศและแหลมอินโนจีนสมัยโบราณ**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. สุนทรการพิมพ์, ๒๕๑๗.

บำเพ็ญ ระวิน, บรรณาธิการ. **ตำนานวัดป่าแดง เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ ปี เชียงใหม่ อันดับที่ ๕**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๘.

ประเสริฐ ณ นคร. **ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด**. กรุงเทพมหานคร : มติชน,๒๕๔๙.

_____.**สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ผาสุข อินทราวุธ. **สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

พญาลิไท. **ไตรภูมิพระร่วง หรือ ไตรภูมิกถา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๓.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์. **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระเทพเมธาจารย์ (เช้า ฐิตปญฺโญ). **แบบเรียนวรรณคดีบาลี ประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์**. นครสวรรค์ : วัดโพธาราม, ๒๕๐๓.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **อานุภาพพระปริตร.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). **พุทธประวัติจากหินสลัก / พุทธทาสภิกขุ บรรยาย.** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒.

พระนันทปัญญาจารย์. **จูฬคันถวงศ์ ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**. แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๖.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑-๓,** กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๕๐.

พระปัญญาสามี, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, แปลและเรียบเรียงโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺนม หาเถระ) วัดสุทัศนเทพวราราม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท**, นครปฐม : วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕.

พระโพธิรังสี, **เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาฬีและคำแปล**, พิมพ์ครั้งแรก เจ้าดารารัศมีพระราชชายา พิมพ์ในงานปลงศพ เจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓.

พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค). **พงศาวดารโยนก**,พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : บุรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๖.

พระราชพงศาวดาร. **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ - ๒.** กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

พระอุปติสสเถระ. **วิมุตติมรรค**. ฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ แปลโดย พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. **ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อยุธยา.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕.

พีระพงศ์ สุขแก้ว. **สุนทรียศาสตร์บนฝาผนัง : อลังการแห่งจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ปราชญ์สยาม, ๒๕๔๙.

มปต. **รามัญสมณะวงศ์**. แปลโดย พระมหาวิชาธรรม (เรือง เปรียญ), (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, มปป.).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว.** พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์สุรวัฒน์, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **ประวัติ แนวความคิดและวิธีค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะไทย.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๑.

วรภัทร เครือสุวรรณ. **พระพุทธรูป**. กรุงเทพมหานคร : คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.

วัดพระพุทธบาท. **หนังสือที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท สระบุรี.** สระบุรี : โอ.เอส. พริ้นท์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๒.

วันวลิต. **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๘๒**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. **นีติปรัชญาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๙.

ศิลปากร, กรม. **จารึกกัลยาณี เรื่องพงศาวดารสมณงศ์นิกายฝ่ายใต้ คำจารึกภาษามคธกับคำแปลภาษาไทย**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุภาพ กฤดากร ณ อยุธยา ต.จ., กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗.

_____. **คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๖.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑ อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๔**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๒ อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๖**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ อักษรขอม อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๔**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

ส. ศิวลักษณ์. **ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ส่องศยาม, ๒๕๕๒.

สมชัย ใจดี. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๘.

สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา พิสดาร ๒๙ ปริจเฉท**. กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเซียงจงเจริญ, มปป.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), . **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์** (อาจ อาสภมหาเถร แปลและเรียบเรียง), กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด , ๒๕๔๖.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๙.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

สุทโธ. **พุทธปฏิมา**. กรุงเทพมหานคร: ไพลิน, ๒๕๕๒.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ..**ศิลปะในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

_____. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

เสฐียรโกเศศ. **ประเพณีเบ็ดเตล็ด**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๖.

เสฐียร โพธินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____.**ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

อุดม เชยกีวงศ์. **ประวัติเจดีย์และโบราณสถาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗.

เอเดรียน สนอดกราส. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป.** แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

(๒) วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ และคณะ, **รายงานผลการวิจัยเรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี**, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๓.

พระมหาสนธ์ สนฺติกโร (เกษมญาติ). “การศึกษาบทบาทของพระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

คมกฤษณ์ ศิริวงษ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาภาษาตะวันออก : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

พระมหาอุดม ปญฺญาโภ (อรรถศาสตร์ศรี). “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ : กรณีศึกษาเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรหาบัณฑิต,** สาขาวิชาปรัชญา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

๒. ภาษาอังกฤษ

Buddhadatta. A.P. **Jinakālamāli.** London : Luzac & Company Ltd., 1962.

_____. **The Mahāvaṃsa**. Edited by The Ven. A.P. Buddhadatta, Pali Text Together some later additions, 1st Edition, Colombo: M.D. Gunasena & Co. Ltd., 1959.

GeiGer Wilhelm, **The MAHĀVAṂSA**. London : Luzac & Company Ltd, 1958.

_____. **Cüḷavaṃsa**, Being the More Recent Part of the Mah**ā**vaṃsa, Translated by Wilhelm Geiger. 1st Indian Edition, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1996.

_____. **Pāli Literature and Language**. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation, 1968

Norman, Kenneth .Roy. **Pāli Literature : inel. The canon. Literature in Prakit and Sanskrit of all the Hinayāna schools of Buddhism/** Kenneth Roy Norman, Wiesbaden : Harrassowitz, **1983.**

Malalasekera, G.P.. **Dictionary of Pāli Proper Names**, 1 Vol. Boston : Routledge & Kegan Paul Ltd, 1974.

_____. **The Pāli Literature of Ceylon**. Colombo : M.D. Gunasena & Co., Ltd. 1958

Mahanama, **Vaṃsatthappakāsinī**. London : Pali Text Society, Oxford University Press, 1908.

Phramaha Thiap Malai, "**Kaccāyana – Vyākarana : A critical Study"** Vol. 1, Ph.D. thesis (Pali), Department of sanskrit and Prakrit Language,University of Pune, University of Pune Press, 1997.

Phramaha Chanya Wasanapitranont, **A Critical Study Of The Jinakālamāli**, Thesis submitted to the university of delhi for the degree of Doctor of philosophy, University of Delhi, University of Delhi Press, 1985.

Rhys Davids. T.W.. and Stede. William (ed). The p**āli Text Society' Pali – English Dictionary.** London : The pāli Text Society, 1959.

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบการลำดับเรื่องในคัมภีร์สังคีติยวงศ์กับคัมภีร์มหาวงศ์ ๑๘๑

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สุเทพ **นามสกุล** พรมเลิศ

เกิด ๗ สิงหาคม ๒๕๑๔

ที่อยู่ปัจจุบัน ๓๖/๕๕๗ หมู่ที่ ๖ ต. บางรักพัฒนา อ. บางบัวทอง จ. นนทบุรี

การศึกษา ป.ธ.๙, พธ.บ. (เกียรตินิยม), ศศม. (จารึกภาษาไทย)

ประวัติการทำงาน

-กรรมการและเลขานุการชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มจร. แปลและเขียนบทนำพระไตรปิฎกเล่ม ๑๓,๑๔,๑๕, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๓๗ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔

-เจ้าหน้าที่ตำราวิชาการ กองวิชาการ ๒๕๔๒

-อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยสถาบันราชภัฏเทพสตรี ๒๕๔๒-๒๕๔๘

-กรรมการสภาวิชาการ มจร. ๒๕๔๗-๒๕๔๙, ๒๕๕๒ - ปัจจุบัน

ตำแหน่งปัจจุบัน

-อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มจร. ๒๕๔๒-๒๕๔๕, ๒๕๔๕-ปัจจุบัน

-กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย มจร.

-กรรมการบริหารโครงการขยายห้องเรียน จ. กาญจนบุรี ๒๕๔๕-ปัจจุบัน

ตำแหน่งทางวิชาการ

-ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ผลงานทางวิชาการ

-บทนำพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๓,๑๔,๑๕, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๓๗

-หนังสือประกอบการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๔ เล่ม ๒ พระธรรม. นนทบุรี : เกรท เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๗, ๑๔๔ หน้า.

-อักษรจารึกพระไตรปิฎก, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐, ๒๖๘ หน้า

-พระไตรปิฎกศึกษา, กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒, ๓๒๒ หน้า

-นามานุกรมพระสูตร, จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๐, ๒๓๐ หน้า

-คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑ - ๒, พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓, (ผู้แปล)